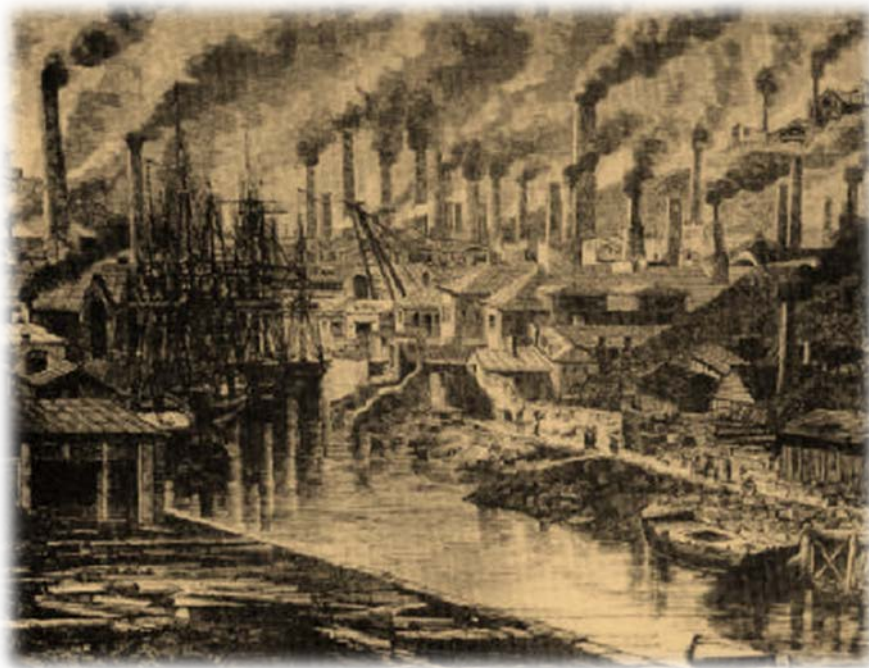

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ»**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ: ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ (Α.Μ. 36123)
ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ (Α.Μ. 36126)

ΕΙΣΗΓΗΤΕΣ: ΜΕΛΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε θερμά, όλους εκείνους τους ανθρώπους που μας βοήθησαν στην εκπόνηση της πτυχιακής μας εργασίας.

- την Κα. Αμαλία Παππά, Προϊσταμένη Βιβλιοθήκης & Αναγνωστηρίου του Γενικού Αρχείου του Κράτους, που μας επέτρεψε να μελετήσουμε το Αρχείο της Κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα,

- την Κα. Υπακοή Χατζημιχαήλ, Υπεύθυνη συντήρησης του Αρχείου Ρετσίνα, για τις πολύτιμες πληροφορίες που μας προσέφερε

- την Κα. Σοφία Ρωκ – Μελά, ιδρύτρια, Διευθύντρια Β-BEM, για την φιλοξενία που μας έδειξε και για τον πολύτιμο χρόνο που μας αφιέρωσε κατά την επίσκεψή μας στο ΤΠΠΑ.

Ακόμη, θα θέλαμε να πούμε ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Κο. Κωνσταντίνο Μελά, εργαστηριακό συνεργάτη του ΤΕΙ Πειραιά, για την πολύτιμη καθοδήγηση και την υπομονή που έδειξε. Η υλική και ηθική του υποστήριξη ήταν καθοριστική για την εκπόνηση της εργασίας αυτής.

Καψάλη Πέτρα

Ματσίδη Ειρήνη

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία χωρίζεται σε δυο σκέλη. Το πρώτο σκέλος της, πραγματεύεται το ζήτημα της διατήρησης και της επανάχρησης των παλιών βιομηχανικών κελυφών. Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μας, αναλύουμε τις αξίες της βιομηχανικής κληρονομιάς, και την ανάγκη διατήρησής της. Ακόμα παρουσιάζουμε έναν σχετικά νέο επιστημονικό κλάδο, την Βιομηχανική Αρχαιολογία, τον οποίο αναλύουμε εκτενέστερα στο δεύτερο κεφάλαιο. Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρούμε να κατηγοριοποιήσουμε και να αναλύσουμε τις μεθόδους αξιοποίησης ανενεργών βιομηχανικών κελυφών.

Το δεύτερο σκέλος της εργασίας μας αφορά την περίπτωση της κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα στον Πειραιά. Στην προσπάθειά μας να επισημάνουμε την εξέχουσα θέση που κατείχε η επιχείρηση αυτή στην Ελληνική βιομηχανία, αναφέρουμε ένα σύντομο ιστορικό της επιχείρησης, αλλά και λίγα λόγια για την διαδικασία που ακολουθούσαν για την παραγωγή υφασμάτων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφουμε την υφιστάμενη κατάσταση των κτιριακών εγκαταστάσεων του συγκροτήματος, τις φθορές που παρουσιάζουν και προτείνουμε επεμβάσεις για την αποκατάστασή τους. Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο, αναφέρουμε προτάσεις ήδη διατυπωμένες για την αξιοποίηση του εργοστασίου και παραθέτουμε την δική μας πρόταση επανάχρησης του. Η πρόθεσή μας είναι η ανάδειξη του βιομηχανικού συγκροτήματος ως βιομηχανικού μνημείου, που θα λειτουργεί παράλληλα ως πόλος έλξης των πολιτών.

ABSTRACT

This project is divided in two main parts. The first part is about the case of the maintenance and reuse of old industrial buildings. In the first chapter of our study, we analyze the values of the industrial heritage, and its need of maintenance. Furthermore, we present a relatively new scientific field, the Industrial Archaeology, which we more extensively analyze in the second chapter. In the third chapter we attempt to categorize and analyze the methods of exploitation of the inactive industrial shells.

The second part of our project is the case study of “Retsina’s textile industry”, in Piraeus. In order to point out the distinguished place of this enterprise in the Greek industry, we mention a short background of the enterprise and also a few things about the production line of buckrams.

In the fifth chapter we analyze the present state of maintenance of the factory, the deteriorations caused to the buildings over the years and we propose some interventions for their restoration. In the sixth and final chapter, we refer to the already existing proposals for the exploitation of the factory and then make our proposal for the reuse of the building. Our intention is the appointment of this building as an industrial monument, which functions at the same time as an attraction pole for the citizens of the area.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΠΘ:	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Β-ΒΕΜ:	Βιοτεχνικό Βιομηχανικό Εκπαιδευτικό Μουσείο
ΓΕΜΛ:	Γαλλική Εταιρεία Μεταλλείων Λαυρίου
ΕΙΕ :	Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
ΕΜΠ:	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ΕΠΑΝ:	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα
ΕΤΒΑ:	Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως
ΚΝΕ:	Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών
ΚΠΣ:	Κοινοτικό Πλαίσιο στήριξης
ΜΜΕ:	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ΟΣΕ:	Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος
ΟΤΑ:	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΟΤΕ:	Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος
ΠΑ.ΠΕΙ:	Πανεπιστήμιο Πειραιά
ΠΙΟΠ:	Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς
ΣΔΙΤ:	Συμπράξεις Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα
ΤΠΠΑ:	Τεχνολογικό - Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου
ΥΠ.ΠΟ:	Υπουργείο Πολιτισμού
ΦΕΚ:	Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως
CILAC:	Comité d'information et de liaison pour l'archéologie, l'étude et la mise en valeur du patrimoine industriel
ICOMOS:	International Council of Monuments and Sites
TICCIH:	The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage
UNESCO:	United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Εισαγωγή.....	2
Ο ορισμός και οι αξίες της βιομηχανικής κληρονομιάς.....	2
Η βιομηχανική αρχαιολογία.....	4
Αντικείμενο και σκοπός της βιομηχανικής αρχαιολογίας.....	4
Τα κατάλοιπα της βιομηχανικής κληρονομιάς.....	6
α) Τα Βιομηχανικά κτίρια	6
β) Οι εργατικές κατοικίες.....	8
γ) Μέσα επικοινωνίας και μεταφοράς.....	9
δ) Μηχανές και Εργαλεία.....	10
ε) Αρχεία και φωτογραφικό υλικό.....	12
Η σημασία του εντοπισμού, της καταγραφής και της μελέτης.....	13
Συντήρηση και διατήρηση.....	15
Από την Διάσωση στην Αξιοποίηση.....	17
Δυσκολίες στη διατήρηση και αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς.....	17
Δράσεις για τη συντήρηση της αρχιτεκτονικής και βιομηχανικής κληρονομιάς.....	19
Τα Προβλήματα της προστασίας και η θεσμική τους αντιμετώπιση στην Ελλάδα...	20
Ο σημαντικός ρόλος της πληροφόρησης και της εκπαίδευσης.....	21

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Εισαγωγή.....	27
Η ελληνική βιομηχανία από το 1860 έως σήμερα.....	28
Η βιομηχανική αρχαιολογία στην Ελλάδα σήμερα.....	31
Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο.....	34
Φορείς προστασίας και υλοποίησης στην Ελλάδα.....	37
Η βιομηχανική αρχαιολογία στον Ευρωπαϊκό χώρο.....	43
Διεθνές θεσμικό πλαίσιο.....	48
Διεθνείς Φορείς προστασίας.....	50

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Εισαγωγή.....	60
Ορισμός επανάχρησης.....	60
Λόγοι διατήρησης.....	60
Βασικές αρχές.....	61
Παράγοντες καθορισμού μελλοντικής λειτουργίας.....	63
Επίλογή νέας χρήσης.....	64

Ο ρόλος του αρχιτέκτονα.....	65
Στόχοι επεμβάσεων.....	66
Πρακτικές επανααγρησιμοποίησης.....	67
Παραδείγματα.....	70
Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα	70
Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου.....	77
Tate Modern.....	86
Gasometer, Vienna.....	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο	
Εισαγωγή.....	105
Η κλωστοϋφαντουργία Ρετσίνα	109
Το αρχείο της Ανώνυμης Κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα.....	120
Γενικές πληροφορίες για την κλωστοϋφαντουργία.....	122
Εισαγωγή.....	122
Παραγωγική διαδικασία.....	122
Τύποι κτιρίων.....	127
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο	
Μορφή και υφιστάμενη κατάσταση των κτιριακών εγκαταστάσεων.....	137
ΚΤΙΡΙΟ Α.....	137
ΚΤΙΡΙΟ Β.....	146
ΚΤΙΡΙΟ Γ.....	151
Προσθήκες στον όγκο του κτιρίου Γ.....	158
ΚΤΙΡΙΟ Δ.....	161
ΚΤΙΡΙΟ Ε.....	170
ΚΤΙΡΙΟ Ζ.....	175
ΚΤΙΡΙΟ Η.....	176
Ο Περιβάλλοντας χώρος του συγκροτήματος.....	177
Παθολογία των κτιριακών εγκαταστάσεων.....	180
Επεμβάσεις για την επισκευή των κτιριακών εγκαταστάσεων.....	181
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο	
Προτάσεις επανάγρησης του Εργοστασίου Ρετσίνα	186
Η δική μας πρόταση για την αξιοποίηση του βιομηχανικού συγκροτήματος	189
Συμπεράσματα - Επίλογος.....	192
Γενική Βιβλιογραφία.....	195

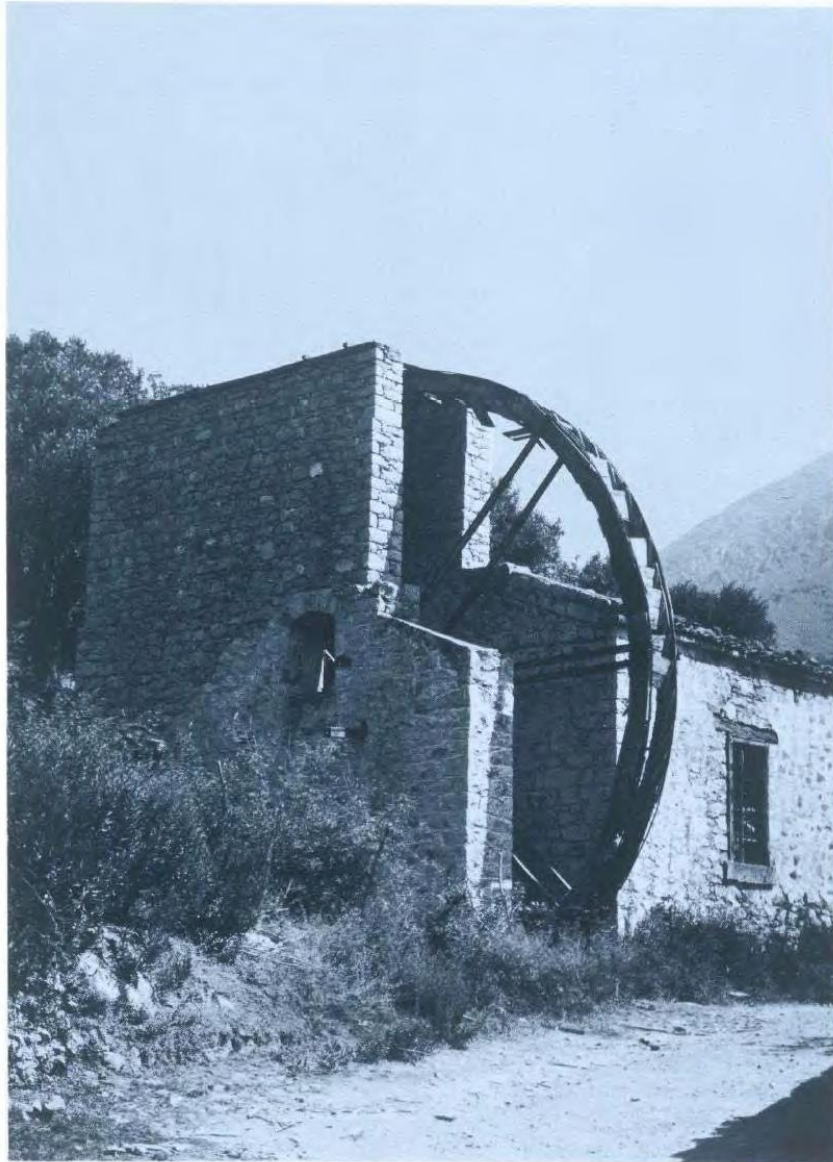
Παράρτημα 1	201
Παράρτημα 2	243
Παράρτημα 3	253

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ

«Μια κοινωνία που χάνει τη μνήμη της δεν είναι σε θέση να γνωρίζει πού βρίσκεται και πού πηγαίνει. Είναι πολύ λιγότερο υπεύθυνη από το ζώο που προχωρά με τη βεβαιότητα τουλάχιστον του ενστίκτου.»

S. Giedion

Εισαγωγή

Από τη χαρραυγή του πολιτισμού οι άνθρωποι έτρεφαν ιδιαίτερο σεβασμό για τα δημιουργήματα των προηγούμενων εποχών με ιδιαίτερη μνημονική και συμβολική αξία. Έτσι από πολύ νωρίς εμφανίστηκε η ανάγκη να προστατεύσουν και να διατηρήσουν τα τεκμήρια της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής κληρονομιάς του παρελθόντος.

Η Βιομηχανική Επανάσταση ήταν η αρχή για να πραγματοποιηθούν ριζικές αλλαγές στον οικονομικό, κοινωνικό, και πολιτιστικό τομέα κάθε χώρας αλλά και στον τρόπο παραγωγής προϊόντων και αγαθών. Ήταν η απαρχή ενός ιστορικού φαινομένου που επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και σε πολλά επίπεδα τον ανθρώπινο πολιτισμό. Τα τεκμήρια λοιπόν που άφησε πίσω της, αναγνωρίζονται σήμερα ως παγκόσμιο πολιτιστικό αγαθό και η σπουδαιότητα της μελέτης και της διατήρησής τους οδήγησαν στην ανάπτυξη της επιστήμης της βιομηχανικής αρχαιολογίας.

Το βιομηχανικό κτίριο στα πλαίσια αυτά αποτελεί το κύριο τεκμήριο της βιομηχανικής δραστηριότητας και ως πολιτιστικό αγαθό ιδιαίτερης σημασίας, απαιτείται η αναγνώριση της αξίας του και η ανάδειξή του.¹ Στα υλικά κατάλοιπα και στα ιστορικά τεκμήρια περιλαμβάνονται πέρα από τα κτίρια, οι κατασκευές που δημιουργήθηκαν για βιομηχανικές δραστηριότητες, οι διαδικασίες και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τις δραστηριότητες αυτές, οι πόλεις και τα τοπία στα οποία βρίσκονται, μαζί με όλες τις άλλες υλικές και άυλες εκδηλώσεις τους.

Η βιομηχανική αρχαιολογία λοιπόν μελετά και διδάσκει την ιστορία τους, εντοπίζει τα πιο σημαντικά και χαρακτηριστικά παραδείγματα, προάγει την προστασία τους και τη διατήρησή τους, σύμφωνα με το πνεύμα της διεθνούς Χάρτας της Βενετίας για μνημεία, προς χρήση και όφελος του σήμερα και του αύριο.²

Ο ορισμός και οι αξίες της βιομηχανικής κληρονομιάς

Με τον όρο βιομηχανική κληρονομιά αναφερόμαστε στα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού που έχουν ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική,

---

¹ Όλγα Δακουρά – Βογιατζόγλου, σελ. 1

² Ν. Μπελαβίλας, Βιομηχανική Αρχαιολογία. Η διεθνής και Ελληνική εμπειρία

αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία. Ως κατάλοιπα δεν θεωρούνται μόνο τα βιομηχανικά κελύφη και τα μηχανήματα, αλλά και τα εργαλεία, τα γραπτά ή προφορικά αρχεία, οι χώροι στέγασης και αποθήκευσης καθώς και οι χώροι που χρησιμοποιούνταν για κοινωνικές δραστηριότητες σχετικές με τη βιομηχανία, όπως η στέγαση, η θρησκευτική λατρεία και η εκπαίδευση.³ Όλα εκείνα τα επιτεύγματα και τα αγαθά της βιομηχανικής εποχής δηλαδή, που συνεισφέρουν στην γνώση του βιομηχανικού παρελθόντος και των παραγωγικών δραστηριοτήτων μιας χώρας.

Πολλά από αυτά δυστυχώς εξαφανίστηκαν με τα πέρασμα του χρόνου, λόγω της τεχνικής νομικής και οικονομικής δυσκολίας διατήρησης τους, αλλά και λόγω του πλήθους τους. Είναι σημαντική συνεπώς η μελέτη, η καταγραφή, η συντήρηση και η προστασία των τεκμηρίων αυτών, αφού έχουν πολλά να προσφέρουν στις επόμενες γενιές.⁴

Η βιομηχανική κληρονομιά έχει κοινωνική αξία διότι μέσω της μελέτης της, μπορούμε να κατανοήσουμε πολλά για την ζωή και την καθημερινότητα των ανθρώπων της εποχής εκείνης. Παράλληλα έχει τεχνολογική και επιστημονική αξία καθώς μας δίνει πληροφορίες για την εξέλιξη τόσο των μηχανημάτων και των εργαλείων όσο και των κατασκευών, αφού με τη μελέτη των βιομηχανικών κτιρίων λαμβάνουμε πληροφορίες για την αρχιτεκτονική και την μελέτη σχεδιασμού του τόπου.

Επιπλέον η βιομηχανική κληρονομιά αποτελεί δυναμικό παράγοντα που μπορεί να συμβάλει στην αναδιάρθρωση μιας περιοχής και της οικονομίας της. Συνεπώς η προστασία της αποτελεί οικουμενικό στόχο και η σπανιότητα κάποιων χώρων και τοπίων προσθέτει ακόμα περισσότερη βαρύτητα στο θέμα της διατήρησης. Ο αριθμός των τεκμηρίων που άφησαν πίσω τους οι βιομηχανίες είναι τεράστιος, τα πρώιμα ή τα πρωτοποριακά παραδείγματα όμως έχουν ιδιαίτερη αξία. Ο εντοπισμός, η καταγραφή, και η προσεκτική αξιολόγηση είναι σημαντικά

---

³ Η Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομιά

⁴ Jacques Pinard, σελ 13 & σελ 95

εργαλεία που μας βοηθούν στην επιλογή των τεκμηρίων που πραγματικά αξίζει να διασωθούν.⁵

Η βιομηχανική αρχαιολογία

Η Βιομηχανική Αρχαιολογία (Industrial Archaeology), είναι ένας νέος διεπιστημονικός κλάδος που τις τελευταίες δεκαετίες ασχολείται με τη μελέτη των υλικών και άυλων τεκμηρίων της βιομηχανικής κληρονομιάς, με σκοπό να διευρύνει την κατανόηση του βιομηχανικού παρελθόντος και παρόντος και να προσδιορίσει την επίδραση της βιομηχανίας στην οργάνωση και εξέλιξη της κοινωνίας, της οικονομίας, και του αστικού χώρου.⁶

Η Μεγάλη Βρετανία θεωρείται η πατρίδα της βιομηχανικής αρχαιολογίας, διότι από τα μέσα της δεκαετίας του 50, ξεκίνησαν εκεί διάφορες εργασίες και δραστηριότητες που αποσκοπούσαν στη διάσωση και την αποκατάσταση τεχνικών μνημείων. Ο ίδιος ο όρος «Βιομηχανική Αρχαιολογία» αναφέρεται για πρώτη φορά το 1955 από τον D. Dudley, διευθυντή του τμήματος Extra-Mural και αργότερα καθηγητή της λατινικής γλώσσας στο Πανεπιστήμιο του Birmingham, ενώ απέκτησε επίσημη μορφή το 1973. Τότε οργανώθηκε η πρώτη διάσκεψη στο Ironbridge της Μ. Βρετανίας, στην οποία μάλιστα ιδρύθηκε ο διεθνής φορέας για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς. (*The International Committee for the Conservation of The Industrial Heritage-TICCIH*).

Αντικείμενο και σκοπός της βιομηχανικής αρχαιολογίας

Η συνεχής εξέλιξη της τεχνολογίας επηρεάζει όπως είναι φυσικό και τον τομέα της βιομηχανίας. Νέα προϊόντα, μηχανές κτίρια και υλικά κάνουν συνεχώς την εμφάνισή τους, ενώ τα παλιά εγκαταλείπονται και πέφτουν σε αχρηστία. Η βιομηχανική αρχαιολογία είναι ένα πεδίο μελέτης που ασχολείται με την ανάγνωση,

---

⁵ Η Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομία

⁶ Μαρίνα Καραβασίλη, σελ. 3-5

την έρευνα, την καταγραφή και τη διατήρηση βιομηχανικών μνημείων αναδεικνύοντας παράλληλα την ιστορική, κοινωνική και τεχνολογική αξία τους. Το αντικείμενο της βιομηχανικής αρχαιολογίας μπορεί να ομαδοποιηθεί σε πέντε κατηγορίες:

- Βιομηχανικά κτίρια
- Εργατικές κατοικίες
- Μέσα επικοινωνίας και μεταφοράς
- Μηχανές και Εργαλεία
- Αρχεία και φωτογραφικό υλικό

Όλα τα παραπάνω καλύπτουν όλες τις σημαντικές πτυχές της σύγχρονης ιστορίας και θεωρούνται μνημεία και πολιτιστικά αγαθά, καθώς αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του ιστορικού ιστού του τόπου, της εθνικής και της πολιτιστικής του ταυτότητας. Η βιομηχανική αρχαιολογία τείνει να διευρύνει τα αισθητικά κριτήρια και καθιστά ως κεντρικό σημείο αναφοράς την προσέγγιση του βιομηχανικού μνημείου διότι η ιστορία δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται μόνο με κάποια κριτήρια ομορφιάς.

Η επανάχρηση των παλιών βιομηχανικών κελυφών και η επίδοση σε αυτά κάποιας νέας, συνήθως πολιτιστικής χρήσης διαμόρφωσαν μια σειρά από προγράμματα ανάπλασης σε βιομηχανικές περιοχές και οικισμούς, με σκοπό την ενσωμάτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο σύγχρονο ιστό. Τέσσερα βασικά στοιχεία λαμβάνονται υπόψη για το εγχείρημα αυτό: α) η διατήρηση της πολιτισμικής ταυτότητας και φυσιογνωμίας ενός τόπου, β) η προσέλκυση επισκεπτών, γ) ο άμεσος ή έμμεσος εκπαιδευτικός χαρακτήρας της και δ) η συμβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς στην οικονομική ανάκαμψη της χώρας.

Τα κατάλοιπα της βιομηχανικής κληρονομιάς

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, τα κατάλοιπα της βιομηχανικής κληρονομιάς μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στις εξής ομάδες:

α) Τα Βιομηχανικά κτίρια

Η βιομηχανική αρχαιολογία είναι ένας κλάδος άρρηκτα συνδεδεμένος με την ιστορία και την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής. Τα βιομηχανικά κτίρια πέρασαν από διάφορα στάδια προσαρμογής και ανάπτυξης ακολουθώντας τα αρχιτεκτονικά ρεύματα της εποχής τους.

Οι πρώτες επιχειρήσεις έφεραν τον τίτλο της *μανιφακτούρας* και αναπτύχθηκαν πολύ τον 17^ο -18^ο αιώνα στη Δυτική Ευρώπη. Οι πρώτες μανιφακτούρες κατασκευάστηκαν από επιχειρηματίες οι οποίοι συνήθως ανήκανε στην αριστοκρατική ή στην αστική τάξη. Τα κτίρια αυτά ήταν πολυώροφα, είχαν μια κεντρική αυλή και έμοιαζαν περισσότερο με αρχοντικά παρά με εργοστάσια. Ήταν κτισμένα με γεωμετρικό τρόπο και υπήρχε απόλυτη συμμετρία ως προς έναν κεντρικό άξονα. Δεξιά και αριστερά από την αυλή υπήρχαν μικρότερα κτίσματα που χρησίμευαν ως βοηθητικοί χώροι στέγασης και αποθήκευσης. Στοιχεία που χαρακτηρίζουν τις κατασκευές αυτές είναι οι αρμονικές αναλογίες, τα μεγάλα ανοίγματα, η χρήση γωνιόλιθων, οι μεγάλες στέγες από κεραμίδια ή σχιστόλιθους, οι σοφίτες και η χρήση πολλών διακοσμητικών στοιχείων.

Προς τα τέλη του 18^{ου} αιώνα οι μανιφακτούρες αποκτούν μια πιο σύγχρονη όψη, στα πλαίσια της προσπάθειας να τους δοθεί μια πιο ορθολογική διάταξη των νέων εργαστηρίων, ώστε να έχουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα και παραγωγικότητα. Η χρήση μεγάλων τροχών με πτερύγια ωθεί στην κατασκευή των εργοστασίων κοντά σε μεγάλα υδάτινα ρεύματα ώστε να εκμεταλλεύονται την ενέργεια που τους προσφέρουν, σχηματίζοντας μικρές βιομηχανικές περιοχές.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας τις αρχές του 19^{ου} αιώνα επιφέρει αλλαγές στον τρόπο κατασκευής των νέων εργοστασίων. Ο ατμός χρησιμοποιείται πλέον σαν πρωτεύουσα πηγή ενέργειας ωθώντας στην οικοδόμηση ενός χώρου για τη στέγαση της εγκατάστασης παραγωγής ατμού, με επιστέγασμα τη χαρακτηριστική

καπνοδόχο. Αρχικά τα εργαστήρια έχουν σχήμα τετράπλευρου με μια κεντρική αυλή στο κέντρο όπου βρίσκεται το λεβητοστάσιο. Στις μικρές επιχειρήσεις το λεβητοστάσιο προσαρτάται στην άκρη ενός κτιρίου. Αργότερα τα εργοστάσια χρησιμοποιούν περισσότερους από έναν λέβητες, οι οποίοι στη συνέχεια θα αντικατασταθούν από μια κεντρική ανεμογεννήτρια, γύρω από την οποία θα τοποθετηθούν τα εργαστήρια. Η χρήση της πελεκητής πέτρας αντικαθίσταται τώρα με τη χρήση κοινών λίθων με επικάλυψη κονιαμάτων, πλίνθων και τσιμεντόλιθων, για λόγους οικονομίας και ταχύτητας στην κατασκευή. Σιγά σιγά εγκαταλείπεται και η χρήση ξυλείας για την κατασκευή στύλων και δοκών οι οποίες γίνονται πλέον από σίδηρο και χυτοσίδηρο, επιτρέποντας την κατασκευή ακόμα μεγαλύτερων ανοιγμάτων. Οι στέγες εξακολουθούν να είναι ξύλινες ή συνδυασμός ξύλου – μετάλλου, ενώ δημιουργούνται παράλληλα παράθυρα οροφής για καλύτερο φωτισμό του χώρου εργασίας.

Στις αρχές του 20ου αιώνα παρατηρείτε μια τάση προς την λειτουργικότητα έναντι της αισθητικής, διαμορφώνοντας μια τάση αυτόνομης βιομηχανικής αρχιτεκτονικής. Τα νέα κελύφη υπακούουν πλέον μόνο στους νόμους της αναγκαιότητας, με στόχο την οικονομία δυνάμεων, χρόνου και υλικών, ενώ έντονη είναι η παρουσία του οπλισμένου σκυροδέματος και του χάλυβα.

Οι σύγχρονες εγκαταστάσεις είναι χωροθετημένες σε βιομηχανικές ζώνες στην περίμετρο των πόλεων, κοντά σε μεγάλους κυκλοφοριακούς άξονες. Η μορφή, η οργάνωση και η κατανομή των κτιρίων και του εξοπλισμού αποτελεί αντικείμενο μελέτης και τα βιομηχανικά κτίσματα διαχωρίζονται προοδευτικά ανάλογα με τη χρήση τους σε ερευνητικά εργαστήρια ή εργαστήρια παραγωγής, διοικητικές υπηρεσίες, κτίρια κοινωνικής πρόνοιας κ.α. Η αισθητική των κτισμάτων θεωρείτε μέσο επιτυχίας της εικόνας της επιχείρησης, ενώ η επιλογή των υλικών, η διάταξη των προσόψεων και η χρήση πράσινου είναι σημαντικά για την ένταξη της επιχείρησης στον αστικό ιστό.⁷

---

⁷ Jacques Pinard, σελ 18-29

β) Οι εργατικές κατοικίες

Οι κατοικίες των εργατών αποτελούν σημαντικές πηγές πληροφοριών για τις συνθήκες ζωής των εργατών και την εργασία γενικότερα, στα διάφορα στάδια της βιομηχανικής ανάπτυξης της εκάστοτε χώρας. Στις πρώτες μανιφακτούρες βασική επιδίωξη του εργοδότη ήταν να συγκεντρώσει κάτω από την ίδια στέγη όλους τους τεχνίτες, ώστε να είναι πιο εύκολη η επίβλεψή τους. Τα πρόσθετα κτίσματα που χρησιμοποιήθηκαν για τη στέγασή τους, αργότερα εξυπηρετούσαν και άλλες ανάγκες είτε θρησκευτικές είτε εκπαιδευτικές. Μόλις τον περασμένο αιώνα προστέθηκαν και οι καταναλωτικοί συνεταιρισμοί, οι καντίνες και η ιατρική μέριμνα.

Στις αρχές τις περιόδου της εκβιομηχάνισης δεν υπήρχαν στην ουσία εργατικές κατοικίες. Οι εργάτες υποχρεώνονταν να μείνουν σε αποθήκες, σε αχυρώνες ή σε πατάρια, σε άθλιες συνθήκες. Καθώς αναπτύσσονταν οι επιχειρήσεις, πολλές φορές τα εργατικά χέρια δεν επαρκούσαν. Τότε οι επιχειρηματίες καλούσαν εξειδικευμένους τεχνίτες, τους οποίους έπρεπε να στεγάσουν υπό καλύτερες συνθήκες, αν ήθελαν να τους κρατήσουν κοντά τους. Έχτισαν λοιπόν γι αυτούς μικρές κατοικίες κοντά στο χώρο εργασίας τους, ώστε να μείνουν με την οικογένειά τους. Η κατοικία του εργοδότη ήταν επίσης κοντά στο χώρο παραγωγής, ώστε να επιβλέπει την κατάσταση και να οργανώνει τις εργασίες. Με την ίδρυση των πρώτων μεγάλων εργοστασίων, δημιουργήθηκαν μεγάλα πολύωροφα κτίρια που περιελάμβαναν κοιτώνες και τραπεζαρίες για την στέγασή του πολυάριθμου προσωπικού τους. Τέτοια κτίσματα σώζονται ακόμη σε μεγάλες υφαντουργικές περιοχές

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα παρατηρείτε η προσπάθεια για βελτίωση των συνθηκών ζωής και εργασίας με τη στήριξη του κράτους και των μεγάλων επιχειρήσεων. Δημιουργήθηκαν έτσι βιομηχανικές πόλεις ακολουθώντας τις αρχές ενός υποτυπώδους πολεοδομικού σχεδιασμού ώστε να διευκολύνεται η ζωή της κοινότητας. Οι αντιλήψεις για τη φύση και τη θέση της εργατικής κατοικίας άλλαξαν

πολλές φορές ακολουθώντας την ανάπτυξη της βιομηχανίας, ενώ αξιόλογα παραδείγματα εργατικών κατοικιών υπάρχουν σε αρκετές Ελληνικές πόλεις.⁸

γ) Μέσα επικοινωνίας και μεταφοράς

Η εξέλιξη των μέσων επικοινωνίας και μεταφοράς εξαρτήθηκε πολύ από την επανάσταση στον τρόπο παραγωγής των προϊόντων. Η ανάγκη για τη μείωση του χρόνου μεταφοράς οδήγησε σταδιακά στην τελειοποίηση των επικοινωνιών. Αρχικά χρησιμοποιούσαν βαγονέτα που τα έσυραν άλογα πάνω σε σιδηροτροχιές, για τη μεταφορά αγαθών σε κοντινές αποστάσεις. Οι πρώτες τροχιές έκαναν την εμφάνισή τους τον 16^ο αιώνα και ήταν ξύλινες. Οι βιομήχανοι τις χρησιμοποιούσαν για τις μεταφορές μέσα στα εργοστάσια, εγκαταλείφθηκαν όμως διότι φθείρονταν πολύ εύκολα και το 1730 αντικαταστάθηκαν από τις τροχιές από χυτοσίδηρο. Αργότερα κατασκευάστηκαν μικρές ατμοκίνητες μηχανές έλξης, οι οποίες προκάλεσαν αλλαγές στον τρόπο σχεδιασμού των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, καθώς απαιτούσαν πλατύτερες γραμμές, διεύρυνση των εγκαταστάσεων και νέες διαρρυθμίσεις για την κατασκευή αποθηκών, αποβάθρες, χώρους ελιγμών κ.α.⁹ Το μεταφορικό αυτό μέσο άφησε πίσω του τόσα πολλά ίχνη, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα ολόκληρο κλάδο της βιομηχανικής αρχαιολογίας. Οι σταθμοί, οι συμπληρωματικές τους εγκαταστάσεις, τα τεχνικά έργα στην ύπαιθρο, οι μικροί τοπικοί σιδηρόδρομοι, οι οδοντωτοί και τα τελεφερίκ είναι σημαντικά επιτεύγματα της εποχής εκείνης.

Η βιομηχανική Επανάσταση και η επέκταση των εμπορικών συναλλαγών με άλλες χώρες, οδήγησαν στην ανάγκη μεταφοράς προϊόντων σε μεγάλες αποστάσεις. Για τις πρώτες μετακινήσεις χρησιμοποιήθηκαν χωματόδρομοι χωρίς ιδιαίτερη διαμόρφωση, με ανεπαίσθητες χαράξεις στο έδαφος. Οι πρώτοι δρόμοι που κατασκευάστηκαν για τη μεταφορά ελκυσόμενων φορτίων, θεωρείται μεγάλο επίτευγμα. Με τον καιρό οι δρόμοι βελτιώθηκαν και πολλαπλασιάστηκαν για την καλύτερη επικοινωνία των μονάδων παραγωγής πρώτων υλών, ενδιάμεσων αγαθών και έτοιμων προϊόντων με τα κέντρα διανομής, αυξάνοντας τον αριθμό αγορών.

---

⁸ Jacques Pinard, σελ 38-43

⁹ Jacques Pinard, σελ 26

Οι υδάτινοι οδοί, ποτάμια και διώρυγες αποτέλεσαν τον πρώτο τρόπο μαζικής μεταφοράς, για την εξυπηρέτηση εγκαταστάσεων που ήταν μακριά από τις βάσεις ανεφοδιασμού πρώτων υλών και καυσίμων. Τα πρώτα υδάτινα ρεύματα και οι πρώτες διώρυγες που χρησιμοποιήθηκαν δεν είχαν ομοιογένεια, σταδιακά όμως κατασκευάστηκαν μεγάλα και εντυπωσιακά τεχνικά έργα όπως οι υδατοφράκτες, οι ανελκυστήρες πλοίων, και οι γέφυρες- διώρυγες, δείγματα των οποίων διατηρούνται έως και σήμερα στις μεγάλες βιομηχανικές χώρες. Τα κτίρια που ήταν κτισμένα πλάι στα υδάτινα αυτά ρεύματα όπως αποθήκες, τελωνεία ή διόδια, σπίτια χειριστών υδατοφρακτών επαναχρησιμοποιούνται συχνά για άλλες χρήσεις.¹⁰

δ) Μηχανές και Εργαλεία

Οι μηχανές, τα εργαλεία και ο εξοπλισμός των παλιών βιομηχανικών μονάδων, θεωρούνται μια σημαντική πηγή πληροφοριών ως τεκμήρια της βιομηχανικής δραστηριότητας. Τα τεκμήρια αυτά σπάνια συναντώνται διότι λόγω της αδιάκοπη χρήσης τους φθείρονταν και καταστρέφονταν ή εγκαταλείπονταν όταν ήταν πλέον ξεπερασμένα. Κάποια εργαλεία που διατηρήθηκαν σε μουσεία ως πρωτότυπα ή ως κειμήλια από τεχνίτες μας βοηθούν να παρακολουθήσουμε την εξέλιξή τους μέσα στο χρόνο. Πολλά αξιόλογα δείγματα εργαλείων άφησε πίσω της η μεταλλουργία σε αντίθεση με άλλα επαγγέλματα, ίσως λιγότερο διαδεδομένα, τα εργαλεία των οποίων κατασκευάζονταν από φθαρτά υλικά και τα συναντάμε σήμερα σε εξειδικευμένα τεχνικά μουσεία.

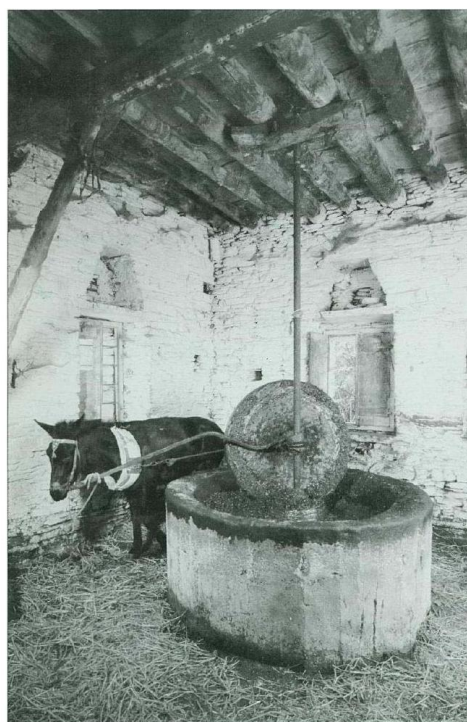
Οι πρώτες συσκευές που κατασκεύασε ο άνθρωπος ανακαλύφθηκαν εμπειρικά και πέρασαν πολλά χρόνια μέχρι να βελτιωθούν και να είναι λειτουργικές. Τα πρώτα σύνθετα εργαλεία κατασκευάστηκαν για να μεταβιβάσουν μια περιστροφική κίνηση ή να τη μεταβάλουν σε ευθύγραμμη παλινδρομική. Χρησιμοποιήθηκαν σε υπαίθρια εργοτάξια για την κατασκευή μεγάλων μνημείων (π.χ. κάστρα, καθεδρικούς ναούς) και έργων κοινής ωφελείας (γέφυρες, διώρυγες κ.α.), αλλά η συνεισφορά τους στην τεχνική πρόοδο αναγνωρίστηκε μετά από χρόνια πρακτικής εφαρμογής τους. Οι πρώτες μηχανές που χρησιμοποιήθηκαν στα εργοστάσια ήταν συνήθως ογκώδεις και πολύ στέρες, κατασκευασμένες με τα μέσα

---

¹⁰ Jacques Pinard, σελ 36-38

της εποχής εκείνης. Δυστυχώς δεν σώζονται σήμερα ακέραιες, λόγω της συνεχούς καταπόνησης τους. Κάποια εξαρτήματά τους άλλωστε ήταν ακόμη και από ξύλο, το οποίο φθείρεται πολύ εύκολα. Τα μηχανήματα των οποίων ήταν πιο εύκολο να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη, μέσα στο χρόνο, είναι τα ανυψωτικά μηχανήματα.

Ένα ακόμη θέμα που απασχόλησε τους ανθρώπους της εποχής εκείνης ήταν η παροχή ενέργειας για την λειτουργία των μηχανημάτων. Όταν εγκατέλειψαν τη χρήση της φυσικής ανθρώπινης δύναμης και της δύναμης των ζώων, στράφηκαν προς τη δύναμη των φυσικών στοιχείων που τους περιέβαλλαν. Για να εκμεταλλευτούν την ενέργεια των υδάτινων ρευμάτων δημιούργησαν υπερυψωμένες διαβάσεις και διαύλους ροής του νερού στις οποίες τοποθετούσαν έναν τροχό με πτερύγια (υδρόμυλος). Αργότερα με την κατασκευή

Εικόνα 1.1: Ζωοκίνητο λιοτρίφι στην Άνδρο

φραγμάτων, παρακάμψεων, υδροφρακτών κ.α., κατάφεραν να πραγματοποιήσουν σημαντικές προόδους καταλήγοντας σήμερα σε δίκτυα συλλογής υδάτων που τροφοδοτούν ολόκληρους υδροηλεκτρικούς σταθμούς. Η ενέργεια του ανέμου δαμάστηκε πιθανόν πιο δύσκολα. Γενικά οι άλλες μορφές μεταφοράς ενέργειας (π.χ. ηλεκτρικές γραμμές υψηλής τάσης, παλιοί αγωγοί υδρογονανθράκων κ.α.) δεν άφησαν σαφή ίχνη διότι αποσυναρμολογήθηκαν όταν έπαψαν να λειτουργούν.

Τον 17^ο και 18^ο αιώνα, η πρόοδος των επιστημών τραβάει την προσοχή καλλιεργημένων ανθρώπων, οι οποίοι συγκροτούν συλλογές. Παράλληλα η ανάπτυξη του εμπορίου και η εισαγωγή προϊόντων από άλλες χώρες αυξάνει τα διαθέσιμα κεφάλαια και δημιουργεί ανταγωνισμό ανάμεσα στα εργοστάσια παραγωγής προϊόντων. Για να ανταπεξέλθουν οι επιχειρηματίες θα πρέπει να αναβαθμίσουν τα μηχανήματα που χρησιμοποιούν, αλλά και να βρουν νέες μεθόδους

για να αυξήσουν την παραγωγή τους. Οι εφευρέσεις συνεπώς παύουν να είναι θέμα τύχης , αλλά αποτέλεσμα μακροχρόνιων ερευνών και πειραμάτων. Οι βιομηχανίες είτε απαλλάσσονταν από τον παλιό τους εξοπλισμό και τον αντικαθιστούσαν με πιο σύγχρονο, ή πραγματοποιούσαν μετατροπές και συνέχιζαν τη λειτουργία του. Κατάλοιπα των πρώτων μηχανών βρίσκουμε σε ορισμένα εργοστάσια τα οποία μετατράπηκαν σε μουσείο, όπως το Coalbrookdale στην Αγγλία. Πληροφορίες και περιγραφές των νεότερων μηχανημάτων και τεχνολογιών υπάρχουν σε γραπτές πηγές αρχείων ενώ μερικές φορές υπάρχουν και σε μορφή μακέτας κυρίως σε ιδιωτικές συλλογές.¹¹

ε) Αρχεία και φωτογραφικό υλικό

Η βιομηχανική επανάσταση άφησε πίσω της πληθώρα αντικειμένων τα οποία αποτελούν πηγή πληροφοριών και μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της κάθε χώρας. Κάθε αντικείμενο, ακόμα και αν δεν ήταν και τόσο χρήσιμο ώστε να διασωθεί, πρέπει να συλλεχτεί και να υποβληθεί σε λεπτομερή μελέτη. Οι γραπτές ή προφορικές πηγές και τα έντυπα αρχεία παρέχουν πειστήρια στις υποθέσεις που διατυπώνονται και συχνά στηρίζουν τις ερμηνείες που δίνονται για κάθε κατάλοιπο. Τα στοιχεία αυτά μπορεί να είναι αφηγήσεις, ζωγραφικοί πίνακες, φωτογραφίες, αναφορές σε καθημερινά γεγονότα, σελίδες λογιστικών βιβλίων κ.α. Σε όποια μορφή και αν τα συναντήσουμε πρέπει να τα αναλύουμε με πολύ προσοχή διότι τίθεται εδώ το θέμα της υποκειμενικότητας του δημιουργού τους.

Η εφεύρεση της φωτογραφίας έπαιξε σημαντικό ρόλο στη γνώση του περιβάλλοντος, των εγκαταστάσεων, των πραγματοποιούμενων εργασιών και της καθημερινότητας των εργατών. Οι πρώτες φωτογραφίες που είχαν ληφθεί είναι πολύ δυσεύρετες, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όμως πολλαπλασιάστηκαν και δημιουργήθηκαν συλλογές πλούσιες σε πληροφορίες για την εποχή εκείνη. Εργοστάσια, εξοπλισμοί, μηχανήματα, σκηνές εργασίας, ακόμα και καταστροφές είναι μερικά από τα θέματα που αποτυπώθηκαν από τον φωτογραφικό φακό.

Πολύ σημαντικές πληροφορίες αντλούμε επίσης από καταλόγους δειγμάτων της επιχείρησης, αφίσες και βεβαίως από τα άρθρα του τύπου που δημοσιεύτηκαν

---

¹¹ Jacques Pinard, σελ 30-35

στις τοπικές εφημερίδες της εποχής και αναφέρουν σημαντικά γεγονότα για την ιστορία της. Τέλος υπάρχουν και τα αρχεία της ίδιας της επιχείρησης τα οποία είναι χειρόγραφα και μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις κατηγορίες: τα διοικητικά, τα τεχνικά και τα οικονομικά. Τα έγγραφα αυτά έχουν μεγάλη διδακτική αξία και είναι σημαντικά για την βιομηχανική αρχαιολογία, δυστυχώς όμως δεν είναι εύκολη η πρόσβαση σε αυτά. Πολλά μάλιστα χάθηκαν επειδή δεν ήταν απαραίτητο για τις επιχειρήσεις που έκλεισαν να καταθέσουν τα αρχεία αυτά σε κάποιο δημόσιο αρχείο ώστε να μπορούν αργότερα οι ερευνητές να προτρέξουν σε αυτά για επιστημονικές εργασίες.

Οι προφορικές μαρτυρίες και τα απομνημονεύματα των ανθρώπων που εργάστηκαν στις βιομηχανικές επιχειρήσεις, είναι πιο δύσκολο να διασωθούν γιατί μπορεί να ξεχαστούν και να εξαφανιστούν από μέρα σε μέρα. Είναι σημαντικό λοιπόν να γίνεται καταγραφή των μαρτυριών αυτών και να διατηρούμε αντίγραφα, φωτογραφίες ή και τις μαγνητοταινίες με τις συνομιλίες μας, καθώς αποτελούν ίσως τα πολυτιμότερα τεκμήρια της βιομηχανικής ιστορίας.¹²

Η σημασία του εντοπισμού, της καταγραφής και της μελέτης.

Τα τεχνικά επιτεύγματα και τα αγαθά της βιομηχανικής εποχής διαμόρφωσαν αυτό που καλούμε σύγχρονο τρόπο ζωής. Μετά τη ραγδαία ανάπτυξη όμως της επιστήμης και της βιομηχανίας, ακολούθησε η ταχύτατη αποβιομηχάνιση. Σημαντικές βιομηχανίες, με μακρόχρονη ιστορία, έκλεισαν ή μια μετά την άλλη αφήνοντας πίσω τους ερειπωμένα κτίρια και εγκαταλελειμμένα μηχανήματα. Είναι σημαντικό λοιπόν να αναγνωρίσουμε την σημασία της βιομηχανικής κληρονομιάς να συνειδητοποιήσουμε πόσο σημαντικό είναι να την προστατέψουμε και να την διατηρήσουμε.¹³

Στην Ελλάδα η προσπάθειες για την καταγραφή και την διάσωση των παλιών βιομηχανικών εγκαταστάσεων ξεκίνησε μόλις πριν από είκοσι χρόνια. Οι προσπάθειες αυτές, είναι μεμονωμένες, τυχαίες και απουσιάζει η υιοθέτηση συγκεκριμένης πολιτικής, κατάφεραν όμως να ενεργοποιήσουν ένα μεγάλο τμήμα

---

¹² Jacques Pinard, σελ 44-57

¹³ Μαρίνα Καραβασίλη, σελ 3-5

ερευνητών και να αφυπνίσουν το ευρύ κοινό, ξυπνώντας το ενδιαφέρον του για το εγκαταλελειμμένο βιομηχανικό τοπίο.¹⁴ Ιδιαίτερη επιτυχία είχε η διεξαγωγή ερευνητικού προγράμματος του ΕΙΕ και του ΕΜΠ με θέμα την καταγραφή ιστορικού βιομηχανικού εξοπλισμού σε ιστορικές βιομηχανικές μονάδες της χώρας μας.

Κύριος στόχος των καταγραφών είναι η τεκμηρίωση της βιομηχανικής και τεχνολογικής διαδικασίας ενός εργοστασίου πριν από την κατεδάφισή του, η διερεύνηση κοινωνικής δομής του εργασιακού χώρου και η τεκμηρίωση της βιομηχανικής εγκατάστασης πριν γίνουν σε αυτή επεμβάσεις αποκατάστασης.¹⁵

Για να μπορέσουμε να διασώσουμε τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού είναι σημαντικό :

- Να υπάρξει μια διεθνής συνεργασία με ενιαία πολιτική, συντονισμένες πρωτοβουλίες και καταμερισμό των πόρων.
- Κάθε περιοχή να εντοπίζει, να καταγράφει και να προστατεύει τα βιομηχανικά κατάλοιπα που θέλει να διατηρήσει για τις επόμενες γενιές.
- Κάθε καταγραφή θα πρέπει να καταχωρείτε σε οργανωμένα μητρώα, τα οποία θα είναι εύκολο να διερευνηθούν και κυρίως να είναι προσβάσιμα σε όλους. Η ηλεκτρονική μορφή τους και η άμεση πρόσβαση σε αυτά μέσω ηλεκτρονικών δικτύων αποτελούν αξιόλογους στόχους.
- Η πλήρης καταγραφή των φυσικών χαρακτηριστικών και της κατάστασης του βιομηχανικού χώρου, θα πρέπει να καταχωρηθεί σε κάποιο δημόσιο αρχείο πριν προχωρήσουμε σε κάποια παρέμβαση. Καλό θα ήταν η καταγραφή αυτή να γίνει πριν σταματήσει να λειτουργεί η επιχείρηση ώστε να αντλήσουμε όσο το δυνατόν περισσότερες και πιο έγκυρες πληροφορίες.
- Η αρχαιολογική διερεύνηση των ιστορικών βιομηχανικών χώρων θα πρέπει να διεξάγεται με τα ίδια υψηλά κριτήρια που ισχύουν για χώρους άλλων ιστορικών και πολιτισμικών περιόδων, ενώ παράλληλα θα πρέπει να διεξαχθεί ιστορική έρευνα για να υποστηρίξει την πολιτική της προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς.

---

¹⁴ Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 89, σελ. 49-52

¹⁵ Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 9 (1999), σελ 5

- Πολύ σημαντικό είναι να διαμορφωθούν κριτήρια για την αξιολόγηση βιομηχανικών μνημείων τα οποία να ανακοινωθούν στο ευρύ κοινό, ώστε να γίνεται χρήση κάποιων σταθερών, ορθολογικών κανόνων.
- Οι τόποι και η κατασκευές που κρίνονται άξια προς διατήρηση, πρέπει να προστατεύονται με νομικά, διοικητικά και οικονομικά μέτρα, και να δίνονται κατευθυντήριες γραμμές για κάθε μελλοντική παρέμβαση σε αυτά, ώστε να εδραιωθεί η αξία τους και η σπουδαιότητά τους.
- Θα πρέπει να γίνεται κάθε δυνατή προσπάθεια για την εξασφάλιση επαρκούς χρηματοδότησης για την διεξαγωγή των ερευνών, καθώς έχει καθοριστικό ρόλο για την πορεία των καταγραφών
- Τέλος, οι χώροι που βρίσκονται σε κίνδυνο πρέπει να εντοπίζονται και να λαμβάνονται κατάλληλα μέτρα ώστε να περιοριστεί ο κίνδυνος και να διευκολύνεται η επισκευή και η επανάχρησή τους.

Η καταγραφή άλλωστε είναι το πολυτιμότερο εργαλείο για τη διατήρηση και τη διάσωση της μνήμης του βιομηχανικού μας παρελθόντος σε διεθνές επίπεδο.

Συντήρηση και διατήρηση

Το ζήτημα αυτό είναι σύνθετο και πολύπλευρο και θέτει συχνά σοβαρά προβλήματα σε όσους ασχοληθούν με αυτή , διότι έρχονται αντιμέτωποι με πολλές δυσκολίες, τεχνικές, νομικές και οικονομικές. Τα πιο αντιπροσωπευτικά τεκμήρια μιας εποχής ή μιας τεχνικής, αξίζουν να διασωθούν ενώ τα παλιά αξιόλογα κτίσματα, αν δεν έχουν επαναχρησιμοποιηθεί, θα πρέπει να διατηρηθούν, όσο το δυνατόν πιο κοντά στην αρχική τους κατάσταση. Αυτό το εγχείρημα ωστόσο είναι πολυδάπανο και θέτει συχνά προβλήματα δημοσίου συμφέροντος.¹⁶ Η διατήρηση των βιομηχανικών χώρων απαιτεί ενδελεχή γνώση του σκοπού για τον οποίο δημιουργήθηκαν και των βιομηχανικών δραστηριοτήτων που διεξάγονταν, ακόμα και αν κάποια στιγμή απέκτησαν κάποια νέα χρήση.

Γενικότερα, η συντήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς εξαρτάται από τη διατήρηση της λειτουργικής ακεραιότητας. Για τον λόγο αυτό οι επεμβάσεις σε ένα βιομηχανικό τόπο πρέπει να γίνονται με προσοχή, για να μην καταστραφεί η αξία

---

¹⁶Jacques Pinard, σελ 95

και η αυθεντικότητα του χώρου. Πάντα δίνεται προτεραιότητα στην *in situ* διατήρηση, στην διατήρηση δηλαδή των μηχανημάτων και του εξοπλισμού στην αρχική τους θέση, ενώ η αποσυναρμολόγηση και η μεταφορά του είναι αποδεκτή μόνο σε περίπτωση που είναι επιτακτική η καταστροφή του χώρου για οικονομικούς ή κοινωνικούς λόγους.

Η προσαρμογή ενός βιομηχανικού χώρου σε νέα χρήση είναι αποδεκτή, εκτός από τις περιπτώσεις χώρων με ειδική ιστορική σπουδαιότητα. Η χρήση που θα τους επιδοθεί θα πρέπει να σέβεται τα αξιόλογα αντικείμενα και να είναι όσο γίνεται πιο συμβατές με την αρχική ή την κύρια χρήση. Οι επεμβάσεις θα πρέπει να είναι αναστρέψιμες και να έχουν ελάχιστες επιπτώσεις. Τέλος, η ανακατασκευή ενός χώρου ή η επιστροφή του σε μια προηγούμενη κατάσταση, πρέπει να γίνεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, εφόσον ωφελείται η ακεραιότητα του χώρου ή σε περίπτωση βίαιης καταστροφής ενός σημαντικού ιστορικού τόπου.¹⁷

Σε περίπτωση που τα κατάλοιπα αυτά έχουν μεν ιδιαίτερη αξία αλλά δεν υπάρχουν οι οικονομικοί πόροι ή χρηματοδότηση για να αποκατασταθούν, θα πρέπει τουλάχιστον να μελετηθούν με προσοχή και να καταγραφούν ως Ιστορικά μνημεία ώστε να μπορούν στη συνέχεια οι μελετητές να κατατρέξουν στο σχετικό αρχείο και να μην εξαφανιστούν για πάντα οι σημαντικές αυτές μαρτυρίες του παρελθόντος. Η διάσωση φυσικά μόνο του κτιριακού κελύφους δεν αρκεί, το ίδιο θα πρέπει να γίνει και για τα παλιά ογκώδη μηχανήματα, που συνήθως αποσυναρμολογούνταν και αποσύρονταν ως παλιοσίδερα με το που έπαυε η λειτουργία τους. Θα μπορούσαν να διαφυλαχθούν να διατηρηθούν και ίσως αργότερα να αποτελέσουν έκθεμα κάποιας μουσειακής συλλογής. Η υποστήριξη του όλου εγχειρήματος είτε από το Δημόσιο είτε από κάποιον ιδιωτικό φορέα είναι πολυτιμότερη και κάποιες φορές απαραίτητη για την επιτυχία του, δυστυχώς όμως δεν είναι πάντα προσφερόμενη.¹⁸

---

¹⁷ Η χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομιά

¹⁸ Jacques Pinard, σελ 97-101

Από την Διάσωση στην Αξιοποίηση

Τα τεκμήρια τα οποία κατάφεραν να διασωθούν θα πρέπει να αξιοποιηθούν άμεσα και να γίνουν γνωστά στο ευρύ κοινό, ώστε να εξυπηρετούν τον εκπαιδευτικό σκοπό τους. Τα οικοδομήματα είναι εκείνα που έχουν προτεραιότητα διότι όσο μένουν κενά και ανεκμετάλλευτα καταστρέφονται και αποτελούν παράγοντα υποβάθμισης της περιοχής τους. Η επανάχρηση τους είναι συνήθως η καλύτερη λύση, εφόσον οι επεμβάσεις που θα γίνουν δεν θα παραμορφώσουν εντελώς την αρχική εμφάνιση του κτιρίου.

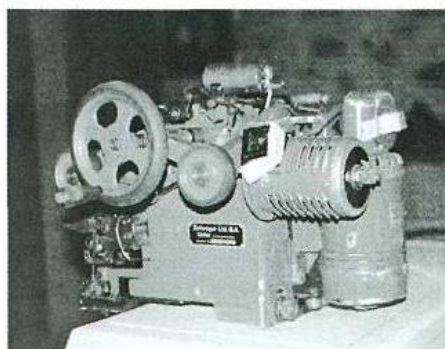
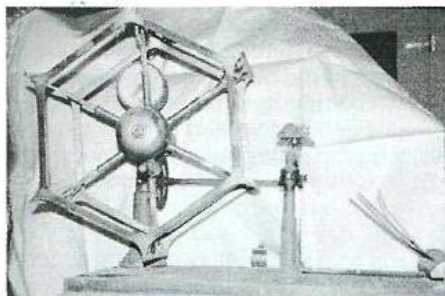
Τα συμπληρωματικά κτίσματα και οι προσθήκες μπορούν να δεχθούν περισσότερες μεταβολές, όχι όμως σε βαθμό που να επηρεάζει την αρμονία του συνόλου.

Τα μηχανήματα και τα εργαλεία, είτε έχουν μεταφερθεί σε κάποια συλλογή, είτε βρίσκονται ακόμα στους χώρους της εγκατάστασης, θα πρέπει να συντηρούνται συστηματικά και εφόσον επισκευαστούν να τίθενται συστηματικά σε κατάσταση λειτουργίας.

Η δημιουργία οικομουσείων ή τεχνικών μουσείων για την διαφύλαξη και την έκθεση όλων αυτών των αντικειμένων που επιθυμούμε να διαφυλάξουμε, είναι ίσως η πιο ωφέλιμη λύση, καθώς είναι εκθέματα που κεντρίζουν το ενδιαφέρον πολλών επισκεπτών.¹⁹

Δυσκολίες στη διατήρηση και αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς

Το θέμα της ιδιοκτησίας είναι ένα καίριο ζήτημα, διότι οι ιδιοκτήτες των οικοπέδων στα οποία βρίσκονται οι εγκαταστάσεις αρνούνται να τα παραχωρήσουν

Εικόνα 1.2: Ανέμη ελέγχου τίτλου νήματος του 1910-20 και κομποδετική μηχανή του 1910 από το εργοστάσιο Μουταλάσκη

¹⁹ Jacques Pinard, σελ 104-108

μετά την παύση της λειτουργίας τους, καθώς αναμένουν να έχουν μια επικερδή προσφορά, με αποτέλεσμα να μένουν ανεκμετάλλευτα για ολόκληρες δεκαετίες. Λίγες είναι οι περιπτώσεις εκείνες που τα κτίρια είχαν την τύχη να αγοραστούν από τον Δήμο ή από κάποιον ιδιωτικό φορέα και να επαναλειτουργήσουν με νέο αντικείμενο.

Όταν κάποιο κτίσμα έχει σημαντική ιστορική ή τεχνολογική αξία, τότε αρκετές φορές τραβάει την προσοχή κάποιου μη κερδοσκοπικού φορέα σε τοπικό επίπεδο, ο οποίος δραστηριοποιείται με όποιο τρόπο μπορεί για τη διάσωσή του. Στόχος τους είναι να συγκεντρώσουν κεφάλαιο και μέσω των ενεργειών τους να ευαισθητοποιηθεί το κοινό, να αναγνωριστεί η αξία του κτίσματος από το κράτος και την κοινωνία, να ληφθούν άμεσα μέτρα για την προστασία του και ενδεχομένως να αναγνωριστεί ως διατηρητέο κτίσμα από την Υπηρεσία Ιστορικών Μνημείων, ώστε να απαγορευτεί κάθε παρέμβαση σε αυτό, η οποία θα προσβάλει την ιστορική του αξία.

Εικόνα 1.3: Αργαλειοί στην παλιά Μεταξουργία στον Περισσό. (1995). Τα μηχανήματα αυτά δεν υπάρχουν πια

Όσον αφορά τα εργαλεία και τα μηχανήματα, αλλά και τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης των εργατών της εποχής είναι πλέον πολύ δύσκολο να τα εντοπίσουμε και να τα συγκεντρώσουμε, αφενός λόγω του μεγάλου πλήθους τους και αφετέρου γιατί με το πέρασμα του χρόνου διασκορπίστηκαν εμπλουτίζοντας προσωπικές συλλογές. Άλλα πάλι παραμένουν ξεχασμένα και παραμελημένα σε υπόγεια και αποθήκες. Αυτό βέβαια στην καλύτερη περίπτωση, αφού πολλά μηχανήματα όταν εγκαταλείφθηκαν, αποσυναρμολογήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν ως ανταλλακτικά ή για να επαναχρησιμοποιηθούν τα μέταλλά τους.²⁰

---

²⁰ Jacques Pinard, σελ. 144-148

Δράσεις για τη συντήρηση της αρχιτεκτονικής και βιομηχανικής κληρονομιάς

Είναι αυτονόητο ότι έχουν πραγματοποιηθεί χιλιάδες δράσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη διάσωση, τη συντήρηση και την επανάχρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Η αναφορά σε κάθε μια από αυτές ξεπερνά τα όρια της παρούσας εργασίας, αναφέρουμε όμως παρακάτω μερικά σημαντικά εγχειρήματα προς την κατεύθυνση αυτή.

1) Μετά από πρωτοβουλία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η επιτροπή των Ευρωπαϊκών κοινοτήτων διέυρνε τη δράση της για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Στις 13 Νοεμβρίου του 1986 πραγματοποιήθηκε ευρωπαϊκό συμβούλιο στο οποίο αποφασίστηκε ότι κάθε προσπάθεια για τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς είναι σημαντική σε πολιτιστικό επίπεδο, ενώ παράλληλα αποτελεί επένδυση για την οικονομική, κοινωνική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας. Μερικά από τα ετήσια προγράμματα που ξεκίνησαν και είχαν μεγάλη επιτυχία είναι τα εξής:

- Σημαντικά αστικά και θρησκευτικά μνημεία/χώροι (1989)
- Ιστορικά κτίρια και σύνολα που συνθέτουν τον αγροτικό ή αστικό ιστό (1990)
- Μαρτυρίες των βιομηχανικών, γεωργικών, βιοτεχνικών και άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων της ανθρωπότητας (1991)²¹

2) Το 1991 δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία μελών της Ελληνικής Εταιρείας Προστασίας Περιβάλλοντος και πολιτιστικής κληρονομιάς (Παράρτημα Θεσσαλονίκης) η «Ομάδα Πρωτοβουλίας για την προστασία της τεχνολογικής και Βιομηχανικής κληρονομιάς». Η πρώτη συνάντηση της ομάδας

---

²¹ Από τα 37 πειραματικά σχέδια που προκρίθηκαν και χρηματοδοτήθηκαν τα 5 είναι Ελληνικά και πιο συγκεκριμένα αφορούν: το εργοστάσιο παραγωγής Φωταερίου στο Γκάζι, το Μουσείο Σιδηροδρόμων του Δήμου Καλαμάτας, τη Σταφιδαποθήκη Μπάρρου – Καραμανδάνη στην Πάτρα, τα εργαστήρια Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών, και πέτρινα γεφύρια και υδρόμυλους της Ηπείρου.

πραγματοποιήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου του 1991 στον χώρο του Μύλου Χατζηγιαννάκη με την παρουσία ερευνητών και εθελοντών που ασχολούνται με το αντικείμενο. Στόχος της συνάντησης ήταν η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των φορέων που ασχολούνται με τη διάσωση και την προστασία της Τεχνολογικής και Βιομηχανικής Κληρονομιάς, η ενίσχυση και η δημοσιοποίηση του έργου τους.

Βασική επιδίωξη της ομάδας αποτελεί η ενημέρωση του κοινού με δημοσιεύσεις άρθρων, οργάνωση διαλέξεων και περιηγήσεων ή μέσω εκπομπών των ΜΜΕ. Παράλληλα επιδιώκεται η προβολή της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας μας, σε διεθνές επίπεδο.²²

- 3) Το 2005 το Υπουργείο Ανάπτυξης υλοποίησε ένα σχέδιο Δράσης στα πλαίσια του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ανταγωνιστικότητα και επιχειρηματικότητα του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης 2000-2006. Το πρόγραμμα αφορά σε «Έργα ανακαίνισης και επαναχρησιμοποίησης για βιομηχανική χρήση εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών κτιρίων». Στόχος του προγράμματος είναι η αξιοποίηση των εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών κτιρίων ώστε να αυξηθεί η προσφορά βιομηχανικής στέγης και να καλυφθούν οι ανάγκες της βιομηχανίας. Η χρηματοδότηση του προγράμματος έγινε από πόρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης , πόρους του δημοσίου και από ιδιωτικούς πόρους και ανέρχεται στα 13.500.000 Ευρώ.²³

Τα Προβλήματα της προστασίας και η θεσμική τους αντιμετώπιση στην Ελλάδα

Στον Ελλαδικό χώρο το πρόβλημα της προστασίας και της διατήρησης της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες λόγω της γενικότερης οικονομικής κατάστασης της χώρας μας αλλά και λόγω του ελλιπούς νομοθετικού πλαισίου.

---

²² Περιοδικό Τεχνολογία Τεύχος 5/6 (1992), σελ. 50

²³ Επιχειρησιακό πρόγραμμα "Ανταγωνιστικότητα" [ΕΠΑΝ], Υπουργείο Ανάπτυξης

Καταρχάς η νομοθεσία για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αφορά κυρίως τα «αρχαία». Ακόμα και ο νόμος του 1950 που αφορά μνημεία μεταγενέστερα του 1830, φυσικά τοπία ή ιστορικούς τόπους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, δεν προσαρμόζεται ιδιαίτερα στις ανάγκες της εποχής.

Το αντικείμενο και το περιεχόμενο της προστασίας δεν είναι ξεκάθαρο και είναι διάσπαρτο σε πληθώρα διατάξεων, καθιστώντας δύσκολη την εποπτεία της εφαρμογής του νομικού πλαισίου από τις αρμόδιες αρχές.

Επιπλέον η ανάθεση παράλληλων αρμοδιοτήτων σε πολλούς φορείς και η έλλειψη συντονισμού μεταξύ τους προκαλεί περαιτέρω σύγχυση τόσο στους πολίτες όσο και στους ίδιους τους φορείς.

Τέλος η ανεπαρκής εκπαίδευση όσον αφορά την διατήρηση και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και η απουσία ουσιαστικής πολιτιστικής πολιτικής είναι θέματα που χρήζουν άμεσης επέμβασης.

Ο σημαντικός ρόλος της πληροφόρησης και της εκπαίδευσης

Είναι προφανές ότι η αξιολόγηση και η αποκατάσταση των μνημείων του παρελθόντος εξαρτάται από το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο της εκάστοτε κοινωνίας. Με την εκπαίδευση λοιπόν του λαού επιτυγχάνονται τα πιο ουσιαστικά κέρδη με μακροπρόθεσμες προοπτικές. Η σωτηρία άλλωστε των πολιτιστικών μας αγαθών αποτελεί υποχρέωση όλων μας.

Βασικά εργαλεία προς αυτή την κατεύθυνση αποτελούν η εισαγωγή σχετικών μαθημάτων στην κατώτερη και μέση εκπαίδευση, η κυκλοφορία μεγάλου αριθμού σχετικών βιβλίων, η προβολή τους μέσω των ΜΜΕ και ο μορφωτικός τουρισμός.

Το φαινόμενο της φθοράς του μνημειακού πλούτου είναι ένα φαινόμενο που συναντάμε συχνά στην Ευρώπη και ακόμα περισσότερο στην χώρα μας όπου η νομοθεσία είναι εξαιρετικά ελλιπής και επιτρέπει πλήθος παρεμβάσεων που οδηγούν σε ανεπανόρθωτες φθορές τόσο στα ίδια τα μνημεία όσο και στον περιβάλλοντα χώρο. Τις περισσότερες φορές μάλιστα χρησιμοποιείται προσωπικό εντελώς ακατάλληλο για τις εργασίες κάνοντας ακόμα πιο επιτακτική την ανάγκη να ληφθούν μέτρα για την αλόγιστη διαχείριση του πολιτιστικού μας πλούτου.

Βασική προτεραιότητα αποτελεί, η απασχόληση ειδικά εκπαιδευμένου και καταρτισμένου προσωπικού στους φορείς προστασίας αλλά και η επαρκής εκπαίδευση όλων των τεχνικών που μετέχουν στη λήψη αποφάσεων για την αρχιτεκτονική κληρονομιά.

Τα προγράμματα σπουδών των αρχιτεκτονικών σχολών θα πρέπει εκτός από ιστορικά μαθήματα να περιλαμβάνουν και άλλα που έχουν άμεση σχέση με το πολιτιστικό περιβάλλον. Η UNESCO γνωρίζοντας τη σπουδαιότητα των μεταπτυχιακών σπουδών για την αποκατάσταση και τη συντήρηση, οργάνωσε κάποια μεταπτυχιακά προγράμματα διεθνούς εμβέλειας και διάρκειας δυο ετών. Σχολές κατάρτισης ιδρύθηκαν σε πολλές χώρες, η πιο γνωστή όμως βρίσκεται στην Ρώμη. Το πρόγραμμά σπουδών αυτών των σχολών αναπροσαρμόζεται κάθε χρόνο με βάση τις νέες εξελίξεις, για την κάλυψη των ειδικών αναγκών κάθε χώρας.

Όλα τα παραπάνω φυσικά μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο μέσω της συνεργασίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, του φορέα προστασίας και του αρμόδιου κρατικού φορέα.

Κάθε χώρα που σέβεται τον ιστορία της και τον πολιτισμό της θα πρέπει να παρέχει τα κατάλληλα κίνητρα για την ποιοτική άνοδο του ανθρώπινου δυναμικού που ασχολούνται με θέματα του μνημειακού της πλούτου και του περιβάλλοντος, θέματα τα οποία αποτελούν βασική προτεραιότητα κάθε πολιτισμένης χώρας.²⁴

---

²⁴ Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 9 (1975), σελ. 161-163

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Όλγα Δακουρά – Βογιατζόγλου , *Βιομηχανική κληρονομιά, η προσφορά στην αναβάθμιση του περιβάλλοντος.*, σελ. 1
http://www.viokliron.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=37
2. Ν. Μπελαβίλας, *Βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία.*, Ημερίδα «Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας», ΤΕΕ Ευβοίας, Χαλκίδα 21 Φεβρουαρίου 2010
https://courses.arch.ntua.gr/fsr/131229/Biomhchaniki%20Arxaiologia_N_Belavilas.pdf
3. Η Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομιά, Ιούλιος 2003, Nizhny Tagil, Ρωσία. Μετάφραση Χ. Αγριαντώνη και Ν. Μπελαβίλας.
<http://www.ticcih.gr/img/9e222850c13253071bee84a78f9d7164%20N.%20TAGIL.pdf>
4. Jacques Pinard, *Η βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ. 13 & σελ. 95
5. Η Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομιά, Ιούλιος 2003, Nizhny Tagil, Ρωσία. Μετάφραση Χ. Αγριαντώνη και Ν. Μπελαβίλας.
<http://www.ticcih.gr/img/9e222850c13253071bee84a78f9d7164%20N.%20TAGIL.pdf>
6. Μαρίνα Καραβασίλη , *Η διαχείριση της Βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα. Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση πολιτιστικών πόρων*,
http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_karavasili.pdf
7. Jacques Pinard, *Η βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ. 18-29
8. Jacques Pinard, ο.π., σελ. 38-43
9. Jacques Pinard, ο.π., σελ. 26
10. Jacques Pinard, ο.π., σελ. 36-38
11. Jacques Pinard, ο.π., σελ. 30-35
12. Jacques Pinard, ο.π., σελ. 44-57

13. Μαρίνα Καραβασίλη, *Η διαχείριση της Βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα. Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση πολιτιστικών πόρων*
http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_karavasili.pdf
14. Α. Λούβη-Κίζη, *Η ιστοριογραφία και η βιομηχανική αρχαιολογία*, Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 89, Δεκέμβριος 2003, σελ 49-52
15. Όλγα Τραγανού – Δεληγιάννη, *Καταγραφές ή η ουσία της υπόθεσης.*, Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 9 (1999), σελ 5
16. Jacques Pinard, *Η βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ. 95
17. Χ. Αργιαντώνη και Ν. Μπελαβίλας, *Η Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομία*, Ιούλιος 2003, Nizhny Tagil, Ρωσία.
<http://www.ticcih.gr/img/9e222850c13253071bee84a78f9d7164%20N.%20TAGIL.pdf>
18. Jacques Pinard, *Η βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ. 97-101
19. Jacques Pinard, ο.π., σελ 104-108
20. Jacques Pinard, ο.π., σελ. 144-148
21. *Πειραματικά σχέδια συντήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς*, Περιοδικό Τεχνολογία Τεύχος 5/6 (1992), σελ. 51
22. Όλγα Τραγανού – Δεληγιάννη, *Η τόνωση του ενδιαφέροντος για τη βιομηχανική κληρονομιά: η σύσταση της ομάδας πρωτοβουλίας για την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς.*, Περιοδικό Τεχνολογία Τεύχος 5/6 (1992), σελ. 50
23. ΚΠΣ 2000-2006, Επιχειρησιακό πρόγραμμα "Ανταγωνιστικότητα" [ΕΠΑΝ], Υπουργείο Ανάπτυξης
http://195.167.92.247/epan/site/Beneficiaries/calls/t_docpage?doc=/docs/Mai nDocuments/Calls/Axonas_2/2_12_3_2005
24. Χ. Μπούρας, *Ο ρόλος της πληροφόρησης και της εκπαίδευσης στην προστασία και την αποκατάσταση των αρχιτεκτονικών μνημείων*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 9 (1975), σελ.161-163

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εξώφυλλο πτυχιακής: Βιομηχανική περιοχή στη Swansea Valley

ΠΗΓΗ:

<http://www.welshleigh.org/genealogy/biographies/davidleigh/davidleigh.htm>

Λογότυπο ΤΕΙ Πειραιά, ΠΗΓΗ: www.teipir.gr

Εξώφυλλο: Υδροκίνητο ελαιοτριβείο στη Σαμοθράκη

ΠΗΓΗ: Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 2 (1988), εξώφυλλο

Εικόνα 1.1: Ζωοκίνητο λιοτρίβι στην Άνδρο

ΠΗΓΗ: Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 8 (1998), εξώφυλλο

Εικόνα 1.2: Ανέμη ελέγχου τίτλου νήματος του 1910-20 και κομποδετική μηχανή του 1910 από το εργοστάσιο Μουταλάσκη

ΠΗΓΗ: Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 8 (1998), σελ 37

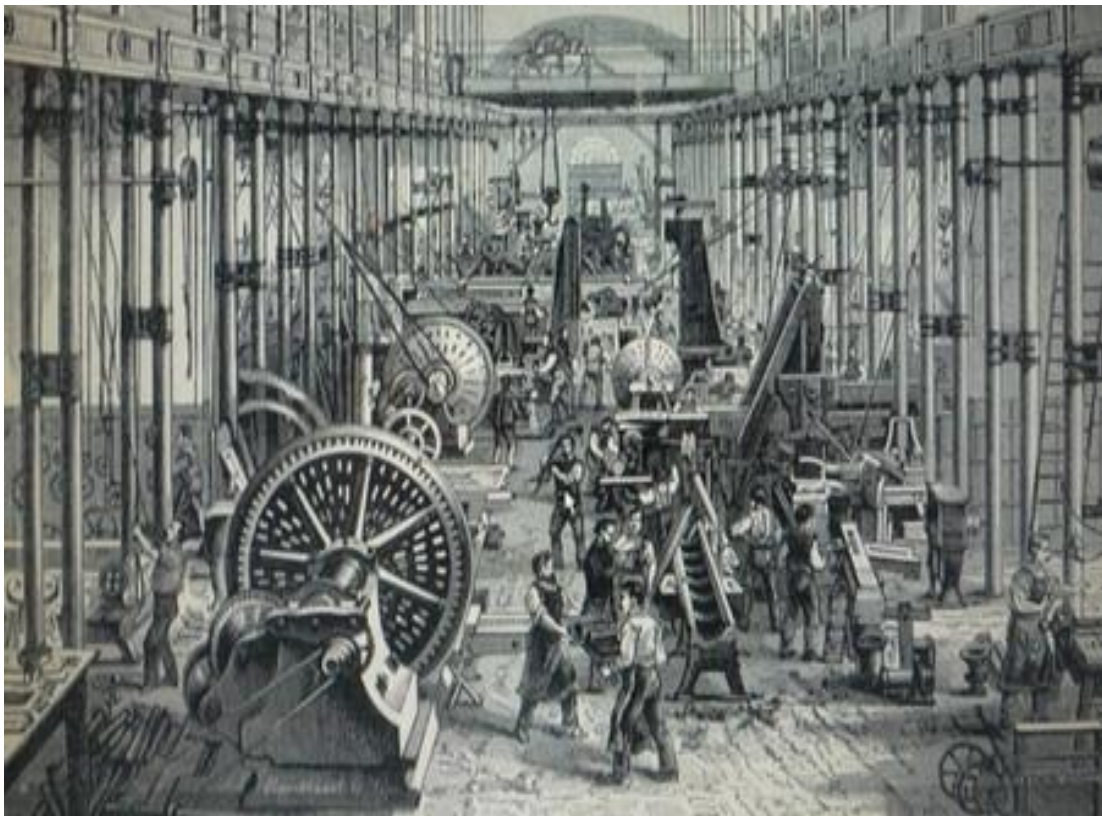
Εικόνα 1.3: Αργαλειοί στην παλιά Μεταξουργία στον Περισσό. (1995). Τα μηχανήματα αυτά δεν υπάρχουν

ΠΗΓΗ: Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 8 (1998), σελ 37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ & ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΧΩΡΟ

«...Σβήνοντας ένα κομμάτι από το παρελθόν, σβήνουμε ένα κομμάτι από το μέλλον...»

Γιώργος Σεφέρης

Εισαγωγή

Όπως αναφέραμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο όρος «βιομηχανική αρχαιολογία» εισήχθη από τον Donald Dudley το 1950 για να περιγράψει τον αναδυόμενο εκείνο κλάδο της αρχαιολογίας, που είχε ως αντικείμενο τη μελέτη μνημείων και δομών που κτίστηκαν από την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης και μετά. Το πεδίο του συγκεκριμένου κλάδου διευρύνθηκε στην πορεία, συμπεριλαμβάνοντας τον τεχνικό εξοπλισμό, τα βιομηχανικά αρχεία και τις επικοινωνίες του παρελθόντος. Η Βιομηχανική αρχαιολογία συνεργάζεται και με άλλους επιστημονικούς κλάδους ή τέχνες, όπως τη μηχανική, την αρχιτεκτονική, την οικοδομική, τη ναυπηγική, τη μεταλλουργία και την υφαντική, ενώ σκοπός της είναι η καταγραφή, η μελέτη, η έρευνα και η ανάδειξη των βιομηχανικών καταλοίπων του παρελθόντος.¹

Η νέα αυτή επιστήμη δεν γεννήθηκε μόνο από την ανάγκη αξιολόγησης, απογραφής και διάσωσης των ταχύρρυθμα εξαφανιζόμενων μορφών του ανθρώπινου βίου, αλλά και από την ανάγκη επιστημονικής και πρακτικής αξιοποίησης τους. Σε πολλές Ελληνικές πόλεις συναντάμε σήμερα πλήθος παλιών βιομηχανικών κτιρίων, άλλα περισσότερο και άλλα λιγότερο αξιόλογα από αισθητικής άποψης, όλα όμως σημαντικό κομμάτι της ιστορίας τους και στοιχεία της πολιτιστικής τους ταυτότητας. Τα κτίρια αυτά κινδυνεύουν από τη φθορά, την εγκατάλειψη και την αδιαφορία του κράτους, ενώ παράλληλα υπάρχει και ο κίνδυνος κατεδάφισής τους για κερδοσκοπικούς λόγους.

Η Βιομηχανική Αρχαιολογία αποτελεί έναν σχετικά νέο επιστημονικό κλάδο στη χώρα μας και έχει πολλά να προσφέρει και στην ιστορική και στην τεχνική παιδεία, καθώς μας φέρνει σε επαφή με τον τεχνικό μας πολιτισμό και την ιστορία του. Ο νέος αυτός τομέας προκαλεί ευρύτερο ενδιαφέρον αυτή τη στιγμή στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, το Λαύριο, την Ερμούπολη και σε δεκάδες άλλες ελληνικές πόλεις, όπου βρίσκονται σε εξέλιξη σχέδια για την αξιοποίηση και την

---

¹ <http://el.wikipedia.org>, Βιομηχανική Αρχαιολογία

επανάχρηση των παλιών βιομηχανικών εγκαταστάσεων.² Πριν όμως μιλήσουμε για την ανάπτυξη του νέου αυτού κλάδου στη χώρα μας, θα ήταν ωφέλιμο να κάνουμε μια σύντομη αναφορά στην ανάπτυξη και την εξέλιξη της Ελληνικής βιομηχανίας.

Η ελληνική βιομηχανία από το 1860 έως σήμερα

Αμέσως μετά τη δημιουργία του Νεοελληνικού κράτους σημειώθηκαν οι πρώτες προσπάθειες για την ίδρυση βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Η ελληνική βιομηχανία αναπτύχθηκε πολύ τη δεκαετία του 1860 και στις αρχές του 1870. Αρχίζει λοιπόν ο πρώτος κύκλος της βιομηχανικής ανάπτυξης, ο οποίος διαρκεί μέχρι την τελευταία δεκαετία του αιώνα και προσανατολίζεται στην ελαφρά βιομηχανία καταναλωτικών αγαθών. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας σύντομα οδήγησε στην δημιουργία βιομηχανικών κέντρων σε πολλές ελληνικές πόλεις, όπως η Ερμούπολη, ο Πειραιάς, η Πάτρα, ο Βόλος, η Καλαμάτα και η Κέρκυρα. Κύριοι βιομηχανικοί κλάδοι είναι οι αλευρόμυλοι, οι βαμβακοβιομηχανίες, η βυρσοδεψία και η μεταλλουργία.

Η τεχνολογία που χρησιμοποιούσαν βασιζόταν σε ξένα πρότυπα και η τεχνική κατάρτιση ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Συχνά οι βιομηχανίες απασχολούσαν εργάτες από το εξωτερικό ή έστελναν νέους με υποτροφία στην Ευρώπη για τεχνική εκπαίδευση. Τον καιρό εκείνο κατασκευάζονται και οι πρώτες ατμομηχανές στα ελληνικά μηχανουργεία, οι οποίες όμως ήταν συχνά ατελείς και δεν είχαν μεγάλη ζήτηση στην εγχώρια αγορά. Παρόλο που δημιουργήθηκαν αρκετά εργοστάσια, οι επενδύσεις στον δευτερογενή τομέα ήταν περιορισμένες. Μεγάλη βάση δίνεται κυρίως στο εμπόριο, τις μεταφορές και το χρηματιστικό τομέα.

Οι περισσότερες επιχειρήσεις είναι οικογενειακές και τα κεφάλαια κίνησης περιορισμένα, ενώ η τραπεζική χρηματοδότηση δεν είναι επαρκής. Η κυβέρνηση δεν έχει διαμορφώσει συγκεκριμένη πολιτική για την βιομηχανία και ακολουθεί τις αρχές του ελεύθερου συναγωνισμού. Οι λόγοι αυτοί οδήγησαν στο κλείσιμο σημαντικού αριθμού επιχειρήσεων, οι οποίες δεν μπορούσαν να επιβιώσουν σε περιόδους οικονομικής κρίσης και δήλωσαν πτώχευση. Μερικές από αυτές

---

² Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 5/6 (1992), σελ 43

επαναλειτουργούν με άλλο ιδιοκτήτη, ενώ δειλά δειλά ορισμένες επιχειρήσεις μετατρέπονται σε Ανώνυμες Εταιρείες.

Από το 1890 έως το 1900 παρατηρείται μια στασιμότητα για την ελληνική βιομηχανία, λόγω της πτώχευσης του κράτους. Μετά όμως από την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου τα ξένα κεφάλαια ενδιαφέρονται πάλι για την ελληνική αγορά. Αναπτύσσονται πολύ οι οινοποιείες

Εικόνα 2.1: Το παλιό εργοστάσιο της ΔΕΗ στο Ν. Φάλιρο, η πρώτη μεγάλη μονάδα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (1906)

και οι οινοπνευματοποιείες, ιδρύεται η (γαλλική) «Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρία» και εκσυγχρονίζεται η ελληνική βιομηχανία με τη χρήση της παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας. Παράλληλα βελτιώνονται σημαντικά τα μέσα επικοινωνίας. Αξίζει να αναφέρουμε ότι το σιδηροδρομικό δίκτυο από 8,5 χλμ το 1876, φτάνει τα 700 χλμ το 1890, τα 1600 χλμ το 1910 και τα 2400 χλμ το 1920. Μαζί με τους σιδηρόδρομους αναπτύσσονται και οι αμαξιτοί δρόμοι φτάνοντας τα 5500 χλμ το 1915. Σημαντική εξέλιξη είναι και η χρήση οπλισμένου σκυροδέματος στις κατασκευές

Την πρώτη εικοσαετία του 20^{ου} αιώνα δημιουργούνται νέα βιομηχανικά κέντρα στη Θεσσαλονίκη, τη Νάουσα και τη Μυτιλήνη, αυξάνεται ο πληθυσμός και διευρύνεται η ελληνική αγορά. Το χρονικό διάστημα 1913-1924 με την αφθονία κεφαλαίων στην Ελλάδα αναπτύσσεται το δεύτερο κύμα εκβιομηχάνισης. Η χρήση της ηλεκτρικής ενέργειας και των μηχανών είναι πλήρως διαδεδομένη και τα βιομηχανικά κέντρα έχουν ήδη διαμορφωθεί με κύριο άξονα την πρωτεύουσα και κέντρα τον Πειραιά, την Αθήνα την Ελευσίνα. Ακολουθεί η Θεσσαλονίκη, η Πάτρα, η Μυτιλήνη και ο Βόλος.³

³Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 18 (1986),σελ 8-14

Η βιομηχανία αρχίζει σταδιακά να λειτουργεί ως δυναμικός τομέας της Ελληνικής οικονομίας. Η πορεία αυτή επιβραδύνθηκε από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929-1931 και διακόπηκε απότομα από τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Η δεκαετία που ακολούθησε ήταν κυρίως περίοδος ανασυγκρότησης. Τα εργοστάσια σταδιακά περνάνε από τη χρήση του ατμού στο πετρέλαιο και τον ηλεκτρισμό ενώ παρατηρείται μια τάση συγκέντρωσης της βιομηχανίας στο λεκανοπέδιο της Αττικής. Παράλληλα έχουμε την εμφάνιση ενός νέου τύπου κτιρίου, το «οδοντωτό κτίριο», το οποίο βρίσκει μεγάλη εφαρμογή την εποχή αυτή σε μονώροφους ή διώροφους χώρους παραγωγής.

Τη δεκαετία του '60 η βιομηχανία δέχεται πολλές εξωτερικές επιρροές λόγω της εισροής ξένου κεφαλαίου. Το γεγονός αυτό επηρέασε τον σχεδιασμό των βιομηχανικών κτιρίων στον οποίο παίζει σημαντικό ρόλο πλέον η συνεισφορά του αρχιτέκτονα. Παράλληλα θεσπίζονται τα πρώτα μέτρα για την ίδρυση βιομηχανικών περιοχών σε διάφορα τμήματα της χώρας με αποτέλεσμα να παρατηρηθεί μια σταδιακή αποκέντρωση της βιομηχανικής δραστηριότητας.

Εικόνα 2.2: Εργάτριες στο τμήμα αυτόματης συσκευασίας ελαιόλαδου του εργοστασίου ΕΛΑΙΪΣ, δεκαετία 1960

Μετά το '70 επικρατεί στην Ελλάδα ο τύπος του κλειστού βιομηχανικού κελύφους, σε κλάδους που απαιτούνται ελεγχόμενες μικροκλιματικές συνθήκες, όπως στην κλωστοϋφαντουργία. Ο τύπος αυτός αντιμετωπίστηκε με επιφυλακτικότητα από την Ευρώπη. Η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος γίνεται εκτεταμένα και το επίπεδο της κατασκευαστικής τεχνολογίας θυμίζει ευρωπαϊκά εργοστάσια της δεκαετίας του '50, ενώ δίδεται πλέον μεγάλη προσοχή στην εσωτερική οργάνωση του εργοστασίου συνεισφέροντας στην οργάνωση της παραγωγής. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ανταγωνιστικότητα, την υψηλή ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων και την δυνατότητα εξαγωγών.

Από το '80 και μετά η εξέλιξη της τεχνολογίας συμβάλει στον εκσυγχρονισμό των βιομηχανικών μονάδων και στην βελτίωση του περιβάλλοντος εργασίας. Οι διαδικασίες παραγωγής γίνονται γρηγορότερα και αποτελεσματικότερα καθιστώντας τις περισσότερο κερδοφόρες.⁴

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή κοινότητα και οι εσωτερικές πολιτικές συγκυρίες κατά τα έτη 1891-1989 συντέλεσαν καίρια στην αποβιομηχάνιση και την αδρανοποίηση μεγάλου αριθμού μονάδων. Η έλλειψη οικονομικής ενίσχυσης από το κράτος και η αύξηση των εισαγωγών από χώρες του εξωτερικού τα τελευταία χρόνια επιδείνωσε ακόμα περισσότερο την κατάσταση με αποτέλεσμα την εγκατάλειψη και σταδιακή υποβάθμιση ολόκληρων βιομηχανικών περιοχών. Πολύ συχνά μάλιστα παρατηρείται το γεγονός της μετακίνησης βιομηχανικών μονάδων σε χώρες του εξωτερικού για λόγους επιβίωσης τους.

Σήμερα για τη διατήρηση μιας επιτυχημένης βιομηχανικής επιχείρησης πρέπει να γίνονται σωστές επενδυτικές επιλογές και συνετή οικονομική διατήρηση. Πρέπει να είναι ανταγωνιστική στις τιμές και να προωθεί ενεργά τις πωλήσεις της. Οι εργαζόμενοι θα πρέπει να είναι επαρκώς εκπαιδευμένοι και ο εξοπλισμός της επιχείρησης να είναι σύγχρονος ώστε να είναι αποτελεσματικότερη η διαδικασία παραγωγής. Τέλος, η κυβέρνηση από πλευράς της θα πρέπει να προσφέρει τα κατάλληλα κίνητρα για την στήριξη και την ανάπτυξη της Ελληνικής βιομηχανίας, που έχει τόσο μακρόχρονη και σημαντική ιστορική πορεία, διότι χωρίς την αφύπνιση και την συλλογική προσπάθεια όλων μας θα οδηγηθούμε στον βιομηχανικό μαρασμό.

Η βιομηχανική αργαιολογία στην Ελλάδα σήμερα

Τη ραγδαία ανάπτυξη της βιομηχανίας ακολούθησε μια ταχύτατη αποβιομηχάνιση. Μικρές και μεγάλες παραγωγικές μονάδες κλείνουν η μια μετά την άλλη, αφήνοντας πίσω τους εγκαταλελειμμένα κτίρια και ένα μεγάλο ποσοστό ανεργίας. Η αποβιομηχάνιση της χώρας οδηγεί σε μείωση της εγχώριας παραγωγής

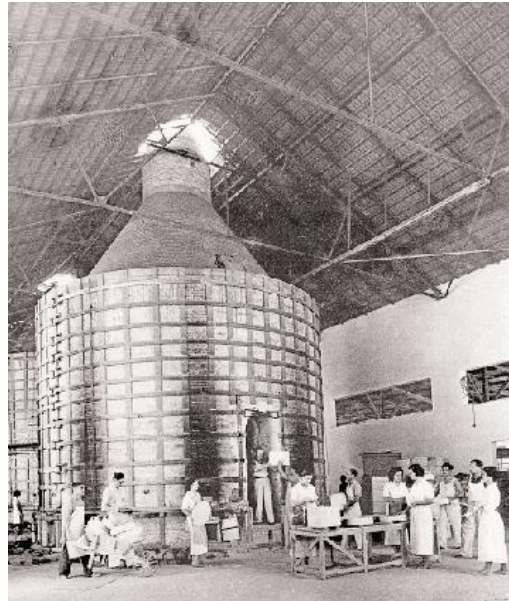
---

⁴ Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 25 (1991), σελ 57-64

και των εξαγωγών, ενώ αυξάνεται το ποσοστό των εισαγωγών από χώρες του εξωτερικού.

Τα πρώτα βήματα για την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς, ξεκίνησαν στη χώρα μας στα μέσα της δεκαετίας του '90. Σήμερα, η βιομηχανική Αρχαιολογία και η προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς βρίσκεται σε μια πιο ώριμη φάση. Μπορεί να υπήρξαν πολλά εμπόδια, καταστροφές και υποχρηματοδότηση, αλλά τα βιομηχανικά κατάλοιπα αναγνωρίζονται πλέον ως σημαντικά ιστορικά τεκμήρια και η προστασία τους έχει ευαισθητοποιήσει όχι μόνο τους επιστήμονες αλλά και πολλούς Έλληνες πολίτες.

Πολλά ελληνικά ιστορικά βιομηχανικά και προβιομηχανικά συγκροτήματα διασώθηκαν, αναδείχτηκαν και απέκτησαν κάποια νέα χρήση κυρίως πολιτιστική. Μερικά σημαντικά παραδείγματα είναι: το εργοστάσιο παραγωγής φωταερίου στην Αθήνα, γνωστό σε όλους ως «Γκάζι» και το πιλοποιείο Πουλόπουλου ή «Πιλ-Πουλ» στα Πετράλωνα, που σήμερα λειτουργούν ως χώροι πολιτισμού του Δήμου Αθηναίων. Η παλιά κλωστοϋφαντουργία Σικιαρίδη επί της οδού Πειραιώς, φιλοξενεί σήμερα τις εγκαταστάσεις της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών και η πρώην χαρτοποιία

Εικόνα 2.3: Εν ώρα εργασίας στους επιβλητικούς φούρνους του «Κεραμεικού».

Εικόνα 2.4: Ο κεντρικός καπναγωγός της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου

«Σάνιτας» λειτουργεί πλέον ως θεατρικός χώρος του φεστιβάλ Αθηνών. Το συγκρότημα της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου μετατράπηκε και λειτουργεί σήμερα ως Τεχνολογικό και Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου, με πρωτοβουλία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και του Υπουργείου Πολιτισμού. Τα εργοστάσια Κατσιμαντή, Αναιρούση, Βελισσαρόπουλου και Κορνηλάκη στην Ερμούπολη, αποκαταστάθηκαν και λειτουργούν ως βιομηχανικό μουσείο. Στο Βόλο οι καπναποθήκες Παπαστράτου όπως και πρώην μηχανουργεία στη δυτική είσοδο της πόλης φιλοξενούν τώρα τις εγκαταστάσεις του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η καπναποθήκη Σπίρερ φιλοξενεί το Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης. Το Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα αποκαταστάθηκε και λειτουργεί ως μουσείο κεραμοποιίας με χώρους αναψυχής και συνεδρίων. Πολλά ελαιοτριβεία και σαπωνοποιεία στη Λέσβο, οι μπαρουτόμυλοι της Δημητσάνας, ο ηλεκτρικός σταθμός της Σπάρτης, οι λιμενικές αποθήκες και το αντλιοστάσιο του Οργανισμού Ύδρευσης Θεσσαλονίκης έχουν διατηρηθεί, προστατευθεί και λειτουργούν ως μουσεία, ή χώροι πολιτισμού με νέες χρήσεις, συμβατές με το χαρακτήρα τους. Τέλος, πολλά βιομηχανικά μνημεία σε όλη τη χώρα προστατεύονται και διατηρούνται χωρίς να έχουν υιοθετήσει ακόμα κάποια νέα χρήση.⁵

Παρακάτω ακολουθούν μερικά από τα γνωστότερα μουσεία και πάρκα που δημιουργήθηκαν στην Ελλάδα με αντικείμενο τεχνολογικού ή βιομηχανικού χαρακτήρα:

- Το Κέντρο Διάδοσης Επιστημών και Μουσείο Τεχνολογίας της Θεσσαλονίκης (ΚΔΕ & ΜΤ)
- Το Μουσείο Ύδρευσης της Θεσσαλονίκης
- Το σιδηροδρομικό Μουσείο ΟΣΕ
- Το Μουσείο Τηλεπικοινωνιών ΟΤΕ
- Το μουσείο Μεταξιού στο Σουφλί
- Το υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα
- Το μουσείο της Ελιάς και του Ελληνικού Λαδιού στη Σπάρτη
- Το Μουσείο Σαπωνοποιίας στο Πλωμάρι

---

⁵ Μπελαβίλας Ν., Βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία.

- Το Τεχνολογικό-Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου (ΤΠΠΑ)
- Το Μεταλλευτικό Μουσείο Μήλου
- Το Μουσείο Κεραμοποιίας Ν. & Σ. Τσαλαπάτα⁶

Η καταγραφή και η τεκμηρίωση των βιομηχανικών και προβιομηχανικών κτιρίων της χώρας μας, έχει εξαπλωθεί αρκετά τα τελευταία χρόνια. Έχουν δημοσιευτεί δεκάδες επιστημονικές μελέτες και διοργανώνονται συχνά επιστημονικές συναντήσεις και συνέδρια στα οποία συμμετέχουν και διεθνείς φορείς που δραστηριοποιούνται στον ίδιο τομέα.

Ελληνικό θεσμικό πλαίσιο

Στην Ελλάδα αλλά και στον ευρύτερο διεθνή χώρο, το εγχείρημα της διατήρησης και επανάχρησης της ιστορικής - αρχιτεκτονικής κληρονομιάς είχε, μέχρι πρόσφατα, ως κύριο, αν όχι αποκλειστικό, στόχο την προστασία και αποκατάσταση μεμονωμένων κτιρίων και κελυφών. Από το τέλος του Β' παγκοσμίου Πολέμου, αρχίζει μια στροφή και επέκταση του ενδιαφέροντος στην αποκατάσταση, αναβίωση και επανάχρηση ευρύτερων συνόλων, οικισμών, πόλεων και περιοχών, με ιδιαίτερη ιστορική ή πολιτιστική αξία, ή χώρους που προβάλλουν τον τρόπο ζωής και την κοινωνική οργάνωση μιας κοινότητας σε μια ορισμένη εποχή.⁷

Με το άρθρο 24 παρ. 1 του Ελληνικού Συντάγματος (1975) καθιερώνεται, για πρώτη φορά, η υποχρέωση του Κράτους να προστατεύσει το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Σε εφαρμογή του άρθρου αυτού εκδόθηκε ο νόμος 360/1976 «περί χωροταξίας και περιβάλλοντος».⁸ Ο νόμος αυτός περιέχει ορισμούς του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και όχι συγκεκριμένα μέτρα προστασίας του. Αξιοσημείωτη είναι και η παρ. 6 του ίδιου άρθρου 24 του Συντάγματος που θέτει την αρχή ότι τα μνημεία και οι παραδοσιακές περιοχές τελούν υπό την προστασία του κράτους και ότι επιτρέπονται με νόμο περιοριστικά

---

⁶ Λειτουργία, διαχείριση και εξέλιξη πάρκων τεχνολογικού χαρακτήρα: Ελληνική και Ευρωπαϊκή εμπειρία, σελ.8

⁷ Ν. Καλογήρου, Μ. Νομικός, Γ. Παλάσκας, Ν. Παπαμίχος, σελ 7-12

⁸ ΦΕΚ 151/1976

μέτρα της ιδιοκτησίας των ιδιωτών αν μέσα σ' αυτή υπάρχουν μνημεία ή παραδοσιακά κτίρια και σύνολα.

Η έννοια του βιομηχανικού μνημείου ως μιας ειδικής κατηγορίας της αρχιτεκτονικής και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν ήταν ξεκάθαρη, πιθανόν ούτε καν μορφοποιημένη στη χώρα μας, μέχρι την ψήφιση του νόμου 1469/1950 «Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830».⁹ Με τις διατάξεις του παρόντος νόμου προστατεύονται οι κατασκευές και τα οικιστικά σύνολα που βρίσκονται σε χώρους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, τα νεότερα μνημεία και τα ιστορικά κτίρια ή ιστορικοί τόποι μεταγενέστεροι του 1830. Ο νόμος αυτός αναφέρεται συγκεκριμένα σε «έργα τέχνης» ή «ιστορικά διατηρητέα μνημεία», όταν πρόκειται για την προστασία ακινήτων, ενώ για τα νεότερα κινητά χρησιμοποιούνται οι όροι «έργα προηγμένης βιοτεχνίας ή «αξιόλογης λαϊκής τέχνης»¹⁰. Με το Προεδρικό διάταγμα 941/1977, ιδρύεται το Τμήμα Νεωτέρων Μνημείων στη Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού καθώς και οι Εφορείες Νεωτέρων Μνημείων, οπότε συστηματοποιείται το έργο της προστασίας της νεώτερης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Σε επίπεδο χωροταξικής και πολεοδομικής πολιτικής θεσπίστηκε το Προεδρικό Διάταγμα 8/1973 «περί Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού»¹¹, με το οποίο η νομοθεσία θέτει για πρώτη φορά ως στόχο την προστασία κτιρίων και αρχιτεκτονικών συνόλων με ιδιαίτερο ιστορικό, λαογραφικό, πολεοδομικό, αισθητικό ή αρχιτεκτονικό χαρακτήρα.¹² Ακολούθησε ο νόμος 1577/1985 «Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός»¹³, ο οποίος μάλιστα τροποποιήθηκε σχετικά πρόσφατα με τον νόμο 2831/2000 «Τροποποίηση Διατάξεων του Ν.1577/1985 «Γενικός

---

⁹ ΦΕΚ 169/ 1950

¹⁰ Ο νόμος 5351/1932 «Περί αρχαιοτήτων» και ο νόμος 1469/1950 «Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830» αποτελούν σήμερα το βασικό πλαίσιο για την προστασία την συντήρηση και επανάχρηση των αρχαίων και νεοτέρων μνημείων της χώρας μας.

¹¹ ΦΕΚ Α' 124/1973

¹² Ο σχεδιασμός της επανάχρησης, σελ 17-18

¹³ ΦΕΚ Α' 210/1985

Οικοδομικός Κανονισμός»¹⁴ και άλλες πολεοδομικές διατάξεις» και είναι πλήρως εναρμονισμένος με τις εγχώριες αλλά και τις διεθνείς συμβάσεις για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Από το Ελληνικό Νομοθετικό πλαίσιο, απουσίαζε εντελώς η υιοθέτηση συγκεκριμένης πολιτικής ως προς τη διάσωση, διατήρηση και προστασία και ανάδειξη πάνω από όλα, των ανενεργών Βιομηχανικών Χώρων. Το κενό αυτό κάλυψε ο νέος αρχαιολογικός νόμος, *N.3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς»¹⁵. Δεν πρέπει βέβαια να παραβλέπονται ο νόμος για την βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη *N.2508*,¹⁶ ο χωροταξικός νόμος *N.2742*¹⁷ αλλά και λοιπή νομοθεσία που αφορά σε οικονομικά κίνητρα, στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό και συντελούν συμπληρωματικά στην υποχρέωση για διατήρηση και καταγραφή, αλλά και ανάδειξη ή επανάχρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς.*

Βάσει του προαναφερθέντος Αρχαιολογικού Νόμου, η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς συνίσταται: στον εντοπισμό, την έρευνα, την καταγραφή, την τεκμηρίωση και τη μελέτη των στοιχείων της, αλλά και την διατήρηση, την αποτροπή της καταστροφής/αλλοίωσης της Βιομηχανικής Κληρονομιάς, την συντήρηση και την κατά περίπτωση αποκατάσταση της, την ανάδειξη καθώς και την ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή. Πολύ σημαντική είναι η επισήμανση του Νόμου να συμπεριλαμβάνεται η προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στους στόχους οποιουδήποτε επιπέδου Χωροταξικού, Αναπτυξιακού, Περιβαλλοντικού ή Πολεοδομικού Σχεδιασμού.¹⁸

---

¹⁴ ΦΕΚ Α' 140/2000

¹⁵ ΦΕΚ Α' 153/2002

¹⁶ ΦΕΚ 124/1997

¹⁷ ΦΕΚ Α 207/1999

¹⁸ Άρθρο 3, ΦΕΚ Α 153/2002

Φορείς προστασίας και υλοποίησης στην Ελλάδα:

Η Αρχαιολογική Υπηρεσία αποτέλεσε τον κύριο φορέα προστασίας των νεοτέρων μνημείων, με μια μικρή παύση από το 1965 έως το 1977. Κατά το διάστημα αυτό λειτούργησε μία ενιαία Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων, που ήταν αρμόδια για όλη την επικράτεια.

Στα τέλη της δεκαετίας του '70 ιδρύθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού (ΥΠ.ΠΟ) η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, στην οποία υπάγεται και το Τμήμα Νεοτέρων μνημείων. Παράλληλα, ιδρύονται 7 περιφερειακές Εφορείες Νεοτέρων Μνημείων, στις οποίες προστίθεται άλλη μια το 1995 και η οποία είναι αρμόδια για τα νησιά του Β. Αιγαίου.

Στα τέλη της δεκαετίας του '80, το έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη και διάσωση των μνημείων του βιομηχανικού πολιτισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, ωθεί την χώρα μας σε μια σημαντική κίνηση. Συστηματοποιούνται οι καταγραφές και οι κηρύξεις μεμονωμένων κτιρίων και συνόλων, συμπεριλαμβανομένου και του εξοπλισμού τους, όπου αυτοί διασώζονται, ενώ προσδίδονται νέες χρήσεις στους παλιούς βιομηχανικούς χώρους. Παράλληλα εντείνονται οι προσπάθειες για τη διάσωση αρχείων, που αφορούν το βιομηχανικό πολιτισμό με τη δημιουργία ενός ειδικευμένου αρχείου βιομηχανικών μνημείων στη Δ/ση Λαϊκού Πολιτισμού.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '90 το ΥΠ.ΠΟ στρέφει την προσοχή του προς τον Τομέα της Επιστήμης και της Τεχνολογίας καταγράφοντας μνημεία του τεχνικού πολιτισμού καθώς και τον εξοπλισμό τους, όπως και άλλα επιστημονικά όργανα. Την ίδια εποχή εκφράζουν επίσης το ενδιαφέρον τους για τη διάσωση και επανάχρηση παλιών βιομηχανικών κτιρίων, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης(Ο.Τ.Α.), πανεπιστημιακά και άλλα ιδρύματα¹⁹ και άλλοι φορείς του δημοσίου ή του ιδιωτικού τομέα, προσδίδοντάς τους μάλιστα κάποια πολιτιστική χρήση. Οι Ο.Τ.Α μάλιστα συνεργάζονται με το ΥΠ.ΠΟ το οποίο προσπαθεί μέσω

---

¹⁹ ΕΜΠ, ΑΠΘ, ΠΙΟΠ, Ελληνικό Τμήμα του TICCIH, ΕΙΕ και άλλοι επιστημονικοί μη κερδοσκοπικοί φορείς

προγραμματικών συμβάσεων να ενισχύσει αυτή τους την προσπάθεια. Δεν πρέπει να παραλείψουμε ότι κατατέθηκε από το ΥΠ.ΠΟ. ένα νέο νομοσχέδιο για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, η ψήφιση του οποίου θα συμβάλλει στην ολοκληρωμένη προστασία και των βιομηχανικών μνημείων της χώρας μας.

Πολύ ενδιαφέρον παρουσίασε η φωτογραφική έκθεση με τίτλο «Βιομηχανικά Μνημεία της Ελλάδας» που οργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1997, στο πλαίσιο του Παγκόσμιου Συνεδρίου της Διεθνούς Επιτροπής για την προστασία της Βιομηχανικής Κληρονομιάς (TICCIH) και η οποία συνοδεύτηκε από ειδική έκδοση. Την Οργάνωση της έκθεσης ανέλαβε η Δ/ση Λαϊκού Πολιτισμού και οι Εφορείες Νεοτέρων Μνημείων. Φυσικά τέτοιες εκδηλώσεις πραγματοποιούνται και μέσω καθιερωμένων θεσμών διεθνούς εμβέλειας, όπως π.χ. οι Ευρωπαϊκές Ημέρες Πολιτισμικής Κληρονομιάς. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί και σε εκπαιδευτικά προγράμματα με αντικείμενο τα μνημεία ή τις επιμέρους δραστηριότητες του προβιομηχανικού και του βιομηχανικού πολιτισμού²⁰.

Ελληνικό τμήμα της Διεθνούς Επιτροπής για τη διάσωση τη Βιομηχανικής κληρονομιάς (TICCIH)

Τον Σεπτέμβριο του 1991, πραγματοποιήθηκε συνέλευση στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, στα πλαίσια του προγράμματος «Ιστορία επιχειρήσεων και βιομηχανική Αρχαιολογία» του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών/ΕΙΕ. Στη συνέλευση αυτή συμμετείχαν 40 περίπου άτομα που ασχολούνται με τον τομέα της βιομηχανικής αρχαιολογίας στην Ελλάδα και συμφώνησαν για την ίδρυση του Ελληνικού Τμήματος του TICCIH.

Τον Μάρτιο του 1992 ψηφίστηκε ομόφωνα το καταστατικό σύμφωνα με το οποίο ιδρύεται το Σωματείο μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με την επωνυμία «Ελληνικό τμήμα της Διεθνούς Επιτροπής για τη διάσωση της Βιομηχανικής κληρονομιάς» και προσωρινή έδρα του το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, επί της οδού Λ. Βασιλέως Κων/νου 48 στην Αθήνα. Σκοπός το Σωματείου είναι η καταγραφή, η

---

²⁰ Χατζηνικολάου Τ., σ.σ. 31

μελέτη, η διάσωση και η αξιοποίηση των βιομηχανικών και βιοτεχνικών καταλοίπων της χώρας μας, στα οποία συμπεριλαμβάνονται ο εξοπλισμός, τα μέσα μεταφοράς, τα προϊόντα και κάθε είδους εγκαταστάσεις, μαζί με τις γραπτές και τις προφορικές μαρτυρίες που σχετίζονται με αυτά.

Το Ελληνικό τμήμα του TICCIH έδωσε σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη της βιομηχανικής αρχαιολογίας στη χώρα μας. Στα πλαίσια της δράσης του διοργανώνει εκθέσεις, συνέδρια, εκδόσεις κλπ, προωθεί την εκπαίδευση σε θέματα προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς, εργάζεται για την τεκμηρίωσή της και γενικότερα επιδιώκει να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες για την αντιμετώπιση της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας μας ως πολιτιστικό αγαθό.²¹

Το Ελληνικό Τμήμα του ICOMOS (International Council of Monuments and Sites– Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και τοποθεσιών)

Το Ελληνικό Τμήμα του ICOMOS ιδρύθηκε το 1972 ως Επιστημονική Επιτροπή του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, από το 1992 όμως λειτουργεί ως ανεξάρτητο και αναγνωρισμένο επιστημονικό σωματείο. Αριθμεί σήμερα 750 μέλη και αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα για τη διάσωση και την προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Ελλάδα και Διεθνώς. Το 2000 μάλιστα βραβεύτηκε για την προσφορά του στη διάσωση της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Κάθε τρεις μήνες το τμήμα εκδίδει ενημερωτικό δελτίο με τις προτάσεις του σε θέματα προστασίας μνημείων, τις δραστηριότητές τους αλλά και σχετικές ειδήσεις από τον διεθνή χώρο.²²

Το πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (ΠΙΟΠ)

Το Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς είναι ένα κοινωφελές ίδρυμα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με κύριο άξονα δραστηριοτήτων τη διάσωση, κατά-γραφή και ανάδειξη της παραδοσιακής τεχνολογίας και της προβιομηχανικής

---

²¹ Περιοδικό Τεχνολογία Τεύχος 5/6 (1992), σελ 43

²² Νοτίνα Κοντογιάννη, Το Διεθνές Συμβούλιο μνημείων και τοποθεσιών – ICOMOS

κληρονομιάς του τόπου, μέσω της δημιουργίας θεματικών τεχνολογικών μουσείων με μεγάλη προσέλευση κοινού.

Εικόνα 2.5: Δίκτυο Μουσείων του ΠΙΟΠ

Μουσείο Βιομηχανικής Ελαιουργίας Λέσβου, το Μουσείο Πλινθοκεραμοποιείας Τσαλαπάτα στο Βόλο και το Μουσείο Παραδοσιακών Επαγγελμάτων και Περιβάλλοντος Στυμφαλίας.

Κάθε μουσείο φιλοξενεί αίθουσες πολλαπλών χρήσεων στις οποίες λαμβάνουν χώρα εκπαιδευτικές και επιστημονικές εκδηλώσεις, εκθέσεις, διαλέξεις σεμινάρια και πολιτιστικά γεγονότα, τα οποία οργανώνονται και χρηματοδοτούνται από το Ίδρυμα.

Το ΠΙΟΠ μεριμνά για την συντήρηση, την άψογη λειτουργία και την προβολή των μουσείων αυτών, με την οργάνωση διαφόρων εκδηλώσεων. Το εγχείρημα αυτό βέβαια επιτυγχάνεται με την αμέριστη συνεργασία της τοπικής

Τα μουσεία αυτά αποτελούν πρότυπα όσον αφορά στον τρόπο δημιουργίας τους και μουσειακής εκφοράς τους και σε κάθε περίπτωση προβάλλουν τον παραγωγικό χαρακτήρα της περιοχής τους. Το Δίκτυο μουσείων που λειτουργούν υπό την εποπτεία του ΠΙΟΠ συμπεριλαμβάνει το Μουσείο Μεταξιού στο Σουφλί, το υπαίθριο Μουσείο Υδροκίνησης στη Δημητσάνα, το Μουσείο της Ελιάς και Ελληνικού λαδιού στην Σπάρτη, το Μουσείο Μαρμαροτεχνίας στην Τήνο, το

κοινωνίας και όλων των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης και των περιφερειών της χώρας.²³

Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών – Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΚΝΕ/ΕΙΕ)

Το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών ιδρύθηκε στις 11 Μαΐου του 1960 με στόχο τη μελέτη και έρευνα της ιστορίας και φιλολογίας του νέου ελληνισμού. Στην πορεία το πεδίο της μελέτης του διευρύνθηκε ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης ιστορικής έρευνας. Οι νέες κατευθύνσεις που ακολούθησε είναι:

- τεκμηριωτική και τεχνική υποδομή
- παιδεία - πολιτισμός
- οικονομία - κοινωνία
- ιστορική γεωγραφία
- βιομηχανική αρχαιολογία
- υλικός βίος

Το ΚΝΕ συγκεντρώνει και επεξεργάζεται τεκμηριωτικό υλικό, με στόχο την σύνταξη έργων υποδομής, την έκδοση κειμένων ή αρχειακού υλικού και τη δημοσίευση συνθετικών μελετών. Ακόμη έχει αναπτύξει μια συστηματική εκπαιδευτική πολιτική και οργανώνει τακτικά επιμορφωτικά σεμινάρια και προγράμματα.²⁴

Το 1990 το ΚΝΕ ξεκίνησε ένα ερευνητικό πρόγραμμα για την ιστορία του εξηλεκτισμού των βιομηχανιών στη χώρα μας, η χρηματοδότηση του οποίου έγινε από τη ΔΕΗ και μεγάλο μέρος της έρευνας βασίστηκε στη μελέτη του αρχείου της. Το πρόγραμμα αυτό πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του προγράμματος «Ιστορία Επιχειρήσεων και Βιομηχανική Αρχαιολογία» το οποίο συντονίζει δράσεις για την καταγραφή, την μελέτη και την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς.

---

²³ Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

²⁴ www.eie.gr/institutes/kne/ine.htm

Στο ίδιο πρόγραμμα περιλαμβανόταν επίσης η ταξινόμηση, καταλογογράφηση και μελέτη του αρχείου του εργοστασίου Ρετσίνα,²⁵ κάτι το οποίο δεν έγινε ποτέ. Το αρχείο της επιχείρησης δωρίθηκε στο ΚΝΕ από τον τελευταίο διευθυντή της επιχείρησης κ. Ανδρέα Δρούλια το 1988 και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στα Γενικά Αρχεία του Κράτους όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα χωρίς όμως να ολοκληρωθεί η ταξινόμηση του και χωρίς προς το παρόν να υπάρχει πρόσβαση σε αυτό.

Το 1995 το ΕΙΕ συνεργάστηκε με το ΕΜΠ για την εκπόνηση ενός ερευνητικού προγράμματος με σκοπό την καταγραφή και αποτίμηση ιστορικού και βιομηχανικού εξοπλισμού της χώρας μας. Το πρόγραμμα χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Ανάπτυξης και την Ευρωπαϊκή Ένωση, ολοκληρώθηκε το 1997 και κάλυπτε έξι μεγάλα βιομηχανικά κέντρα της Ελλάδας: Πειραιάς, Λαύριο, Ερμούπολη, Πάτρα, Βόλος και Νάουσα. Οι μονάδες που εξετάστηκαν καλύπτουν την χρονική περίοδο 1850 – 1950 και παράλληλα με αυτές μελετήθηκε και η ανάπτυξη της βιομηχανίας στην Ελλάδα κατά κλάδο σε συνάρτηση με τις διεθνείς εξελίξεις. Την ολοκλήρωση του προγράμματος ακολούθησε ειδική έκδοση και η παραγωγή ταινίας μικρού μήκους με τίτλο «Οι σιωπηλές μηχανές».²⁶

Οι έρευνες του ΚΝΕ έχουν εμπλουτίσει την Ελληνική βιβλιογραφία με πολλά αξιόλογα έργα. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη μονογραφία «Το Μεταξουργείο της Αθήνας» (Χριστίνα Αγριαντώνη - Μαρία Χριστίνα Χατζηγιάννου, 1995) που εκδόθηκε και στα αγγλικά και το βιβλίο «Ιστορικός βιομηχανικός εξοπλισμός στην Ελλάδα» (Χριστίνα Αγριαντώνη – Νίκος Μπελαβίλας, 1998) σε συνεργασία με το ΕΜΠ, όπως αναφέρεται στην προηγούμενη παράγραφο.²⁷

Εικόνα 2.6: Το Μεταξουργείο της Αθήνας το 1836 (Από την έκδοση του ΚΝΕ/ΕΙΕ)

²⁵ www.eae.org.gr/Texts/pub_an_11b.pdf

²⁶ Καταγραφή και αποτίμηση ιστορικού και βιομηχανικού εξοπλισμού, σελ.443

²⁷ Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 9 (1999), σελ 9

Το Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα της ETBA

Το κοινωφελές Ίδρυμα της ETBA είναι ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου που ιδρύθηκε από την Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Αναπτύξεως το 1981, για την ενίσχυση της έρευνας και της παιδείας της χώρας μας, μέσω εκπαιδευτικών και επιμορφωτικών εκδόσεων.

Στόχος του Ιδρύματος είναι η προβολή της παραδοσιακής πολιτιστικής φυσιογνωμίας της χώρας μας, της βιομηχανικής της ανάπτυξης και η ανάγκη της διατήρησης και της προστασίας της. Στις δραστηριότητες του Ιδρύματος για την επίτευξη του στόχου του, περιλαμβάνεται η ίδρυση και η λειτουργία μουσείων και πνευματικών κέντρων, η οργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων και επιστημονικών συναντήσεων, καθώς και η συμμετοχή του σε διασωστικές επεμβάσεις. Οι δυο πρώτες επεμβάσεις του ιδρύματος αφορούσαν τη διάσωση του αρχείου της βιομηχανίας Ματσάγγου και μια σειρά παλιών κλωστοϋφαντουργικών μηχανημάτων από τα εργοστάσια της Άνω Εστίας Έδεσσας.

Στον τομέα των εκδόσεων το Ίδρυμα επιδιώκει την έκδοση έργων υψηλής ποιότητας στα οποία συναντάμε πρωτότυπες εργασίες και διδακτορικές διατριβές Ελλήνων ειδικών, μεταφράσεις ξένων κλασικών εγχειριδίων για την προβιομηχανική τεχνολογία και την βιομηχανική αρχαιολογία, σειρές εκπαιδευτικών τευχών με οικολογικά θέματα, πολιτιστικούς οδηγούς με θέμα τα Ελληνικά νησιά και άλλες περιοχές της χώρας μας. Τέλος κυκλοφορούν επανεκδόσεις των «πηγών της ιστορίας της Ελληνικής βιομηχανίας» που περιλαμβάνουν δυσεύρετες παλιές ελληνικές εκδόσεις με θέμα την νεοελληνική τεχνολογία.²⁸

Η βιομηχανική αρχαιολογία στον Ευρωπαϊκό χώρο

Οι αγγλοσαξονικές και οι γερμανικές χώρες ήταν από τις πρώτες που επιχείρησαν να προστατέψουν την βιομηχανική τους κληρονομιά, πραγματοποιώντας πολλές και ακριβείς απογραφές μνημείων, έρευνες επί τόπου και μελέτες και με τη συγκρότηση σωματείων για την αξιοποίηση και την ανάδειξή τους.

---

²⁸ Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 1 (1987), σελ 4-5

Οι παλιές αυτές εγκαταστάσεις μετατρέπονται συνήθως σε τεχνικά μουσεία και αποτελούν πόλο έλξης για τον πληθυσμό των γύρω περιοχών, χάρη στις πολύτιμες συλλογές τους. Μερικά τέτοια παραδείγματα είναι το Μουσείο της York στην Αγγλία για τους σιδηρόδρομους, το Μουσείο Bochum για τα ορυχεία, το Μουσείο Επιστημών στο South Kensington του Λονδίνου και το Deutsches Museum στο Μόναχο που διασώζουν μοναδικά αντικείμενα και πρωτότυπες μηχανές. Το Ironbridge είναι μία περιοχή ορυχείων κοντά στο Μάντσεστερ της Αγγλίας, που σήμερα λειτουργεί ως οικομουσείο. Εκεί σώζεται η αρχαιότερη χυτοσιδηρή τοξωτή γέφυρα, κατασκευής 1779.

Ο όρος και η επιστήμη της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας γεννήθηκαν στην Αγγλία την δεκαετία του 1950, σε μια εποχή που οι τεχνολογικές αλλαγές στην βιομηχανία και την παγκόσμια οικονομία οδήγησε στην αρχή της αποβιομηχάνισης. Το φαινόμενο αυτό έπληξε πρώτα την μεταπολεμική Αγγλία και στην συνέχεια την Ηπειρωτική Ευρώπη και την Αμερική, ενώ έφτασε στην Ελλάδα προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970.

Οι πρώτες ενέργειες ξεκίνησαν από την Βρετανία και αποσκοπούσαν στη σωτηρία και την αποκατάσταση των τεχνικών μνημείων. Η βιομηχανική αρχαιολογία ως διεπιστημονική έρευνα αναπτύχθηκε σταδιακά, συμβάλλοντας στην ιστορία τη τεχνολογίας και της οικονομίας. Ο Akos Paulinyi, ο D. Dudley, ο Kenneth Hudson και ο Angus Buchanan είναι όλοι ένθερμοι υποστηρικτές του νέου αυτού κλάδου και ο καθένας έχει δώσει τον δικό του ορισμό και την αντίληψή του για την βιομηχανική αρχαιολογία.

Το 1959 το Συμβούλιο της Βρετανικής Αρχαιολογίας, ένα επιστημονικό ίδρυμα που καλύπτει όλη τη Βρετανική επικράτεια, αναγνώρισε επίσημα τις δραστηριότητες που ανέπτυσαν τα τοπικά μουσεία, οι σύλλογοι και οι κοινότητες για τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων και συγκάλεσε μια διάσκεψη με κύριο θέμα αυτές τις δραστηριότητες. Αποτέλεσμα αυτής της διάσκεψης ήταν η ίδρυση μια ερευνητικής επιτροπής για τη βιομηχανική αρχαιολογία, γνωστή ως RCIA (Research Committee on Industrial Archaeology).

Αργότερα εκδίδεται το επιστημονικό περιοδικό «Industrial Archaeology» και πλήθος επιστημονικών εκδόσεων στις οποίες διαφαίνεται ότι σκοπός της έρευνας δεν είναι τα υλικά αντικείμενα αυτά καθαυτά, αλλά η διερεύνηση και η επιστημονική ανάλυσή τους, με στόχο να αναδειχθεί η συμβολή της ανάπτυξης της παραγωγικής δραστηριότητας στην ιστορία της χώρας.

Στα σοσιαλιστικά κράτη, η βιομηχανική αρχαιολογία είναι ισχυρότερα ενσωματωμένη στην εκπαιδευτική διαδικασία απ' ό,τι στη Δυτική Ευρώπη. Η ενασχόληση με τα τεχνικά μνημεία ξεκίνησε και εκεί τη δεκαετία το '50, με σημαντικότερους αντιπροσώπους τον Eberhardt Waechter και τον Otfried Wagenbreth.²⁹ Ο κλάδος των ορυχείων αποτέλεσε εξ αρχής αντικείμενο ερευνών.

Στην Γερμανία η προστασία των τεχνικών μνημείων επιχειρήθηκε για πρώτη φορά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Διεξάγονται τότε οι πρώτες καταγραφές εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών εγκαταστάσεων και διασώθηκαν τα πρώτα «μνημεία», όπως μια αχρηστεμένη υψικάμινος στο Wocklum, ενώ χρησιμοποιούσαν τον όρο «αρχαιολογία των ορυχείων» για να υποδηλώσουν την έρευνα σε χώρους παλαιών μεταλλείων, με στόχο τον εντοπισμό κοιτασμάτων.³⁰ Στη βιομηχανική περιοχή της Ρουρ στη Γερμανία, η μεταλλουργία της Thyssen στο Duizburg έχει μετατραπεί σε ένα εντυπωσιακό πάρκο πρασίνου και βιομηχανικής αρχαιολογίας.

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα στη Γερμανία επιχειρήθηκε για πρώτη φορά η ένταξη των μνημείων της «τεχνικής πολιτιστικής εξέλιξης» δίπλα στα εθνικά μνημεία ενώ στην Κεντρική Ευρώπη υπάρχουν αναφορές στην «αρχαιολογία των ορυχείων», και μέσα από αυτή στην ιστορία των τεχνικών. Μελετώντας τις αρχαιότερες, από τη βιομηχανική επανάσταση, μεταλλευτικές εγκαταστάσεις, αναζητούσαν τότε τη χαμένη μνήμη για να την αξιοποιήσουν στη σύγχρονη τους μεταλλευτική βιομηχανία. Συστηματικές δημοσιεύσεις για την Ιστορία των Τεχνικών ή της Τεχνολογίας εμφανίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Οι χώρες της Κεντρικής και της Βόρειας Ευρώπης επωφελήθηκαν από την εμπειρία των προαναφερόμενων χωρών ως προς την εκβιομηχάνισή τους. Στις

---

²⁹ Slotta Rainer, σελ 179- 187

³⁰ Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 89, σελ. 42-48

περιοχές με έντονη βιομηχανική δραστηριότητα συγκεντρώνονταν συχνά συλλογές εγγράφων και αντικειμένων του παρελθόντος και είχαμε την δημιουργία μουσείων, όπως το Μουσείο της Υφαντουργίας στο Lotz και του άλατος στη Wieliczka (Πολωνία), του Χαλκού στο Falun (Σουηδία) και του Αργύρου στο Kongsberg (Νορβηγία).

Η Πολωνία διέθετε ήδη από το 1953 ένα Ινστιτούτο Ιστορίας του υλικού πολιτισμού στην Ακαδημία των Επιστημών της, αφού από τότε είχε διαμορφωθεί η αντίληψη ότι τα βιομηχανικά μνημεία πρέπει να διατηρηθούν ως πολιτιστικές αξίες. Η βιομηχανική αρχαιολογία ωστόσο δεν αντιμετωπίζεται ως μια νέα επιστήμη, αλλά ως ένα νέο διακλαδικό ερευνητικό πεδίο. Υπήρξε έντονη η προσπάθεια να διερευνηθούν όλοι οι τομείς της παραγωγικής δραστηριότητας, με βάση τα υλικά κατάλοιπα, ενώ ιδιαίτερο πλεονέκτημα αποτελεί η θεσμική κατοχύρωση της διακλαδικότητας του τομέα.

Στη Γαλλία τα πρώτα βήματα για την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς ξεκίνησαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Αναπτύχθηκε τότε ένα κίνημα για τη διατήρηση των βιομηχανικών μνημείων και τη δημιουργία των πρώτων οικομουσείων. Το 1979 ιδρύεται επίσημα η «Επιτροπή πληροφόρησης και συνεργασίας για την αρχαιολογία, τη μελέτη και την αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς» (CILAC)³¹. Η απήχηση που είχε σε ολόκληρη την χώρα ήταν τόσο σημαντική που οδήγησε στη δημιουργία πολλών νέων τοπικών συλλόγων, με κίνητρο την προστασία και την αποκατάσταση των εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών χώρων. Οι οργανισμοί αυτοί συνέβαλλαν αποφασιστικά στην ανάπτυξη του τομέα της έρευνας της καταγραφής και της διατήρησης των βιομηχανικών μνημείων και κατάφεραν να ευαισθητοποιήσουν το κοινό και τις τοπικές κοινότητες γύρω από το θέμα.

Μέχρι στιγμής προστατεύτηκαν και αποκαταστάθηκαν περισσότερα από 700 τεχνολογικά ή βιομηχανικά κτίρια στη Γαλλία. Παλιοί χώροι με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική αξία διατηρήθηκαν, στο σύνολό τους ή κάποιο μέρος τους και μετατράπηκαν σε χώρους επίσκεψης ή μουσεία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα

---

³¹ Comité d'information et de liaison pour l'archéologie, l'étude et la mise en valeur du patrimoine industriel

αποτελούν οι αλυκές του Σαλέν- λε-Μπέν, τα σιδηρουργεία Μπιφόν στο Μονμπάρ, ο ναύσταθμος του Ροσφόρ και το πλεκτήριο Βαλουά στη Νοτρ-Ντομ-ντε-Μποντβίλ. Επίσης παλιές βιομηχανικές μονάδες που λειτουργούσαν ακόμα, αποκαταστάθηκαν και συντηρούνται από τους ιδιοκτήτες τους, όπως τα σιδηρουργεία του Σιάμ και το μεταξουργείο του Μαζέλ στη Νοτρ-νταμ-ντε-λα-ρουβιέρ.³² Επίσης τα ορυχεία και η μεταλλουργία στο Le Creusot της **Γαλλίας** που άκμασαν την περίοδο 1835-1914, έχουν μετατραπεί σε οικομυσειό στο οποίο διατηρούνται τα όλα τα βιομηχανικά μνημεία.

Στις Μεσογειακές χώρες η εκβιομηχάνιση επήλθε λίγο αργότερα. Στην Ιταλία υπάρχει μεγαλύτερη ανάπτυξη του τομέα της Βιομηχανικής Αρχαιολογίας, ιδιαίτερα στις πολιτείες της πεδιάδας το Πω, όπου συναντάμε σύγχρονους βιομηχανικούς εξοπλισμούς, ενώ στον Ιταλικό Νότο οι εγκαταστάσεις διατηρούν ένα περισσότερο αγροτικό στυλ. Στην Ισπανία διατηρούνται ακόμα κατάλοιπα επιχειρήσεων του περασμένου αιώνα, όπως τα εργοστάσια επεξεργασίας βάμβακος στην Καταλονία και οι υψικάμινι στη Βισκάια. Στην **Καταλονία** μάλιστα διασώζονται και λειτουργούν ως βιομηχανικά μουσεία, μεγάλος αριθμός βιομηχανικών μονάδων με κέντρο την κλωστοϋφαντουργία της πόλης Terrassa, η οποία κατασκευάστηκε το 1907-1908. Στο Levante ή στην Estremadura συναντάμε κυρίως ίχνη από την εκμετάλλευση ορυκτών ή υδραυλικές εγκαταστάσεις.³³

Το ρεύμα ανάδειξης και προστασίας των καταλοίπων του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα, έχει εξαπλωθεί σήμερα παντού. Από τις μεταλλουργίες του Εκατερίνεμπουργκ στη Σιβηρία, τις αυτοκινητοβιομηχανίες της Ιαπωνίας, μέχρι τα εργοστάσια κρέατος της Παταγονίας και τα ναυπηγεία του Βανκούβερ στη Βόρεια Αμερική. Δεν παραβλέπονται φυσικά τα τεκμήρια της προβιομηχανικής περιόδου και τα τεχνικά της μνημεία. Μεσαιωνικά ναυπηγεία, εργαστήρια, υδρόμυλοι και ανεμόμυλοι, ελληνικά και ρωμαϊκά υδραγωγεία, γέφυρες, ορυχεία, ναύσταθμοι και λιμάνια περιλαμβάνονται επίσης στον κατάλογο των μνημείων της βιομηχανικής αρχαιολογίας.

---

³² Περιοδικό τεχνολογία, τεύχος 9 (1999), σελ 39-41

³³ Jacques Pinard, σελ 149-153

Πολλά μνημεία της βιομηχανικής αρχαιολογίας σε όλο τον κόσμο είναι ενταγμένα στον διεθνή κατάλογο της UNESCO ως εξέχουσες αξίες του πολιτισμού, ενώ εκατοντάδες τεχνικά ή βιομηχανικά μουσεία και οικοπάρκα λειτουργούν στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, της Βόρειας και Νότιας Αμερικής, στην Ιαπωνία και πρόσφατα στην Ινδία και την Κίνα.³⁴

Η νεότερη διεθνής τάση είναι η δημιουργία υπαίθριων μουσείων στους ίδιους τους χώρους παραγωγής των βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Τα μουσεία αυτά στοχεύουν περισσότερο στην προβολή των μεθόδων παραγωγής, τις συνθήκες εργασίας και τις σχέσεις της επιχείρησης με τον εξωτερικό κόσμο, σε αντίθεση με τα παλιότερα μουσεία που παρουσίαζαν κυρίως τα παραγόμενα προϊόντα. Υπαίθρια Μουσεία υπάρχουν μεταξύ άλλων στο Όσλο, τη Στοκχόλμη και την Κοπεγχάγη.

Διεθνές θεσμικό πλαίσιο

Από τα μέσα του περασμένου αιώνα, η Ευρώπη σταδιακά δείχνει όλο και περισσότερο μία ιδιαίτερη ευαισθησία στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των πόλεων³⁵.

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης παρατηρούμε ότι υπάρχει έλλειψη μιας ενιαίας κοινής πολιτικής για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Αυτό άλλωστε θα ήταν αδύνατον να υλοποιηθεί αφού κάθε κράτος έχει τα δικά του ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και την δική του πολιτική προστασίας. Προωθούνται όμως συνεχώς κείμενα κατευθύνσεων και εκθέσεις που προτρέπουν τα κράτη μέλη να διατηρούν την Πολιτιστική κληρονομιά τους διατηρώντας παράλληλα την τοπική τους ταυτότητα.³⁶

---

³⁴ Μπελαβίλας, Η βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία

³⁵ Ρ. Μήτουλα, Λ. Παταργιάς, Α. Πουλούδης, σελ. 215-217

³⁶ Η Προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς, 30/10/2010

Κάθε πρόταση για την ανάδειξη, την αποκατάσταση και τη συντήρηση μνημειακών συνόλων μέσα στα όρια σύγχρονου αστικού ιστού, βασίζεται στο διεθνές θεσμικό πλαίσιο για την αρχαιολογική και πολιτισμική κληρονομιά όπως ορίζεται από τον Χάρτη της Βενετίας (1964). Δεν θα μπορούσαν βέβαια να παραληφθούν ορισμένες σύντομες αναφορές στα βασικότερα διεθνή κείμενα, που υπήρξαν καθοριστικά για την εξέλιξη του ζητήματος, τη Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975), τη Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης (Γρανάδα, 1985) και στην πιο πρόσφατη Διεθνή Χάρτα για την προστασία των ιστορικών πόλεων του ICOMOS (Ουάσιγκτον, 1987). Τον Ιούλιο του 2003, η διεθνής επιστημονική κοινότητα συνέταξε μια διακήρυξη, η οποία συμπυκνώνει σε ένα κείμενο αρχών, την πλούσια σύγχρονη εμπειρία στον συγκεκριμένο τομέα. Η διακήρυξη ονομάστηκε «Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική Κληρονομιά», διότι η διεθνής συνάντηση της σύνταξης της πραγματοποιήθηκε στην ομώνυμη βιομηχανική πόλη της Ρωσίας. Στο κείμενο της Χάρτας αναφέρονται αναλυτικά οι ορισμοί, η θεματολογία, οι στόχοι και τα πλαίσια των δράσεων για την έρευνα, τη διατήρηση και τη χρήση των μνημείων της βιομηχανικής αρχαιολογίας.³⁷

Οι παραπάνω αρχές δεν ορίζουν κανόνες για την διατήρηση της Ευρωπαϊκής κληρονομιάς. Θα λέγαμε ότι αποτελούν κατευθυντήρια κείμενα, σε διεθνές όμως επίπεδο, προκειμένου να διατηρούν τα κράτη μέλη μια κοινή γραμμή για την προστασία της παγκόσμιας κληρονομιάς.³⁸ Η προστασία αυτή βέβαια δεν περιορίζεται μόνο στη διατήρηση των ιστορικών κτιρίων και συνόλων, αλλά επεκτείνεται στον επανασχεδιασμό και την επανάχρησή τους, ώστε να μπορούν να ενταχθούν μέσα σε έναν ευρύτερο σύγχρονο πολεοδομικό σχεδιασμό και μια περιφερειακή χωροταξική οργάνωση και, αντί για άψυχα απομεινάρια του παρελθόντος, τα εγκαταλελειμμένα κελύφη να ενσωματώνονται ενεργά στην σύγχρονη κοινωνία φιλοξενώντας μια νέα χρήση ή μια νέα μορφή δραστηριότητας. Για πληρέστερη ενημέρωση, τα σχετικά κείμενα παρατίθενται στο παράρτημα 1.

---

³⁷ Μπελαβίλας, Βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία

³⁸ *Η Προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς, 30/10/2010*

Διεθνείς Φορείς προστασίας

Ο Εκπαιδευτικός, Επιστημονικός και πολιτιστικός Οργανισμός των Ηνωμένων εθνών. (UNESCO – United Nations Educational Scientific and Cultural Organization)

Η UNESCO ιδρύθηκε στις 16 Νοεμβρίου 1945 και αποτελεί τον Οργανισμό των Ηνωμένων εθνών για την εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό. Βασική επιδίωξη του οργανισμού αυτού είναι η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας και του διαλόγου και η ανταλλαγή ιδεών για διάφορα ζητήματα τα οποία αφορούν την σύγχρονη κοινωνία. Ακόμη προωθεί τον εντοπισμό, την προστασία και την διατήρηση τη πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς σε όλο τον κόσμο, καθώς αποτελούν αναντικατάστατες πηγές ζωής και έμπνευσης. Το 1972 μάλιστα η UNESCO συνέταξε τη Σύμβαση για την προστασία της παγκόσμιας Πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς.

Σήμερα η UNESCO απαριθμεί 193 κράτη μέλη στα οποία περιλαμβάνεται και η χώρα μας³⁹ και 6 συνδεδεμένα κράτη μέλη. Σαν οργανισμός επικεντρώνεται σε πέντε βασικές λειτουργίες:

- α) ως εργαστήριο ιδεών
- β) ως φορέας συλλογής και διανομής πληροφοριών
- γ) ως φορέας διαμόρφωσης προτύπων
- δ) ως παράγοντας οικοδόμησης ικανοτήτων των κρατών μελών και
- ε) ως καταλύτης για την διεθνή συνεργασία

Η UNESCO κάθε χρόνο εκδίδει 50 δελτία, 20 περιοδικά και 100 βιβλία είτε ως εκδόσεις του οργανισμού είτε σε συνεργασία με κάποιους εκδοτικούς οίκους. Επίσης κάθε δυο χρόνια οργανώνει παγκόσμιες εκθέσεις που αφορούν την εκπαίδευση, την επιστήμη, τον πολιτισμό και την επικοινωνία.⁴⁰

---

³⁹ Η Ελλάδα έγινε μέλος της UNESCO στις 04 Νοεμβρίου 1946

⁴⁰ <http://www.unesco-hellas.gr/gr/default.htm>

Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών, (International Council On Monuments and Sites – ICOMOS)

Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS) ιδρύθηκε το 1965 στο Παρίσι και αποτελεί ένα μη Κυβερνητικό Οργανισμό με σκοπό την προστασία και την ανάδειξη ιστορικών μνημείων και τοποθεσιών των χωρών του κόσμου. Το ICOMOS προωθεί την εφαρμογή της θεωρίας, μεθοδολογίες και επιστημονικές τεχνικές για την διατήρηση της αρχιτεκτονικής και αρχαιολογικής κληρονομιάς, ενώ το έργο της βασίζεται στον Διεθνή Χάρτη για τη Συντήρηση και αποκατάσταση Μνημείων και χώρων (Χάρτα της Βενετίας, 1964).

Βασικοί στόχοι του ICOMOS είναι η προώθηση του διαλόγου και της ανταλλαγής πληροφοριών σχετικά με τις αρχές, τις τεχνικές και την πολιτική της διατήρησης. Συλλέγει και αξιολογεί πληροφορίες και συνεργάζεται με εθνικούς και διεθνείς φορείς για την δημιουργία εξειδικευμένων κέντρων τεκμηρίωσης. Ακόμα εργάζεται για την εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων σχετικά με τη διατήρηση και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και οργανώνει προγράμματα κατάρτισης για ειδικούς συντήρησης τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Το ICOMOS απαριθμεί σήμερα περισσότερα από 8.000 μέλη και λειτουργεί μέσω ενός δικτύου Εθνικών επιτροπών σε περισσότερες από 120 χώρες, που εξειδικεύονται σε κάποιον από τους ποικίλους τομείς της διατήρησης. (Αρχιτεκτονική, αρχαιολογία, πολεοδομία, μηχανική ιστορία της τέχνης κλπ) .

Κάθε τρία χρόνια πραγματοποιείται Γενική Συνέλευση η οποία συνοδεύεται από κάποια ειδική έκδοση, ενώ κάθε χρόνο πραγματοποιούνται επιστημονικά συνέδρια και ημερίδες σε όλα τα μέρη του κόσμου. Τέλος, το ICOMOS είναι υπεύθυνο για την επιμέλεια και την έκδοση ενός περιοδικού που εκδίδεται κάθε τρεις μήνες.

Η Διεθνής Επιτροπή για την διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς, (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage -TICCIH)

Το TICCIH είναι ένας διεθνής οργανισμός με αντικείμενο την μελέτη, την προστασία και την ανάδειξη της Ευρωπαϊκής βιομηχανικής κληρονομιάς. Ιδρύθηκε το 1973, μετά το Πρώτο Διεθνές Συνέδριο για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς στο Ironbridge της Αγγλίας και η χρονική περίοδος την οποία εξετάζει εκτείνεται από την έναρξη της βιομηχανικής Επανάστασης.

Σκοπός του TICCIH είναι να προωθήσει τη διεθνή συνεργασία για τη διαφύλαξη, τη διατήρηση, τη διερεύνηση την καταγραφή και την έρευνα και την ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς. Το πεδίο μελέτης της περιλαμβάνει τα υλικά κατάλοιπα και τα τεκμήρια της παραγωγικής και της εξορυκτικής βιομηχανίας, ενώ λόγω του διεπιστημονικού χαρακτήρα της βιομηχανικής αρχαιολογίας, προκαλεί το ενδιαφέρον πολλών επιστημόνων διαφορετικών ειδικοτήτων. Έχει μάλιστα εθνικούς αντιπροσώπους σε περισσότερες από 40 χώρες σε όλο τον κόσμο. Παράλληλα είναι σύμβουλος του ICOMOS σε θέματα βιομηχανικής κληρονομιάς και από το 2000 αξιολογεί τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις που κρίνονται άξιες προς διατήρηση.

Κάθε τρία χρόνια το TICCIH οργανώνει ένα διεθνές συνέδριο με εκπροσώπους από όλα τα κράτη μέλη. Το «Εβδομο Διεθνές Συνέδριο για τη διατήρηση της Βιομηχανικής κληρονομιάς» πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα το 1997. Τα μέλη του TICCIH είναι είτε ανεξάρτητα μέλη, είτε ενώσεις όπως η Ένωση της Βόρειας Αμερικής για τη βιομηχανική Αρχαιολογία (SIA), η γαλλική Επιτροπή πληροφόρησης και συνεργασίας για την αρχαιολογία, τη μελέτη και την αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς (CILAC) ή η Βρετανική Ένωση για την Βιομηχανική Αρχαιολογία (AIA).

Τα μέλη του TICCIH λαμβάνουν ένα τριμηνιαίο ενημερωτικό δελτίο, το οποίο περιέχει νέα σχετικά με συναντήσεις, συνεργασίες, εκδηλώσεις πρακτικά

συνεδρίων κ.α. Επίσης τα μέλη του TICCIH δικαιούνται έκπτωση για το εξαμηνιαίο περιοδικό Βιομηχανική κληρονομιά (Patrimoine de l'industrie) .⁴¹

Η ένωση για την Βιομηχανική Αρχαιολογία (Society for the Industrial Archaeology – SIA)

Η Ένωση για την Βιομηχανική Αρχαιολογία (SIA) είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που ασχολείται με τη μελέτη και τη διατήρηση των ιστορικών βιομηχανικών τόπων, κτιριακών υποδομών και εξοπλισμού σε όλο τον κόσμο. Ιδρύθηκε το 1971 στην Ουάσινγκτον και τα μέλη της είναι κατά κύριο λόγο από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τον Καναδά. Το κοινό της Ένωσης προέρχεται από διάφορους επιστημονικούς κλάδους (αρχιτέκτονες, αρχαιολόγους, μηχανικούς, ιστορικούς, πολεοδόμους καθηγητές αλλά και ανεξάρτητα μέλη που ασχολούνται με την βιομηχανική αρχαιολογία.

Κάθε χρόνο τα μέλη της SIA διοργανώνουν δυο ετήσιες διεθνείς συναντήσεις. Η πρώτη γίνεται κάθε άνοιξη, ενώ η δεύτερη τον Σεπτέμβρη ή τον Οκτώβρη. Και οι δυο αυτές συναντήσεις περιλαμβάνουν επισκέψεις σε τοπικές ενεργές ή μη βιομηχανικές εγκαταστάσεις και συνοδεύονται από έναν ενημερωτικό οδηγό για τα τοπικά βιομηχανικά και πολιτιστικά μνημεία.

Η SIA εκδίδει την εξαμηνιαία εφημερίδα της ένωσης για τη βιομηχανική αρχαιολογία και το τριμηνιαίο Ενημερωτικό Δελτίο της ένωσης, στο οποίο τα μέλη της ένωσης μοιράζονται τις γνώσεις τους και τις ανησυχίες τους για την διατήρηση της παγκόσμιας βιομηχανικής κληρονομιάς .⁴²

---

⁴¹ <http://www.mnactec.cat/ticcih/organisation.htm>

⁴² www.sia-web.org

Επιτροπή πληροφόρησης και συνεργασίας για την αρχαιολογία, τη μελέτη και την αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς» (Comité d'information et de liaison pour l'archéologie, l'étude et la mise en valeur du patrimoine industriel - CILAC)

Το 1979 ιδρύεται επίσημα η «Επιτροπή πληροφόρησης και συνεργασίας για την αρχαιολογία, τη μελέτη και την αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς» (CILAC), ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που στόχος του είναι να βοηθήσει το έργο των διεθνών ενώσεων, των επιστημονικών συλλόγων και των μουσείων που ασχολούνται με τη διατήρηση και την προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μακροπρόθεσμος στόχος της είναι να αποτελέσει μόνιμο φορέα πληροφόρησης και συνεργασίας με στόχο την ανταλλαγή απόψεων και συλλογικής σκέψης για τη βιομηχανική κληρονομιά.

Η CILAC διοργανώνει κάθε χρόνο μια Γενική Συνέλευση εθνικής εμβέλειας και πολλά εκπαιδευτικά σεμινάρια για τα μέλη της. Επιμελείται μάλιστα το εξαμηνιαίο περιοδικό «Η βιομηχανική αρχαιολογία στην Γαλλία» (L'Archeologie industrielle) και το 1976 έκδωσε ένα ηλεκτρονικό ενημερωτικό δελτίο στο οποίο τέθηκαν οι πρώτες θεωρητικές βάσεις αυτού του νέου επιστημονικού κλάδου.⁴³

---

⁴³ Περιοδικό τεχνολογία 9 (1999), σελ 39-41

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. <http://el.wikipedia.org>, Βιομηχανική Αρχαιολογία
2. Χριστίνα Αγριαντώνη, *Το Ελληνικό τμήμα του TICCIH*, Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 5/6 (1992), σελ. 43
3. Π. Καλόγρη, Φ. Μαργαρίτη, Β. Τσοκόπουλος, *Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: μια πρώτη προσέγγιση*, Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 18 (1986), σελ. 8-14,
<http://www.arxaiologia.gr/assets/media/PDF/migrated/378.pdf>
4. Κ. Δεμίρη, *Η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής των βιομηχανικών κτιρίων στην Ελλάδα από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως σήμερα*, Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 25 (1991), σελ. 57-64
5. Ν. Μπελαβίλας, *Βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία.*, Ημερίδα «Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας», ΤΕΕ Ευβοίας, Χαλκίδα 21 Φεβρουαρίου 2010
https://courses.arch.ntua.gr/fsr/131229/Biomhxaniki%20Arxaiologia_N_Belavilas.pdf
6. *Λειτουργία, διαχείριση και εξέλιξη πάρκων τεχνολογικού χαρακτήρα: Ελληνική και Ευρωπαϊκή εμπειρία*, σελ.8, <http://courses.arch.ntua.gr/fsr/111982/9report3.pdf>
7. Ν. Καλογήρου, Μ. Νομικός, Γ. Παλάσκας, Ν. Παπαμίχος, *Ο σχεδιασμός της επανάχρησης. Η μεθοδολογία των επεμβάσεων στα ιστορικά οικιστικά σύνολα της Μακεδονίας*, Έκδοση του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1990, σελ 7-12
8. ΦΕΚ 151/1976, www.et.gr
9. ΦΕΚ 169/ 1950, www.et.gr
11. ΦΕΚ Α' 124/1973, www.et.gr
12. Ν. Καλογήρου, Μ. Νομικός, Γ. Παλάσκας, Ν. Παπαμίχος, *Ο σχεδιασμός της επανάχρησης. Η μεθοδολογία των επεμβάσεων στα ιστορικά οικιστικά σύνολα της Μακεδονίας*, Έκδοση του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1990, σελ 17-18
13. ΦΕΚ Α' 210/1985, www.et.gr
14. ΦΕΚ Α' 140/2000, www.et.gr
15. ΦΕΚ Α' 153/2002, www.et.gr
16. ΦΕΚ 124/1997, www.et.gr
17. ΦΕΚ Α 207/1999, www.et.gr

18. Άρθρο 3, ΦΕΚ Α 153/2002, www.et.gr
20. Χατζηνικολάου Τ., *Προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς*, Η καθημερινή Επτά Ημέρες, Βιομηχανική Αρχαιολογία, Κυριακή 7 Ιανουαρίου 2001, σελ. 31
21. Χριστίνα Αγριαντώνη, *Το Ελληνικό τμήμα του TICCIH*, Περιοδικό Τεχνολογία Τεύχος 5/6 (1992), σελ 43
22. Νοτίνα Κοντογιάννη, *Το Διεθνές Συμβούλιο μνημείων και τοποθεσιών – ICOMOS*, Αθήνα, 26.1.04,
http://portal.tee.gr/portal/page/portal/INTER_RELATIONS/organizations/int-organisations/ICOMOS.pdf
23. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, <http://www.piop.gr/>
24. www.eie.gr/institutes/kne/ine.htm
25. Αρχαιακά νέα/11, Επιστολή της Χρ. Αγριαντώνη, σελ 82-84
www.eae.org.gr/Texts/pub_an_11b.pdf
26. *Καταγραφή και αποτίμηση ιστορικού και βιομηχανικού εξοπλισμού*, Αθήνα, Υπουργείο Ανάπτυξης/Ευρωπαϊκή Ένωση, 1997, σελ. 443
<http://courses.arch.ntua.gr/fsr/111911/4subject.pdf>
27. Ευρυδίκη Σιφναίου, *Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών: Από το βιομηχανικό κέλυφος στον βιομηχανικό εξοπλισμό και τα αρχεία*, Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 9 (1999), σελ 9
28. *Το κοινωφελές Ίδρυμα της ΕΤΒΑ*, Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 1 (1987), σελ 4-5
29. Slotta Rainer, *Εισαγωγή στη βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1992, σελ 179- 187
30. Χριστίνα Αγριαντώνη, *Βιομηχανική αρχαιολογία και κληρονομιά: Επικοινωνίες και Εντάσεις*, Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 89, Δεκέμβριος 2003, σελ. 42-48
32. Genevieve Dufresne, *Είκοσι χρόνια προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς στη Γαλλία*, Περιοδικό τεχνολογία τεύχος 9 (1999), Μετάφραση: Αλέξανδρος Πανούσης, σελ 39-41
33. Jacques Pinard, *Η βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ 149-153
34. Ν. Μπελαβίλας, *Βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία*, Ημερίδα «Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας», ΤΕΕ Ευβοίας, Χαλκίδα 21 Φεβρουαρίου 2010
https://courses.arch.ntua.gr/fsr/131229/Biomhxaniki%20Arxaiologia_N_Belavilas.pdf
35. Ρ. Μήτουλα, Λ. Παταργιάς, Α. Πουλούδης, *Η φυσιογνωμία των πόλεων αναδεικνύεται με την ένταξη των αρχαιολογικών μνημείων στο περιβάλλον τους. Η περίπτωση της*

Αθήνας, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 17/2001, σ.σ. 215-217

36. *Η Προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς*, Ηλεκτρονική Εφημερίδα Τρουπίτης, 30/10/2010, <http://elefsinamagoula.com>
37. Ν. Μπελαβίλας, *Βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία.*, Ημερίδα «Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας», ΤΕΕ Ευβοίας, Χαλκίδα 21 Φεβρουαρίου 2010
https://courses.arch.ntua.gr/fsr/131229/Biomhchaniki%20Arxaiologia_N_Belavilas.pdf
38. *Η Προστασία της βιομηχανικής κληρονομιάς*, Ηλεκτρονική Εφημερίδα Τρουπίτης, 30/10/2010, <http://elefsinamagoula.com>
40. <http://www.unesco-hellas.gr/gr/default.htm>,
www.unesco.org
41. <http://www.mnactec.cat/ticcih/organisation.htm>
42. www.sia-web.org
43. Genevieve Dufresne, *Είκοσι χρόνια προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς στη Γαλλία*, σελ Περιοδικό τεχνολογία τεύχος 9 (1999), 39-41, Μετάφραση: Αλέξανδρος Πανούσης, www.cilac.com

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εξώφυλλο: Ερμούπολη

ΠΗΓΗ: www.intro/ketepo.gr/ermoupoli

Εικόνα 2.1: Το παλιό εργοστάσιο της ΔΕΗ στο Ν. Φάληρο, η πρώτη μεγάλη μονάδα παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας (1906)

ΠΗΓΗ: Καθημερινή 1995, σελ 20

Εικόνα 2.2: Εργάτριες στο τμήμα αυτόματης συσκευασίας ελαιόλαδου του εργοστασίου ΕΛΑΪΣ, δεκαετία 1960 (φωτ.: Ιστορικό Αρχείο της ΕΛΑΪΣ)

ΠΗΓΗ: Καθημερινή, Οκτώβριος 2002, σελ 19

Εικόνα 2.3: Εν ώρα εργασίας στους επιβλητικούς φούρνους του «Κεραμεικού».

ΠΗΓΗ: Καθημερινή, Οκτώβριος 2002, σελ 16

Εικόνα 2.4: Ο κεντρικός καπναγωγός της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου

ΠΗΓΗ: Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 9 (1999), σελ. 13

Εικόνα 2.5: Δίκτυο Μουσείων του ΠΙΟΠ

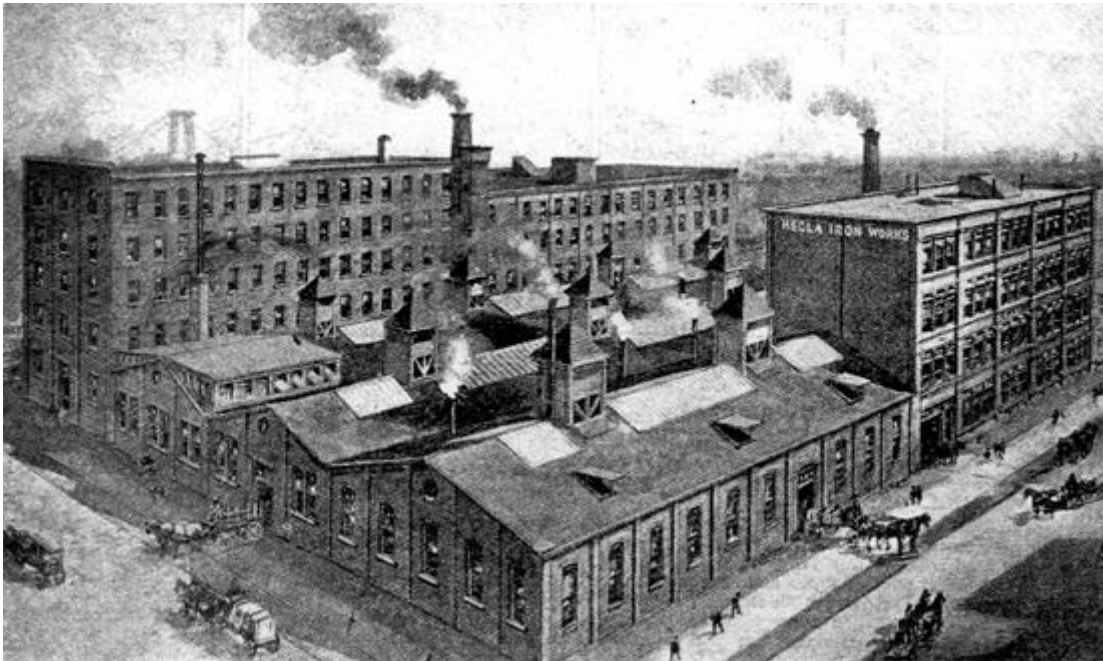
ΠΗΓΗ: www.pioop.gr

Εικόνα 2.6: Το Μεταξουργείο της Αθήνας το 1836 (Από την έκδοση του ΚΝΕ/ΕΙΕ)

ΠΗΓΗ: Περιοδικό τεχνολογία, τεύχος 9 (1999), σελ 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

Μια ιστορία για να παραμείνει ζωντανή πρέπει από κάποιους να λέγεται, ένα κτίριο για να παραμείνει ζωντανό πρέπει από κάποιους να βιώνεται

Εισαγωγή

Οτιδήποτε μας περιβάλλει υπόκειται στο νόμο της φθοράς είτε πρόκειται για έμβιο είτε για άβιο ον. Ένα έμβιο ον ακολουθεί την πορεία γέννηση- ζωή- θάνατος. Ωστόσο τα πράγματα δεν αλλάζουν πολύ όσον αφορά τα άψυχα αντικείμενα. Κατασκευάζονται από το δημιουργό τους κι έχουν μία συγκεκριμένη διάρκεια ζωής. Στο πέραςμα του χρόνου φθείρονται, χάνοντας σταδιακά τη χρησιμότητα την οποία υπηρετούν από τη στιγμή της δημιουργίας τους. Ακολουθεί η τελική τους καταστροφή και η αντικατάστασή τους με κάτι άλλο. Είναι όμως προτιμότερο να μην αντικατασταθούν αλλά να φροντίσουμε να επιμηκυνθεί η διάρκεια ζωής τους και να επιβραδύνουμε τη φθορά τους. Αυτό επιτυγχάνεται με τη συντήρηση και την αποκατάσταση. Την ίδια λογική ακολουθούμε και για τα κτίρια, προσπαθούμε να τα διατηρήσουμε συμβάλλοντας έτσι στη διαφύλαξη της ιστορίας του σύγχρονου πολιτισμού. Η επαναχρησιμοποίηση των κτιρίων είναι η πιο αποτελεσματική μέθοδος διατήρησης.

Ορισμός επανάχρησης

Επανάχρηση είναι η διαδικασία η οποία προσαρμόζει νέες χρήσεις σε παλιά κελύφη κτιρίων με σκοπό την αισθητική αναβάθμιση κτίσματος χωρίς την αλλοίωση της ταυτότητας του.

Λόγοι διατήρησης

Είναι πολύ σημαντικό να αποκατασταθούν κτίρια που στέγαζαν διάφορες βιομηχανικές δραστηριότητες γιατί έχουν αξία:

- 1. αρχιτεκτονική:** Τα κτίρια αυτά έχουν αξιόλογη αρχιτεκτονική ποιότητα με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αξίζει να διατηρηθούν .
- 2. ιστορική:** Αποτελούν μαρτυρία του βιομηχανικού παρελθόντος. Με τη διατήρησή τους επιτυγχάνεται η διάσωση του.

3. **συναισθηματική:** Τα εργοστάσια ήταν οι πρώτοι χώροι αλληλεγγύης. Αξίζει λοιπόν να τα διατηρήσουμε και για τους ανθρώπους που δούλεψαν εκεί και αγωνίστηκαν για να κατακτήσουν τα δικαιώματά τους.
4. **Οικονομική:** Τα βιομηχανικά κτίρια αποτελούνται από υλικά είτε χαμηλής ενεργειακής κατανάλωσης όπως είναι η πέτρα είτε υψηλής όπως είναι το μέταλλο ή το γυαλί. Δεδομένου ότι τα υλικά της γης συνεχώς μειώνονται κρίνεται αναγκαίο να επιβραδύνουμε την κατανάλωση τους επαναχρησιμοποιώντας τα παλιά¹. Επιπλέον καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις γης ή έχουν πολύ μεγάλο όγκο που θα ήταν αντικοινωνικό να κατεδαφιστούν. Είναι πιο οικονομικό να μετατρέψεις ένα κτίριο εντάσσοντας του νέες λειτουργίες παρά να κατεδαφίσεις το υπάρχον και να χτίσεις ένα καινούριο².

Βασικές αρχές

Δεν υπάρχει ακόμα κάποια συγκεκριμένη μεθοδολογία που ακολουθούμε για την επαναχρησιμοποίηση κτιρίων. Έχουν διατυπωθεί αρκετές απόψεις οι οποίες όμως δίστανται. Υπάρχουν επιστήμονες που υποστηρίζουν ότι είναι σωστό να διατηρείται ένα κτίριο, έστω κι αν αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του, ώστε να μπορεί να καταγραφεί και άλλοι που πιστεύουν ότι αποτελεί το χειρότερο τρόπο αντιμετώπισης. Σίγουρα πάντως το να επέμβεις οικοδομικά και λειτουργικά σε ένα κτίριο ενέχει κινδύνους. Εξάλλου είναι τόσο διαφορετικές οι περιπτώσεις μεταξύ τους που διαφέρει και ο τρόπος αντιμετώπισης, ο οποίος εξαρτάται και από τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας.

Καταρχήν, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλα τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία της κατασκευής και να διατηρούνται. Θα πρέπει η ανάδειξή τους να καθιστά το χώρο αναγνωρίσιμο ως βιομηχανικό μνημείο³. Αυτό επιβάλλεται να γίνει χωρίς να υποστεί αλλοίωση ο χαρακτήρας του κτιρίου κατά την

---

¹ D. Latham, σελ. 8

² D. Latham, σελ. 7

³ Κ.Τρακοσοπούλου- Τζήμου, «Επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων: αρχές και μεθοδολογία επέμβασης για την αξιοποίηση των καπναποθηκών στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη»

προσαρμογή του στη νέα χρήση. Ορισμένες φορές προσπαθώντας να αναδειχθούν τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία ο αρχιτέκτονας πέφτει στην παγίδα της μίμησης. Η Κα Δεμίρη⁴ θεωρεί ότι υπάρχουν δύο είδη μίμησης: η κυριολεκτική και η μεταφορική. Η κυριολεκτική μίμηση σημαίνει ακριβής αντιγραφή του υπάρχοντος δημιουργώντας τον κίνδυνο να προκαλέσει σύγχυση και να χάσει το υπάρχον την ταυτότητα και το χαρακτήρα του. Στη μεταφορική, η επέμβαση διαφοροποιείται ως προς τα υλικά όχι όμως ως προς τη μορφή και τη σύνθεση.

Τα βιομηχανικά κτίρια έχουν χαρακτηριστικά που τα καθιστούν ευέλικτα και ευπροσάρμοστα στη νέα χρήση και είναι τα ακόλουθα:

- Απλή κτιριολογική συγκρότηση
- Αίθουσες με μεγάλες διαστάσεις
- Μεγάλα ανοίγματα μεταξύ των υποστυλωμάτων
- Ο τρόπος δόμησης τους είναι τέτοιος ώστε να έχουν αντοχή σε έντονες φορτίσεις

Στην περίπτωση που επιβάλλεται να πραγματοποιηθεί κάποια προσθήκη αυτή πρέπει να γίνει με σεβασμό στις αξίες που εμπεριέχει το υπάρχον κτίριο. Ανάλογα συμβαίνει και στην ένταξη νέων στοιχείων όπως είναι τα ανοίγματα και οι διαχωριστικοί τοίχοι. «Η σχέση ανάμεσα στο παλαιό και το καινούριο πρέπει να είναι ισοβαρής χωρίς να υπερισχύει κανένα από τα δύο». «Η περίπτωση προσθήκης πρέπει να αντιμετωπίζεται συνθετικά με ένα διάλογο ανάμεσα στο παλαιό και το νέο όπου το νέο μπορεί να εμφανίζεται με ισχυρότερους όρους από το παλαιό».⁵

Είναι αναγκαίο να διατηρείται η αυθεντικότητα του χώρου που έχει ως βασική προϋπόθεση τη διατήρηση και τη συντήρηση του μηχανολογικού εξοπλισμού. Πρέπει να ενθαρρύνεται και η διατήρηση των τεκμηρίων, των αρχείων των επιχειρήσεων, των κατασκευαστικών σχεδίων καθώς και δειγμάτων των βιομηχανικών προϊόντων και να εκτίθενται, αν αυτό είναι δυνατόν, μέσα από τη νέα χρήση.

Κάθε επέμβαση στο κτίριο πρέπει να είναι αναστρέψιμη ώστε να δίνεται η δυνατότητα μελλοντικής αναίρεσης της πρότασης αποκατάστασης. Το ίδιο ισχύει

---

⁴ Αρχιτεκτονικά Θέματα 27/1993 σελ.22

⁵ Αρχιτεκτονικά Θέματα 27/1993 σελ.21

και για την περίπτωση που επιλεγεί να διατηρηθούν παλαιότερες φάσεις της κατασκευής, απομακρύνονται άχρηστες προσθήκες αφού έχει καταγραφεί λεπτομερώς η κατάσταση στην οποία βρίσκεται το κτίριο. Για την επέμβαση θα πρέπει να γίνεται χρήση υλικών παραδοσιακών ή και νέων αρκεί να τηρείται μία αναλογία ανάμεσα στα αυθεντικά και τα σύγχρονα υλικά. Θα πρέπει να δημιουργείται μια αντιθετική συνεργασία του προγενέστερου με αυτό που θα κατασκευαστεί ως προς τα υλικά, τα χρώματα, την υφή τους ώστε να αναζωογονείται το παλιό μέσα από το καινούριο. Επιβάλλεται σχολαστική αποτύπωση και φωτογράφιση του συγκροτήματος και η μελέτη και διάσωση των αρχείων του⁶. Με αυτό τον τρόπο θα κατανοήσουμε το πεδίο επέμβασης και θα μπορούμε να διατυπώσουμε μία πρόταση αποκατάστασης.

Παράγοντες καθορισμού μελλοντικής λειτουργίας

Η επαναχρησιμοποίηση ενός κτιρίου επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Συνοπτικά, μερικοί από αυτούς είναι:

1. Η θέση του κτιρίου στην πόλη που βρίσκεται σε συνδυασμό με τα σχέδια ανάπτυξης της (δηλαδή εξετάζεται αν βρίσκεται σε κατοικημένη περιοχή ή σε βιομηχανική περιοχή)
2. Η θέση του κτιρίου ως προς τον περιβάλλοντα χώρο δηλαδή αν πλαισιώνεται από διατηρητέα κτίσματα πιθανόν να πρέπει να διατηρήσει το ύψος της περιοχής
3. Τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά που αξίζει να διατηρηθούν
4. Η κτιριολογική συγκρότηση και η υφιστάμενη κατάσταση του κτιρίου
5. Η διάταξη και η έκταση του που καθορίζει το μέγεθος και τη μορφή των χώρων που διατίθενται

---

⁶ Μ. Καραβασίλη, «Η διαχείριση της βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα. Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση πολιτιστικών πόρων»

6. Ο ιδιοκτήτης που ορισμένες φορές δυσανασχετεί στη διατήρηση ενός άδειου παλιού κτιρίου χωρίς όμως να έχει εναλλακτικές προτάσεις για την ανάδειξή του⁷.

Επιλογή νέας χρήσης

Οι δυνατότητες επανάχρησης είναι⁸

1. **Αξιοποίηση με λειτουργίες μαζικής προσέγγισης κι εκμετάλλευσης από το κοινό.** Συνήθως πρόκειται για βιομηχανικές εγκαταστάσεις που λόγω κατεδάφισης ή ολοκληρωτικής καταστροφής μεγάλων τμημάτων τους έχουν ελεύθερο χώρο που χρησιμοποιείται για υπαίθριες δραστηριότητες.
2. **Αναβίωση δραστηριοτήτων που φιλοξενούσαν στο παρελθόν.** Στην περίπτωση που προβάλλεται κάποιο τοπικό προϊόν τότε το κέρδος είναι διπλό: αξιοποιείται το κτίσμα ενώ ενισχύεται και η οικονομία της πόλης.
3. **Στέγαση λειτουργιών μη αναμενόμενων.** Βρίσκουν στέγη σ' ένα μνημείο εμπορικά κέντρα και κέντρα διασκέδασης.

Ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος αλλαγής χρήσης είναι η εγκατάσταση μίας παραγωγικής χρήσης που προσεγγίζει την αρχική ή στην περίπτωση που αυτό δεν γίνεται, μίας χρήσης φιλικής προς την αρχική.⁹ Στεγάζονται παραγωγικές δραστηριότητες που να στηρίζονται σε νέες οικονομικές συνιστώσες ώστε να είναι βιώσιμη μία τέτοια πρακτική. Για παράδειγμα πολλές βιομηχανίες διασώζουν τμήματα των παλαιών εγκαταστάσεων τους ως βασικό στοιχείο της ιστορικής τους ταυτότητας. Αυτή η διατήρηση μπορεί να λειτουργήσει και ως διαφήμιση της εμπορικής τους εικόνας στην περίπτωση που δέχονται επισκέπτες στις εγκαταστάσεις τους. Κι όπως λέει και η κα Χριστίνα Αγριαντώνη «η καλύτερη επανάχρηση μιας βιομηχανικής εγκατάστασης είναι να λειτουργήσει ξανά».

---

⁷ D. Latham, σελ. 8

⁸ Α. Κοκκίνη, Ι. Παππά, «Τα παλιά βιομηχανικά κτίρια στην Ελλάδα και στην Ιταλία: αρχές επανάχρησης και σύγκριση παραδειγμάτων: Πάτρα- Βόρεια Ιταλία»

⁹ Χρ. Αγριαντώνη, Ντοκιμαντέρ «Αμήχανη Βιομηχανία: Οι κληρονόμοι της Βιομηχανίας»

Μία άλλη πρόταση είναι να μετατραπεί το κτίσμα σε μουσείο του εαυτού του. Σ' αυτή την περίπτωση, εφόσον είναι δυνατό, διατηρούνται και τα μηχανήματα σε κατάσταση λειτουργίας. Μ' αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η κατανόηση της παραγωγικής διαδικασίας και της λειτουργίας των μηχανημάτων του εργοστασίου. Ωστόσο, λίγες φορές αυτό μπορεί να γίνει πραγματικότητα αφού πρόκειται για μεγάλες εκτάσεις που χρειάζονται και μεγάλα έξοδα συντήρησης. Αν μιλούσαμε για μία επικερδή επένδυση ίσως να μην ήταν το μέγιστο πρόβλημα αυτό. Όμως, στην Ελλάδα λίγα μουσεία βγάζουν τα έξοδά τους. Οι ιδιοκτήτες τους είναι ιδιώτες, τράπεζες, δήμοι. Οι ιδιώτες δεν έχουν κρατική οικονομική στήριξη για να τα διατηρήσουν και κατόπιν να τα συντηρήσουν. Οι τράπεζες αποζητώντας το κέρδος θα προτιμήσουν να κατασκευάσουν ένα εμπορικό κέντρο. Όσον αφορά τους δήμους, δεν μπορούν κατά πλειοψηφία να τα αξιοποιήσουν αφού ούτε οικονομικούς πόρους έχουν ούτε την κατάλληλη τεχνογνωσία. Συνεπώς μιλάμε για μία αλλαγή χρήσης που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, ως επί το πλείστον, για οικονομικούς λόγους¹⁰.

Βασικός στόχος πρέπει να είναι η επανάχρηση για μία νέα οικονομική δραστηριότητα πριν προχωρήσουμε στις πολιτιστικές χρήσεις. Άλλωστε, ο πολιτισμός ενδιαφέρει ένα μικρό ποσοστό πληθυσμού. Κι αφού το μεγαλύτερο ποσοστό δεν πηγαίνει σε πολιτιστικούς χώρους ίσως να ήταν καλύτερα να στεγαστούν σχολεία, εργασιακές δραστηριότητες, συμβουλευτικοί σταθμοί, χρήσεις που θα ανταποκρίνονται σε κοινωνικές ανάγκες. Με αυτό τον τρόπο ο εργαζόμενος θα έρθει κοντά στον πολιτισμό και το βιομηχανικό κτίριο θα λειτουργήσει σαν ζωντανό μνημείο. Διότι το να δημιουργήσουμε παντού πολιτιστικά κέντρα δεν σημαίνει ότι είναι και η πιο αποδεκτή λύση ούτε ότι έχει διάρκεια ζωής¹¹.

Ο ρόλος του αρχιτέκτονα

Για να προβεί στη διατύπωση κάποιας πρότασης αποκατάστασης πρέπει να λάβει υπόψη τα ιστορικά στοιχεία του μνημείου και της κοινωνίας στην οποία ανήκει, τα ιδιαίτερα μορφολογικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά που διαθέτει και τις

---

¹⁰ Ν. Μιτζάλης, « Η επανάχρηση της φάμπρικας και η βιώσιμη χρήση»

¹¹ Η βιομηχανική αρχαιολογία: η άλλη αρχαιολογία σελ. 21

συνέπειες από τη νέα πρόταση. Τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσει είναι τα εξής:

1. Πλήρης φωτογραφική και σχεδιαστική καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης
2. Μελέτη και έρευνα της ιστορικής σημασίας του κτιρίου και του βαθμού που επηρέασε κοινωνικά και οικονομικά την περιοχή
3. Μελέτη αρχιτεκτονικών και μορφολογικών χαρακτηριστικών της περιοχής
4. Επιλογή στοιχείων που επιβάλλεται να διατηρηθούν
5. Εντοπισμός, με τη μελέτη παλαιότερων σχεδίων ή με την επιτόπια έρευνα, των διάφορων φάσεων κατασκευής και τυχόν προσθηκών
6. Επιλογή των φάσεων που θα διατηρηθούν και που θα αφαιρεθούν
7. Αποτύπωση υπάρχουσας κατάστασης- εντοπισμός ζημιών και φθορών
8. Πρόταση νέας χρήσης- έλεγχος στατικότητας
9. Προσφορά του κτιρίου στο κοινωνικό σύνολο
10. Έλεγχος αποδοτικότητας της νέας χρήσης- κόστος επέμβασης

Στόχοι επεμβάσεων

Ακολουθώντας μία τεχνική επέμβασης για ένα κτίριο στοχεύουμε:

- στη διατήρηση του και στην επαναφορά του σε ένα επίπεδο στατικής αρτιότητας. Αυτό επιτυγχάνεται με διάφορους τρόπους όπως την αντικατάσταση φερόντων στοιχείων που έχουν καταστραφεί, την ανακατασκευή τμημάτων λιθοδομής, την ενίσχυση συνδέσεων φερόντων ξυλοκατασκευών.
- στην αισθητική αναβάθμιση του κτίσματος με διατήρηση των αρχιτεκτονικών και μορφολογικών του χαρακτηριστικών. Σκοπός είναι να δίνεται η δυνατότητα ερμηνείας του βιομηχανικού πολιτισμού.
- στην επανάχρηση του με την επιλογή της κατάλληλης νέας χρήσης ανάλογα με την ιστορία του κτιρίου αλλά και της κοινωνίας στη οποία ανήκει
- στην αναζωογόνηση περιοχών που είναι αστικά παρηκμασμένες.

Πρακτικές επαναγρησιμοποίησης

A) σε σχέση με τη διάταξη των κτιρίων

Συνήθως επιλέγεται ένας ή περισσότεροι από τους χώρους των βιομηχανικών κτιρίων, με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, να στεγάσουν αίθουσες συνεδριάσεων ή εκθεσιακών χώρων ή ακόμη και αίθουσες συναυλιών και θεατρικών παραστάσεων. Αυτό γίνεται με ελάχιστες μετατροπές στο υπάρχον κτίριο. Αντιθέτως, τα συμπληρωματικά κτίσματα μετατρέπονται συχνά σε γραφεία με περισσότερες αλλαγές χωρίς, ωστόσο, να διαταράσσεται η αρμονία του συνόλου¹².

B) σε σχέση με το κέλυφος

1. Διατήρηση κελύφους ενώ μετασχηματίζεται εσωτερικά

- i. Αποκαθίσταται το κτίριο επιστρέφοντας στην αρχική του όψη
- ii. Αποκαθίσταται το κτίριο με τη διατήρηση των στοιχείων που προστέθηκαν με το χρόνο

Αυτός ο τρόπος αποκατάστασης ενέχει τον κίνδυνο να γίνει επανάχρηση του κτιρίου κρίνοντας το ως «βιτρίνα». Σ' αυτή την περίπτωση διατηρείται η όψη του κτιρίου ενώ το υπόλοιπο μέρος του διαφοροποιείται πλήρως ως προς την παλιά κατασκευή.

Π.χ. το τριώροφο κλωστήριο «Ι.Γ. ΓΑΒΡΙΗΛ» που στεγάζει σήμερα το εμπορικό κατάστημα «FACTORY OUTLET». Η εξωτερική του όψη έχει παραμείνει αναλλοίωτη ωστόσο το εσωτερικό του δεν θυμίζει σε τίποτα την παλιά του χρήση.

2. Επέμβαση και στο εξωτερικό περίβλημα του κτίσματος

3. Προσθήκη στο κέλυφος

- i. Απλή προσθήκη: Γίνεται με σεβασμό στα υλικά και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

---

¹² P.Jacques, σελ.105

- ii. Μερική διαφοροποίηση: Γίνεται διαφοροποίηση της μορφής της νέας κατασκευής και των δομικών υλικών της ενώ δανείζεται αναλογίες και μορφολογικά στοιχεία από την παλιά
- iii. Πλήρης διαφοροποίηση: Προκύπτει ένα νέο κτίριο

Οι παράγοντες που επηρεάζουν το είδος της προσθήκης είναι: το είδος του κτιρίου (αν είναι μνημείο ή κοινό κτίριο) και το μέγεθος του προστιθέμενου κτιρίου σε σχέση με το υπάρχον¹³.

Γ) Σε σχέση με χαρακτηριστικά που επηρεάζουν την ενεργειακή συμπεριφορά¹⁴

Τα βιομηχανικά κτίρια μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν και εξοικονομώντας ενέργεια. Άλλωστε αυτό είναι αναγκαίο εξαιτίας του μεγάλου αριθμού τους στο κτιριακό απόθεμα. Διαθέτουν κάποια χαρακτηριστικά που καθορίζουν την ενεργειακή τους συμπεριφορά.

1. Αίθουσες με μεγάλα ύψη	Αποτελεσματική συμπεριφορά στην ψύξη, ανάγκες για θέρμανση
2. Ελεγχόμενα και περιορισμένα ανοίγματα	Περιορισμός δυνατοτήτων για παθητική θέρμανση, έλεγχος ηλιακών κερδών
3. Παράθυρα και ανοίγματα σε εσοχή	Σκίαση από την ίδια την κατασκευή παρέχεται ηλιοπροστασία αλλά όχι παθητική θέρμανση
4. Αίθρια, φεγγίτες οροφών, καμινάδες	Δροσισμός από τον περιβάλλοντα χώρο, δυνατότητα μετατροπής της καμινάδας σε ηλιακή καμινάδα

¹³ Αρχιτεκτονικά θέματα 27/1993, σελ21

¹⁴ Εγχειρίδιο Sechurba, «Από τον πολιτισμό και την ιστορία προς τη βιώσιμη ανάπτυξη»

Ωστόσο για να αξιοποιηθούν αυτά τα χαρακτηριστικά πρέπει να γίνει συστηματική μελέτη και ανάλυση της συμπεριφοράς του κτιρίου διότι μπορεί να εμφανιστούν προβλήματα εξαιτίας της ασυμβατότητας παλιών και νέων υλικών όπως έντονη υγρασία και εμφάνιση φαινομένων συμπύκνωσης ύστερα από την εφαρμογή εξωτερικής θερμομόνωσης. Οι επεμβάσεις που μπορούν να γίνουν για τη βελτίωση της ενεργειακής συμπεριφοράς είναι:

1. Αντικατάσταση παραθύρων (αυτό πρέπει να γίνει με ιδιαίτερη προσοχή ώστε να μη μεταβληθεί ο χαρακτήρας του κτιρίου)
2. Θερμομόνωση οροφών και δαπέδων
3. Επανάχρηση φεγγιτών και ανοιγμάτων οροφής
4. Διαμόρφωση εσωτερικών αίθριων για τη βελτίωση του μικροκλίματος.
5. Τοποθέτηση φωτοβολταϊκών συστημάτων σε επικλινείς επιφάνειες

Τα παραδείγματα που ακολουθούν είναι ένας συνδυασμός των παραπάνω πρακτικών:

- Το πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα στο οποίο διατηρήθηκε το κέλυφος έγιναν προσθήκες που διαφοροποιούνται από το υπάρχον και στη μελέτη έγινε προσπάθεια να ενταχθούν τεχνικές φιλικές προς το περιβάλλον
- Το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου στο οποίο διατηρήθηκαν τα κτιριακά κελύφη, οι προσθήκες σεβάστηκαν την αξία του κτιριακού συγκροτήματος και αξιοποιήθηκαν αρχιτεκτονικά στοιχεία
- Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Tate Modern στο οποίο διατηρήθηκε το κέλυφος , έγινε προσθήκη η οποία διαφοροποιείται πλήρως από το αρχικό και η νέα χρήση του εξασφάλισε βιωσιμότητα
- Το Gasometer στο οποίο το μόνο που απέμεινε και διατηρήθηκε ήταν το εξωτερικό κέλυφος από τούβλα. Επιλέξαμε αυτό το παράδειγμα γιατί θεωρούμε ότι είναι εντυπωσιακός ο τρόπος που οι τέσσερις αρχιτέκτονες διαχειρίστηκαν τα τέσσερα κελύφη.

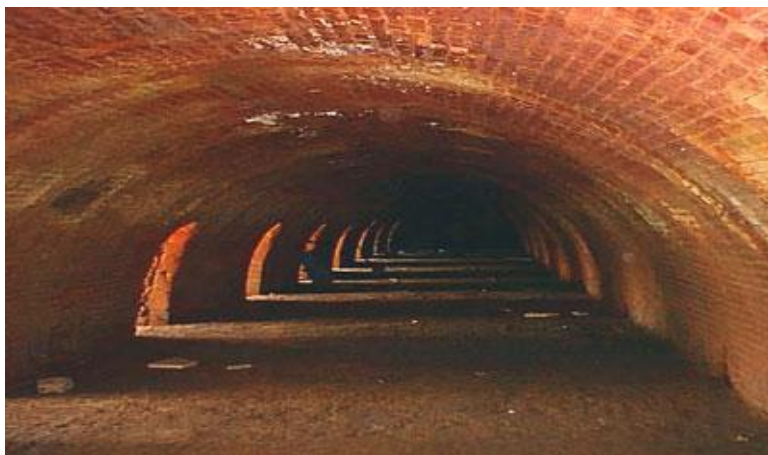
Παραδείγματα

1. Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα

Εικόνα 3.1: Γενική άποψη του πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα

Χτίστηκε το 1925 από τους αδελφούς Σπ. και Νικ. Τσαλαπάτα με τις οδηγίες μηχανικών από το Βέλγιο απ' όπου προήλθε και ο πρώτος τεχνολογικός του εξοπλισμός. Βρίσκεται κοντά στην είσοδο της πόλης από την οδό Αθηνών και την οδό Λαρίσης. Το 1975 διακόπτεται οριστικά η λειτουργία του. Το 1994 ο Δήμος του Βόλου αγοράζει το συγκρότημα στα πλαίσια του προγράμματος URBAN. Σκοπός του προγράμματος είναι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων εμπορίου και αναψυχής στα περιφερειακά κτίσματα και η ίδρυση μουσείου Πλινθοκεραμοποιίας. Αποτελεί σημαντικό δείγμα διατήρησης βιομηχανικού πολιτισμού διότι το εργοστάσιο και ο μηχανολογικός εξοπλισμός του παρέμειναν στην ίδια κατάσταση με αυτή της τελευταίας ημέρας λειτουργίας του. Επιπλέον, διατηρείται σε άριστη κατάσταση η κάμινος Hoffmann και μάλιστα στην αρχική της μορφή με την χρήση κάρβουνου ως καύσιμου υλικού.

Εικόνα 3.2: Το εσωτερικό της καμίνου Hoffmann

Το Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα στη σημερινή του μορφή περιλαμβάνει¹⁵:

- Μουσείο Βιομηχανικής Ιστορίας.
- 20 χειροτεχνικά εργαστήρια, εκθετήρια και μικρά εμπορικά καταστήματα για παραδοσιακά προϊόντα της περιοχής.
- Χώρους εκθέσεων και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, βιβλιοθήκη, αίθουσα video-wall και κινηματογράφο.
- Χώρους αναψυχής (καφέ, εστιατόριο, ουζερί)

Αλλαγή χρήσης:

Παρεμβάσεις και στοιχεία που διατηρήθηκαν

1. Οι προσθήκες είναι προσεκτικά μελετημένες έτσι ώστε τα νέα στοιχεία να είναι διακριτά, να εντάσσονται αρμονικά στο υπάρχον κέλυφος και να μην αλλοιώνεται η μορφολογία του¹⁶.

¹⁵ http://www.i-politismos.gr/tsalapatas_sx.html#awer

¹⁶ Ε.Ανδρεαδάκη «Βιοκλιματικός σχεδιασμός: περιβάλλον και βιωσιμότητα», σελ.163

2. Η πορεία κίνησης μέσα στο μουσείο ταυτίζεται με την πορεία που ακολουθούσε η παραγωγή του εργοστασίου.
3. Η εξασφάλιση φυσικού φωτισμού και αερισμού επιτυγχάνονται με ανοίγματα και γυάλινες οροφές ώστε να μην αλλοιώνονται οι άμεσα ορατές όψεις τους.
4. Γίνεται αξιοποίηση των ιδιαίτερων αρχιτεκτονικών μορφών του εργοστασίου όπως είναι οι καμινάδες. Οι καμινάδες θα επαναλειτουργήσουν ως ηλιακές καμινάδες με την επιδίωξη να απομακρύνεται ο ζεστός αέρας από τους εσωτερικούς χώρους το καλοκαίρι ώστε να εξασφαλίζεται ο φυσικός δροσισμός.¹⁷

***Εικόνα 3.3:** Η ανακατασκευή των καμινάδων του εργοστασίου*

5. Γίνεται χρήση υλικών που ταυτίζονται με τα αρχικά στην περίπτωση της αποκατάστασης ή είναι διακριτά στην περίπτωση προσθήκης.

Κύριος άξονας της μουσειολογικής και μουσειογραφικής προσέγγισης είναι η κατανόηση της αλυσίδας παραγωγής και η ανάδειξη του μηχανολογικού εξοπλισμού. Στην πρώτη εκθετική ενότητα ο επισκέπτης πληροφορείται την ιστορία του πλινθοκεραμοποιείου. Ύστερα ανεβαίνει τη μεγάλη ράμπα του μύλου και προχωρά από το χώρο των τριβείων σ' ένα χώρο που έχει μετατραπεί σε παρατηρητήριο του συγκροτήματος όπου βρίσκεται μακέτα που επεξηγεί τον τρόπο λειτουργίας του μύλου. Η επίσκεψη συνεχίζεται στον πυρήνα του εργοστασιακού χώρου, στην αίθουσα της ενέργειας και στην αίθουσα της παραγωγής με τα ξηραντήρια που εν μέρει αποκαταστάθηκαν και εν μέρει μετατράπηκαν σε διαδρόμους που οδηγούν

---

¹⁷ Ε.Ανδρεαδάκη, σελ.165

στην κάμινο Hoffman¹⁸. Έχει καταβληθεί προσπάθεια να γίνεται κατανοητή η λειτουργία της όχι μόνο μέσα από τα επεξηγηματικά σχέδια ή τη μακέτα αλλά από τους ειδικούς φωτισμούς που προσομοιώνουν τις διαδοχικές φάσεις ψησίματος. Κατά τη διάρκεια της αποκατάστασης το δώμα αποχωματώθηκε πλήρως , επισκευάστηκαν οι σκουριασμένοι μεταλλικοί μηχανισμοί και ξαναγεμίστηκε η κάμινο με 1000m³ αργίλου. Η τελική στρώση ενισχύθηκε και προσομοιώθηκε με την πατημένη από τη χρήση καρβουνόσκονη. Από την κάμινο, ο επισκέπτης βγαίνει στον αύλειο χώρο για να προσεγγίσει τις δεξαμενές αργίλου και την ατμομηχανή μεταφοράς χώματος τύπου Decauville η οποία προστατεύεται από γυάλινο στέγαστρο και δεν είναι τοποθετημένη στη λειτουργική της θέση λόγω των μετατροπών του συγκροτήματος.

Στα περιφερειακά κτίσματα εμπορίου και αναψυχής τα νέα αρχιτεκτονικά στοιχεία είναι εμφανή με τρόπο που να διαφοροποιούνται από το παλαιό βιομηχανικό συγκρότημα. Στα κτίσματα εμπορίου θα εγκατασταθούν μικρές επιχειρήσεις από νέους ελεύθερους επαγγελματίες με προτεραιότητα στους αποφοίτους του Δημοτικού Ινστιτούτου Επαγγελματικής Κατάρτισης Βόλου (ΔΙΕΚ) που έχουν εκπαιδευτεί στην παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων.¹⁹

---

¹⁸ Γ. Κίζης, Περιοδικό «τεχνικά», Τίτλος άρθρου «Αποκατάσταση και Εκσυγχρονισμός αρχιτεκτονικών μνημείων του μεσοπολέμου», Οκτώβριος 2009, τεύχος 258, σελ.55

¹⁹ <http://www.demekav.gr/tsalapatas.html>

Εικόνα 3.4: Γενική άποψη του πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα

Συμπεράσματα

Πιστεύουμε ότι η αρχιτεκτονική ομάδα σεβάστηκε τη βιομηχανική αξία του κτίσματος. Η πλήρης διατήρηση του κελύφους σε συνδυασμό με τη διατήρηση του μηχανολογικού εξοπλισμού του εργοστασίου συμβάλλουν στη διατήρηση της βιομηχανικής μας κληρονομιάς. Τα νέα κτίσματα σχεδιάστηκαν ώστε να διαφοροποιούνται από τα παλαιά έτσι ώστε να μην αλλοιώνεται ο χαρακτήρας του. Ο επισκέπτης μπορεί να κατανοήσει τον τρόπο λειτουργίας του εργοστασίου αφού η πορεία κίνησης του αντιστοιχεί στην πορεία της παραγωγικής διαδικασίας. Μ' αυτό τον τρόπο το κτίριο πετυχαίνει το στόχο του, να μεταδώσει την βιομηχανική του ατμόσφαιρα και να εντυπωσιάσει τον επισκέπτη του έχοντας ταυτόχρονα και διδακτικό χαρακτήρα.

Εικόνα 3.5: Άποψη της κεντρικής μονάδας παραγωγής με αποκατεστημένο μηχανολογικό εξοπλισμό

Εικόνα 3.6: Η ατμομηχανή Decauville στον υπαίθριο χώρο του μουσείου

Εικόνα 3.7: Ράμπα μεταφοράς αργιλοχώματος προς το μύλο

Εικόνα 3.8: Τα παλαιά ξηραντήρια

2. Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου

Εικόνα 3.9: Μεταλλευτικές εγκαταστάσεις της Γαλλικής Εταιρείας Λαυρίου, 1890

Το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου (Τ.Π.Π.Λ.) είναι ένας οργανισμός επιστημονικής έρευνας, εκπαίδευσης, επιχειρηματικής δραστηριότητας και πολιτισμού.²⁰ Ιδρύθηκε στη θέση της παλαιάς Γαλλικής Εταιρείας Λαυρίου (Compagnie Francaise des Mines du Laurium) που ήταν η κυρίαρχη μεταλλευτική και μεταλλουργική εταιρεία του Λαυρίου. Στις 14/4/1992 χαρακτηρίζεται διατηρητέο το μεταλλουργικό και μεταλλευτικό συγκρότημα της Γ.Ε.Μ.Λ. ενώ το 1994 το Ε.Μ.Π. αναλαμβάνει να το μετασχηματίσει σε Τεχνολογικό- Πολιτιστικό Πάρκο.²¹ Το Τ.Π.Π.Λ. αποτελεί μνημείο βιομηχανικής κληρονομιάς που συνδυάζει τις εγκαταστάσεις επιχειρηματικών δραστηριοτήτων με την τεχνολογία, με την έρευνα και την ανάπτυξη.²² Εξειδικεύεται σε τομείς της σύγχρονης εφαρμοσμένης τεχνολογίας όπως είναι η πληροφορική, η ηλεκτρονική τεχνολογία, οι τηλεπικοινωνίες, η ρομποτική, η τεχνολογία laser, η περιβαλλοντική τεχνολογία, η εξοικονόμηση ενέργειας, η ναυπηγική, η θαλάσσια τεχνολογία κ.α.

---

²⁰ www.ltp.ntua.gr

²¹ www.ltp.ntua.gr/uploads/UK/WQ/UKWQHRKMT-QAzxqdgdfWsQ/istoriko-Panagopoulos.pdf

²² Κ.Παναγόπουλος, Ντοκιμαντέρ «Αμήχανη βιομηχανία»

Η συνολική του έκταση είναι 250.000 τ. μ. . Έχουν αποκατασταθεί 18 κτίρια με συνολική καλυμμένη επιφάνεια 13.000 τ. μ. περίπου. Από αυτά, τα 10.000 τ.μ. φιλοξενούν τις εγκατεστημένες επιχειρήσεις ενώ τα 3.000 τ. μ. στεγάζουν πολιτιστικές και υποστηρικτικές του Πάρκου χρήσεις.

Εικόνα 3.10: Γενική άποψη του Πάρκου

Έτσι το Τ.Π.Π.Α. διαθέτει:

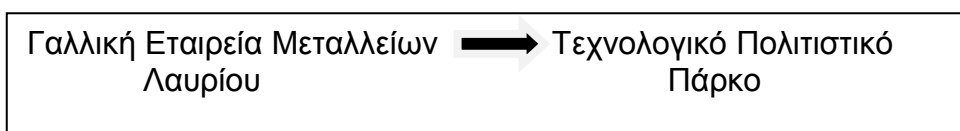
- Αίθουσα διαλέξεων 100 θέσεων με οπτικοακουστικό εξοπλισμό (video, dvd, video projector, large screen, sound ampl. PC, slide projector) στο παλαιό Φαρμακείο.
- Τέσσερις αίθουσες σεμιναρίων, δυναμικότητας 20 ατόμων η κάθε μία, πλήρως εξοπλισμένες, στο ισόγειο της Βίλας Σερπιέρη, όπου στεγάζεται και η Διοίκηση του Πάρκου.
- Υπαίθριο αμφιθέατρο, χωρητικότητας 500 περίπου καθημένων ατόμων στις κερκίδες και δυνατότητα έως και ισόποσης τοποθέτησης θέσεων στο χώρο της “ορχήστρας”.
- Διάφορους υπαίθριους χώρους για εκδηλώσεις (κήπος Βίλας Σερπιέρη, πλατεία Μηχανουργείου, κ.ο.κ.)

- Αίθουσα εκδηλώσεων, 580 τ.μ. με οπτικοακουστικό εξοπλισμό (video, dvd, video projector, large screen, sound ampl., slide projector), στο παλαιό Μηχανουργείο. Η αίθουσα βρίσκεται σε «επαφή» με αίθουσα - εν δυνάμει εκδηλώσεων και χώρο καφέ – εστιατορίου ο οποίος και μπορεί να φιλοξενήσει υπηρεσίες εστίασης.²³

Εικόνα 3.11: Κτίρια που δεν έχουν αποκατασταθεί

Αλλαγή χρήσης:

²³ <http://www.ltp.ntua.gr/services/infrastructure>

Παρεμβάσεις και στοιχεία που διατηρήθηκαν

1. Διατηρήθηκαν τα κτιριακά κελύφη και ο βιομηχανικός τους εξοπλισμός.
2. Διατηρήθηκε η βασική οργάνωση του συγκροτήματος σε τρεις κτιριακές ενότητες και οι βασικοί άξονες προσπέλασης. Τις τρεις ενότητες ενοποιεί ένας κεντρικός δρόμος ενώ ένας δεύτερος χρησιμοποιείται για την κυκλοφορία βαρέων οχημάτων.
3. Διατηρήθηκε η μορφολογία του τοπίου με τα επίπεδα που όριζε η παραγωγική διαδικασία.
4. Οι νέες προσθήκες γίνονται με σεβασμό στο υπάρχον κτίριο και πραγματοποιούνται σε σημεία που υπήρχαν ίχνη παλαιότερων κτισμάτων²⁴.

Εικόνα 3.12: Αποκατεστημένη στέγη σε σύγκριση με αυτές που δεν έχουν αποκατασταθεί, 2011

---

²⁴ Θ. Φωτίου, «Η Αποκατάσταση και Επανάχρηση των κτιρίων της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου ως προνομιακό παράδειγμα για τη βιομηχανική αρχαιολογία του τόπου μας»

Στα κτιριακά κελύφη έγινε συντήρηση ή αντικατάσταση, όπου χρειαζόταν, των υποστυλωμάτων και των ξύλινων δοκών. Στη φέρουσα τοιχοποιία πραγματοποιήθηκαν εργασίες αποκατάστασης ενώ στα κτίρια που αποκαταστάθηκαν έγινε αντικατάσταση των επιχρισμάτων. Ανακατασκευάστηκαν τα περισσότερα ξύλινα δομικά στοιχεία όπως στέγες, πετσώματα στέγης, όψεις, δάπεδα κ.λπ. Τα κουφώματα ήταν κατεστραμμένα και σε πολλά κτήρια απουσίαζαν από τα κελύφη των κτιρίων. Πολλά κουφώματα είχαν αντικατασταθεί με σανίδες ενώ άλλα, είχαν χτιστεί, για να ενισχυθεί η στατική επάρκεια των κτιρίων.

Αποκαταστάθηκαν η λιθόκτιστη καμινάδα και η λιθόκτιστη δεξαμενή που βρίσκονται στο πάρκο, στοιχεία ιδιαίτερα σημαντικά για τη φυσιογνωμία του τοπίου. Επιπλέον έγινε μελέτη για το υπόγειο δίκτυο αγωγών, σηράγγων κ.λπ. που εξήγησε τον πολύπλοκο μηχανισμό απορροής όμβριων και βιομηχανικών λυμάτων του παρελθόντος. Αξιοσημείωτη είναι και η εκτελεσθείσα γεώτρηση από την οποία τροφοδοτείται το Πάρκο όπως επίσης και η αποκατάσταση της μεταλλευτικής του στοάς²⁵. Γενικά οι επεμβάσεις που έγιναν στο σύνολο του Πάρκου είναι αναστρέψιμες.

Στον περιβάλλοντα χώρο έγινε εξυγίανση των μολυσμένων εδαφών και αναβάθμιση του φυσικού τοπίου. Ο υπαίθριος χώρος διαμορφώθηκε ώστε να μπορεί ν' ανταπεξέλθει στις επιταγές της σύγχρονης ζωής. Διαθέτει υπαίθριο αμφιθέατρο, εκτεταμένους κήπους ενώ έχει μελετηθεί και ο εκσυγχρονισμός της κίνησης και των δικτύων αποχέτευσης και ύδρευσης.

---

²⁵ Αιμ. Γ. Κορωναίου, «Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου αποκατάσταση προς επανάχρηση»

Εικόνα 3.13-3.15: Περιβάλλον Χώρος, 2011

Εικόνα 3.16: Το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο

Συμπεράσματα

Γενικά θα λέγαμε ότι το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα οικονομικά βιώσιμης επανάχρησης. Συνδυάστηκαν μουσειακοί χώροι με ερευνητικές δραστηριότητες αποδεικνύοντας ότι η τεχνολογία μπορεί να συμβιώσει με την ιστορική μνήμη. Εργάστηκαν πολλοί επιστήμονες για να πετύχει το εγχείρημα και αυτό φαίνεται από το αποτέλεσμα. Διατηρήθηκαν τα κελύφη των κτιρίων ενώ το εσωτερικό τους διαμορφώθηκε έτσι ώστε να μπορεί να στεγάσει διάφορες επιχειρηματικές δραστηριότητες. Το Τ.Π.Π.Α. διατηρεί την αυθεντικότητα του χώρου και δημιουργεί μία οικεία ατμόσφαιρα στον επισκέπτη.

Εικόνα 3.17: Ο κήπος της Βίλας Σερπιέρι, 2011

Εικόνες 3.18-3.19: Το ξυλουργείο του τότε και του σήμερα

Εικόνες 3.20-3.21: Το μηχανουργείο στο παρελθόν και στο παρόν

Εικόνες 3.22-3.23: Η Επίπλευση του παρελθόντος και του 2011

3. Tate Modern

Εικόνα 3.24: Σταθμός Παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στο Bankside

Είναι μουσείο Σύγχρονης Τέχνης που βρίσκεται στη νότια όχθη του ποταμού Τάμεση, απέναντι από τον καθεδρικό ναό του Αγίου Παύλου, στην περιοχή Bankside του Λονδίνου²⁶. Η Tate Modern άνοιξε προς το κοινό της στις 12/5/2000 στις εγκαταστάσεις ενός παλιού σταθμού παραγωγής ενέργειας. Ο σταθμός παραγωγής ενέργειας είχε σχεδιαστεί από τον Giles Gilbert Scott το 1947 ολοκληρώθηκε το 1963 και εγκαταλείφθηκε το 1981²⁷. Η επανάχρηση του κτιρίου πραγματοποιήθηκε από τους αρχιτέκτονες Jacques Herzog και Pierre de Meuron ύστερα από έναν αρχιτεκτονικό διαγωνισμό στον οποίο συμμετείχαν διάσημοι αρχιτέκτονες από όλο τον κόσμο. Επιλέχτηκε η πρόταση τους γιατί θεωρήθηκε ότι επεμβαίνει στο χαρακτήρα του κτιρίου σε μικρότερο βαθμό σε σχέση με τις άλλες προτάσεις και είναι η πιο ουδέτερη²⁸. Αποτελεί έναν από τους πιο διάσημους χώρους τέχνης στην Ευρώπη και περιλαμβάνει έργα Μοντέρνας Τέχνης από το 1900 μέχρι σήμερα.²⁹

Ο σταθμός ενέργειας αποτελείται από μία τεράστια αίθουσα Τουρμπινών (Turbine Hall) η οποία έχει μήκος 152 μέτρα και ύψος 35 μέτρα, αίθουσα με ύψος

---

²⁶ www.tate.org.uk/modern

²⁷ M. Stratton, σελ.165

²⁸ Εφημερίδα «Το Βήμα», «Ο ίλιγγος της νέας Tate», 28/5/2000

²⁹ http://el.wikipedia.org/wiki/Πινακοθήκη_Μοντέρνας_Τέχνης_Τέιτ

περίπου πέντε ορόφων³⁰. Έχει μεταλλικό σκελετό και αποτελείται από μεγάλες γυάλινες επιφάνειες. Χρησιμοποιείται για την προβολή μεγάλων γλυπτών.

Εικόνα 3.25: Η Turbine Hall

Αλλαγή χρήσης:

Σταθμός Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας → Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης

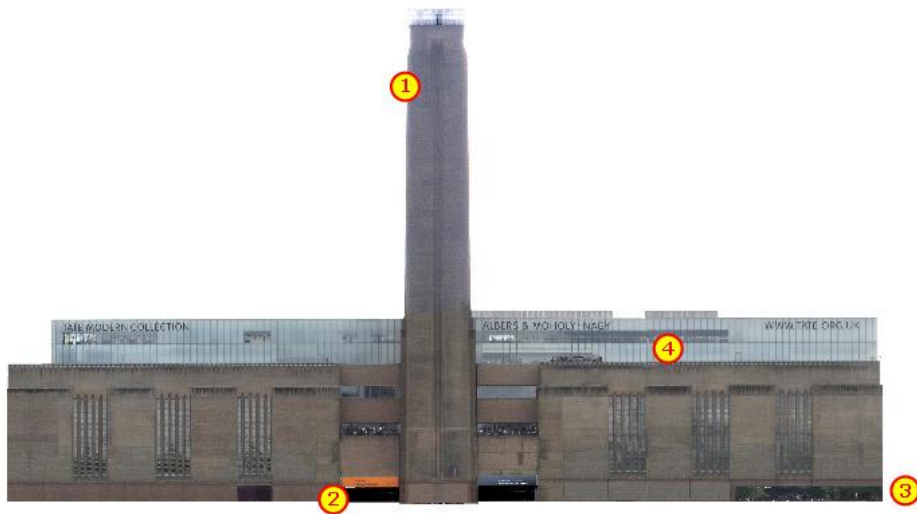
Παρεμβάσεις και στοιχεία που διατηρήθηκαν³¹

1. Διατηρήθηκε το τούβλινο κέλυφος με το χαλύβδινο σκελετό ενώ αφαιρέθηκαν οι στέγες από την αίθουσα Τουρμπινών και από το λεβητοστάσιο.
2. Έγινε η προσθήκη ενός γυάλινου χώρου στην κορυφή του κτιρίου με δύο επίπεδα. Στο χαμηλότερο βρίσκεται ένα δωμάτιο με βεράντες και στις δύο

³⁰ www.tate.org.uk/modern

³¹ www.tate.org.uk/modern

- πλευρές του κτιρίου ενώ στην κορυφή στεγάζεται εστιατόριο- καφέ που επιτρέπει στους επισκέπτες να απολαύσουν την εξαιρετική θέα του Τάμεση³².
3. Οι φεγγίτες στην αίθουσα Τουρμπινών παρέχουν φυσικό φωτισμό μέσα στο χώρο δημιουργώντας μία επιβλητική και ταυτόχρονα ιδανική ατμόσφαιρα για την προβολή έργων τέχνης.
  4. Διατηρήθηκε η καμινάδα η οποία έχει ύψος 99 μέτρα ειδικά κατασκευασμένη για να είναι χαμηλότερη από το θόλο του καθεδρικού ναού του Αγίου Παύλου που έχει ύψος 114m.
  5. Κατεδαφίστηκαν ορισμένα κτίρια
  6. Κατασκευάστηκε χαλύβδινο δομικό πλαίσιο στο λεβητοστάσιο.
  7. Μέσα στην αίθουσα Τουρμπινών αναπτύσσονται 5 επίπεδα που στεγάζουν καφετέριες, καταστήματα, περιοδικές εκθέσεις κ.α

Εικόνα 3.26: Περιγραφή της Tate Modern

Στην εικόνα φαίνονται τα εξής:

- 1 Η καμινάδα ύψους 99 m
- 2 River Entrance on Queen's Walk: Αυτή η είσοδος παρέχει πρόσβαση κατευθείαν στο επίπεδο 2

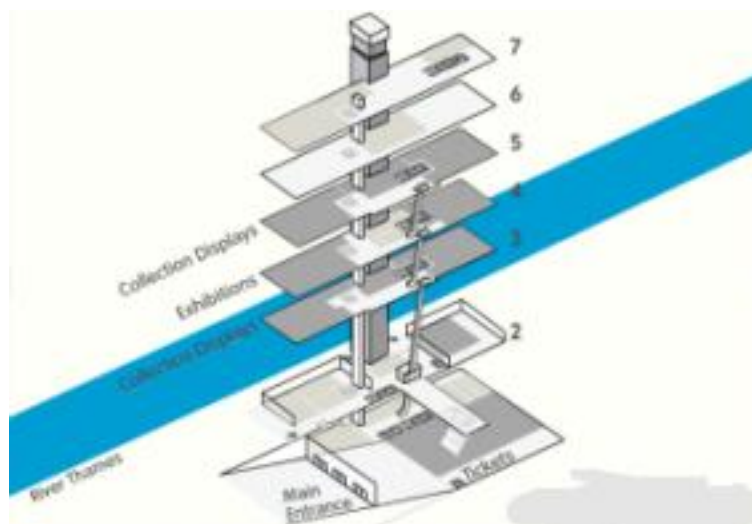
---

³² M. Stratton, σελ. 53

③ Main Entrance on Holland Street: Κύρια είσοδος με ράμπα που οδηγεί στο επίπεδο 1

④ Γυάλινη προσθήκη στην κορυφή του κτιρίου

Εικόνα 3.27: Ο χάρτης του Μουσείου Tate Modern

Μέχρι το 2012 θα έχουν ολοκληρωθεί και οι εργασίες για την Tate Modern 2 η οποία κατασκευάζεται λόγω της αναζήτησης κι άλλου χώρου. Η προτεινόμενη επέκταση αναφέρεται σ' έναν νέο πύργο που θα στεγάσει 10 νέες γκαλερί, 6 καφέ και μπαρ, 2 καταστήματα και αίθουσες διδασκαλίας. Επιπλέον θα μετατραπούν οι υπόγειες αίθουσες δεξαμενών πετρελαίου σε αίθουσες συνεδριάσεων.

Εικόνα 3.28: Tate modern

Συμπεράσματα

Το Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης Tate Modern επαναχρησιμοποιήθηκε διατηρώντας το ανακατασκευασμένο κέλυφος από τούβλα και μετασχηματίζοντας το εσωτερικό του ώστε να μπορεί να στεγάσει μία σύγχρονη πραγματικότητα. Πιστεύουμε ότι το Tate Modern είναι ένα καλό παράδειγμα διατήρησης βιομηχανικού κελύφους. Η αρχιτεκτονική ομάδα φρόντισε να διατηρήσει στοιχεία από το βιομηχανικό του χαρακτήρα επιδιώκοντας το κτίριο να μη χάσει την αρχική του ταυτότητα. Η προσθήκη γυάλινου χώρου ενσωματώνεται στο παλαιό κτίριο με φυσικό τρόπο και προσδίδει μοντέρνο ύφος στο βιομηχανικό κτίριο.

4. Gasometer, Vienna

Εικόνα 3.29: Οι παλιές δεξαμενές γκαζιού

Πρόκειται για τέσσερις δεξαμενές γκαζιού με χωρητικότητα 90.000 m³ η καθεμία. Βρίσκονται στη Βιέννη, στο 11^ο διαμέρισμα Simmering. Η κατασκευή των αεροφυλακίων επιτεύχθηκε στις 17 Ιουλίου 1899 και έγινε η έναρξη της λειτουργίας τους στις 31 Οκτωβρίου του 1899. Εκείνη την εποχή ήταν τα μεγαλύτερα σε όλη την Ευρώπη. Χρησιμοποιήθηκαν ως δεξαμενές αποθήκευσης γκαζιού κατά το χρονικό διάστημα 1899-1984. Διακόπηκε η χρήση τους λόγω της εξέλιξης της τεχνολογίας. Ύστερα χρησιμοποιήθηκαν ως σκηνικά σε ταινίες όπως η ταινία του James Bond “The Living Daylights” ή φιλοξενούσαν στις εγκαταστάσεις τους ρέιβ πάρτι³³. Το 1978 κρίθηκαν διατηρητέες αφού διασώθηκε το εξωτερικό κέλυφος από τούβλα. Οι αρχιτέκτονες που μελέτησαν την επανάχρηση τους ήταν

Jean Nouvel (Gasometer A),

Coop Himmelblau (Gasometer B),

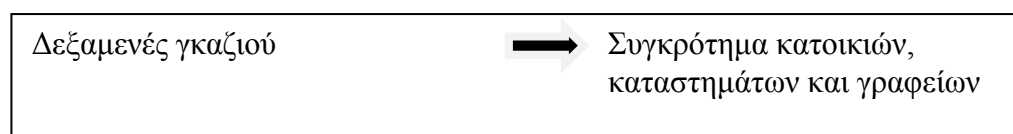
Manfred Wehdorn (Gasometer C) και

Wilhelm Holzbauer (Gasometer D).

Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν μεταξύ του 1999 και του 2001. Το Gasometer άνοιξε επίσημα στις 30 Οκτωβρίου 2001 παρόλο που υπήρχε κίνηση από το Μάιο του 2001.

³³ http://en.wikipedia.org/wiki/Gasometer,_Vienna

Αλλαγή χρήσης:

Παρεμβάσεις και στοιχεία που διατηρήθηκαν

1. Διατηρήθηκε το εξωτερικό κέλυφος από τούβλα ενώ στο εσωτερικό δημιουργήθηκε ένα ανεξάρτητο κτίριο. Η κάθε δεξαμενή έχει όγκο 90.000 M³, ύψος 70 μέτρα και διάμετρο 60 μέτρα.
2. Έγινε αντικατάσταση των τούβλων που δεν ήταν σε καλή κατάσταση
3. Το εσωτερικό κάθε δεξαμενής χωρίστηκε σε ζώνες που περιλαμβάνουν χώρους ψυχαγωγίας και εμπορικό κέντρο στο ισόγειο, γραφεία στους υπόλοιπους ορόφους ενώ στους πάνω ορόφους, διαμερίσματα. Τα εμπορικά κέντρα επικοινωνούν μεταξύ τους με γέφυρες
4. Οι εσωτερικές εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν ³⁴
  - Αίθουσα εκδηλώσεων με χωρητικότητα 4.200 άτομα
  - κινηματογράφο multiplex με 12 οθόνες³⁵
  - φοιτητικές εστίες
  - χώρος για το αρχείο της Βιέννης
  - 615 μοντέρνα διαμερίσματα
  - Γραφεία των τηλεπικοινωνιών
  - Νηπιαγωγείο
  - Σχολές ιατρικές και άλλες εγκαταστάσεις
  - Υπόγειους χώρους στάθμευσης
  - Πάνω από 70 εστιατόρια, μπαρ και καφετέριες

³⁴ http://www.duncanjdsmith.com/uploads/phjpri/gasometer_db_article.pdf

³⁵ <http://kathleen-duffy.suite101.com/vienna-gasometers-converted-to-new-homes-shops-a168155>

Gasometer A

Ο αρχιτέκτονας Jean Nouvel έχει δημιουργήσει μια μεγάλη εσωτερική πλατεία με γυάλινη οροφή και με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται διάφορες συνθέσεις με το φως του ήλιου που ανακλάται και διαθλάται από το τζάμι. Γύρω από την πλατεία έχουν κατασκευαστεί 9 κατοικίες των 12 ορόφων η καθεμιά.

Εικόνα 3.30-3.31: Gasometer A

Gasometer B

Ο αρχιτέκτονας Coop Himmelblau πρόσθεσε τρεις νέους όγκους στην υπάρχουσα πρόσοψη. Στεγάζει αίθουσες πολλαπλών χρήσεων, αίθουσα συναυλιών και φοιτητικές εστίες. Η προσθήκη είναι γνωστή με το όνομα “The Shield” και η κατασκευή της συνδυάζει ατσάλι με γυαλί.

Εικόνα 3.32-3.33: Gasometer B

Gasometer C

Ο Manfred Wehdorn δημιούργησε 6 κατοικίες στα παλιά τείχη εκμεταλλευόμενος όλο το διαθέσιμο χώρο ενώ στο κέντρο δημιούργησε μία εσωτερική αυλή. Το κυκλικό στέγαστρο της φωτογραφίας είναι η οροφή των καταστημάτων.

Εικόνα 3.34-3.35: Gasometer C

Gasometer D

Ο Wilhelm Holzbauer χώρισε τη δεξαμενή σε τρία συμπαγή τμήματα που χωρίζονται μεταξύ τους από εσωτερικούς κήπους. Στο υπόγειο δημιούργησε χώρους στάθμευσης.

Εικόνα 3.36-3.37: Gasometer D

Εικόνα 3.38: Αποψη του Gasometer από ψηλά

Εικόνα 3.39: Στην εικόνα φαίνεται και η προσθήκη κτιρίου που έχει γίνει στο GasometerB

Εικόνα 3.40: Οι τέσσερις δεξαμενές που επαναχρησιμοποιήθηκαν

Συμπεράσματα

Στην περίπτωση αυτή το μόνο που διατηρήθηκε ήταν το κέλυφος των κτιρίων. Πιστεύουμε ότι ήταν πολύ σωστή η επιλογή της αρχιτεκτονικής ομάδας να δημιουργήσει τέσσερις ανεξάρτητες ενότητες κτιρίων στις παλιές δεξαμενές. Μ' αυτό τον τρόπο και διατηρείται η ιστορία του μνημείου και η περιοχή αναβαθμίζεται.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Derek Latham, *Creative Re-use of Buildings, Volume one*, 2000, σελ.8
2. D. Latham, ο. π. , σελ. 7
3. Κ.Τρακοσοπούλου- Τζήμου, *Επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων: αρχές και μεθοδολογία επέμβασης για την αξιοποίηση των καπναποθηκών στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη, 5^η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIH, «Το τέλος των γιγάντων- Βιομηχανική Κληρονομιά και μετασχηματισμοί των Ελληνικών Πόλεων»*
4. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 27 (1993), *Συνάρθρωση του νέου με το παλαιό*, Κ. Δεμίρη ,σελ.22
5. Αρχιτεκτονικά Θέματα 27/1993 σελ.21
6. Μαρίνα Καραβασίλη , *Η διαχείριση της Βιομηχανικής κληρονομιάς στην Ελλάδα. Εικοσάχρονη εμπειρία και σύγχρονες προοπτικές στη συγκρότηση*

πολιτιστικών πόρων,

http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_karava_sili.pdf

7. D. Latham, ο. π. , σελ.8
8. Α. Κοκκίνη, Ι. Παππά, «Τα παλιά βιομηχανικά κτίρια στην Ελλάδα και στην Ιταλία: αρχές επανάχρησης και σύγκριση παραδειγμάτων: Πάτρα- Βόρεια Ιταλία», Διάλεξη αρχιτεκτόνων μηχανικών ΕΜΠ, 2004
9. Χριστίνα Αγριαντώνη, Ντοκιμαντέρ «Αμήχανη Βιομηχανία: Οι κληρονόμοι της Βιομηχανίας», 1/1/1999, Παραγωγή: ΕΡΤ, <http://www.ert-archives.gr/V3/public/pop-view.aspx?tid=75827&tsiz=0&act=mMainView>
10. Ν . Μιτζάλης, *Η επανάχρηση της φάμπρικας και η βιώσιμη χρήση*, 28/02/2007, www.greekarchitects.gr/gr/επιλεγόμενα/η-επανάχρηση-της-φάμπρικας-και-η-βιώσιμη-χρήση-id911
11. Περιοδικό «Αρχαιολογία», τεύχος 18 (1986), *Η βιομηχανική αρχαιολογία: η άλλη αρχαιολογία* σελ. 21
12. Jacques Pinard , *Η βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ.105
13. Αρχιτεκτονικά Θέματα 27/1993 σελ.21
14. Εγχειρίδιο Sechurba, *Από τον πολιτισμό και την ιστορία προς τη βιώσιμη ανάπτυξη*, www.sechurba.eu/files/Sechurba-Guide-GR-web.pdf
15. http://www.i-politismos.gr/tsalapatas_sx.html#awer
16. Ε.Ανδρεαδάκη ,*Βιοκλιματικός σχεδιασμός: περιβάλλον και βιωσιμότητα*, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 2006, σελ.163
17. Ε.Ανδρεαδάκη, ο. π. , σελ.165
18. Περιοδικό «Τεχνικά», τεύχος 258, Οκτώβριος 2009, *Αποκατάσταση και Εκσυγχρονισμός αρχιτεκτονικών μνημείων του μεσοπολέμου*, Γ. Κύζης, σελ.55
19. <http://www.demekav.gr/tsalapatas.html>
20. www.ltp.ntua.gr
21. www.ltp.ntua.gr/uploads/UK/WQ/UKWQHRKMT-QAzxqdgdfWsQ/istoriko-Panagopoulos.pdf
22. Κώστας Παναγόπουλος, Ντοκιμαντέρ «Αμήχανη Βιομηχανία: Οι κληρονόμοι της Βιομηχανίας», 1/1/1999, Παραγωγή: ΕΡΤ, <http://www.ert-archives.gr/V3/public/pop-view.aspx?tid=75827&tsiz=0&act=mMainView>
23. <http://www.ltp.ntua.gr/services/infrastructure>
24. Θ. Φωτίου, *Η Αποκατάσταση και Επανάχρηση των κτιρίων της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου ως προνομιακό παράδειγμα για τη βιομηχανική αρχαιολογία του τόπου μας*, 170 χρόνια ΕΜΠ, Συμμετοχή του ΤΠΠΛ στον εορτασμό των 170 χρόνων του ΕΜΠ, 7/12/2007, http://www.ltp.ntua.gr/uploads/H3/NO/H3NO11Ge_6SAKeEWiQLQw/Fotio_u.pdf

25. Αιμ .Γ. Κορωναίου, *Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου αποκατάσταση προς επανάχρηση*, Αθήνα 2005
http://www.ntua.gr/vitruvius/ress_doc/laurium.pdf
26. www.tate.org.uk/modern
27. Michael Stratton, *Industrial Buildings Conservation and Regeneration*, E & FN Spon , 2000, σελ. 165
28. Εφημερίδα «Το Βήμα», *Ο Ναός της Σύγχρονης Τέχνης: Ο ίλιγγος της νέας Tate*, Φιλιππίδης Μέμος, 28/5/2000
29. http://el.wikipedia.org/wiki/Πινακοθήκη_Μοντέρνας_Τέχνης_Τέιτ
30. www.tate.org.uk/modern
31. www.tate.org.uk/modern
32. M. Stratton, ο. π. , σελ. 53
33. http://en.wikipedia.org/wiki/Gasometer,_Vienna
34. Duncan J. D. Smit , *Gas Tank Living: An Unusual case of Adaptive Re-use in Vienna*, Published in Designer Builder – Journal of the Human Environment, Sep/Oct 2005
http://www.duncanjdsmith.com/uploads/phjpri/gasometer_db_article.pdf
35. <http://kathleen-duffy.suite101.com/vienna-gasometers-converted-to-new-homes-shops-a168155>

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα εξώφυλλου: Hecla Iron Works, 1905

Πηγή: <http://www.wgra.us/events/>

Εικόνα 3.1: Γενική άποψη του πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα

Πηγή: <http://www.diki.gr/museum/EL/city/chronos.asp?year=1925>

Εικόνα 3.2: Το εσωτερικό της καμίνου Hoffmann

Πηγή: http://www.i-politismos.gr/tsalapatas_sx.html#awer

Εικόνα 3.3: Η ανακατασκευή των καμινάδων του εργοστασίου

Πηγή: <http://www.demekav.gr/tsalapatas.html>

Εικόνα 3.4: Γενική άποψη του πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα

Πηγή: <http://www.tanea.gr/diakopes/?aid=4578092>

Εικόνα 3.5: Άποψη της κεντρικής μονάδας παραγωγής με αποκατεστημένο μηχανολογικό εξοπλισμό

Πηγή: <http://www.pior.gr/PiorMuseum.asp?ID=427&NT=18&Lang=1&MuseumID=425>

Εικόνα 3.6: Η ατμομηχανή Decauville στον υπαίθριο χώρο του μουσείου

Πηγή: <http://www.pior.gr/PiorMuseum.asp?ID=427&NT=18&Lang=1&MuseumID=425>

Εικόνα 3.7: Ράμπα μεταφοράς αργιλοχώματος προς το μύλο

Πηγή:<http://www.piop.gr/PiopMuseum.asp?ID=427&NT=18&Lang=1&MuseumID=425>

Εικόνα 3.8: Τα παλαιά ξηραντήρια

Πηγή:<http://www.piop.gr/PiopMuseum.asp?ID=427&NT=18&Lang=1&MuseumID=425>

Εικόνα 3.9: Μεταλλευτικές εγκαταστάσεις της Γαλλικής Εταιρείας Λαυρίου, 1890

Πηγή: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Mines_5.jpg

Εικόνα 3.10: Γενική άποψη του πάρκου

Πηγή: Αιμ .Γ. Κορωναίου, «Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου αποκατάσταση προς επανάχρηση», Αθήνα 2005, σελ.2

Εικόνα 3.11: Κτίρια που δεν έχουν αποκατασταθεί

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 3.12: Αποκατεστημένη στέγη σε σύγκριση με αυτές που δεν έχουν αποκατασταθεί, 2011

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 3.13-3.15: Περιβάλλον Χώρος, 2011

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 3.16: Το Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο

Πηγή: <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=81363>

Εικόνα 3.17: Ο κήπος της Βίλας Σερπιέρι, 2011

Πηγή: Προσωπικό αρχείο

Εικόνες 3.18-3.19: Το ξυλουργείο του τότε και του σήμερα

Πηγή: 18: Αιμ .Γ. Κορωναίου, «Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου αποκατάσταση προς επανάχρηση», Αθήνα 2005, σελ.4

19: Προσωπικό αρχείο

Εικόνες 3.20-3.21: Το μηχανουργείο στο παρελθόν και στο παρόν

Πηγή: 20: Αιμ .Γ. Κορωναίου, «Τεχνολογικό Πολιτιστικό Πάρκο Λαυρίου αποκατάσταση προς επανάχρηση», Αθήνα 2005, σελ.5

21: Προσωπικό αρχείο

Εικόνες 3.22-3.23: Η Επίπλευση του παρελθόντος και του 2011

Πηγή: 22 :Θ. Φωτίου, «Η Αποκατάσταση και Επανάχρηση των κτιρίων της Γαλλικής Εταιρείας Μεταλλείων Λαυρίου ως προνομιακό παράδειγμα για τη βιομηχανική αρχαιολογία του τόπου μας», σελ.6

23: Προσωπικό αρχείο

Εικόνα 3.24: Σταθμός Παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στο Bankside

Πηγή: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Bankside_Power_Station.jpg

Εικόνα 3.25: Η Turbine Hall

Πηγή: <http://www.tate.org.uk/modern/building/>

Εικόνα 3.26: Περιγραφή της Tate Modern

Πηγή: http://www.streetsensation.co.uk/sights/tate_modern.htm

Εικόνα 3.27: Ο χάρτης του Μουσείου Tate Modern

Πηγή: <http://www.tate.org.uk/modern/explore/>

Εικόνα 3.28: Tate modern

Πηγή: <http://photozou.jp/photo/show/138764/3889299>

Εικόνα 3.29: Οι παλιές δεξαμενές γκαζιού

Πηγή: <http://twistedstifter.com/2009/10/gasometers-of-vienna/>

Εικόνα 3.30-3.31: Gasometer A

Πηγή:30: <http://www.arcspace.com/architects/nouvel/gasometer2/>

31: [http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer-a-](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer-a-by_viennaphoto_at.jpg)

[by_viennaphoto_at.jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer-a-by_viennaphoto_at.jpg)

Εικόνα 3.32-3.33: Gasometer B

Πηγή:32: <http://www.arcspace.com/architects/nouvel/gasometer2/>

33: <http://twistedstifter.com/2009/10/gasometers-of-vienna/>

Εικόνα 3.34-3.35: Gasometer C

Πηγή:34: <http://www.arcspace.com/architects/nouvel/gasometer2/>

35: [http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer_c-inside-](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer_c-inside-by_viennaphoto_at.jpg)

[by_viennaphoto_at.jpg](http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer_c-inside-by_viennaphoto_at.jpg)

Εικόνα 3.36-3.37: Gasometer D

Πηγή:36: <http://www.arcspace.com/architects/nouvel/gasometer2/>

37: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Gasometer-d-by_viennaphoto_at.jpg

Εικόνα 3.38: Άποψη του Gasometer από ψηλά

Πηγή:<http://www.google.com/imgres?q=gasometer&hl=el&biw=1024&bih=673&gbv=2&tbm=isch&tbnid=jXVy4Vgx8YVXIM:&imgrefurl=http://www.n>

eatorama.com/tag/gasometer/&docid=iV5XJoJJZcg4-

M&w=352&h=500&ei=GzJiTseKNqeg4gS7z-WyCg&zoom=1

Εικόνα 3.39: Στην εικόνα φαίνεται και η προσθήκη κτιρίου που έχει γίνει στο GasometerB

Πηγή:<http://www.google.com/imgres?q=gasometer&hl=el&biw=1024&bih=673&gbv=2&tbm=isch&tbnid=cyz8SCaXberFGM:&imgrefurl=http://www.tavelwriter.at/008/005/wien-gasometer-city.shtml&docid=ae9bivWLI7qTM&w=700&h=525&ei=GzJiTseKNqeg4gS7z-WyCg&zoom=1>

Εικόνα 3.40: Οι τέσσερις δεξαμενές που επαναχρησιμοποιήθηκαν

Πηγή:http://www.google.com/imgres?q=gasometer&hl=el&biw=1024&bih=673&gbv=2&tbm=isch&tbnid=uBEsFVVgNPL0IM:&imgrefurl=http://adaptiveuse.info/case-studies/gasometer-city/&docid=j9sZ6V5y_kE3AM&w=969&h=469&ei=GzJiTseKNqeg4gS7z-WyCg&zoom=1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Η ΚΛΩΣΤΟΨΦΑΝΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΡΕΤΣΙΝΑ

Στα ράφια είτανε μονάχα κάτι λίγα τόπια πανί - δεύτερο πράμα, για τούς χωριάτες καί για τη φτώχεια, χασέ - χομαϊ που το λέγανε - ντρίλι, ρετσίνα, τέτοια πράματα.

Δημήτρης Χατζής, Το τέλος της μικρής μας πόλης

Εισαγωγή

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι ελάχιστοι κάτοικοι του Πειραιά δεν ήταν δυνατόν να αναπτύξουν οποιαδήποτε επιχειρηματική πρωτοβουλία λόγω των γενικότερων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, της ελλείψεως πνεύματος και της πολιτικής καταπίεσης των Ελλήνων. Έτσι η απασχόληση των λιγοστών κατοίκων ήταν η καλλιέργεια της γης, η κτηνοτροφία και η αλιεία. Η παραγωγή τους είχε σκοπό την ικανοποίηση των προσωπικών αναγκών και την ανταλλαγή ελάχιστων προϊόντων τους με είδη πρώτης ανάγκης.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση η περιοχή του Πειραιά αρχίζει να αποκτά κάποια κίνηση χάρη σε αυτούς που ταξίδευαν από τα νησιά στην Αθήνα. Η κίνηση αυτή ήταν η αφορμή για την κατασκευή μικρών ξύλινων παραπηγμάτων που αποτέλεσαν τον πρώτο συνοικισμό του Πειραιά.

Ο Πειραιάς άρχισε να αναπτύσσεται με πολύ γρήγορο ρυθμό γεγονός στο οποίο συνετέλεσε η μεταφορά της πρωτεύουσας της Ελλάδας στην Αθήνα το 1834. Ένα χρόνο μετά ο Πειραιάς ανακηρύσσεται ανεξάρτητος δήμος αν και δεν έχει τον απαιτούμενο αριθμό κατοίκων (το ελάχιστο όριο ώστε να ανακηρυχθεί δήμος ήταν 300 κάτοικοι)¹. Αυτό ώθησε πολλούς να εγκατασταθούν στον Πειραιά. Οι πρώτοι οικιστές του αναγεννημένου Πειραιά ήταν Ύδραίοι ναυτικοί, Συριανοί, Χιώτες και άλλοι. Το κράτος παραχώρησε δημόσια γήπεδα 400-500 τετραγωνικών πήχεων με στόχο να διευκολύνει τη μαζική εγκατάσταση. Εξασφαλίστηκαν μάλιστα ειδικοί όροι δόμησης στους συνοικισμούς των Χιωτών και των Ύδραίων για να διευκολυνθεί η οικοδόμηση.

Την ανάπτυξη του Πειραιά διευκόλυνε και το λιμάνι του που συνδεόταν με τα υπόλοιπα λιμάνια της χώρας και του εξωτερικού. Σε Β. Δ. της 23/01/1834 διαφαίνεται η ασημότητα του Πειραιά αφού το λιμάνι υπάγεται για μία δεκαετία στη δικαιοδοσία του λιμεναρχείου της Ύδρας. Ωστόσο στο διάστημα 1880-1914 εγκαθίστανται μεγάλες ναυτιλιακές εταιρείες στο λιμάνι του . Η ναυτιλιακή κίνηση εντείνεται κι ο Πειραιάς εξελίσσεται στο σημαντικότερο εισαγωγικό λιμάνι της χώρας.

---

¹ Λ.Παπαστεφανάκη, σελ.41

Στην πρόοδο του πειραιϊκού εμπορίου συνετέλεσε και η αναζήτηση νέων παραγωγικών χωρών για την προμήθεια τροφίμων. Έγινε εισαγωγή για πρώτη φορά σιτηρών από την Αμερική, καφέ από τη Βραζιλία και ρύζι από την Ινδοκίνα κλπ. εγκαταλείποντας έκτοτε την αγορά μικροποσοτήτων από εμπόρους της Μασσαλίας και της Τεργέστης. Από την άνθηση του εμπορίου δημιουργήθηκαν μεγάλες περιουσίες.

Οι επιχειρηματίες που είχαν δημιουργήσει περιουσία από εμπορικές κινήσεις άρχισαν να επενδύουν τα χρήματά τους σε βιομηχανικές επιχειρήσεις. Συνεπώς, όταν το εμπόριο σταμάτησε να ευδοκιμεί τότε ένας άλλος κλάδος αναπτύχθηκε και συνέβαλλε στην οικονομία του Πειραιά: η βιομηχανία. Η λέξη βιομηχανία χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1837 όταν δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως Β.Δ. Περί συστάσεως Επιτροπής προς ανάπτυξιν της Ελληνικής εθνικής Βιομηχανίας. Πρόδρομος της βιομηχανικής ανάπτυξης είναι η βιοτεχνία η οποία ξεκινά από το εργαστήρι.² Στον Πειραιά ιδρύθηκαν οι πρώτοι αλευρόμυλοι, τα πρώτα κλωστήρια και υφαντήρια, οι χημικές βιομηχανίες, οι ελαιουργικές επιχειρήσεις, οινοπνευματοποιεία και τα πρώτα μεγάλα και συστηματικά μηχανουργεία του Τζων Μακ Δουάλ και Βασιλειάδη. Στην περίοδο 1910-1921 από τα 137 νέα εργοστάσια που ιδρύονται στον ελληνικό χώρο, τα 37 βρίσκονται στον Πειραιά.³

Η συνεχής αύξηση του πληθυσμού, η οικοδομική δραστηριότητα και η επέκταση της πόλης προς όλες τις κατευθύνσεις προσέλκυαν διαρκώς νέους από τα νησιά και την Πελοπόννησο να εγκατασταθούν στον Πειραιά. Με την αύξηση αυτή δημιουργήθηκε η ανάγκη να στεγαστεί και να τραφεί ένας πολύ μεγάλος αριθμός εσωτερικών μεταναστών. Η ανάπτυξη της βιομηχανίας αξιοποίησε το εργατικό δυναμικό που της προσφερόταν. Μεταξύ των ετών 1868-1870 οι βιομηχανικές επιχειρήσεις ευημερούν σε αντίθεση με το εμπόριο που είναι σε κατάσταση στασιμότητας. Δύο είναι τα ζητήματα που απασχολούν τους βιομηχάνους: το ένα είναι το κεφάλαιο της επένδυσης και το άλλο η εύρεση του χώρου του εργοστασίου⁴. Ύστερα από αντιδράσεις βιομηχάνων που διεκδικούσαν τη θέση του εργοστασίου τους, εκδίδεται Β. Δ. στις 30/6/1864 σύμφωνα με το οποίο το σχέδιο της πόλης του

---

² Π. Λώζου, σελ 145

³ Σ. Μαλικούτη σελ 48

⁴ Β.Τσοκόπουλος,, σελ. 229

Πειραιά επεκτείνεται προς Βορρά κατά τέσσερα οικοδομικά τετράγωνα για την ανέγερση εργοστασίων⁵. Η κίνηση ενθαρρύνεται και με την κατασκευή της σιδηροδρομικής γραμμής με την οποία απομονώνεται ουσιαστικά η περιοχή των εργοστασίων και των εργατικών συνοικισμών που δημιουργήθηκαν.⁶ Η σιδηροδρομική γραμμή κατέχει το χαρακτηρισμό της «σιδηράς οδού» που χωρίζει την εργατούπολη από τον αστικό Πειραιά.⁷ Στα έτη 1883-9 η βιομηχανία στον Πειραιά περνά την πρώτη της κρίση.

ΕΤΟΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ	ΕΤΟΣ	ΚΑΤΟΙΚΟΙ
1827	22	1870	10936
1830	50	1879	21710
1834	600	1882	30500
1835	1011	1889	34327
1838	2137	1896	50200
1841	2600	1907	73579
1850	5286	1912	80000
1853	5437	1920	131170
1854	6000	1928	251659
1856	6057	1937	350000
1861	6452	1940	205404

Εικόνα 4. 1: Πίνακας πληθυσμού του Πειραιά

Η βαμβακοκαλλιέργεια ήταν ένας σημαντικός κλάδος της πρώτης φάσης της βιομηχανικής επανάστασης. Η παραγωγή του βάμβακος επιτυγχανόταν με σχετικά απλές μεθόδους επεξεργασίας και με φθινό εξοπλισμό. Συνεπώς υποσχόταν στους επιχειρηματίες γρήγορη απόσβεση του κόστους της επένδυσης και υψηλές

⁵ Β.Τσοκόπουλος, σελ. 229

⁶ Λ. Παπαστεφανάκη,, σελ. 53

⁷ Λ. Μιχελή , σελ.231

αποδόσεις. Στην Ελλάδα μέχρι το 1860 η παραγωγή του βαμβακιού ήταν ασήμαντη. Η αλλαγή έγινε με τον αμερικάνικο εμφύλιο πόλεμο (1861-1865) που επέφερε σαν αποτέλεσμα την αύξηση της παραγωγής και των εξαγωγών. Στον Πειραιά η ίδρυση του πρώτου νηματοργείου έγινε το 1869 από τον Αθανάσιο Βολωνάκη⁸. Ακολούθησαν και άλλα νηματοργεία αυξάνοντας την ποσότητα και την ποιότητα καθιστώντας έτσι την πειραιϊκή παραγωγή αρκετά καλή και συναγωνίσιμη με τα ευρωπαϊκά προϊόντα λόγω του καλού τεχνικού εξοπλισμού. Τα περισσότερα νηματοργεία έκλεισαν την περίοδο 1874-5 και όσα επέζησαν από την κρίση της υπερπαραγωγής επεκτάθηκαν στην υφαντουργία. Αρχικά η αγορά στηρίχθηκε κατά ένα μέρος από τις κρατικές παραγγελίες για το στρατό αφού η εγχώρια αγορά δεν είχε ζήτηση. Στην κρίση που ακολούθησε αρκετά εργοστάσια έκλεισαν ωστόσο οι αδελφοί Ρετσίνα όχι μόνο δεν κινδύνεψαν από την κρίση αλλά αγόρασαν και τέσσερα εργοστάσια που είχαν πτωχεύσει.⁹

ΕΤΟΣ	ΒΟΛΩΝΑΚΗΣ	ΡΕΤΣΙΝΑΣ	ΒΑΡΟΥΞΑΚΗΣ
1869	1680	-	-
1873	5000	5304	1872
1875	7300	7000	3500
1876	8000	10000	4800

Εικόνα4. 2 : Αριθμός ατράκτων τριών νηματοργείων του Πειραιά

⁸ Χ.Αγριαντώνη, σελ.124

⁹ Μ. Κοτέα, σελ. 127

Η κλωστοϋφαντουργία Ρετσίνα

Το εργοστάσιο ιδρύθηκε το 1872 στην περιοχή Λεύκα από τους αδελφούς Θεόδωρο, Αλέξανδρο και Δημήτριο Ρετσίνα. Βρίσκεται στην οδό Ρετσίνα που μετονομάστηκε από «οδός Κήπων» το 1906 με απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου¹⁰. Από τους τρεις αδελφούς «ψυχή» της επιχείρησης ήταν ο Θεόδωρος Ρετσίνας αφού ο Δημήτριος αποχώρησε νωρίς και ο Αλέξανδρος παραμένοντας στην εταιρεία στρέφει τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες στην αγοραπωλησία γης. Η επιχείρηση κατορθώνει μέχρι το 1892 να αναδειχθεί η μεγαλύτερη κλωστοϋφαντουργία στα Βαλκάνια και στην Ανατολή.¹¹

«εν Πειραιει τη 28^η Δεκεμβρίου 1872

Κύριε

Λαμβάνομεν την τιμήν να σας γνωστοποιήσωμεν, ότι ιδρύσαμεν εν τη πόλει ταύτη από της 1 ισταμένου ομόρρυθμον βαμβακοκλωστικήν εταιρίαν υπό την επωνυμίαν « Αδελφοί Ρετσίνα» και υπό την διεύθυνσιν του αδελφού ημων Θεοδώρου, ήτις και ήρξατο των εργασιών της, τεθέντος εις ενέργειαν του βαμβακοκλωστηρίου της.

Σας παρακαλούμεν όθεν να λαβητε σημείωσιν της παρά πόδας εταιρικής υπογραφης του διευθυντου, όστις μόνος θέλει έχει αυτήν.

Πεποιθότες ότι θέλετε μας τιμήσει διά της εμπιστοσύνης σας.

Σας παρακαλούμεν να δεχθητε την διαβεβαίωσιν της υπολήψεώς μας.

Θ.Γ.ΡΕΤΣΙΝΑ

ΑΛΕΞΑΝΡΟΣ Γ. ΡΕΤΣΙΝΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΡΕΤΣΙΝΑΣ

Υπογραφή

ΑΔΕΛΦΟΙ ΡΕΤΣΙΝΑ (ιδιοχείρος)

Εικόνα 4.3: Η πρώτη ανακοίνωση ίδρυσης της εταιρείας προς την πελατεία της

¹⁰ Γ. Χατζημανωλάκης, σελ. 112

¹¹ Λ. Μιχελή, σελ. 147

Ένας από τους λόγους της μεγάλης αυτής επιτυχίας¹² είναι ότι το εργοστάσιο παράγει ένα λαϊκό ύφασμα που το προτιμούν τα κατώτερα εισοδηματικά στρώματα διότι είναι φθηνό και ανθεκτικό. Υπάρχει τέτοια ζήτηση αυτού του υφάσματος, που ονομάζεται ντρίλι, που η παραγωγή δεν επαρκεί. Πρόκειται για «υφάσματα βαμβακερά, χρωματισμένα, βαφής στερεάς, μη διαφέροντα προς την στερεότητα και τον χρωματισμόν από τα μάλλινα της Ευρώπης υφάσματα».¹³

Ένας δεύτερος λόγος επιτυχίας είναι ότι από την αρχή σχεδόν της ίδρυσης της εταιρείας σχεδιαζόταν η καθετοποίηση¹⁴ της παραγωγής του νηματουργείου.¹⁵ Στα τέλη της δεκαετίας του 1870 ή στις αρχές του 1880 το υφαντήριο αρχίζει να λειτουργεί. Παράλληλα το 1877 εγκαθιστά βαφείο που αναλαμβάνει παραγγελίες προς τρίτους και το 1885 εργαστήριο ραπτικής όπου ράβονται οι στρατιωτικές στολές. Συνεπώς αν κάποιος κλάδος υποστεί κρίση μπορεί να στραφεί σε κάτι άλλο αφού ήδη έχει μεριμνήσει.

Ένας τρίτος λόγος είναι ότι το εργοστάσιο διέθετε τεχνική διεύθυνση υψηλού επιπέδου. Ο Νικόλαος Σωροκιάδης, διευθυντής του εργοστασίου μέχρι το 1890, είχε διακριθεί και βραβευτεί πολλές φορές, ενδεικτικά αναφέρουμε το βραβείο τεχνικού νηματουργίας το 1873 στη διεθνή έκθεση της Βιέννης.¹⁶

Ωστόσο όλη η επιτυχία οφείλεται κατά κύριο λόγο στην προσωπικότητα του Θεόδωρου Ρετσίνα. Υπήρξε μία σπουδαία πολιτική φυσιογνωμία ,χαρισματική για την εποχή του προσωπικότητα, εμπνέοντας εμπιστοσύνη στον πειραϊκό λαό διετέλεσε δήμαρχος οχτώ χρόνια ενώ στις εκλογές του 1899 και του 1906 αναδείχθηκε και βουλευτής Αττικοβοιωτίας.¹⁷ Ήταν ένας άνθρωπος εξαιρετικής ζωτικότητας ίσως ο πιο επιτυχημένος έλληνας βιομήχανος της εποχής και ένας από τους πλουσιότερους πολίτες της χώρας με περιουσία που ξεπερνούσε τα δύο εκατομμύρια δραχμές.

---

¹² Χ. Αγριαντώνη, σελ. 332-333

¹³ Π.Καμπούρογλου, σελ.76-78

¹⁴ Μια καθετοποιημένη επιχείρηση καλύπτει όλες τις διαδικασίες επεξεργασίας ινών και ύφανσης και μερικές φορές βαφής του νήματος ή και του υφάσματος. Κ. Δεμίρη, σελ.30

¹⁵ Λ. Παπαστεφανάκη, σελ. 141

¹⁶ Λ. Παπαστεφανάκη, σελ.150

¹⁷ Γ. Χατζημανωλάκης, σελ.116

Εικόνα 4.4: Ο Θεόδωρος Ρετσίνας

Για όλους αυτούς τους λόγους το εργοστάσιο Ρετσίνα επιβιώνει σε περίοδο κρίσης κι αγοράζει σε ενδιαφέρουσες τιμές τα χρεωκοπημένα εργοστάσια. Το 1888 αγοράζει το εργοστάσιο του Σταματόπουλου και του Βαρουζάκη. Ακολουθεί το 1890 το νηματοουργείο του Δημόκα. Όπως πληροφορούμαστε από την εφημερίδα «Ακρόπολις» τα τρία εργοστάσια αποτελούν τρεις διαφορετικούς κλάδους της υφαντουργίας. Μεταφέρθηκαν από το κεντρικό εργοστάσιο οι κλωστήρες του νηματοουργείου στο εργοστάσιο του Βαρουζάκη όπου κατασκευάζονται μόνο νήματα με 3.500 κλωστήρες. Στο κεντρικό εργοστάσιο κατασκευάζονται τα χρωματιστά υφάσματα με το όνομα «Ρετσίνα» ενώ στου Δημόκα επιθυμούν να κατασκευάσουν και λευκά υφάσματα (αμερικάνικα)¹⁸. Το 1891 αγοράζουν τα εργοστάσια του Νικολέσση και του Κουμάνταρου..

Η επιχείρηση Ρετσίνα διέθετε πέντε εργοστάσια που χωροθετούνται στη Λεύκα (Α΄ εργοστάσιο), στη γέφυρα Ιπποδαμείας (Β΄ εργοστάσιο), στην οδό Ασκληπιού (Γ΄ εργοστάσιο), στην οδό Αγίου Διονυσίου (Δ΄ εργοστάσιο) και στην οδό Τζαβέλλα στο Νέο Φάληρο (Ε΄ εργοστάσιο). Το Δ΄ εργοστάσιο φαίνεται να πουλήθηκε πριν από το 1900 και ίσως να μην λειτούργησε ποτέ από τον Ρετσίνα. Το

---

¹⁸ Γ. Αναστασόπουλος, σελ.601-602

παραγωγικό δυναμικό της επιχείρησης που διέθετε πέντε εργοστάσια αποτελείται από πέντε ατμομηχανές 370 ίππων συνολικά, 25000 άτρακτοι, 440 ιστοί ενώ απασχολεί χίλιους επτακόσιους εργάτες και εργάτριες.¹⁹

Εικόνα 4.5: Φωτογραφία του Γ' εργοστασίου (πρώην Βαρουζάκη)

Εικόνα 4.6: Φωτογραφία του Ε' εργοστασίου (πρώην Τρίπου και Πάνα, πρώην Νικολέσση)

Η επιχείρηση Ρετσίνα δανείζεται το 1880 115.000 δρχ. και το 1882 160.000 δρχ. με υποθήκη προκειμένου να εξοφλήσει παλιά χρέη ή να τροφοδοτήσει το

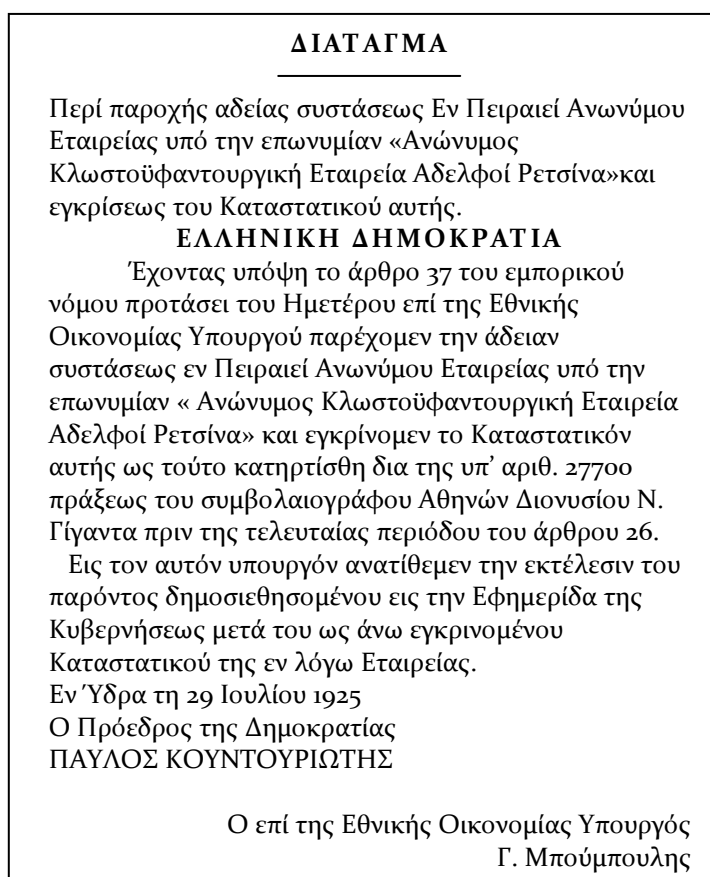
---

¹⁹ Λ. Παπαστεφανάκη, σελ.156

κεφάλαιο κίνησης. Η πρακτική αυτή δεν είναι καθόλου άγνωστη αφού το έτος 1883 όλα σχεδόν τα εργοστάσια του κλάδου στον Πειραιά είναι υποθηκευμένα στην Εθνική Τράπεζα Ελλάδος.²⁰

Στις αρχές του αιώνα η επιχείρηση περνά κρίση. Το 1907 η επιχείρηση διαθέτει τρία μόνο εργοστάσια και δεν φαίνεται να επενδύει χρήματα για μηχανολογικό εξοπλισμό.²¹ Οι κρατικές παραγγελίες δίνονται σε ευρωπαίους και στις αποθήκες τους δημιουργείται μεγάλο απόθεμα. Κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου τα εργοστάσια υπολειπονται λόγω έλλειψης πρώτων υλών και καυσίμων. Το καλοκαίρι του 1918 λαμβάνουν ξανά κρατικές παραγγελίες. Το 1925 μετατρέπεται σε ανώνυμη εταιρεία.

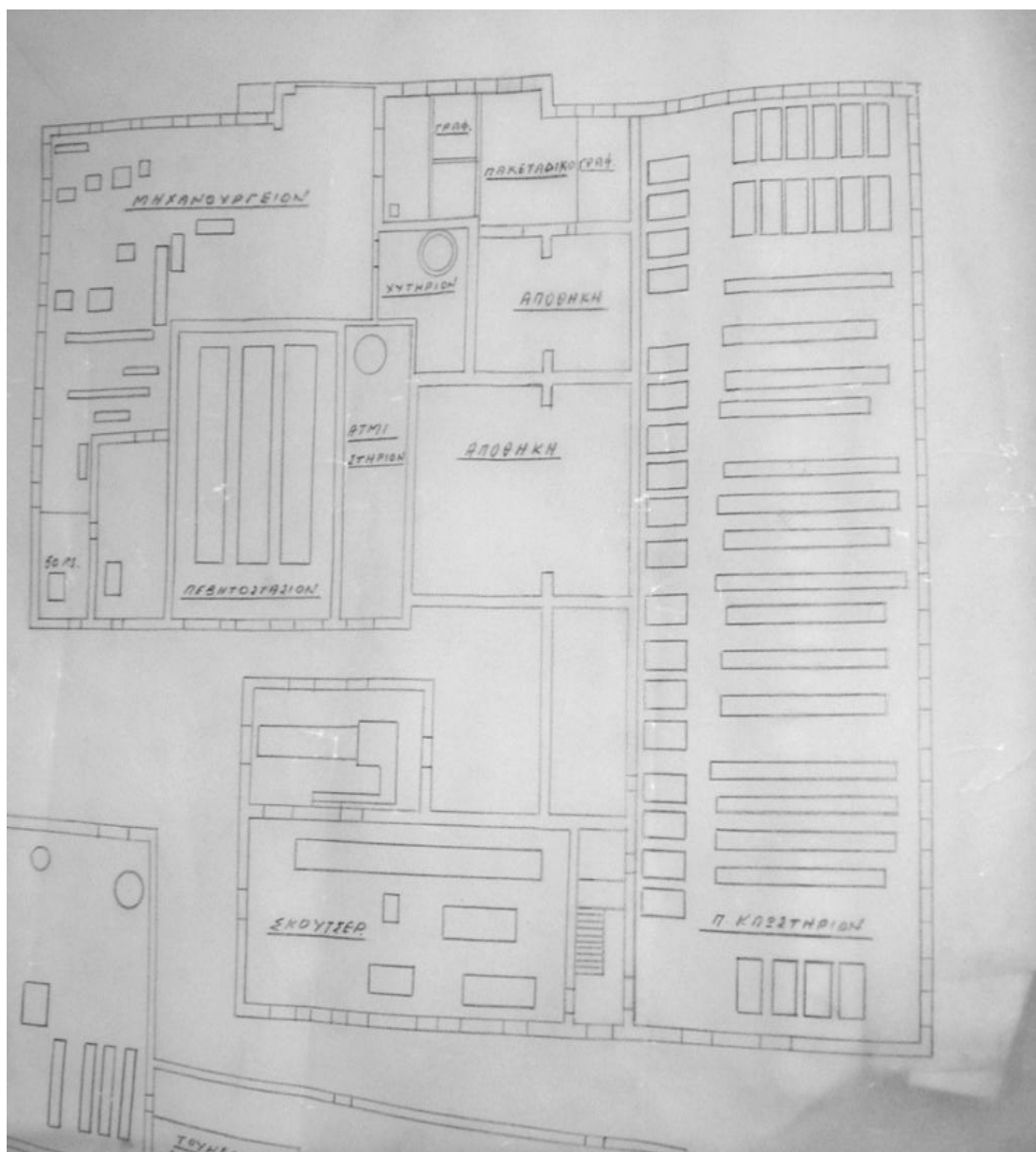
Εικόνα 4. 7: Διάταγμα «Περί παροχής αδείας συστάσεως Ανώνυμης Εταιρείας»

Έκτοτε την τεχνική διεύθυνση δεν την αναλαμβάνουν άτομα τεχνικά καταρτισμένα αλλά μέλη της οικογένειας . Γίνονται προσπάθειες για ανανέωση της

²⁰ Χ. Αγριαντώνη, σελ. 326

²¹ Λ. Παπαστεφανάκη, σελ.162

επιχείρησης που διαθέτει παλιό εξοπλισμό με υψηλό κόστος λειτουργίας. Τα τρία εργοστάσια περνούν από την ατμοκίνηση στην πετρελαιοκίνηση ενώ αγοράζεται εξοπλισμός για το βαφείο ,το κλωστήριο και το υφαντήριο. Από το 1931 μελετάται η ανέγερση νέου κλωστηρίου με σκοπό να αντικαταστήσει το παλιό τριώροφο κλωστήριο. Στα τέλη του 1935 ανεγείρεται νέο κλωστήριο που είναι και η τελευταία επένδυση της επιχείρησης.²²

Εικόνα 4.8: Τμήμα σχεδίου κάτοψης που φαίνεται η θέση του παλαιού τριώροφου κλωστηρίου

²² Α.Παπαστεφανάκη, σελ. 179

*Εικόνα 4.9: Διαδικασίες ανέγερσης νέου κλωστήριου τη δεκαετία του 1930.
Στο βάθος φαίνεται το τριώροφο παλαιό κλωστήριο και η καμινάδα.*

Εικόνα 4.10 : Το νέο κλωστήριο, βιομηχανική αρχιτεκτονική της δεκαετίας του 1930

Οι αλλαγές αυτές δεν βοηθούν την επιχείρηση να ανακάμψει κι έτσι το 1938 κλείνει. Απομακρύνεται ο γενικός διευθυντής Κ. Δρούλιας και αναλαμβάνει τη διεύθυνση ο Λυσίμαχος Μαλαμίδης ως Γενικός Διευθυντής και οι Κ. Μπότασης , Χρ. Ζαλοκώστας, Εμμ. Κοντολέων, ομάδα που εξακολούθησε να διευθύνει τη βιομηχανία και μεταπολεμικά.

Εικόνα 4.11 : Ο Κωνσταντίνος Δρούλιας στο γραφείο του στο Α' εργοστάσιο, δεκαετία 1930.

Εικόνα 4. 12: Το γραφείο του διευθυντή δεκαετία του 1930

Κατά τη διάρκεια της Κατοχής, η παραγωγή του εργοστασίου επιτάχθηκε, ενώ εκτελέστηκαν και κάποιες παραγγελίες της Βέρμαχτ.²³ Σε συνοπτικό σημείωμα του 1941 προς την ΕΤΕ πληροφορούμαστε ότι «Επιταχθείσης κατά τον μήνα Μάιον παρα των Γερμανικών Αρχών ολόκληρου της εις χείρας της Κ. Υ. Δ. Ε. Σ. ποσότητος βάμβακος , η εταιρεία «αδελφοί Ρετσίνα»όπως και αι λοιπαί κλωστουφαντουργικά εταιρία εστερήθησαν της πρώτης ύλης δια τας περαιτέρω εργασίας των».²⁴ Το Δεκέμβριο του 1944 καταλήφθηκαν τα εργοστάσια Α' και Γ' από αντάρτες. Μεταπολεμικά η κατάσταση δεν βελτιώθηκε. Μόνο τα έτη 1946, 1950- 1951 σημειώθηκαν κέρδη ενώ το 1952 η εταιρεία έκλεισε. Το 1955 η εταιρεία τέθηκε σε αναγκαστική διαχείριση ενώ το Ε' εργοστάσιο έκλεισε. Ένα χρόνο μετά κλείνει και το Γ' εργοστάσιο. Το 1957 λειτουργεί μόνο το Α' με 300 ιστούς και 6200 ατράκτους. Τη δεκαετία του 1960 η επιχείρηση ανακάμπτει υπό τη διεύθυνση του Ανδρέα Κ. Δρούλια²⁵ .Ο Ανδρέας Δρούλιας είχε σπουδάσει νηματουργία στην Αγγλία και προσπάθησε να βελτιώσει τεχνολογικά την επιχείρηση. Επένδυσε σε μηχανολογικό εξοπλισμό και επιχείρησε να εξάγει τα βιομηχανικά προϊόντα. Για να μειωθούν τα χρέη της επιχείρησης πωλείται το Ε' εργοστάσιο το 1961 ενώ το Γ' πωλείται το 1971. Ίδρυσε θυγατρική εταιρεία με την επωνυμία «Αχαϊκή Κλωστοϋφαντουργία» στο Αίγιο το 1975 στην προσπάθεια εξυγίανσης. Το πρόβλημα δεν αντιμετωπίστηκε με αποτέλεσμα το 1981 το εργοστάσιο Ρετσίνα να κλείσει οριστικά.

---

²³ Λ. Παπαστεφανάκη, σελ. 196

²⁴ Το σχετικό έγγραφο βρίσκεται στο Παράρτημα

²⁵ Ο Ανδρέας Κ. Δρούλιας ήταν γιος του Κωνσταντίνου Δρούλια που ήταν γαμπρός του Αθανάσιου Ρετσίνα, που ήταν πρωτότοκος γιος του Θεόδωρου Ρετσίνα. Λ. Παπαστεφανάκη, σελ. 145, 166, 198

ΑΧΑΪΚΗ ΚΛΩΣΤΟΨΑΝΤΟΥΡΓΙΑ
ΑΔΕΛΦΩΝ ΡΕΤΣΙΝΑ Α.Ε.
ΕΝΤΑΛΜΑ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

№ 5796

ΓΕΝΙΚΟΣ ΛΟΓΙΣΜΟΣ *Χρηματικά Διαθέσιμα*
ΕΙΔΙΚΟΣ *ΕΤΕ Αρ 470363-48*

<i>Έναντι εργασιών ΕΤΕ ⁶³³²⁵⁰ Αρχ 2703.000</i>	<i>920000</i>
<i>για των Ε. Πέλα</i>	✓

Αρχ Ένιαυτές Έπιμοι διημεσ.

Ο ΛΟΓΙΣΤΗΣ *ST*   Έν Παρισί το *16-1-*   1984
ΕΘΕΩΡΗΘΗ   Ο ΓΕΝ. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Εικόνα 4.13 : Ένα από τα έγγραφα της Αχαϊκής Κλωστοϋφαντουργικής Εταιρείας που βρέθηκαν στο χώρο του εργοστασίου

Εικόνα 4.14: Η σημερινή κατάσταση του εργοστασίου Ρετσίνα, 2011

Από το 1989 το εργοστάσιο ανήκει στην Εθνική Τράπεζα ύστερα από πλειστηριασμό. Έκτοτε στεγάστηκαν στο χώρο του εργοστασίου μικρές βιοτεχνίες, ένα νυχτερινό κέντρο διασκέδασης κι ένα πρατήριο ποτών. Το 2003 καταστράφηκε ένα μέρος του από πυρκαγιά που προκλήθηκε. Όπως διαβάζουμε στην Ελευθεροτυπία «Στο παρελθόν είχε κηρυχθεί χώρος πρασίνου και κάποια από τα κτίρια του διατηρητέα. Κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων αποχαρακτήριστηκε από χώρος πρασίνου, χαρακτηρίστηκε «ολυμπιακό έργο» και τότε σχεδιαζόταν να γίνει εκεί το Πανεπιστήμιο του Πειραιά. Τίποτε όμως από αυτά δεν έγινε, και σήμερα βρίσκεται ερειπωμένο και εγκαταλελειμμένο, χώρος απόθεσης σκουπιδιών, κατάλυμα αδέσποτων ζώων, εστία μόλυνσης για την ευρύτερη περιοχή,

και μόνο η θέα μιας πανύψηλης πανέμορφης καμινάδας φανερώνει ότι εδώ υπάρχει ένα ανεκμετάλλευτο ιστορικό μνημείο». ²⁶ Η Εφορεία Νεότερων Μνημείων μας ενημέρωσε ότι η υπηρεσία τους διαβίβασε το θέμα ²⁷ για χαρακτηρισμό ή μη στη Διεύθυνση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής ²⁸. Σήμερα στεγάζονται μερικές ακόμα επιχειρήσεις οι οποίες αντιδρούν στην πολιτική της ΕΤΕ να το κατεδαφίσει και να ανεγείρει εμπορικό κέντρο.

Το αρχείο της Ανώνυμης Κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα

Το αρχείο της επιχείρησης της Α.Κ.Ε. Ρετσίνα, δωρίθηκε στο ΚΝΕ από τον τελευταίο διευθυντή της επιχείρησης κ. Ανδρέα Δρούλια το 1988. Μέχρι τότε βρισκόταν πρόχειρα στοιβαγμένο στο παλιό ξυλουργείο της επιχείρησης, χωρίς να υπάρχει κάποιου είδους ταξινόμηση. Η ίδια η Χριστίνα Αγριαντώνη τοποθέτησε τα έγγραφα σε σακούλες ώστε να το σώσει από την καταστροφή, και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στα υπόγεια του ΕΙΕ. ²⁹ Πρόσφατα μεταφέρθηκε στα Γενικά Αρχεία του Κράτους μαζί με κάποια άλλα αρχεία του ΚΝΕ.

Το αρχείο καταλαμβάνει 93 κιβώτια ύψους 80 cm και πλάτους περίπου 60X60 cm, χωρίς σε αυτά να περιλαμβάνονται τα σωζόμενα σχέδια (περίπου 76 στο σύνολό του). Καταχωρήθηκε στα Γ.Α.Κ με αριθμό πρωτοκόλλου 26.11.10 και αύξοντα αριθμό εισαγωγής 1804. Το αρχείο έχει ενταχθεί στην κατηγορία «Μικρές Συλλογές» του ΓΑΚ με αριθμό Κ365.

Το μεγαλύτερο μέρος του αρχείου είναι φάκελοι (περίπου 1100) με έγγραφα, που αφορούν την λειτουργία του εργοστασίου, κυρίως κατά την μεταπολεμική περίοδο. Στα έγγραφα αυτά υπάρχουν μεταξύ άλλων πρακτικά των Γενικών συνελεύσεων της εταιρείας, έγγραφα που αφορούν το προσωπικό, προμηθευτές, ημερολόγια πελατών κ.α. Το υλικό δεν έχει ταξινομηθεί ακόμα, οπότε δεν είναι προσβάσιμο για το κοινό. Εμείς καταφέραμε να έχουμε πρόσβαση σε αυτό κατ' εξαίρεση και κατόπιν συνεννόησης με τους αρμόδιους φορείς. ³⁰

---

²⁶ Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 8/6/2009

²⁷ Αριθμός Πρωτοκόλλου : 1074/17-02-2010

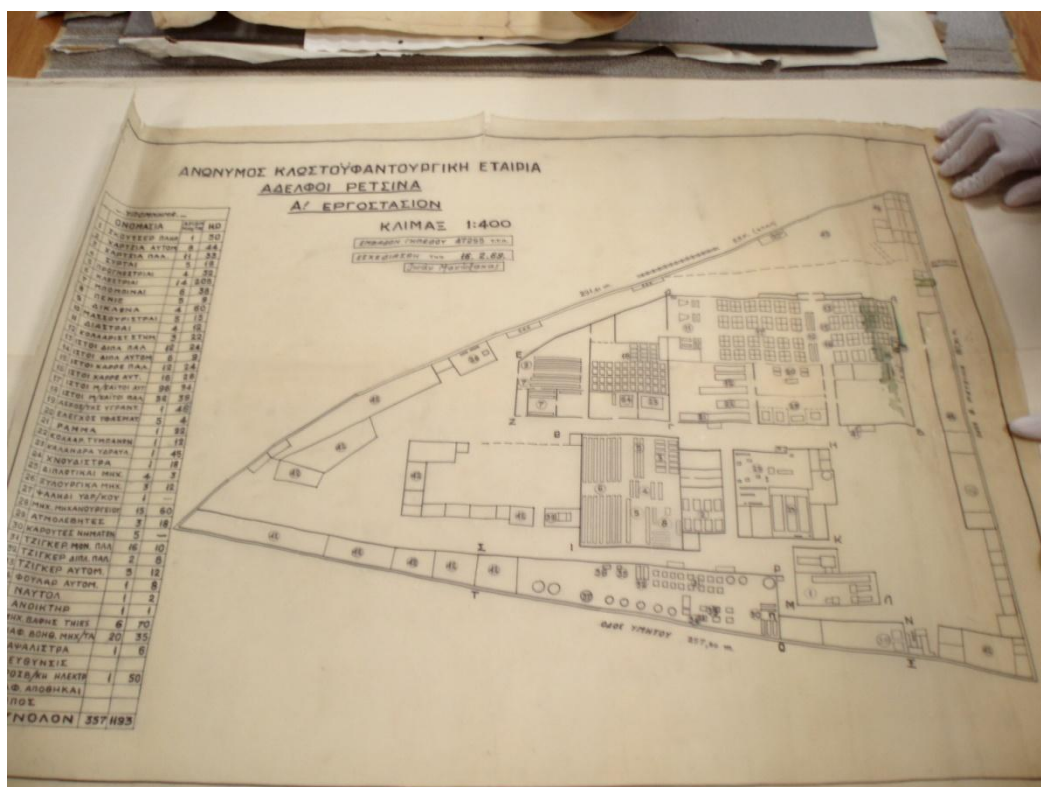
²⁸ Η σχετική απάντηση βρίσκεται στο Παράρτημα

²⁹ Α. Μπάγιας – Λ. Παπαστεφανάκη, Αρχαιακές εργασίες στο αρχείο Ρετσίνα

³⁰ Πληροφορίες που μας παρέιχε η κα Αμαλία Παππά και η κα Υπακοή Χατζημιχαήλ,

Αυτό που μας κίνησε το ενδιαφέρον είναι η ύπαρξη μεγάλου αριθμού εγγράφων, που παραμένουν ακόμα εγκαταλελειμμένα στα κτίρια της διοίκησης του εργοστασίου. Ενημερώσαμε βέβαια το ΓΑΚ, το οποίο δεν γνώριζε τίποτα για την ύπαρξή τους και εκδήλωσαν μάλιστα το ενδιαφέρον τους για την συλλογή και τη διάσωσή τους.

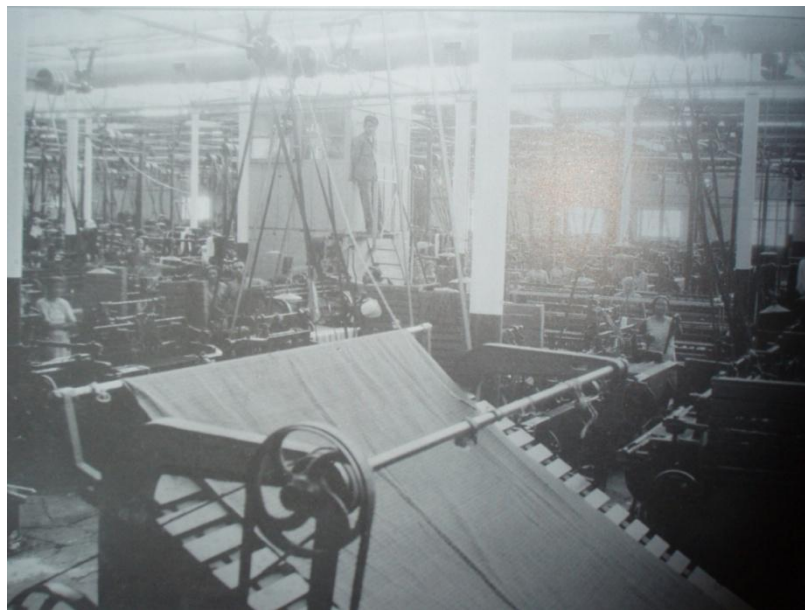

Εικόνα 4.15: Σχέδιο του Α' Εργοστασίου Ρετσίνα όπου φαίνεται η διάταξη των μηχανών

Γενικές πληροφορίες για την κλωστοϋφαντουργία

Εισαγωγή

Το εργοστάσιο «Ρετσίνα» αποτέλεσε τη μεγαλύτερη κλωστοϋφαντουργία της χώρας. Θεωρήσαμε λοιπόν απαραίτητο να αναφερθούμε στη διαδικασία παραγωγής ώστε να κατανοήσουμε τις συνθήκες που επικρατούσαν. Διότι οι συνθήκες άσκησαν επίδραση στο σχεδιασμό του κτιρίου που μελετάμε. Οι διαστάσεις των χώρων στην κάτοψη επηρεάζονται από τη διάταξη των μηχανών. Η θέση, το μέγεθος των ανοιγμάτων και η μορφή στέγασης σχετίζονται άμεσα με την εξασφάλιση επαρκούς φωτισμού και με τον εξαερισμό του χώρου για την αποφυγή αναπνευστικών προβλημάτων. Στη συνέχεια θα αναφερθούμε στους τύπους των κτιρίων που προκύπτουν από αυτές τις ανάγκες.

Εικόνα 4.16: Το υφαντήριο Ρετσίνα τη δεκαετία του 1930

Παραγωγική διαδικασία

Στην κλωστοϋφαντουργία χρησιμοποιούνται ως πρώτη ύλη ίνες είτε φυσικές είτε κατασκευασμένες από τον άνθρωπο. Φυσικές ίνες είναι το βαμβάκι, το μετάξι, το μαλλί ενώ οι τεχνητές και οι συνθετικές ίνες είναι κατασκευασμένες από τον

άνθρωπο. Οι συνθετικές ίνες έχουν πετροχημική προέλευση ενώ οι τεχνητές έχουν φυσική προέλευση. Γνωστό παράδειγμα συνθετικής ίνας είναι το νάιλον ενώ τεχνητής, το τεχνητό μετάξι.³¹

Τα στάδια παραγωγής της κλωστοϋφαντουργίας είναι:

1. Άνοιγμα- Καθάρισμα- Ανάμιξη
2. Λανάρισμα
3. Χτένισμα
4. Τράβηγμα
5. Προνηματοποίηση
6. Νηματοποίηση
7. Ύφανση
8. Φινίρισμα

Η πρώτη ύλη, συνήθως το βαμβάκι, παραλαμβάνεται συσκευασμένη, ανοίγεται, καθαρίζεται από ξένες προσμίξεις στο ανοικτικό μηχάνημα.

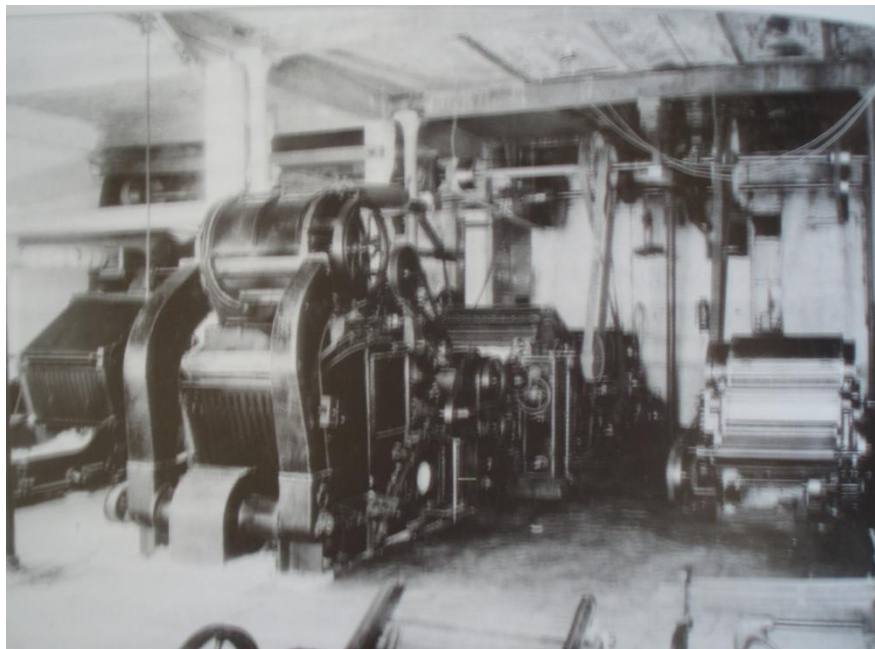

Εικόνα 4.17 : Ανοικτικό μηχάνημα του οίκου Howard & Boulogh Ltd. κατασκευασμένο το 1928. Εκτίθεται στο μουσείο ΝΟΗΣΙΣ- Κέντρο Διάδοσης Επιστημών & Μουσείο Τεχνολογίας στη Θεσσαλονίκη.

---

³¹ Κ. Δεμίρη, σελ.30

Στη συνέχεια χτυπιέται στο σκούτσερ για να απομακρυνθούν οι ξένες ύλες που δεν έχουν απομακρυνθεί. Ύστερα παραλληλίζονται οι ίνες μεταξύ τους στα χάρτζια³².

***Εικόνα 4.18 :** Χάρτζια στο εργοστάσιο Ρετσίνα, δεκαετία 1930*

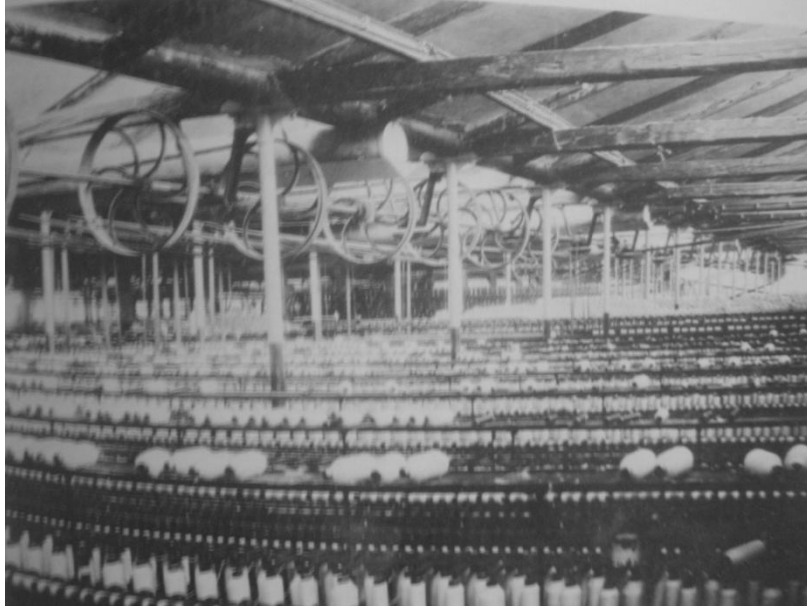
Οι ίνες εισέρχονται στα λανάρια απ' όπου εξέρχεται ένα συνεχές φυτίλι. Στην περίπτωση παραγωγής νήματος³³ υψηλής ποιότητας, τα φυτίλια χτενίζονται στις χτενιστικές μηχανές όπου απομακρύνονται όλες οι ίνες από ένα μήκος και κάτω.

Το φυτίλι έχει περισσότερες ίνες απ' όσες απαιτείται γι' αυτό ακολουθεί η απίσχναση, το τράβηγμα και το δίπλωμα των φυτιλιών στους σύρτες. Επειδή έχει χάσει τη συνοχή του ακολουθεί μία διαδικασία μικρής περιστροφής στις προγέστριες όπου το φυτίλι λεπταίνεται με ελαφρύ στρίψιμο και αποκτά αντοχή.

---

³² **Χάρτζι:** Αποτελείται συνήθως από μία ζώνη με βελόνες πάνω στις οποίες βρίσκονται περιστροφικές βούρτσες. Οι διαφορετικές ταχύτητες περιστροφής έχουν σαν αποτέλεσμα να παράγονται λεπτές, εξατομικευμένες, παράλληλες ίνες. «Βιομηχανική Πολιτιστική κληρονομιά και εξέλιξη της τεχνολογίας...», σελ.24

³³ **Νήμα:** Είναι μία λεπτή μονοδιάστατη δομή που αποτελείται από παράλληλες ίνες των οποίων η συγκράτηση επιτυγχάνεται με συστροφή και δυνάμεις τριβής. Αν και όλες οι μέθοδοι καταλήγουν στην κλώστρια η χρησιμοποιούμενη παραγωγική διαδικασία ποικίλει ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ινών. , «Βιομηχανική Πολιτιστική κληρονομιά και εξέλιξη της τεχνολογίας...», σελ. 18

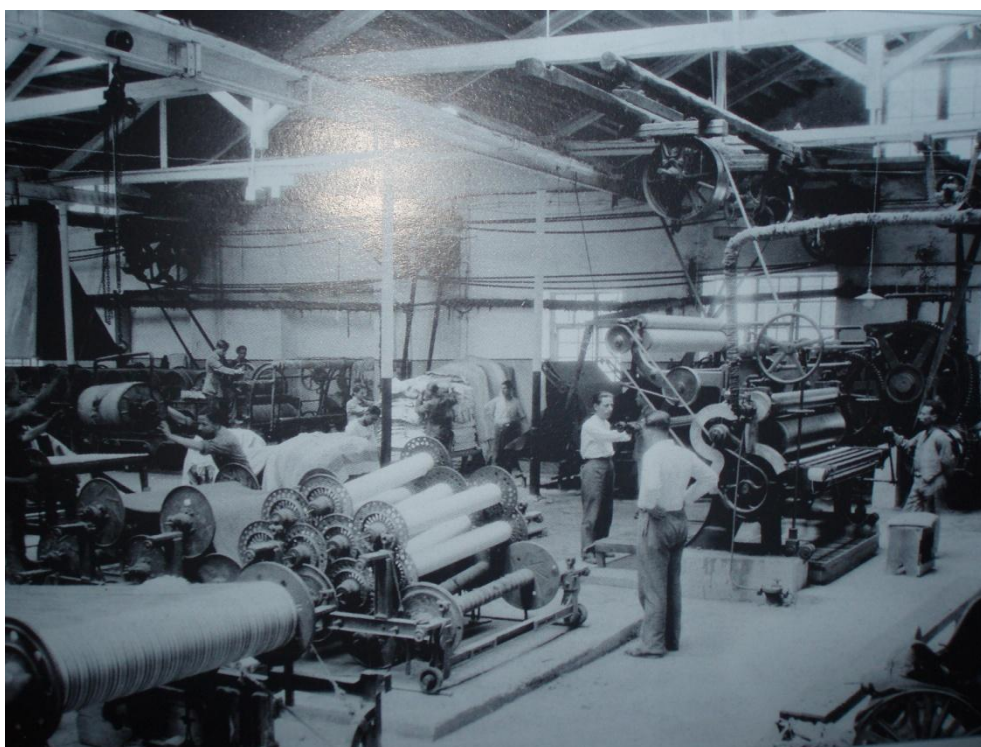
Εικόνα 4.19 : Προγέστριες στο εργοστάσιο Ρετσίνα, δεκαετία 1930

Για να μετατραπεί σε κλωστή απαιτούνται οι κλωστικές μηχανές οι οποίες διακρίνονται σε μηχανήματα διακεκομμένης κλώσης και συνεχούς κλώσης. Η κλώση συνοδεύεται από το τύλιγμα του νήματος σε μπομπίνα, κώνο ή κύλινδρο ώστε να είναι έτοιμο για την ύφανση.

Εικόνα 4.20 : Κλώστρια του οίκου Howard & Boulogh Ltd. Κατασκευασμένη το 1928. Εκτίθεται στο μουσείο ΝΟΗΣΙΣ- Κέντρο Διάδοσης Επιστημών & Μουσείο Τεχνολογίας στη Θεσσαλονίκη.

Πριν από την ύφανση υπάρχουν δύο στάδια: η προετοιμασία του στημονιού, τα κατά μήκος του υφάσματος νήματα, και του υφαδιού, τα κατά πλάτος του υφάσματος νήματα. Το νήμα του στημονιού απαιτείται να' ναι πιο ανθεκτικό από του υφαδιού. Η προετοιμασία του είναι πιο πολύπλοκη. Οι κλωστές τοποθετούνται στη διάστρα και τυλίγονται στον κύλινδρο του στημονιού με πλάτος ίδιο με του υφάσματος που θα υφανθεί. Το νήμα χρειάζεται κολλάρισμα³⁴ για να ενισχυθεί για την ύφανση.

Εικόνα 4.21 :Οι κολλαριστές του στημονιού σε ώρα εργασίας στο εργοστάσιο Ρετσίνα ,δεκαετία 1930

Ακολουθεί το μίτωμα όπου γίνεται το πέρασμα των νημάτων του στημονιού μέσα από το μιτάρι. Η προετοιμασία του υφαδιού εξαρτάται από τη διαδικασία της ύφανσης και τους υφαντουργικούς ιστούς (αργαλειούς). Υπάρχουν οι συμβατικοί ιστοί όπου το υφάδι τυλίγεται στη «σαΐτα» και οι μη συμβατικοί όπου υπάρχουν

---

³⁴ **Κολλάρισμα:** Η εξωτερική επιφάνεια των νημάτων επικαλύπτεται με ειδικές κόλλες με αποτέλεσμα τη λείανση και αύξηση της αντοχής τους, την ελάττωση των ελεύθερων απολήξεων και τελικά τη μείωση των τριβών και των σπασιμάτων. , «Βιομηχανική Πολιτιστική κληρονομιά και εξέλιξη της τεχνολογίας...», σελ. 39

άλλα συστήματα π.χ. εκτοξευτήρες νερού , αέρα κ.α. που αντικαθιστούν τη σαΐτα. Κατά την ύφανση διαπλέκονται τα νήματα του στημονιού και του υφαδιού. Η ύφανση ολοκληρώνεται με τη διαδικασία φινιρίσματος³⁵.

ΤΥΠΟΙ ΚΤΙΡΙΩΝ

Σύμφωνα με την Κα Δεμίρη³⁶ τα κλωστοϋφαντουργεία μπορούν να διακριθούν με βάση τα μορφολογικά τους χαρακτηριστικά στους εξής τύπους:

1. Παραδοσιακό κτίριο
2. Οδοντωτό κτίριο
3. Μνημειακό κτίριο
4. Πολύπλοκο κτίριο
5. Πολυώροφο κτίριο
6. Πλουραλιστικό κτίριο
7. Κουτί

Το εργοστάσιο Ρετσίνα ήταν σύνθεση «οδοντωτού» και «παραδοσιακού» κτιρίου στην αρχική του μορφή , ενώ στη σημερινή είναι σύνθεση «οδοντωτού» , «παραδοσιακού» και «πολύπλοκου» κτιρίου. Παρακάτω θα αναφέρουμε στοιχεία μόνο για τους τύπους που σχετίζονται με το εργοστάσιο της μελέτης.

Το «παραδοσιακό κτίριο» εφαρμόζεται σε όλη τη χώρα σε εργοστάσια που ασχολούνται με την κλωστοϋφαντουργία για περίπου τριάντα χρόνια μεταξύ 19^{ου} και 20^{ου} αι. Η κατασκευή γίνεται από παραδοσιακούς μάστορες με παραδοσιακές μεθόδους κατασκευής και παραδοσιακά υλικά. Χρησιμοποιούσαν ξύλο, πέτρα, κεραμίδια με φέρουσα τοιχοποιία ενώ μερικές φορές χυτοσίδηρο και χάλυβα. Ο κτιριακός όγκος είναι μικρός και μονώροφος. Η στέγαση είναι δικλινής ή τετρακλινής ενώ τα ανοίγματα είναι μικρά.

---

³⁵ **Φινίρισμα:** ονομάζεται το σύνολο των διεργασιών που εφαρμόζονται πριν την προώθηση του κλωστοϋφαντουργικού προϊόντος στην αγορά, με σκοπό τη βελτίωση των ιδιοτήτων και της εμπορικής αξίας του. , «Βιομηχανική Πολιτιστική κληρονομιά και εξέλιξη της τεχνολογίας...», σελ. 48

³⁶ Κ. Δεμίρη σελ. 91, 92, 101-109

Ο χώρος της διοίκησης συνήθως στεγάζεται σε ξεχωριστό κτίριο ενώ ο χώρος παραγωγής δεν είναι ενιαίος και διαχωρίζεται με διαχωριστικούς τοίχους. Η διαδικασία παραγωγής αναπτύσσεται σε πολλούς άξονες ενώ η άρθρωση του χώρου είναι «άτακτη». Αυτός ο τύπος προήλθε από τη βρετανική βιομηχανική επανάσταση.

Το «οδοντωτό κτίριο» εφαρμόζεται μετά το 1910 και μέχρι το 1940. Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν ξύλο και χυτοσίδηρο σε συνδυασμό με φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία ενώ μετά το 1925 ο δομικός σκελετός ήταν από οπλισμένο σκυρόδεμα. Ο κτιριακός όγκος είναι ψηλός, ορθογωνικός με οδοντωτή οροφή. Τα ανοίγματα έχουν μεγάλες αποστάσεις μεταξύ τους και είναι ομοιόμορφα κατανεμημένα. Ο χώρος της διοίκησης είναι ανεξάρτητο μικρό κτίριο. Η διαδικασία παραγωγής αναπτύσσεται σε μία ή δύο παράλληλες γραμμές. Η άρθρωση των χώρων είναι πολύ απλή, οργανωμένη και χωρίς χωρίσματα. Ο τύπος αυτός προήλθε από την Ευρώπη, από την ανάγκη για μεγάλους χώρους παραγωγής με ομοιόμορφο φωτισμό.

Το «πολύπλοκο κτίριο» εφαρμόζεται το χρονικό διάστημα 1930-1940. Είναι ένας τύπος που δημιουργήθηκε από οικονομικές ανάγκες με υποβαθμισμένη αρχιτεκτονική ποιότητα. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται είναι οπλισμένο σκυρόδεμα για το δομικό σκελετό και τούβλα για στοιχεία πλήρωσης. Στη στέγη χρησιμοποιούνται κεραμίδια. Στο πολύπλοκο κτίριο η άρθρωση είναι ακανόνιστη όπως και η διαδικασία παραγωγής. Είναι το αποτέλεσμα της σύνθεσης μικρών όγκων με ποικιλία μορφών στέγασης (οδοντωτή, δικλινή, τετρακλινή κ.α.). Τα ανοίγματα είναι μικρά ορθογωνικά ή τετράγωνα και κατανέμονται με διάφορους τρόπους.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Λήδα Παπαστεφανάκη, *Εργασία, Τεχνολογία και φύλο στην ελληνική Βιομηχανία: Η κλωστοϋφαντουργία του Πειραιά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2009, σελ.41
2. Λώζος Πάνος, *Ο Πειραιάς του άλλοτε*, 1987, σελ.145
3. Σταματίνα Μαλικούτη, *Πειραιάς 1834-1912: Λειτουργική συγκρότηση και πολεοδομική εξέλιξη*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Πειραιώς, 2004, σελ. 48
4. Βασίλης Τσοκόπουλος, *Πειραιάς 1835-70: Εισαγωγή στην ιστορία του ελληνικού Μάντσεστερ*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1984, σελ.229
5. Β. Τσοκόπουλος ο. π. σελ. 229
6. Λ. Παπαστεφανάκη, ο. π. σελ.53
7. Λίζα Μιχελή, *Πειραιάς: Από το Πόρτο Λεόνε στη Μαγχεστρία της Ανατολής*, Εκδόσεις Γαλάτεια, 1993, σελ. 231
8. Χριστίνα Αγριαντώνη, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό αρχείο Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1986, σελ. 124
9. Μαριάνθη Γ. Κοτέα, *Η Βιομηχανική ζώνη του Πειραιά (1860-1900)*, Αθήνα 1997, σελ. 127
10. Γιάννης Χατζημανωλάκης, *Οι δήμαρχοι του Νεότερου Πειραιά*, Πειραιάς 1999, σελ. 112
11. Λ. Μιχελή, ο. π. , σελ. 147
12. Χ. Αγριαντώνη, ο. π. , σελ. 332-333
13. *Παντολέων Καμπούρογλου, Ιστορία του Πειραιώς από 1833-1882 έτους, Αθήνα 1883, σελ. 76-78*
14. Κωνσταντίνα Δεμίρη, *Τα ελληνικά κλωστοϋφαντουργεία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ.30
15. Λ. Παπαστεφανάκη, ο. π. , σελ. 141
16. Λ. Παπαστεφανάκη, ο. π. , σελ.150
17. Γ. Χατζημανωλάκης, ο. π. , σελ.116
18. Γεωργίου Α. Αναστασόπουλου, *Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας 1840-1940*, Τόμος Β' (1885-1922) Αθήνα 1947, σελ.601-602
19. Λ. Παπαστεφανάκη, ο. π. , σελ.156
20. Χ. Αγριαντώνη, , ο. π. , σελ. 326

21. Λ. Παπαστεφανάκη, , ο. π. , σελ.162
22. Λ.Παπαστεφανάκη, , ο. π. , σελ. 179
23. Λ. Παπαστεφανάκη, , ο. π. , σελ. 196
24. Το σχετικό έγγραφο βρίσκεται στο Παράρτημα
25. Λ. Παπαστεφανάκη, , ο. π. , σελ. 145, 166, 198
26. Εφημερίδα Ελευθεροτυπία, 8/6/2009, « Πειραιάς: Τρία εργοστάσια, τρεις χώροι εκατοντάδων στρεμμάτων εγκαταλελειμμένοι και ανεκμετάλλευτοι: 3 ανάσες στα αζήτητα»
27. –
28. Το σχετικό έγγραφο βρίσκεται στο παράρτημα
29. Ανδρέας Μπάγιας – Λήδα Παπαστεφανάκη, *Αρχειακές εργασίες στο αρχείο Ρετσίνα*, www.ine-notebooks.org/index.php/te/article/viewFile/179/233
30. Πληροφορίες που μας παρείχε η κα Αμαλία Παππά, προισταμένη της Βιβλιοθήκης και του Αναγνωστηρίου και η κα Υπακοή Χατζημιχαήλ, υπεύθυνη για το αρχείο Ρετσίνα.
31. Κ. Δεμίρη , ο. π. σελ.30
32. Πανελλήνιος Σύλλογος Χημικών Μηχανικών Τμήμα Β. Ελλάδος, *Βιομηχανική Πολιτιστική κληρονομιά και εξέλιξη της τεχνολογίας σε βιομηχανικούς κλάδους της Βόρειας Ελλάδας*, Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σελ.24
33. Πανελλήνιος Σύλλογος Χημικών Μηχανικών, ο. π. , σελ. 18
34. Πανελλήνιος Σύλλογος Χημικών Μηχανικών, ο. π. , σελ. 39
35. Πανελλήνιος Σύλλογος Χημικών Μηχανικών, ο. π. , σελ.48
36. Κ.Δεμίρη, ο. π. , σελ. 91,92,101-109

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 4. 1: Πίνακας πληθυσμού του Πειραιά

Πηγή: Νεότερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «Ήλιος»

Εικόνα4. 2: Αριθμός ατράκτων τριών νηματουργείων του Πειραιά

Πηγή: Χριστίνα Αγριαντώνη,*Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό αρχείο Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1986, σελ.148

Εικόνα 4.3: Η πρώτη ανακοίνωση ίδρυσης της εταιρείας προς την πελατεία της

Πηγή: Λίζα Μιχελή, *Πειραιάς: Από το Πόρτο Λεόνε στη Μαγχεστρία της Ανατολής*, Εκδόσεις Γαλάτεια, 1993,σελ.147

Εικόνα 4.4: Ο Θεόδωρος Ρετσίνας

Πηγή: http://www.el.wikipedia.org/wiki/Θεόδωρος_Ρετσίνας

Εικόνα 4.5: Φωτογραφία του Γ' εργοστασίου (πρώην Βαρουζάκη)

Πηγή: Λήδα Παπαστεφανάκη, *Εργασία ,Τεχνολογία και φύλο στην ελληνική Βιομηχανία: Η κλωστούφαντουργία του Πειραιά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2009, σελ. 158

Εικόνα 4.6: Φωτογραφία του Ε' εργοστασίου (πρώην Τρίπου και Πάνα, πρώην Νικολέσση)

Πηγή: Λ.Παπαστεφανάκη ο. π . σελ. 160

Εικόνα 4. 7: Διάταγμα «Περί παροχής αδειάς συστάσεως Ανώνυμης Εταιρείας»

Πηγή: *Ιστορικό αρχείο Εθνικής Τράπεζας με κωδικό αριθμού φακέλου Α1Σ34Υ11Φ285 με τίτλο σειράς «Βιομηχανική πίστη. Υπηρεσία μελέτης επιχειρήσεων και χρηματοδοσιών»*

Εικόνα 4.8: Τμήμα σχεδίου κάτοψης που φαίνεται η θέση του παλαιού τριώροφου κλωστηρίου

Πηγή: Γενικά Αρχεία του Κράτους στο αταξινόμητο αρχείο της ΑΚΕ Ρετσίνα σχέδιο του Δ.Ρηγόπουλου 22/11/1954

Εικόνα 4.9: Διαδικασίες ανέγερσης νέου κλωστηρίου τη δεκαετία του 1930.

Στο βάθος φαίνεται το τριώροφο παλαιό κλωστήριο και η καμινάδα

Πηγή: Λ.Παπαστεφανάκη ο. π . , σελ. 179

Εικόνα 4.10 : Το νέο κλωστήριο, βιομηχανική αρχιτεκτονική της δεκαετίας του 1930

Πηγή:<http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=5&ArticleID=443&CategoryID=3&lang=gr>

Εικόνα 4.11 : Ο Κωνσταντίνος Δρούλιας στο γραφείο του στο Α' εργοστάσιο, δεκαετία 1930.

Πηγή: Λ. Παπαστεφανάκη ο. π. , σελ.166

Εικόνα 4.12: Το γραφείο του διευθυντή δεκαετία του 1930

Πηγή: Λ. Παπαστεφανάκη ο. π. , σελ.168

Εικόνα 4.13 : Ένα από τα έγγραφα της Αχαϊκής Κλωστοϋφαντουργικής Εταιρείας που βρέθηκαν στο χώρο του εργοστασίου

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 4.14 : Η σημερινή κατάσταση του εργοστασίου Ρετσίνα, 2011

Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Εικόνα 4.15 : Σχέδιο του Α' Εργοστασίου Ρετσίνα όπου φαίνεται η διάταξη των μηχανών.

Πηγή: Γενικά Αρχεία του Κράτους στο αταξινόμητο αρχείο της ΑΚΕ Ρετσίνα σχέδιο του Ιωάννη Μανώλακα , 16/02/1969

Εικόνα 4.16: Το υφαντήριο Ρετσίνα τη δεκαετία του 1930

Πηγή: Λ. Παπαστεφανάκη ο. π. , σελ. 200

Εικόνα 4.17 : Ανοικτικό μηχάνημα του οίκου Howard & Boulogh Ltd.

κατασκευασμένο το 1928. Εκτίθεται στο μουσείο ΝΟΗΣΙΣ- Κέντρο Διάδοσης Επιστημών & Μουσείο Τεχνολογίας στη Θεσσαλονίκη.

Πηγή:http://www.tmth.edu.gr/egyklorpaideia.php?egkTitle=textiles&kioskText=text_e1

Εικόνα 4.18 : Χάρτζια στο εργοστάσιο Ρετσίνα, δεκαετία 1930

Πηγή: Λ. Παπαστεφανάκη ο. π. , σελ. 336

Εικόνα 4.19 : Προγνέστριες στο εργοστάσιο Ρετσίνα, δεκαετία 1930

Πηγή: Λ. Παπαστεφανάκη ο. π. , σελ. 363

Εικόνα 4.20 : Κλώστρια του οίκου Howard & Boulogh Ltd. Κατασκευασμένη το 1928. Εκτίθεται στο μουσείο ΝΟΗΣΙΣ- Κέντρο Διάδοσης Επιστημών & Μουσείο Τεχνολογίας στη Θεσσαλονίκη.

Πηγή:http://www.tmth.edu.gr/egyklopaideia.php?egkTitle=textiles&kioskText=text_e4

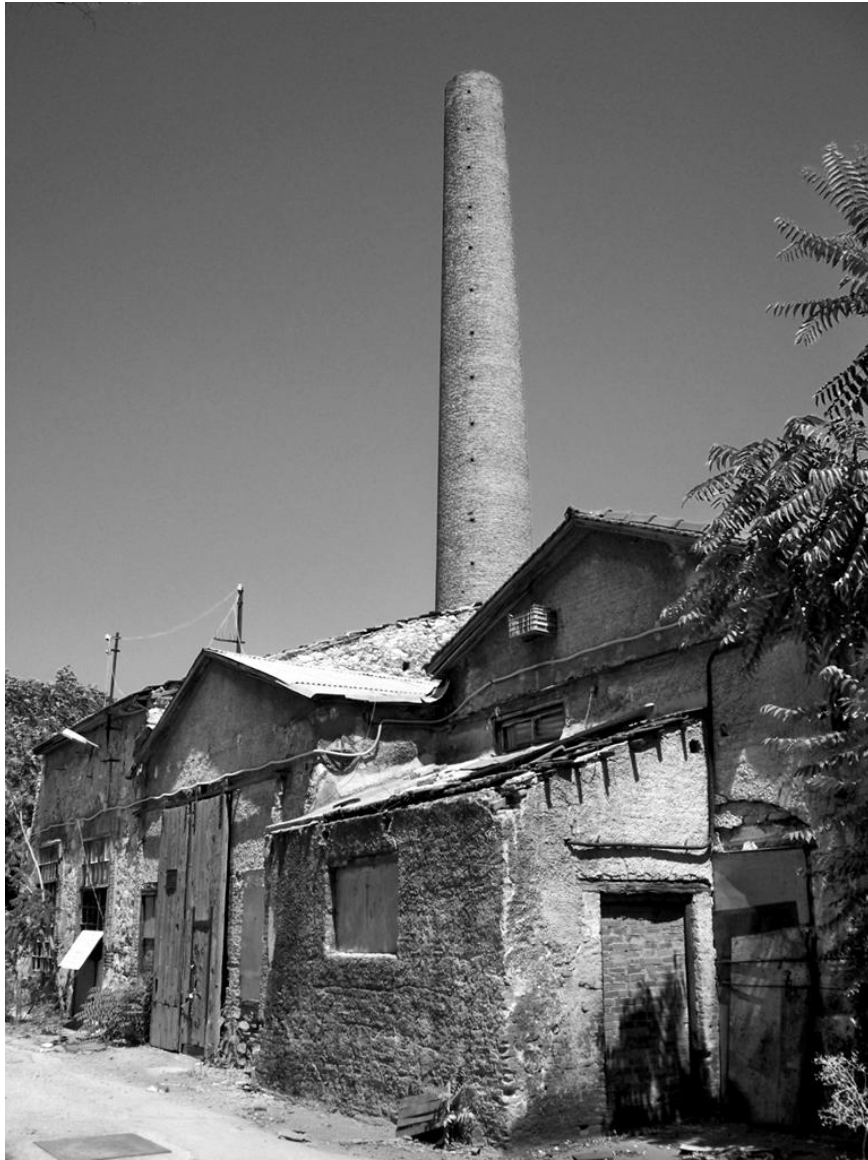
Εικόνα 4.21 :Οι κολλαριστές του στημονιού σε ώρα εργασίας στο εργοστάσιο Ρετσίνα ,δεκαετία 1930

Πηγή: Λ. Παπαστεφανάκη ο. π . , σελ. 303

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

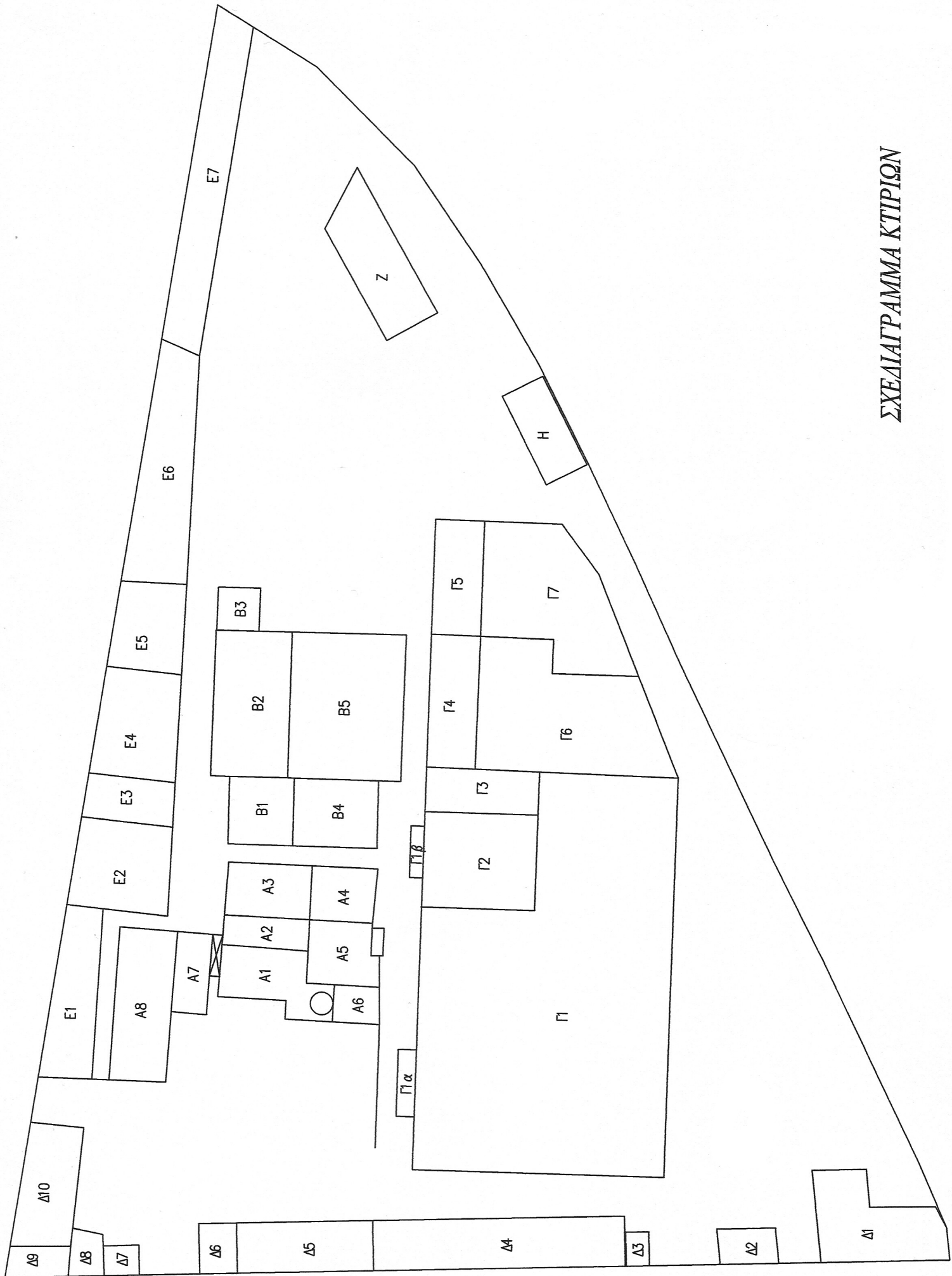

ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΠΑΘΟΛΟΓΙΑ & ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ

«Ο πολιτισμός είναι μια κίνηση, όχι μια κατάσταση. Είναι ένα ταξίδι, όχι ένα λιμάνι».

A. Toynbee

Μορφή και υφιστάμενη κατάσταση των κτιριακών εγκαταστάσεων

ΚΤΙΡΙΟ Α

• Κτίριο Α1

Το κτίριο αυτό αποτελεί ένα από τα παλαιότερα κτίσματα της αρχικής εγκατάστασης. Εξέχον χαρακτηριστικό του είναι η καμινάδα που σώζεται ακόμα, παρόλο που στέκεται εκεί εδώ και 135 χρόνια περίπου. Η άρθρωση των χώρων στο εσωτερικό του κτιρίου είναι άτακτη, χωρίζοντας τον κύριο όγκο σε 2 μικρότερους. Οι χώροι αυτοί χρησιμοποιούνται σήμερα ως αποθηκευτικοί χώροι μιας επιχείρησης πλαστικών προϊόντων, που μεταφέρθηκε εδώ μετά από τη φωτιά στον χώρο το εργοστασίου το 2003. Παλαιότερα φιλοξενούσε το λεβητοστάσιο της κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα, ενώ το 1997 λειτουργούσε ως αποθήκη αναψυκτικών.

Ολόκληρο το κτίσμα έχει λίθινη φέρουσα τοιχοποιία και σε πολλά σημεία έχουν γίνει μικρές επεμβάσεις συντήρησης. Το νότιο τμήμα με την καμινάδα στεγάζεται από συνδυασμό επίπεδης και μονόκλινης στέγης, επικαλυμμένη από φύλλα τραπεζοειδούς λαμαρίνας, ενώ το βόρειο τμήμα έχει μονόκλινη στέγη στηριζόμενη σε ξύλινα ζευκτά. Στην οροφή υπάρχουν ανοίγματα για καλύτερο αερισμό και φωτισμό του χώρου και η στέγη είναι επικαλυμμένη με κεραμίδια. Τα κουφώματα είναι μεταλλικά.

Εικόνα 5.1: Λεπτομέρεια περίσφιξης

Εικόνα 5.2: Παλιός Καυστήρας

Εικόνα 5.3: Σημερινή χρήση του χώρου

Εικόνα 5.4: Δυτική άποψη της καμινάδας

Όπως φαίνεται στην διπλανή εικόνα, μπροστά από την Δυτική όψη του κτιρίου A1 υπάρχουν μεταλλικές διατομές οι οποίες μαρτυρούν την ύπαρξη κάποιου μεταλλικού στεγαστρου το οποίο δεν υπάρχει πλέον.

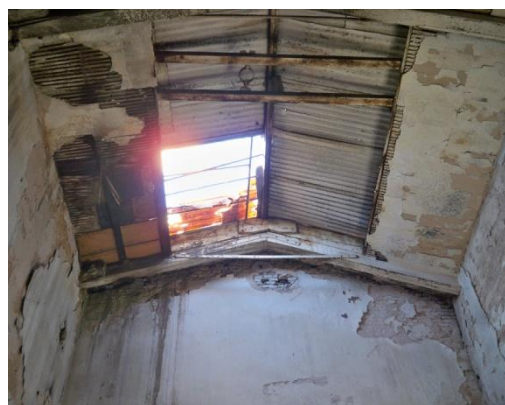

Εικόνα 5.5: Υπολείμματα Μεταλλικής διατομής

Στον ίδιο χώρο, αριστερά δηλαδή από την καμινάδα βρισκόταν το παλιό τριώροφο κλωστήριο της αρχικής εγκατάστασης (1870), το οποίο υπέστη σοβαρές ζημιές από βομβαρδισμούς κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου πολέμου και κατεδαφίστηκε λίγα χρόνια μετά. Σήμερα στη θέση του υπάρχει ένας κενός υπαίθριος χώρος που χρησιμοποιείται για τις ανάγκες στάθμευσης των φορτηγών και των αυτοκινήτων των εργαζομένων της εταιρείας πλαστικών .

- **Κτίριο A2**

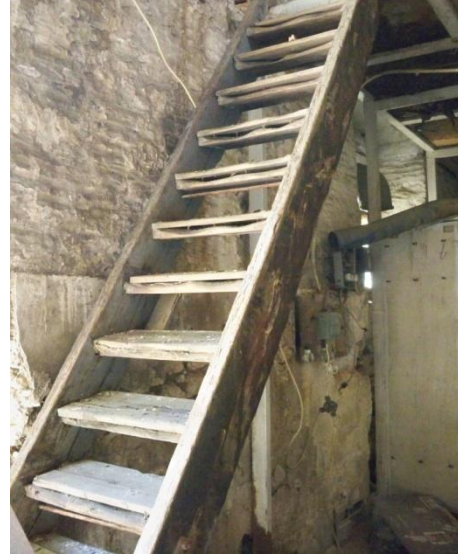
Το κτίριο αυτό χρησιμοποιείται σήμερα ως βαφείο. Η στέγη του είναι δίρριχτη, με ξύλινα ζευκτά και επικαλυμμένη με κεραμίδια ενώ στο τριγωνικό του αέτωμα υπάρχει στρογγυλός φεγγίτης. Το δάπεδο του είναι από μπετό και τα κουφώματά του μεταλλικά. Οι επιφάνειες του κτιρίου εσωτερικά και εξωτερικά είναι επιχρισμένες και διατηρούνται σε καλή κατάσταση.

Εικόνα 5.6: Δίρριχτη στέγη του κτιρίου A3

- **Κτίριο A3**

Το κτίριο αυτό έχει δίρριχτη στέγη, στηριζόμενη σε ξύλινα ζευκτά. Αρχικά η στέγη ήταν επικαλυμμένη από κεραμίδια, καταστράφηκε όμως με τον καιρό και για να αποκατασταθεί καλύφτηκε από φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας. Οι φεγγίτες στα τριγωνικά αετώματα του κτιρίου έχουν σφραγιστεί πρόχειρα, με συμπαγή τούβλα. Παρατηρούμε ότι κατά την αποκατάσταση της στέγης δημιούργησαν ένα άνοιγμα στην οροφή, καλυμμένο με ημιδιάφανο ελενίτ για καλύτερο φωτισμό του χώρου. Στο χώρο αυτό υπάρχει ψευδοροφή η οποία ακολουθεί την κλίση της στέγης. Η ψευδοροφή αυτή είναι από λεπτά ξύλα τοποθετημένα σε πολύ μικρή απόσταση μεταξύ τους και στη συνέχεια έχουν επιχριστεί, ώστε να σχηματιστεί μια ομοιόμορφη τελική επιφάνεια. Η τοιχοποιία συνδυάζει πέτρα και πλινθοδομή, κυρίως στα αετώματα της στέγης. Οι επιφάνειες εσωτερικά του κτιρίου είναι επιχρισμένες αλλά σε πολύ κακή κατάσταση, σε ορισμένα σημεία μάλιστα παρατηρούμε έντονες ρηγματώσεις στην τοιχοποιία. Αυτός είναι και ένας λόγος για τον οποίο το κτίσμα αυτό παραμένει κενό. Αριστερά από την πόρτα εισόδου υπάρχει ξύλινη σκάλα που ανεβαίνει σε ένα μικρό πατάρι.

Εικόνα 5.7: Ξύλινη εσωτερική σκάλα

- **Κτίριο A4**

Το κτίριο αυτό έχει λίθινη φέρουσα τοιχοποιία και πλινθοδομή από συμπαγή τούβλα. Η στέγη είναι δίρριχτη , και είναι

Εικόνα 5.8: Νότια όψη του κτιρίου A4

επικαλυμμένη με κυματοειδή λαμαρίνα. Η εξωτερική επιφάνεια είναι επιχρισμένη, τα κουφώματα ξύλινα και οι θύρες είναι μεταλλικές. Κάθε πόρτα παράθυρο, ή φεγγίτης σε αυτό το τμήμα, έχει σφραγιστεί και δεν υπάρχει καμία πρόσβαση σε αυτό.

- **Κτίριο A5**

Πρόκειται για ένα κτίσμα με δύο δίρριχτες στέγες, επικαλυμμένες από φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας. Τα ζευκτά της στέγης είναι ξύλινα και στηρίζονται στη λίθινη φέρουσα τοιχοποιία και σε μεταλλικές δοκούς. Στο κέντρο του κτιρίου υπάρχει μια πέτρινη κολώνα με μεταλλική περίσφιξη. Κάτω από το επίπεδο του δαπέδου εντοπίσαμε τον χώρο στον οποίο γίνονταν οι καύσεις, καθώς υπάρχουν υπόγειες στοές που επικοινωνούν με την καμινάδα. Οι υπόγειες καύσεις αποτελούν σύνηθες φαινόμενο στις παλιές βιομηχανικές μονάδες.

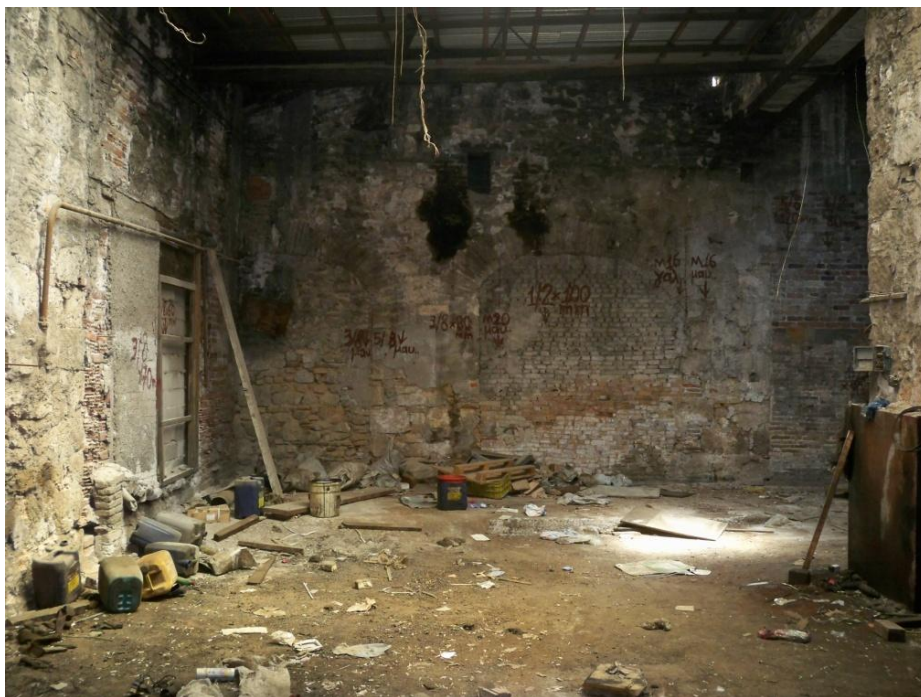
***Εικόνα 5.9:** Κολώνα με μεταλλική περίσφιξη στο εσωτερικό του κτιρίου A5*

Ο χώρος αυτός φαίνεται να έχει υποστεί αρκετές αλλαγές με την πάροδο του χρόνου. Τα περισσότερα ανοίγματα έχουν σφραγιστεί, στους τοίχους πλήρωσης παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει ομοιομορφία στα υλικά. Αλλού υπάρχουν τσιμεντόλιθοι, αλλού συμπαγή και αλλού διάτρητα τούβλα, ακόμα και στον ίδιο τοίχο. Τέλος το ανατολικό τμήμα του χώρου αυτού, φαίνεται να έχει υποστεί φθορές από φωτιά. Στον όγκο του κτιρίου υπάρχει προσαρτημένο ένα μικρό βοηθητικό κτίσμα, με ξύλινη μονόκλινη στέγη επικαλυμμένη με κεραμίδια και

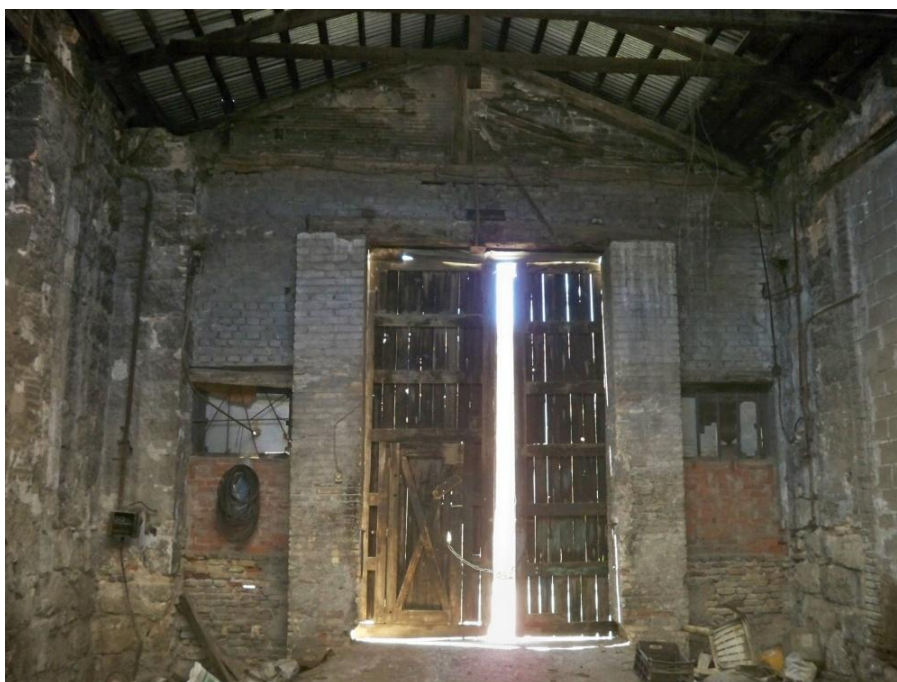

***Εικόνα 5.10:** Υπόγειος Χώρος καύσης*

κυματοειδή λαμαρίνα και φέρουσα τοιχοποιία από συμπαγή τούβλα. Στο πρέκι της εισόδου του υπάρχει ανακουφιστικό τόξο από συμπαγές τούβλο για καλύτερη μεταφορά των φορτίων στο έδαφος.

Εικόνα 5.11: Το εσωτερικό του κτιρίου A5

Εικόνα 5.12: Η ξύλινη συρόμενη πόρτα εισόδου

- **Κτίριο Α6**

Το κτίριο αυτό έχει μονόκλινη ξύλινη στέγη, επικαλυμμένη από κεραμίδια, και λίθινη φέρουσα τοιχοποιία, ενώ το δάπεδό του είναι από Μπετό. Οι επιφάνειες εσωτερικά του κτιρίου είναι επιχρισμένες και διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση. Τα εξωτερικά του κουφώματα είναι μεταλλικά και τα κουφώματα στο εσωτερικό του ξύλινα. Γύρω από τις πόρτες και τα παράθυρα του κτιρίου υπάρχει ένα πλαίσιο από συμπαγή τούβλα και τοξωτό πρέκι, για διακοσμητικούς λόγους, αλλά και για καλύτερη μεταφορά των φορτίων στο έδαφος.

Εικόνα 5.13: Νότια όψη του κτιρίου Α6

- **Κτίριο Α7**

Πρόκειται για ένα παλιό παραδοσιακό κτίσμα με λίθινη φέρουσα τοιχοποιία. Το κτίριο έχει δίρριχτη στέγη, επικαλυμμένη με κεραμίδια, η οποία διατηρείται σε σχετικά καλή κατάσταση. Τα ζευκτά της στέγης είναι ξύλινα και τα κουφώματα μεταλλικά, ενώ το δάπεδο είναι από μπετό και διατηρείται σε καλή κατάσταση. Στην ανατολική όψη του κτιρίου, πάνω από την κύρια είσοδο, υπάρχει στρογγυλός φεγγίτης. Τα επιχρίσματα στο εσωτερικό του κτιρίου είναι σε αρκετά κακή κατάσταση, ενώ σε κάποια σημεία της τοιχοποιίας έχουν παρουσιαστεί βαθιές ρηγματώσεις.

Και αυτό το κτίριο χρησιμοποιείται σήμερα ως αποθηκευτικός χώρος εταιρείας πλαστικών, η οποία στεγάζεται και λειτουργεί εκεί, ενώ κατά την περίοδο λειτουργίας του εργοστασίου στον χώρο αυτό υπήρχαν τα σκούτσερ, τα μηχανήματα δηλαδή που πραγματοποιούσαν το άνοιγμα, το καθάρισμα και την ανάμειξη του ακατέργαστου βαμβακιού.

Εικόνα 5.14: Ξύλινα ζευκτά της στέγης.

Εικόνα 5.15: Σημερινή κατάσταση του χώρου

- **Κτίριο A8**

Πρόκειται για ένα κτίριο με λίθινη φέρουσα τοιχοποιία και συνδυασμό μονόκλινης και δίρριχτης στέγης, στηριζόμενη σε ξύλινα ζευκτά. Η στέγη είναι επικαλυμμένη από κεραμίδια, ενώ τα τμήματα που έχουν φθαρεί, έχουν επικαλυφτεί από φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας. Τα κουφώματα του κτιρίου είναι μεταλλικά. Στον χώρο μπροστά από την ανατολική όψη του κτιρίου, ο οποίος μάλιστα είναι κλεισμένος με καγκελόπορτα, υπάρχει πρόχειρο στέγαστρο από κυματοειδή λαμαρίνα, στηριζόμενο σε μεταλλικά στοιχεία. Στην δυτική όψη του κτιρίου υπάρχει ορθογωνικός φεγγίτης για φωτισμό και αερισμό του χώρου.

Δυστυχώς δεν υπάρχει πρόσβαση στο κτίριο, οπότε δεν γνωρίζουμε τίποτα για την υφιστάμενη κατάσταση του εσωτερικού του κτιρίου, ή για την μέχρι τώρα χρήση του. Γνωρίζουμε όμως ότι στον χώρο αυτό, όπως και στο κτίριο A7, υπήρχαν τα σκούτσερ της κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα.

Εικόνα 5.16: Ανατολική όψη των κτιρίων A7 & A8

ΚΤΙΡΙΟ Β

- Κτίριο Β1

Στον χώρο αυτό στεγάζονταν υγραντήρια του παλιού εργοστασίου, ιματιοθήκη και ηλεκτρολογείο. Ο χώρος στέγαζε μέχρι πρόσφατα μια μικρή επιχείρηση με έπιπλα, η οποία έχει πλέον μεταφερθεί αλλού. Πρόκειται για ένα κτίριο με δίρριχτη στέγη, επικαλυμμένη με κεραμίδια. Τα κουφώματα του κτιρίου είναι ξύλινα και η θύρα συρόμενη, μεταλλική.

Εικόνα 5.17: Βόρεια όψη του κτιρίου Β1

Ο φέροντας οργανισμός του κτιρίου είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα και οι τοίχοι πλήρωσης από συμπαγή τούβλα. Η εξωτερική επιφάνεια του κτιρίου είναι επιχρισμένη, σε αρκετά σημεία όμως το επίχρισμα έχει υποχωρήσει. Όλα τα παράθυρα έχουν σφραγιστεί πρόχειρα με ξύλα και το κτίριο παραμένει κλειδωμένο, οπότε δεν μπορούμε να εκτιμήσουμε την κατάσταση διατήρησης του εσωτερικού του. Το κέλυφος του κτιρίου ωστόσο φαίνεται ότι διατηρείται σε καλή κατάσταση.

- Κτίριο Β2 & Β5

Το κτίριο αυτό είναι ένα από τα τελευταία που ανεγέρθησαν εντός του οικοπέδου. Σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Γεώργιο Κοντολέοντα και από το 1935 και μετά λειτουργούσε ως κλωστήριο, αντικαθιστώντας το παλιό τριώροφο κλωστήριο (1872) που είχε πολύ σοβαρές φθορές.¹ Το κτίριο έχει οδοντωτή στέγη,

---

¹ Λήδα Παπαστεφανάκη, Ένα ιστορικό βιομηχανικό συγκρότημα εν κινδύνω. Η κλωστοϋφαντουργία Ρετσίνα στον Πειραιά

τα ζευκτά της οποίας είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα. Στη στέγη έχουν δημιουργηθεί βορεινά ανοίγματα με υαλοστάσια, για καλύτερο φωτισμό και αερισμό του χώρου, χωρίς ταυτόχρονα να προκαλείται «θάμπωμα» στους εργαζομένους.

Ο φέρωντας οργανισμός το κτιρίου είναι επίσης από οπλισμένο σκυρόδεμα, ενώ τα κουφώματα του κτιρίου είναι μεταλλικά. Στον χώρο υπάρχουν εγκαταλελειμμένα μηχανήματα που ίσως αποτελούν τμήμα του μηχανολογικού εξοπλισμού του εργοστασίου Ρετσίνα. Ο χώρος μετά την παύση λειτουργίας του εργοστασίου χωρίστηκε στα δύο με τη δόμηση ενός τοίχου από τσιμεντόλιθο και το νότιο κομμάτι του φιλοξενεί μια αποθήκη απορρυπαντικών. (Κτίριο B5)

Εικόνα 5.12: Εσωτερική άποψη του κτιρίου

Εικόνα 5.13: Ανατολική όψη του κτιρίου B2 – Οδοντωτή στέγη

- **Κτίριο Β3**

Το κτίριο αυτό αποτελεί ένα μικρό αποθηκευτικό χώρο, ίσως για βαγονέτα, διότι μπροστά από την είσοδό του ξεκινούν τα ίχνη των γραμμών επάνω στις οποίες κινούνταν. Πρόκειται για ένα κτίριο με ξύλινη, δίρριχτη στέγη, επικαλυμμένη με κεραμίδια. Κατά την επίσκεψή μας διαπιστώσαμε μάλιστα ότι σε ορισμένα σημεία παρουσιάζει μεγάλο βέλος κάμψης και υπάρχει κίνδυνος να καταρρεύσει.

Η στέγη στηρίζεται σε λίθινη φέρουσα τοιχοποιία, η οποία σε πολλά σημεία παρουσιάζει έντονες ρηγματώσεις. Οι ρηγματώσεις αυτές θα μπορούσαν να προκαλέσουν πρόβλημα στη στατικότητα του κτιρίου. Τα κουφώματα είναι ξύλινα και η πόρτα συρόμενη μεταλλική, ενώ το δάπεδο είναι από μπετό. Οι επιφάνειες εσωτερικά και εξωτερικά του κτιρίου είναι επιχρισμένες και διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση. Στη νότια πλευρά του κτιρίου, υπάρχει ένα μικρό πρόσθετο κτίσμα, όμοιας μορφολογίας, με τη διαφορά ότι στεγάζεται από μονόκλινη στέγη, επικαλυμμένη με φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας.

Εικόνα 5.20: Εσωτερικό του κτιρίου Β3

Εικόνα 5.24: Ρηγματώσεις στη φέρουσα τοιχοποιία.

- **Κτίριο B4**

Πρόκειται για το μοντέρνο κτίσμα με τις δύο καπνοδόχους στο οποίο βρισκόταν το μηχανοστάσιο του εργοστασίου. Η στέγασή του γίνεται με συνδυασμό επίπεδης και μονόκλινης στέγης με φωταγωγό στην οροφή και υαλοστάσιο στην βόρεια και την νότια όψη του για καλύτερο φωτισμό του χώρου.

Ο φέροντας οργανισμός του είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα και οι τοίχοι πλήρωσης από συμπαγή τούβλα. Τα κουφώματα είναι μεταλλικά και το δάπεδο είναι από μπετό.

Εικόνα 5.22: Κεντρική όψη του κτιρίου B4

Παρατηρήσαμε ότι μεγάλο μέρος της πλάκας της οροφής, παρουσιάζει διάβρωση και σε αρκετά σημεία είναι εμφανής ο οπλισμός, ο οποίος έχει αρχίσει να οξειδώνεται. Αυτό ίσως να οφείλεται σε ελλιπή μόνωση του δώματος και σε λιμνάζοντα νερά που επιτρέπουν σε μεγάλη ποσότητα υγρασίας να περάσει στην πλάκα.

Στο εσωτερικό του κτιρίου υπάρχουν αρκετά μηχανήματα τα οποία θεωρείται ότι αποτελούν μέρος του εξοπλισμού του εργοστασίου. Στο χώρο υπάρχουν και δυο πατάρια στα οποία η πρόσβαση γίνεται μέσω μεταλλικής σκάλας. Τα κουφώματα του κτιρίου είναι μεταλλικά και διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση, αν και πολλά τζάμια έχουν σπάσει.

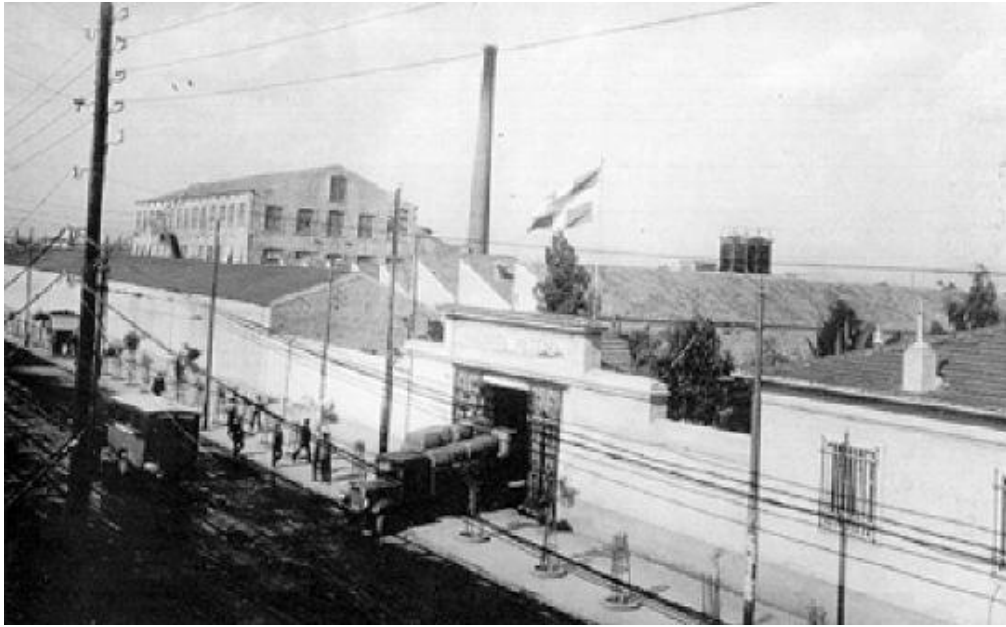
Εικόνα 5.23: Τμήμα της διαβρωμένη πλάκας οροφής

ΚΤΙΡΙΟ Γ

- **Κτίριο Γ1**

Το κτίριο Γ1 αποτελεί έναν από τους μεγαλύτερους χώρους του εργοστασίου και φιλοξενούσε το παλιό υφαντήριο της επιχείρησης. Πρόκειται για ένα κτίριο που στεγαζόταν από ξύλινη οδοντωτή στέγη στηριζόμενη σε φέρουσα περιμετρική τοιχοποιία (λιθοδομή) και σε στρογγυλές μεταλλικές κολώνες στο εσωτερικό του.

Δυστυχώς η στέγη αυτή δεν σώζεται σήμερα, ενώ το κτίριο στο σύνολό του είτε έχει καταρρεύσει, είτε έχει καταστραφεί λόγω της φωτιάς που εξελίχθηκε στο χώρο αυτό το 2003. Το μόνο που απέμεινε πλέον είναι οι εξωτερική τοιχοποιία του κτιρίου. Εκείνη την εποχή ο χώρος φιλοξενούσε μια βιοτεχνία πλαστικών, η οποία μεταφέρθηκε μετέπειτα στο κτίριο Α.

Εικόνα 5.5: Στη φωτογραφία αυτή διακρίνεται η οδοντωτή στέγη του κτιρίου Γ1. Στο βάθος αριστερά φαίνεται επίσης το παλιό τριώροφο κλωστήριο της εγκατάστασης. (Δεκαετία 1930, Αρχείο Ρετσίνα ΚΝΕ/ΕΙΕ)

Εικόνα 5.25: Το ίδιο κτίριο σήμερα

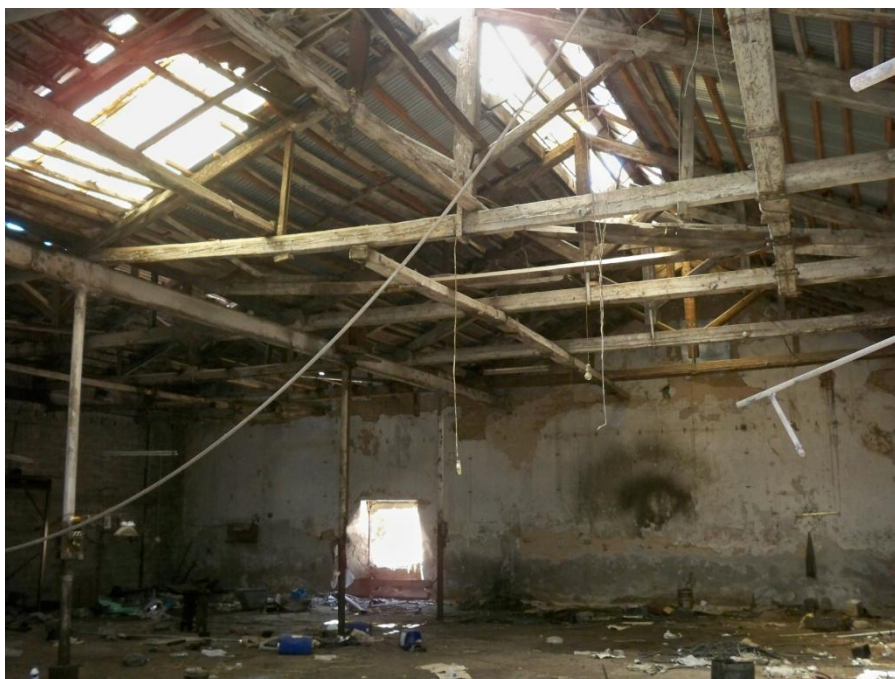

Εικόνα 5.6: Νότια όψη του κτιρίου Γ1

- **Κτίριο Γ2**

Το κτίριο Γ2, επίσης τμήμα του παλιού υφαντουργείου, καλύπτεται από δύο δίρριχτες στέγες, στηριζόμενες σε φέρουσα τοιχοποιία και σε στρογγυλές μεταλλικές κολώνες. Τα ζευκτά της στέγης είναι ξύλινα, επικαλύπτονται από κεραμίδια και φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας. Στην οροφή υπάρχουν ανοίγματα για καλύτερο φωτισμό του χώρου και αερισμό του χώρου. Η φέρουσα τοιχοποιία είναι λίθινη ενώ παρατηρούμε ότι στο πάνω και το κάτω μέρος του τοίχου υπάρχει ένα πλαίσιο από συμπαγές τούβλο περιμετρικά το κτιρίου. Η τοιχοποιία στο εσωτερικό του κτιρίου είναι επιχρισμένη, όμως σε πολλά σημεία έχει φουσκώσει και έχει πέσει. Στον χώρο υπάρχει μια πρόχειρη μεταλλική κατασκευή, χώροι υγιεινής και ένας μικρός γραφειακός χώρος οι τοίχοι του οποίου είναι από τσιμεντόλιθο. Μέχρι το 2010 λειτουργούσε στο κτίριο αυτό βιδοποιία – μηχανουργείο, η οποία έχει πλέον μεταφερθεί.

Εικόνα 5.7: Εσωτερικός χώρος του κτιρίου Γ2

- **Κτίριο Γ3**

Τα κτίρια Γ2 και Γ3 αποτελούσαν ενιαίο χώρο κατά την περίοδο λειτουργίας του εργοστασίου. Οι χώροι αυτοί διαχωρίστηκαν στην πορεία με έναν τοίχο δομημένο από τσιμεντόλιθους, μορφολογικά όμως είναι όμοιοι. Ο χώρος Γ3 στεγάζεται από δέριχη ξύλινη στέγη, στηριζόμενη σε λίθινη φέρουσα τοιχοποιία και στρογγυλές μεταλλικές κολώνες. Και οι δυο αυτοί χώροι ενοικιάζονταν παλαιότερα από ιδιώτες και χρησιμοποιήθηκαν ως επαγγελματικοί χώροι. Το κτίριο αυτό μάλιστα φιλοξενούσε μέχρι πρόσφατα μια φανοποιεία. Σήμερα παραμένουν κενά.

- **Κτίριο Γ4**

Το κτίριο αυτό κατασκευάστηκε πιο πρόσφατα από τα υπόλοιπα τμήματα του κτιρίου Γ. Απόδειξη αποτελεί ότι ο φέροντας οργανισμός του κτιρίου είναι κατασκευασμένος από οπλισμένο σκυρόδεμα. Το κτίριο στεγάζεται από επίπεδη μεπετονένια πλάκα και στην βόρεια όψη του υπάρχουν υαλοστάσια για καλύτερο φωτισμό και αερισμό του χώρου. Οι τοίχοι εσωτερικά και εξωτερικά είναι επιχρισμένοι, ενώ το δάπεδο είναι από μεπετό. Σε γενικές γραμμές το κτίριο βρίσκεται σε καλή κατάσταση. Προφανώς γιατί στο χώρο αυτό στεγαζόταν μέχρι πρόσφατα επιχείρηση για στέγες, υδρορροές και κεραμίδια.

Στην ανατολική πλευρά του κτιρίου η στέγη είναι δίρριχτη και στο αέτωμα υπάρχει ένας σφραγισμένος στρογγυλός φεγγίτης. Τα ζευκτά της είναι ξύλινα και υπάρχει γύψινη ψευδοροφή. Τα ανοίγματα έχουν και αυτά σφραγιστεί σε αυτό το τμήμα του κτιρίου. Τα κουφώματα των παραθύρων είναι ξύλινα και οι ποδιές τους από μεπετό, ενώ οι θύρες και τα υαλοστάσια είναι μεταλλικά. Στον χώρο αυτό παλαιότερα λειτουργούσε το φινιριστήριο του εργοστασίου.

Εικόνα 5.8: Εσωτερική άποψη του τμήματος Γ4

- **Κτίριο Γ5**

Πρόκειται για ένα κτίριο με ξύλινη δόρυχτη στέγη, επικαλυμμένη με κεραμίδια, στο αέτωμα της οποίας υπάρχει ορθογωνικός φεγγίτης. Η φέρουσα τοιχοποιία του κτιρίου είναι από οπτόπλινθους (συμπαγή τούβλα). Η εξωτερική επιφάνεια είναι επιχρισμένη, σε πολλά τμήματα όμως έχει υποχωρήσει, όπως φαίνεται και στην παρακάτω φωτογραφία. Δυστυχώς δεν υπάρχει πρόσβαση στο εσωτερικό του κτιρίου, το οποίο φιλοξενούσε κάποια μικρή επιχείρηση, αν κρίνουμε από τα αντικείμενα που βρίσκονται ακόμα μέσα στο χώρο. Παλαιότερα στο συγκεκριμένο κτίριο λειτουργούσε το διπλωτήριο του εργοστασίου.

Εικόνα 5.9: Βορειοανατολική Όψη του κτιρίου Γ5

- **Κτίριο Γ6 και Γ7**

Τα τμήματα αυτά δυστυχώς δεν άντεξαν στη φθορά του χρόνου. Αποτελούν πλέον ερείπια και τόπο ρίψης σκουπιδιών και μπαζών. Το τμήμα Γ6 στεγαζόταν από ξύλινη οδοντωτή στέγη επικαλυμμένη με κεραμίδια, η οποία στο μεγαλύτερο μέρος της έχει πλέον καταρρεύσει. Η φέρουσα τοιχοποιία είναι λίθινη. Στον χώρο αυτό υπήρχαν υφαντουργικοί ιστοί του εργοστασίου. Όσον αφορά το τμήμα Γ7 δεν υπάρχει πια. Μόνο ένα πολύ μικρό κομμάτι λίθινης τοιχοποιίας που συνεχίζεται πέρα από το όριο του τμήματος Γ5, υποδεικνύει την ύπαρξη ενός γειτονικού τριγωνικού κτίσματος, το οποίο μάλιστα επικοινωνούσε με τα δυο γειτονικά του κτίσματα μέσω ανοιγμάτων στην λιθοδομή. Την εποχή που το εργοστάσιο λειτουργούσε, στον χώρο αυτό βρίσκονταν τα υγραντήρια του εργοστασίου. Ίσως το κτίσμα αυτό να κατεδαφίστηκε λόγω επικινδυνότητας. Από το κομμάτι τοιχοποιίας που έχει απομείνει φαίνεται ότι ο εσωτερικός χώρος του κτιρίου έφερε επίχρισμα, το οποίο σήμερα έχει υποχωρήσει σε αρκετά σημεία.

***Εικόνα 5.10:** Τμήμα Γ7 του παλιού υφαντουργείου. Στο βάθος φαίνεται το Τμήμα Γ6 που είναι υπό κατάρρευση*

Προσθήκες στον όγκο του κτιρίου Γ

- **Κτίριο Γ1α**

Η προσθήκη αυτή είναι μεταγενέστερη και βρίσκεται στο Βόρειο τμήμα του κτιρίου Γ1. Στεγάζεται από επίπεδη οροφή από οπλισμένο σκυρόδεμα, μέρος της οποίας έχει καταρρεύσει. Ο φέροντας οργανισμός του κτίσματος είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα και οι τοίχοι πλήρωσης από οπτοπλινθοδομή (συμπαγές τούβλο). Το κτίσμα χωρίζεται στα δυο με τοίχο από τσιμεντόλιθους και το ανατολικό τμήμα του είναι λίγο χαμηλότερο σε ύψος. Αυτό το κομμάτι διατηρείται σε λίγο καλύτερη κατάσταση, σε σχέση με το δυτικό τμήμα του έχει καταρρεύσει, είναι εμφανές όμως ότι έχει υποστεί φθορές από τη φωτιά.

Δεν γνωρίζουμε τη χρήση του κτιρίου κατά την εποχή λειτουργίας του εργοστασίου, το γεγονός όμως ότι υπάρχει γερανογέφυρα στην ανατολική είσοδο του κτιρίου και μεταλλικές διατομές που υποδεικνύουν την ύπαρξη γερανογέφυρας και στην βόρεια πλευρά του κτίσματος, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στον συγκεκριμένο χώρο γινόταν παλαιότερα φόρτωση υλικών ή προϊόντων. Την υποψία αυτή ενισχύει το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο σημείο υπάρχουν ράγες που χρησιμοποιούσαν για την κίνηση βαγονέτων εντός του εργοστασίου.

Εικόνα 5.11: Βόρεια όψη του κτίσματος Γ1α

- **Κτίριο Γ1β**

Το πρόσθετο αυτό βοηθητικό κτίσμα χρησιμοποιείται ακόμα και σήμερα ως υποσταθμός της ΔΕΗ. Ο φέρωντας οργανισμός του είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα και οι τοίχοι πλήρωσης από συμπαγές τούβλο. Η εξωτερική επιφάνεια είναι επιχρισμένη, σε αρκετά σημεία όμως έχει υποχωρήσει. Η είσοδος στο κτίριο γίνεται από την δυτική του πλευρά, ενώ υπάρχουν μικρά ανοίγματα στην βόρεια όψη του. Τα κουφώματα των ανοιγμάτων είναι ξύλινα ενώ η πόρτα της εισόδου είναι μεταλλική.

Εικόνα 5.32: Βόρεια όψη του βοηθητικού κτίσματος Γ1β

Εικόνα 5.12: Το εσωτερικό του υποσταθμού.

- **Κτίρια Γ1γ & Γ1δ**

Δύο πρόσθετα βοηθητικά κτίσματα τα οποία βρίσκονται στη νότια πλευρά του κτιριακού όγκου Γ. Σήμερα δεν έχει μείνει σχεδόν τίποτα από τα δυο αυτά κτίρια. Μόνο τα περιγράμματα των τοίχων τους, οι οποίοι ήταν από τσιμεντόλιθο και συμπαγή τούβλα και λίγες ενδείξεις ότι στεγάζονταν από μονόκλινη στέγη, επικαλυμμένη με κυματοειδή λαμαρίνα.

Εικόνα 5.13: Ότι απέμεινε από το βοηθητικό κτίσμα Γ1δ

ΚΤΙΡΙΟ Δ

- Κτίριο Δ1

Πρόκειται για ένα κτίριο μορφής Γ, το οποίο παλαιότερα φιλοξενούσε τα γραφεία διοίκησης του εργοστασίου. Στον χώρο αυτό λειτουργούσε μέχρι πρόσφατα ένα κέντρο νυχτερινής διασκέδασης με όνομα «Το Εργοστάσιο». Το κτίριο είναι λιθόκτιστο με δύο τετράριχτες στέγες, επικαλυμμένες με κεραμίδια. Τα ζευκτά της στέγης είναι ξύλινα και καλύπτονται από ψευδοροφή με λεπτά ξύλα, σε πολύ μικρή απόστασή μεταξύ τους και γύψινη τελική επιφάνεια. Ένα μικρό μέρος της στέγης καθώς και μεγάλο μέρος της ψευδοροφής έχει υποχωρήσει.

Το ανατολικό τμήμα του κτιρίου πρέπει να χτίστηκε πιο πρόσφατα από το δυτικό, διότι ο φέροντας οργανισμός του είναι από οπλισμένο σκυρόδεμα και οι τοίχοι πληρώσεως από πλινθοδομή (διάτρητα τούβλα). Τα κουφώματα είναι ξύλινα, με ξύλινα παραθυρόφυλλα, τα οποία διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση. Στα περισσότερα παράθυρα έχουν μπει κάγκελα, προφανώς για λόγους ασφαλείας. Πάνω από τα ανοίγματα υπάρχουν ανακουφιστικά τόξα για καλύτερη μεταφορά των φορτίων στο έδαφος.

Η εσωτερική τοιχοποιία διατηρείται σε καλή κατάσταση, οι παλιοί χρωματισμοί όμως έχουν ξεφλουδίσει. Στον χώρο αυτό υπάρχουν χώροι υγιεινής, αλλά και βοηθητικοί χώροι, στους οποίους μάλιστα υπάρχει ακόμα παρατημένο μεγάλο τμήμα

Εικόνα 5.14: Εικόνες από το εσωτερικό του κέντρου διασκέδασης

του αρχείου της κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα. Στα κτίρια αυτά εντοπίσαμε δυο είδη δαπέδων που διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Ξύλινο δάπεδο, στο ανατολικό τμήμα του κτιρίου, που πρέπει να αποτελούσε γραφειακό χώρο και δάπεδο από μπετό στο δυτικό τμήμα του κτιρίου. Στους χώρους υγιεινής και την κουζίνα οι τοίχοι είναι επενδυμένοι με κεραμικά πλακίδια. Στη νότια πλευρά του κτιρίου υπάρχει είσοδος με μια μικρή μαρμάρινη σκάλα και πλατύσκαλο, που διατηρείται επίσης σε καλή κατάσταση. Η είσοδος αυτή ήταν μια από τις κύριες εισόδους των γραφείων διοίκησης στο παρελθόν.

Εικόνα 5.15: Τμήμα της ανατολικής όψης του κτιρίου

Εικόνα 5.37: Δυτική όψη των κτιρίων διοίκησης. (Οδός Ρετσίνα)

- **Κτίριο Δ2**

Πρόκειται για ένα κτίριο από πλινθοδομή (συμπαγή τούβλα) και τετράριχτη ξύλινη στέγη επικαλυμμένη με κεραμίδια. Ο φέροντας οργανισμός του κτιρίου είναι από σκυρόδεμα. Από το κτίριο αυτό γινόταν η είσοδος των πεζών στο χώρο των γραφείων διοίκησης και του εργοστασίου, οπότε πιθανόν να χρησιμοποιούταν και ως θυρωρείο. Σήμερα στον αρχικό όγκο του κτιρίου έχει προστεθεί μια πρόχειρη κατασκευή, χωρίς κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Δεν υπάρχει πρόσβαση στο κτίριο για λόγους επικινδυνότητας αφού μεγάλο μέρος της στέγης του έχει υποχωρήσει. Η τοιχοποιία διατηρείται σε καλή κατάσταση, τα επιχρίσματα όμως έχουν υποχωρήσει σε αρκετά σημεία.

Εικόνα 5.38: Ανατολική όψη του κτιρίου εισόδου

Εικόνα 5.39: Δυτική όψη του κτιρίου εισόδου, επί της οδού Πετρίνα

- **Κτίριο Δ3**

Το κτίριο αυτό βρίσκεται δίπλα από την βοηθητική είσοδο του εργοστασίου, επί της οδού Ρετσίνα. Πρόκειται για ένα μικρό, λιθόκτιστο κτίριο με ξύλινη, τετράριχτη στέγη και επικάλυψη από κεραμίδια. Τα κουφώματα του είναι μεταλλικά. Το κτίριο αυτό μέχρι πρόσφατα φιλοξενούσε μια μικρή επιχείρηση με ταπετσαρίες αυτοκινήτων και διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση.

Εικόνα 5.16: Ανατολική όψη του κτιρίου Δ3

- **Κτίριο Δ4**

Πρόκειται για ένα κτίριο που, κατά την περίοδο λειτουργίας του εργοστασίου, λειτουργούσε ως αποθηκευτικός χώρος. Η μορφή του ήταν ορθογωνική, και πολύ απλή ως κατασκευή, με λιθοδομή και συμπαγή τούβλα. Η στέγασή του γινόταν με δίδριχη στέγη, στηριζόμενη σε μεταλλικά στοιχεία και επικάλυψη με φύλλα λαμαρίνας. Στον όγκο του κτιρίου έχουν προσαρμοστεί μικροί χώροι υγιεινής.

Μετά το κλείσιμο του εργοστασίου το κτίριο χωρίστηκε σε μικρότερους χώρους, οι οποίοι ενοικιάστηκαν σε ιδιώτες και λειτουργούσαν ως εμπορικά

καταστήματα. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος του κτιρίου είναι ερείπιο. Το νότιο τμήμα του κτιρίου ήταν ένας από τους χώρους που καταστράφηκε ολοσχερώς από την φωτιά στον χώρο του εργοστασίου το 2003.

Εικόνα 5.17: Εικόνες από την δυτική όψη του κτιρίου Δ4

Εικόνα 5.18: Το καταστρεμμένο νότιο τμήμα του κτιρίου Δ4

Εικόνα 5.419: Εικόνες καταστροφής που αντικρίσαμε.

- **Κτίριο Δ5**

Το κτίριο αυτό αποτελούσε τμήμα του κτιρίου Δ4 και βρίσκεται στο βόρειο άκρο του. Διαχωρίζεται μάλιστα από αυτό με τοίχο από τσιμεντόλιθους. Την περίοδο λειτουργίας του εργοστασίου χρησιμοποιούταν ως αποθήκη. Πρόκειται για ένα λιθόκτιστο κτίριο, με δίριχτη στέγη επικαλυμμένη με κυματοειδή λαμαρίνα. Οι επιφάνειές του εσωτερικά και εξωτερικά είναι επιχρισμένες αλλά διατηρούνται σε κακή κατάσταση. Το κτίριο φέρει γύψινη ψευδοροφή (όμοιας μορφής με του κτιρίου Δ1) και υπήρχε φεγγίτης στην οροφή για καλύτερο φωτισμό και αερισμό του χώρου, ο οποίος όμως έχει πλέον σφραγιστεί από φύλλα λαμαρίνας. Είναι εμφανείς οι φθορές του χώρου από φωτιά στο εσωτερικό του. Σήμερα λειτουργεί ως αποθηκευτικός χώρος της εταιρείας πλαστικών.

Εικόνα 5.20: Ανατολική όψη του κτιρίου Δ5

Εικόνα 5.45: Το εσωτερικό του κτιρίου.

- **Κτίριο Δ6**

Λιθόκτιστο κτίριο με δίρριχτη στέγη επικαλυμμένη με κεραμίδια. Σήμερα δεν έχει απομείνει τίποτα από αυτό. Έχει καταρρεύσει όλο, εκτός από τον δυτικό τοίχο του και ο χώρος που καταλάμβανε είναι σήμερα γεμάτος σκουπίδια και μπάζα.

Εικόνα 5.46: Ότι απέμεινε από το κτίριο Δ6.

- **Κτίριο Δ7**

Το κτίριο αυτό έχει φέρουσα τοιχοποιία από λίθους και συμπαγή τούβλα. Η στέγη του είναι δίρριχτη και είναι επικαλυμμένη με φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας. Και στον χώρο αυτό υπάρχει ψευδοροφή, όμοια με εκείνη του κτιρίου Δ1. Τα κουφώματά του είναι ξύλινα, ενώ από την πλευρά του δρόμου τα παράθυρα φέρουν κάγκελα για λόγους ασφαλείας. Ο χώρος βρίσκεται σε πολύ κακή

Εικόνα 5.47: Τοίχος υπό κατάρρευση

κατάσταση ενώ είναι εμφανές ότι έχει καεί στο παρελθόν. Ο νότιος τοίχος του καταρρέει και τα επιχρίσματα έχουν υποχωρήσει σε κάποια σημεία. Η γύψινη επιφάνεια της ψευδοροφής έχει και αυτή υποχωρήσει και τα ξύλα που αποκαλύφθηκαν είναι σε κακή κατάσταση. Στον κενό χώρο νότια του κτιρίου υπάρχει μια μεταγενέστερη, πρόχειρη μεταλλική κατασκευή, με λαμαρίνα, η οποία είναι υπό διάλυση.

- **Κτίριο Δ8 & Δ9**

Τα κτίρια αυτά είναι δεν αποτελούν μέρος του εργοστασίου, καθώς είναι εκτός ιδιοκτησίας. Πρόκειται ωστόσο για λιθόκτιστα κτίρια με τετράριχτη στέγη, επικαλυμμένη με κεραμίδια. Τα κτίρια αυτά βρίσκονται σε καλή κατάσταση και λειτουργούν ως επαγγελματικοί χώροι.

- **Κτίριο Δ10**

Πρόκειται για ένα λίθινο κτίριο με δίρριχτη στέγη στηριζόμενη σε ξύλινα ζευκτά και επικαλυμμένη με φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας. Οι επιφάνειες του κτιρίου εσωτερικά και εξωτερικά είναι επιχρισμένες και το δάπεδο είναι από μπετό.

Παλαιότερα χρησιμοποιούταν ως αποθηκευτικός χώρος. Σήμερα φιλοξενεί τα γραφεία της εταιρείας πλαστικών που στεγάζεται στο κτίριο Α. Διατηρείται γενικά σε καλή κατάσταση.

ΚΤΙΡΙΟ Ε

- **Κτίριο Ε1**

Λιθόκτιστο κτίριο με δίρριχτη στέγη επικαλυμμένη με κεραμίδια. Παλαιότερα φιλοξενούσε το στεγνωτήριο του εργοστασίου. Μετά την παύση της λειτουργίας του, ο χώρος ενοικιάστηκε και λειτουργούσε ως φανοποιείο, το οποίο έχει πλέον μεταφερθεί αλλού. Το κτίσμα έχει φέρουσα τοιχοποιία με λιθοδομή, επιχρισμένη εσωτερικά και εξωτερικά. Σε πολλά σημεία βέβαια έχει φουσκώσει και έχει υποχωρήσει. Τα κουφώματα είναι μεταλλικά και διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Το δάπεδο είναι από μπετό και υπάρχει φεγγίτης στην οροφή με υαλοστάσιο για καλύτερο φωτισμό του χώρου.

- **Κτίρια Ε2-Ε5**

Ο χώρος αυτός φιλοξενούσε το Βαφείο της επιχείρησης και μια αποθήκη. Μετά από την παύση λειτουργίας του εργοστασίου φιλοξένησε μικρές επιχειρήσεις (κυρίως φανοποιεία), ενώ σήμερα παραμένει κενός. Στεγάζεται από μια σειρά δίρριχτες στέγες στηριζόμενες σε ξύλινα ζευκτά και επικαλυμμένες με κεραμίδια, ενώ στην οροφή υπάρχουν φεγγίτες για καλύτερο φωτισμό του χώρου. Στην βόρεια όψη των κτιρίων υπάρχουν μεγάλα τριγωνικά υαλοστάσια για φυσικό φωτισμό του χώρου. Η φέρουσα τοιχοποιία των κτιρίων είναι από λιθοδομή, και είναι επιχρισμένη εσωτερικά και εξωτερικά. Ο διαχωρισμός των χώρων έχει γίνει από τοίχους δομημένους με τσιμεντόλιθο. Πιο αναλυτικά:

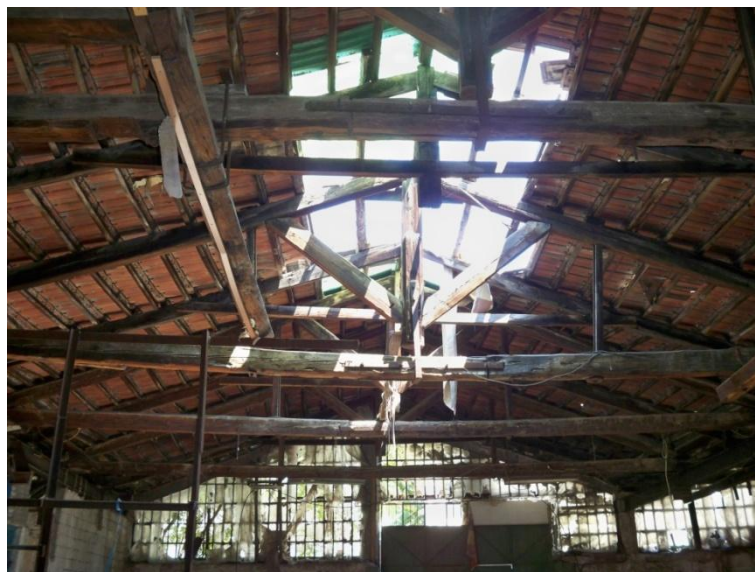
Το κτίριο Ε2 φιλοξενούσε μέχρι πρόσφατα ένα φανοποιείο. Στην οροφή του υπάρχει άνοιγμα επικαλυμμένο από φύλλα κυματοειδούς λαμαρίνας για καλύτερο φωτισμό και αερισμό του χώρου. Η στέγη έχει σχηματίσει σε αρκετά σημεία βέλη κάμψης, δεν έχει όμως υποχωρήσει. Τα ζευκτά της στηρίζονται στην φέρουσα

τοιχοποιία και σε στρογγυλές μεταλλικές κολώνες, τοποθετημένες εσωτερικά του κτιρίου. Το δάπεδο είναι από μπετό και τα κουφώματα μεταλλικά.

Εικόνα 5.48: Το εσωτερικό του κτιρίου E2

Το κτίριο E4 στεγάζεται από δυο δίριχτες στέγες στηριζόμενες στη φέρουσα τοιχοποιία και σε στρογγυλές μεταλλικές κολώνες. Τα κουφώματα είναι μεταλλικά και διατηρούνται σε σχετικά καλή κατάσταση, ενώ τα πρέκια των ανοιγμάτων είναι από μπετό. Τα υαλοστάσια έχουν υποστεί εμφανώς μεγαλύτερη φθορά με το πέρασμα του χρόνου. Στην οροφή υπάρχουν ανοίγματα καλυμμένα με ελενίτ Στο χώρο αυτό λειτουργούσε παλαιότερα επιχείρηση επίπλων.

Εικόνα 5.49: Ξύλινο ζευκτό στέγης του κτιρίου E4

Όσον αφορά το κτίριο E5, πρόκειται επίσης για ένα κτίριο που στεγάζεται από δυο δίρριχτες στέγες. Τα ζευκτά της στέγης του στηρίζονται στη φέρουσα τοιχοποιία και σε μεταλλικές διατομές. Το κτίριο έχει ενισχυθεί με κολώνες από οπλισμένο σκυρόδεμα και έχει τσιμεντένιο δάπεδο, ενώ τα κουφώματά του είναι μεταλλικά. Ο χώρος λειτουργούσε μέχρι πρόσφατα ως φανοποιείο.

Εικόνα 21: Το εσωτερικό του κτιρίου E5

- **Κτίριο E6**

Πρόκειται για ένα λιθόκτιστο κτίριο με ξύλινη, δίρριχτη στέγη, επικαλυμμένη με κεραμίδια. Η στέγη δεν είναι σε καλή κατάσταση. Έχει σχηματίσει μεγάλα βέλη κάμψης ενώ μεγάλο μέρος της έχει υποχωρήσει και έχει σκεπαστεί από ελενίτ. Ακόμη έχει υποχωρήσει και ένα μικρό κομμάτι της τοιχοποιίας, στην νοτιοανατολική γωνία του κτιρίου. Στο κτίριο αυτό παρατηρούμε ότι τα ανοίγματα είναι ελάχιστα. Υπάρχει μόνο μια μεταλλική είσοδος στην βόρεια όψη του κτιρίου. Δεν υπήρχε άλλωστε λόγος, διότι ο χώρος αυτός λειτουργούσε ως αποθήκη. Μετά την παύση της λειτουργίας του εργοστασίου, χρησιμοποιήθηκε ως επαγγελματικός χώρος, σήμερα όμως παραμένει κενό.

Εικόνα 5.51: Η βόρεια όψη του κτιρίου E6

- **Κτίριο E7**

Το κτίσμα αυτό μορφολογικά είναι όμοιο με το κτίριο E6. Πρόκειται δηλαδή για ένα λιθόκτιστο κτίριο με δίρριχτη στέγη, ξύλινα ζευκτά και επικάλυψη από

κεραμίδια. Οι επιφάνειες του κτιρίου είναι ανεπίχριστες. Τα ανοίγματα και εδώ είναι ελάχιστα, αφού στο παρελθόν χρησιμοποιούνταν ως αποθήκη. Σήμερα το κτίσμα βρίσκεται σε πολύ κακή κατάσταση. Μεγάλο μέρος της στέγης έχει υποχωρήσει και η φέρουσα τοιχοποιία έχει καταρρεύσει σε κάποια σημεία. Ολόκληρη η ανατολική όψη του και η δυτική του πλευρά, που εφάπτεται με το κτίριο Ε6, έχει καταρρεύσει. Στο χώρο αυτό ωστόσο, λειτουργεί μια από τις ελάχιστες επιχειρήσεις που έχουν παραμείνει πλέον στις εγκαταστάσεις του εργοστασίου. Η επιχείρηση αυτή ασχολείται με γερανογέφυρες. Ο εξοπλισμός και τα εργαλεία της επιχείρησης βρίσκονται στο κτίριο Ε7 και σε ένα πρόχειρο επιστέγασμα από λαμαρίνα και μεταλλικά στοιχεία, που έχει δημιουργηθεί στο χώρο νότια του κτιρίου. Νότια του κτίσματος, υπάρχει επίσης ένας μεγάλος κενός χώρος στον οποίο λαμβάνουν χώρα οι εργασίες. Στον χώρο αυτό έχει δημιουργηθεί και μια πρόχειρη μεταλλική κατασκευή στην οποία βρίσκεται το γραφείο της επιχείρησης.

Εικόνα 5.52: Φωτογραφία από το χώρο του κτιρίου Ε7

ΚΤΙΡΙΟ Z

Το κτίριο αυτό στεγάζεται από τετράριχτη στέγη, επικαλυμμένη από κυματοειδή λαμαρίνα και στηριζόμενη σε λίθινη φέρουσα τοιχοποιία και σε μεταλλικά στοιχεία. Τα ζευκτά της στέγης είναι ξύλινα και κάποια λόγω φθοράς, αντικαταστάθηκαν από μεταλλικά. Στην δυτική όψη του κτιρίου σχηματίζεται τριγωνικό αέτωμα και στο μέσο του υπάρχει στρογγυλός φεγγίτης. Οι τοίχοι πλήρωσης είναι από συμπαγή οπτοπλινθοδομή, ενώ οι επιφάνειες του κτιρίου εσωτερικά και εξωτερικά δεν έχουν επιχριστεί. Ο χώρος αυτός λειτουργούσε στο παρελθόν ως αποθήκη και διατηρείται σε καλή κατάσταση.

Εφαπτόμενο σε αυτό βρισκόταν ένα μικρότερο κτίσμα στο οποίο παλαιότερα υπήρχαν οι ηλεκτροκινητήρες του εργοστασίου Ρετσίνα. Επίσης νότια του κτιρίου υπάρχουν κάποια ερείπια. Εκεί βρισκόταν το παλιό εστιατόριο και αποθήκες του εργοστασίου, που καταστράφηκαν από την επέκταση των γραμμών του ΟΣΕ.

Εικόνα 5.53: Το εσωτερικό του κτιρίου Z

Εικόνα 5.54: Δυτική όψη του κτιρίου Z

ΚΤΙΡΙΟ Η

Πρόκειται για το παλιό ξυλουργείο του εργοστασίου Ρετσίνα. Ένα λιθόκτιστο κτίριο, με τετράριχτη στέγη το οποίο καταστράφηκε τελείως από την επέκταση των γραμμών του ΟΣΕ. Το μόνο που έμεινε από αυτό είναι ένα μικρό τμήμα της φέρουσας τοιχοποιίας του.

Εικόνα 5.55: Ερείπια του παλιού εργοστασίου, πέρα από τις γραμμές του ΟΣΕ

Ο Περιβάλλοντας χώρος του συγκροτήματος

Αυτό που παρατηρεί κανείς περπατώντας ανάμεσα στα κτίρια του συγκροτήματος, είναι η αδιαφορία και η εγκατάλειψη. Σκουπίδια, μπάζα και ξερά χόρτα, υπάρχουν παντού, όπου κι αν κοιτάξεις, ακόμα και μέσα στα ίδια τα κτίρια. Σημαντικά έγγραφα που αφορούν την λειτουργία του εργοστασίου, υπάρχουν πεταμένα τόσο στο πάτωμα των γραφείων διοίκησης, όσο και διασκορπισμένα ολόγυρα στον κήπο του εργοστασίου. Στο ανατολικό τμήμα του εργοστασίου υπάρχουν πολλοί ψηλοί ευκάλυπτοι. Κάποιοι από τους υπάρχοντες δρόμους είναι στρωμένοι από άσφαλτο, ενώ μεγάλο τμήμα του εργοστασίου παραμένει χωματόδρομος. Επειδή όμως μια εικόνα ισούται με χίλιες λέξεις παρακάτω παραθέτουμε μερικές από τις εικόνες που αντικρίσαμε κατά τις επισκέψεις μας στον χώρο.

Εικόνα 5.56: Ζωγραφική στους τοίχους των κτιρίων & σκουπίδια

Εικόνα 5.57: Σκουπίδια και μπάζα, με θέα την καμινάδα

Εικόνα 5.58: Περπατώντας προς την έξοδο...

Εικόνα 5.59: Μερικά από τα εγκαταλελειμμένα οχήματα μέσα στον χώρο

Εικόνα 5.60: Η είσοδος απέναντι από την καμινάδα

Παθολογία των κτιριακών εγκαταστάσεων

Είναι λογικό ότι ένα κτίσμα τόσο παλιό θα έχει υποστεί σημαντικές φθορές με το πέρασμα του χρόνου, είτε αυτές οι φθορές είναι φυσικές, είτε ανθρωπογενείς. Η φυσική γήρανση των οικοδομικών υλικών, αλλά και οι πολλές επεμβάσεις στον φέροντα οργανισμό του κτιρίου ανάλογα με τις απαιτήσεις του κάθε ενοικιαστή, έχουν επηρεάσει την στατική του συμπεριφορά. Τμήματα μάλιστα της φέρουσας τοιχοποιίας των κτιριακών εγκαταστάσεων έχουν αποδιοργανωθεί, έχουν καταρρεύσει ή υπάρχει κίνδυνος κατάρρευσης τους.

Παρατηρήσαμε ότι στους τοίχους πλήρωσης έχουν χρησιμοποιηθεί διαφορετικά υλικά (πχ πέτρες και συμπαγή τούβλα), και κονίαμα χαμηλής ποιότητας, προκαλώντας ρηγματώσεις στα σημεία της ένωσης και πρόβλημα στην συνάφεια των υλικών. Τα επιχρίσματα σε πολλά σημεία έχουν φουσκώσει και έχουν πέσει. Αυτό οφείλεται εν μέρει και στην φυσική γήρανση των υλικών.

Οι μεταλλικές κολώνες των κτιρίων και οι μεταλλικές συνδέσεις των δοκών έχουν οξειδωθεί. Στα στοιχεία από οπλισμένο σκυρόδεμα, υπάρχουν τμήματα που έχουν διαβρωθεί, ενώ σε κάποια σημεία είναι εμφανής ο οπλισμός και παρουσιάζει οξείδωση. Τα ξύλα στα ζευκτά των στεγών, έχουν σαπίσει από την υγρασία ή έχουν αποσχιστεί, ενώ ορισμένοι ελκυστήρες έχουν σχηματίσει μικρά βέλη κάμψης. Τα βυζαντινά κεραμίδια² που καλύπτουν τις στέγες των κτιρίων έχουν υποχωρήσει σε ορισμένα σημεία και έχουν αποκατασταθεί από ελενίτ ή φύλλα λαμαρίνας.

---

² Τα κεραμίδια που χρησιμοποιήθηκαν για την επικάλυψη των στεγών προέρχονται από το γειτονικό εργοστάσιο Δηλαβέρη. Φέρουν μάλιστα σχετική επιγραφή.

Επεμβάσεις για την επισκευή των κτιριακών εγκαταστάσεων

Τα τμήματα της τοιχοποιίας τα οποία έχουν ρωγμές ή είναι ετοιμόρροπα, όπως και τα επιχρίσματα εσωτερικά και εξωτερικά γύρω από τα σημεία με τις ρωγμές, πρέπει να καθαιρεθούν ώστε να εκτιμηθεί το εύρος της ζημιάς και να ακολουθήσουν επεμβάσεις αποκατάστασης. Η περιοχή πρέπει να καθαριστεί επιμελώς με πεπιεσμένο αέρα ή νερό υπό πίεση και ίσως χρειαστεί να διευρυνθεί το χείλος των ρωγμών. Η συνηθέστερη τεχνική αποκατάστασης είναι εκείνη των ενεμάτων. Η έγχυση δηλαδή στην τοιχοποιία λεπτόρρευστου μίγματος διαμέσου των οπών για την ενίσχυση της τοιχοποιίας. Τα ενέματα που θα χρησιμοποιηθούν θα πρέπει να έχουν ομοιογένεια, διεισδυτικότητα και ρευστότητα ώστε να σφραγίσουν όλες τις ρωγμές της. Σε περιπτώσεις μερικής ή ολικής κατάρρευσης, τα κτίρια θα πρέπει να υποστυλωθούν προσωρινά.

Ακόμα θα πρέπει να πραγματοποιηθούν τοπικές επεμβάσεις στα τμήματα που έχουν επισκευαστεί πρόχειρα και χρησιμοποιώντας ασύμβατα υλικά, ώστε να αποκατασταθεί η ομοιομορφία των κτιρίων. Όλα τα αρχικά ανοίγματα, που σφραγίστηκαν, θα αποκατασταθούν αφαιρώντας το πρόσθετο υλικό πλήρωσης. Τα επιχρίσματα πρέπει να καθαιρεθούν και να αντικατασταθούν με νέα, υψηλότερης αντοχής. Για την συντήρησή τους θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε γκρίζο τσιμέντο με πρόσμιξη ασβέστη, ή ακόμα καλύτερα, λευκό τσιμέντο με ή χωρίς άσβεστο και λιγότερο γύψο από ότι συνήθως.³ Οι τελική τους επιφάνεια θα χρωματιστεί. Προτείνεται τέλος η καθαίρεση των πρόχειρων διαχωριστικών τοίχων από τσιμεντόλιθους και η δημιουργία νέων, ίσως με διπλή γυψοσανίδα και ενσωματωμένο πετροβάμβακα, για γρήγορη δόμηση και καλή ηχομόνωση των αιθουσών.

Στο κτίριο B4 παρουσιάζονται σοβαρές φθορές στην πλάκα οροφής του, λόγω της ελλιπούς μόνωσης, σε σημείο μάλιστα να είναι σε αρκετά σημεία εμφανής ο οπλισμός. Τα επιχρίσματα της πλάκας θα πρέπει να καθαιρεθούν και ο οπλισμός να καθαριστεί επιμελώς με συρματόβουρτσα και να επικαλυφθεί από ειδικό υλικό για προστασία από τη διάβρωση. Στη συνέχεια θα πρέπει να αποκατασταθούν τα

---

³ Θ.Ν. Σκουλικίδης, σελ.29

επιχρίσματα με κάποιο υλικό με αυξημένη δυνατότητα πρόσφυσης ενώ στο πάνω μέρος της πλάκας θα πρέπει να εφαρμοστεί νέα υγρομόνωση και θερμομόνωση για την αποφυγή περαιτέρω ζημιών.

Οι στέγες δυστυχώς είναι σε πολύ κακή κατάσταση για να συντηρηθούν, οπότε θα πρέπει να ανακατασκευαστούν. Για την επισκευή των ξύλινων ζευκτών της στέγης θα πρέπει να καθαιρεθούν τα παλιά κεραμίδια, οι λαμαρίνες ή τα ελενίτ που χρησιμοποιήθηκαν για να επισκευαστούν πρόχειρα τα κατεστραμμένα τμήματα στις στέγες, όπως και το πέτσωμα. Τα σάπια ή αποσχισμένα ξύλα των ζευκτών πρέπει να αντικατασταθούν με νέα ίδιας ποιότητας. Απαραίτητη είναι και η χρήση ειδικών φαρμάκων για την προστασία και την συντήρηση των ξύλων. Τα οξειδωμένα μεταλλικά στοιχεία των ζευκτών πρέπει να αντικατασταθούν ή να ζυστούν με συρματόβουρτσες και να επικαλυφθούν με μίνιο, ώστε να προστατευτούν από τη διάβρωση. Ανάμεσα στα καδρόνια της στέγης και τους στρωτήρες των κεραμιδιών πρέπει να τοποθετηθεί ασφαλτόπανο για υγρομόνωση. Τα κεραμίδια που διατηρήθηκαν από την αποξήλωση της στέγης θα πρέπει να επανατοποθετηθούν ενώ όσα λείπουν να αντικατασταθούν με νέα κεραμίδια ίδιου τύπου. Όπου κρίνεται απαραίτητο θα μπορούσαν να τοποθετηθούν κρυφές, εσωτερικές αντηρίδες, για την ανακούφιση της φέρουσας τοιχοποιίας.

Τα υπάρχοντα παράθυρα θα πρέπει να επισκευαστούν και να τοποθετηθούν νέα υαλοστάσια όπου απαιτείται, ενώ οι πόρτες καλό θα ήταν να αντικατασταθούν από νέες μεταλλικές ή τουλάχιστον να συντηρηθούν και να βαφτούν στο ίδιο χρώμα ώστε να υπάρχει μια σχετική ομοιομορφία. Ακόμη όπου υπάρχουν μεταλλικές δοκοί, θα πρέπει να συντηρηθούν με κατάλληλες αντιοξειδωτικές ουσίες.

Για την εξασφάλιση επαρκούς φυσικού φωτισμού και αερισμού, εκεί που τα υπάρχοντα ανοίγματα δεν επαρκούν και οι νέες χρήσεις το απαιτούν, μπορούν να δημιουργηθούν νέα ανοίγματα και γυάλινες οροφές στα κτίρια, με τέτοιο τρόπο ώστε να μην αλλοιώνονται οι άμεσα ορατές όψεις τους.⁴

---

⁴ Ε. Ανδρεαδάκη, Κ. Μανωλίδης, Μ. Χρονάκη, σελ 389

Το ξύλινο δάπεδο στα γραφεία διοίκησης θα πρέπει να συντηρηθεί, αντικαθιστώντας τα φθαρμένα πατόξυλα με νέα, κοινών διατομών, αν αυτό κριθεί απαραίτητο. Οι καταστρεμμένες ψευδοροφές καλό θα ήταν να αντικατασταθούν με νέες από γυψοσανίδα, διότι είναι σε πολύ κακή κατάσταση για να συντηρηθούν. Τέλος θα πρέπει να συντηρηθούν τα μεταλλικά κικλιδώματα των παραθύρων στην Δυτική όψη του συγκροτήματος (επί της οδού Ρετσίνα), και τα μαρμάρινα σκαλοπάτια των κτιρίων διοίκησης.

Όσον αφορά τον περιβάλλοντα χώρο του κτιρίου, ο χώρος θα πρέπει να καθαριστεί, να απομακρυνθούν τα ξερά χόρτα και τα σκουπίδια και να διαμορφωθούν νέοι χώροι πρασίνου. Η χάραξη των δρόμων στον χώρο του εργοστασίου είναι εμφανής, οι δρόμοι όμως δεν διατηρούνται σε καλή κατάσταση και δεν υπάρχει ομοιομορφία. Για τον λόγο αυτό θα στρωθούν με άσφαλτο, ενώ στο νότιο τμήμα θα υπάρχει και κάποιο κομμάτι με πλακόστρωση.

Είναι πολύ σημαντικό να ακολουθούν οι εργασίες επισκευής τα παραδοσιακά πρότυπα, ώστε να μην επηρεάσουν την μορφολογία και την φυσιογνωμία του συγκροτήματος, ως συνόλου.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. Λήδα Παπαστεφανάκη, *Ένα ιστορικό βιομηχανικό συγκρότημα εν κινδύνω. Η κλωστοϋφαντουργία Ρετσίνα στον Πειραιά*.
3. Θ.Ν. Σκουλικίδης, «Βλαβερές και αβλαβείς μέθοδοι και υλικά δομικής συντήρησης και συντήρησης της επιφάνειας μνημείων και κτιρίων», - *Ήπιες επεμβάσεις και προστασία ιστορικών κατασκευών. Διατήρηση & βελτίωση της αρχικής δομής και τυπολογίας*. Πρακτικά 1^{ου} Εθνικού Συνεδρίου 23-25 Νοεμβρίου 2000, Θεσσαλονίκη, Υπ.Πο/4^η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων/Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας/Τμήμα κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2001 σελ. 29
4. Ε. Ανδρεαδάκη, Κ. Μανωλίδης, Μ. Χρονάκη, «Αποκατάσταση Πλινθοκεραμοποιείου "Τσαλαπάτα". Το ζήτημα της ένταξης ηλιακών τεχνικών» - *Ήπιες επεμβάσεις και προστασία ιστορικών κατασκευών. Διατήρηση & βελτίωση της αρχικής δομής και τυπολογίας*. Πρακτικά 1^{ου} Εθνικού Συνεδρίου 23-25 Νοεμβρίου 2000, Θεσσαλονίκη, Υπ.Πο/4^η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων/Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας/Τμήμα κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 389

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 5.5: Στη φωτογραφία αυτή διακρίνεται η οδοντωτή στέγη του κτιρίου Γ1. Στο βάθος αριστερά φαίνεται επίσης το παλιό τριώροφο κλωστήριο της εγκατάστασης. (Δεκαετία 1930, Αρχείο Ρετσίνα ΚΝΕ/ΕΙΕ)

ΠΗΓΗ: Εφημερίδα «Τα νέα», 22 Οκτωβρίου 2003, *Στο έλεος του πυρός η «γηραιά κυρία του Πειραιά»*, Χ. Αγριαντώνη,
<http://www.tanea.gr/default.asp?pid=2&ct=4&artid=4306606>

- ❖ Όλες οι υπόλοιπες εικόνες του Κεφαλαίου προέρχονται από το προσωπικό μας αρχείο για το Εργοστάσιο Ρετσίνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ ΡΕΤΣΙΝΑ

*«Η αρχιτεκτονική ξεκινάει όταν τοποθετούμε προσεκτικά δυο τούβλα μαζί.
Έτσι αρχίζει.»*

Mies Van der Rohe

Προτάσεις επανάχρησης του Εργοστασίου Ρετσίνα

Ο χώρος του εργοστασίου των αδελφών Ρετσίνα, βρίσκεται εδώ και 30 περίπου χρόνια υπό την ιδιοκτησία της Εθνικής Τράπεζας. Δεν ήταν λίγες οι φορές που κάποιος δημόσιος ή ιδιωτικός φορέας εξέφρασε το ενδιαφέρον του για την αγορά και επανάχρηση του χώρου, κανένα όμως σχέδιο από αυτά δεν υλοποιήθηκε. Η Εθνική Τράπεζα εξακολουθεί προς το παρόν να ενοικιάζει τους χώρους του εργοστασίου σε επαγγελματίες, χωρίς να έχει κάνει ξεκάθαρες τις προθέσεις της για την εκμετάλλευση του χώρου. Από συνομιλίες μας με τους λίγους ανθρώπους που εργάζονται πλέον στο χώρο, μάθαμε ότι η Τράπεζα σκοπεύει να κατεδαφίσει τα κτίσματα και να πουλήσει το οικόπεδο έναντι δώδεκα εκατομμυρίων Ευρώ.

Φημολογείται επίσης ότι σκοπεύουν να κατεδαφίσουν τα εναπομείναντα κτίσματα και στην θέση τους να ανεγερθεί ένα μεγάλο εμπορικό κέντρο. Και στις δυο περιπτώσεις παρατηρούμε την πλήρη αδιαφορία της Εθνικής Τράπεζας για την ιστορική αυτή βιομηχανία, που ήταν μια από τις πρώτες κλωστοϋφαντουργίες της Ελλάδας και το μοναδικό σωζόμενο από τα 5 εργοστάσια της εταιρείας. Εκτός αυτού, μια τέτοιου είδους χωροθέτηση στερεί την πόλη από ένα σημαντικό ποσοστό χώρου πρασίνου, ενώ ταυτόχρονα θα μπορούσε να προκαλέσει κατάρρευση της ήδη υποβαθμισμένης τοπικής αγοράς και των γύρω περιοχών, όπως επισημαίνει ο Ν. Μπελαβίλας.¹ Δεν θεωρούμε ότι αυτή θα ήταν η βέλτιστη λύση, διότι δεν σέβεται την ιστορικότητα του χώρου και εξάλλου δεν θεωρούμε ότι ένα νέο εμπορικό κέντρο θα βοηθούσε στην πολεοδομική αναβάθμιση της υποβαθμισμένης αυτής περιοχής.

Ένα από τα πιθανά σενάρια επανάχρησης του, ήταν η μεταφορά στο χώρο αυτό, του Πανεπιστημίου Πειραιά και η ανέγερση μιας σύγχρονης Πανεπιστημιούπολης. Η πρόταση αναδιαμόρφωσης του χώρου θύμιζε κολεγιακές εγκαταστάσεις του εξωτερικού, με φοιτητικές εστίες, εντευκτήρια, βιβλιοθήκη, γυμναστήριο, στίβο, υπαίθριο σταθμό αυτοκινήτων και πολύ πράσινο. Μέρος του οικοπέδου θα διατίθετο για τη δημιουργία πάρκου, ενώ το κτίριο που φιλοξενούσε τα παλιά γραφεία διοίκησης του εργοστασίου, θα μπορούσαν να μετατραπούν σε

---

¹ ΠράσινοΧ3 στον Πειραιά, Εφημερίδα «Το Βήμα», Παρασκευή 11/02/2011,

οικονομική βιβλιοθήκη του ΠΑ.ΠΕΙ με την ονομασία του Θεοδώρου Ρετσίνα.² Το σχέδιο αυτό απέτυχε και το ΠΑ.ΠΕΙ μεταφέρθηκε τελικά στο γήπεδο της Άρσης βαρών στη Νίκαια. Αυτή θα ήταν ωστόσο μια ωφέλιμη λύση, κοινωνικά και περιβαλλοντικά καθώς θα βοηθούσε για την εξυγίανση της περιοχής, αλλά και να παραμείνει το ΠΑ.ΠΕΙ στον Πειραιά εξυπηρετώντας τις κοινωνικές και εκπαιδευτικές ανάγκες της πόλης. Από πλευράς μας έχουμε τους ενδοιασμούς μας για το πώς θα μπορούσαν τα κτίρια αυτά να χρησιμοποιηθούν για τις ανάγκες εκπαιδευτικού ιδρύματος λόγω της μορφολογίας τους και της προϋπόθεσης να διατηρηθούν ως έχουν.

Ένα δεύτερο πιθανό σενάριο επανάχρησης του, αφορά τη συγκέντρωση και μεταφορά στον χώρο αυτό των Δικαστηρίων του Πειραιά, καθώς οι υπάρχουσες εγκαταστάσεις έχουν τρομερές ελλείψεις και δεν κρίνονται κατάλληλες για τη χρήση και τη λειτουργία αυτή. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης μέσω της «ΘΕΜΙΣ Κατασκευαστική», πρότεινε την μετεγκατάσταση τους στο Ρετσίνα και την οικοδόμηση 70.000 M² για την κάλυψη των απαιτούμενων αναγκών.³ Η θέση του εργοστασίου ενδείκνυται για το εγχείρημα αυτό, λόγω της εγγύτητας του στο κέντρο της πόλης. Είναι μια ήπια μορφή επανάχρησης, αφού θεωρητικά δεν θα επέφερε μεγάλες αλλαγές στην αρχική μορφή των κτιρίων και θα είχε και κοινωνικά οφέλη καθώς θα διευκόλυνε πολύ την διέλευση του κοινού, σε σχέση με τη σημερινή θέση των Δικαστηρίων, και θα αποσυμφορίζε σημαντικά το κέντρο της πόλης.

Οι πολίτες του Πειραιά από πλευράς τους, με επιστολή τους προς το Δήμαρχο του Πειραιά κ. Β. Μιχαλολιάκο στις 18/01/2011(Κίνηση πολιτών «Η Λεύκα»), επιθυμούν την διατήρηση των κτιρίων του παλιού εργοστασίου και την διακήρυξη τους, έστω και την ύστατη στιγμή ως διατηρητέων, καθώς αποτελούν σημαντικό κομμάτι της βιομηχανικής μας ιστορίας. Στον περιβάλλοντα χώρο του εργοστασίου, διεκδικούν ένα πνεύμονα πρασίνου. Το οικόπεδο άλλωστε είχε χαρακτηριστεί και παλαιότερα ως χώρος πρασίνου, αποχαρακτηρίστηκε όμως με την

---

² http://www.piraeuspress.gr/index.php?view=article&catid=107%3A2009-03-04-21-45-32&id=3205%3A2009-10-13-08-30-38&option=com_content&Itemid=136

³ <http://www.mediashipping.gr/?q=node/5162>

πρόφαση ότι θα αξιοποιόταν ως Ολυμπιακό Ακίνητο το 2004. Οι ανάγκες της πόλης για την ύπαρξη πρασίνου είναι ιδιαίτερα αυξημένες.⁴ Να αναφέρουμε χαρακτηριστικά ότι ο νόμος ορίζει 6 M² πρασίνου ανά κάτοικο, όταν η σημερινή αναλογία αγγίζει το 1,56M². σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλοντος το όριο ώστε μια πόλη να θεωρείται βιώσιμη είναι 10 M² «πράσινου» ανά κάτοικο. Η αντίστοιχη στην Γαλλία είναι 20 M², ενώ στην Αμερική και τη Γερμανία 40M².⁵

Παρόμοια πρόταση είχε διαμορφώσει το 2006 ο δημοτικός συνδυασμός "Λιμάνι της Αγωνίας" με επικεφαλής τον τότε δήμαρχο του Πειραιά, τον Θ. Δρίτσα. Διεκδικούσανε τη δημιουργία τριών πάρκων στον Πειραιά, για την εξυγίανση της περιοχής και την βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Για το Εργοστάσιο Ρετσίνα προτείνουν την ύπαρξη υψηλού πρασίνου, την συντήρηση και τη διατήρηση των κτιρίων, χωρίς νέα δόμηση⁶

Το Εργαστήριο Αστικού Περιβάλλοντος του ΕΜΠ προτείνει μια απλούστερη και γι' αυτό εφικτή λύση για να ανασάνει η πόλη και οι πολίτες της. Να εκμεταλλευτούμε και να αναβαθμίσουμε τους υφιστάμενους μικρούς χώρους πρασίνου και να τους ενοποιήσουμε με πεζόδρομους ή δρόμους ήπιας κυκλοφορίας, ώστε να επιτρέπεται στους πολίτες να διέλθουν μέσα από δέντρα και φυτά μακριά από τα αυτοκίνητα⁷. Η πρόταση περιλαμβάνει τη δημιουργία 3 μεγάλων πάρκων συνολικής έκτασης 835 στρεμμάτων. Το εγχείρημα αυτό θα βοηθούσε πολύ στη βελτίωση του αστικού μικροκλίματος της πόλης, ανεβάζοντας ταυτόχρονα την αναλογία ελεύθερων χώρων – πρασίνου στα 4M² ανά κάτοικο.⁸ Όλες οι παραπάνω προτάσεις θα ήταν ωφέλιμες κοινωνικά και περιβαλλοντικά, αλλά δεν λαμβάνουν υπόψη τους την αξιοποίηση και την ανάδειξη του ίδιου του Εργοστασίου.

---

⁴<http://trelopeiraiotes.wordpress.com>

⁵ <http://www.asda.gr/elxoroisarpeiraias.htm>

⁶ <http://www.asda.gr/elxoroisarpeiraias.htm>

⁷ Τάνια Γεωργιοπούλου, σελ 29

⁸ ΠράσινοΧ3 στον Πειραιά, Εφημερίδα «Το Βήμα», Παρασκευή 11/02/2011,

Τέλος, διερευνάται το ενδεχόμενο αξιοποίησης του πρώην εργοστασίου, ως γήπεδο κλασσικού αθλητισμού με συγχρηματοδότηση μέσω ΣΔΙΤ και παράλληλες συγκοινωνιακές παρεμβάσεις, όπως η σύνδεση της οδού Αλών απευθείας με τη Θηβών και η κατάργηση του ρεύματος καθόδου της Ρετσίνα, ώστε να δημιουργηθεί ένα μεγάλο πάρκο. Η πρόταση περιλαμβάνει επίσης την στέγαση του Πνευματικού Κέντρου του δήμου Πειραιά, σε κάποιο από τα ιστορικά κτίρια του εργοστασίου Ρετσίνα.⁹ Η πρόταση αυτή θα ήταν ωφέλιμη κοινωνικά και χωροταξικά, καθώς στην περιοχή δεν υπάρχουν ανάλογες αθλητικές εγκαταστάσεις, ίσως όμως μια τέτοια χρήση θα υποβάθμιζε την πολιτιστική και ιστορική σημασία του εργοστασίου.

Γενικά θεωρούμε ότι θα ήταν καταλληλότερη η επίδοση μιας πολιτιστικής χρήσης στο χώρο. Παρακάτω παραθέτουμε την δική μας πρόταση για την επανάχρηση της ιστορικής αυτής κλωστοϋφαντουργίας του 19^{ου} αιώνα.

Η δική μας πρόταση για την αξιοποίηση του βιομηχανικού συγκροτήματος

Η επιθυμία μας θα ήταν να αναδείξουμε την ιστορική και βιομηχανική αξία του συγκροτήματος, χαρίζοντας του ταυτόχρονα έναν εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Μια έκταση βέβαια τόσο μεγάλη μπορεί να υποστηρίξει περισσότερες από μια δραστηριότητες. Βασική μας επιδίωξη λοιπόν είναι να μεταμορφώσουμε το ανενεργό αυτό βιομηχανικό χώρο, σε χώρο πολιτισμού και αναψυχής, με πολύ πράσινο, ώστε να συμβάλει στην αναβάθμιση της περιοχής και την ποιότητα ζωής των κατοίκων της.

Κύριο θέμα της πρότασής μας αποτελεί η δημιουργία ενός Μουσείου Παραδοσιακών Επαγγελμάτων, με αναπαραστάσεις παραδοσιακών εργαστηρίων και χώρους διάδρασης. Το Μουσείο τοποθετείται στο κτίριο Β2 και έχει έκταση 438 Μ². Στα κτίσματα Ε2 – Ε6, προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε μια μικρή “γειτονιά”, με το τσαγκαράδικο, το μαραγκούδικο, το τενεκετζίδικο της, κ.α. Στους χώρους αυτούς

---

⁹ http://piraeuspress.gr/index.php?view=article&catid=126%3A2009-04-23-23-19-13&id=1178%3A-19-&option=com_content&Itemid=144

ο επισκέπτης μπορεί να ταξιδέψει νοητά πίσω στο χρόνο, ώστε να γνωρίσει από κοντά τα παραδοσιακά αυτά επαγγέλματα, που εξαφανίζονται χρόνο με το χρόνο. Στους χώρους διάδρασης, ο επισκέπτης μπορεί με την παρεχόμενη καθοδήγηση να φτιάξει τα δικά του δημιουργήματα, το οποίο αποτελεί μια ευχάριστη, εκπαιδευτική εμπειρία.

Αναγνωρίζοντας την εξέχουσα θέση της κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα, στην Ελληνική βιομηχανία, αφιερώσαμε το κτίριο Α για την δημιουργία ενός Μουσείου Κλωστοϋφαντουργίας. Επιλέξαμε το χώρο αυτό, διότι φιλοξενεί την ιστορική καμινάδα της επιχείρησης. Το κτίριο αυτό έχει έκταση 830 Μ² και θα περιλαμβάνει μόνιμες εκθέσεις κλωστικής, υφαντικής, μηχανημάτων, αλλά και χώρο διάδρασης όπου ο επισκέπτης θα μπορεί να δημιουργήσει το δικό του μικρό αργαλειό με απλά καθημερινά υλικά.

Τα κτίρια Α7, Δ4, Δ5 και Δ10 προσφέρονται ως εκθεσιακοί χώροι για μόνιμες και περιοδικές εκθέσεις, με ευέλικτα ελαφριά πετάσματα ώστε να προσαρμόζονται εύκολα στις ανάγκες της κάθε έκθεσης.

Στο κτίριο Β5, προτείνουμε την δημιουργία Βιβλιοθήκης 530 Μ², δυναμικότητας 130 περίπου ατόμων, με εξειδικευμένο υλικό που αφορά την βιομηχανική αρχαιολογία. Η βιβλιοθήκη αυτή θα διαθέτει αναγνωστήριο, γραφεία διοικητικών υπηρεσιών, καθώς και χώρους υγιεινής. Επίσης στον χώρο του κτιρίου Β4 θα δημιουργηθεί μια μικρή βιβλιοθήκη, δυναμικότητας 65 περίπου ατόμων, με αναγνωστήριο, χώρους υγιεινής και ξεχωριστό χώρο για τα βιβλιοστάσια. Η βιβλιοθήκη αυτή θα φιλοξενεί το Αρχείο της Κλωστοϋφαντουργίας Ρετσίνα, το οποίο θα είναι προσβάσιμο σε μελετητές.

Για της ανάγκες παραλαβής, καταγραφής και συντήρησης των εκθεμάτων, δημιουργήσαμε δυο ανεξάρτητους χώρους. Στο κτίριο Β1 θα εκτελούνται οι εργασίες για την συντήρηση των σχεδίων και των εγγράφων του Αρχείου Ρετσίνα. Ανάλογες εργασίες θα εκτελούνται στο κτίριο Ε1, για την συντήρηση των μουσειακών εκθεμάτων και των μηχανημάτων.

Τα κτίρια Γ2 και Γ3 θα θέλαμε να τα διαμορφώσουμε ως αίθουσα εκδηλώσεων, προβολών και σεμιναρίων, για θέματα που αφορούν τη βιομηχανία, την βιομηχανική αρχαιολογία, αλλά και τον αρχιτεκτονικό κλάδο γενικότερα.

Στην μεγάλη έκταση που καταλαμβάνει το κτίριο Γ1, η πρότασή μας προβλέπει τη δημιουργία μεγάλου θερινού κινηματογράφου με αυτόματη, ανοιγόμενη οροφή. Στις εγκαταστάσεις του περιλαμβάνονται χώροι υγιεινής, καντίνα με τραπεζάκια, αλλά και βοηθητικοί χώροι, όπως θάλαμος προβολής, και εκδοτήρια εισιτηρίων.

Το ανατολικό τμήμα του κτιρίου Γ, μεταμορφώνεται σε χώρο απασχόλησης για τους μικρούς μας φίλους. Το κτίριο Γ7 και τμήμα του Γ6, μετατρέπονται σε υπαίθριο χώρο παιχνιδιού και δραστηριοτήτων. Το κτίριο Γ4 και το υπόλοιπο τμήμα του κτιρίου Γ6, θα λειτουργούν ως χώρος παιχνιδιού και δημιουργικής απασχόλησης για παιδιά σχολικής και προσχολικής ηλικίας, με χειροτεχνεία, κουκλοθέατρο, επιτραπέζια και ηλεκτρονικά παιχνίδια καθώς και αίθουσα προβολής ταινιών.

Το κτίριο Ζ μετατρέπεται σε καφέ – αναψυκτήριο και το κτίριο Ε7 σε κυλικείο, ενώ ο χώρος γύρω από αυτά μεταμορφώνεται σε χώρο πρασίνου και περιπάτου, με πλακόστρωση από κυβόλιθους, παγκάκια, σιντριβάνια και πολύ πράσινο.

Τμήμα του κτιρίου Ε6 θα κατεδαφιστεί για τις ανάγκες διαμόρφωσης μιας ακόμη κύριας εισόδου – εξόδου, μπροστά από την οποία θα δημιουργηθεί υπόγειος, ρομποτικός χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων με 4 επίπεδα, συνολικής δυναμικότητας 188 θέσεων. Τμήμα του κτιρίου Ε7 θα διατεθεί για τις διοικητικές ανάγκες, του χώρου στάθμευσης, αλλά και για την δημιουργία κλιμακοστασίου που θα οδηγεί στις υπόγειες αυτές εγκαταστάσεις. Περισσότερες πληροφορίες παρέχονται στο παράρτημα 3.

Οι δυο κύριες εισοδοί του εργοστασίου επί της οδού Ρετσίνα, θα παραμείνουν ως έχει και σε κάθε είσοδο θα υπάρχει θυρωρείο, για τον έλεγχο της εισόδου και εξόδου των οχημάτων στο χώρο, και για παροχή πληροφοριών.

Τα νέα κτίρια διοίκησης του συγκροτήματος θα θέλαμε να τα διατηρήσουμε στην αρχική τους θέση, στο κτίριο Δ1 δηλαδή, διατηρώντας μάλιστα την παλαιά διαρρύθμιση των χώρων.

Τα εναπομείναντα κτίρια θα χρησιμοποιηθούν ως αποθηκευτικοί ή βοηθητικοί χώροι για τις ανάγκες του συγκροτήματος, εκτός από το κτίριο Β3, για το οποίο προβλέπεται η διαμόρφωση χώρου παροχής πρώτων βοηθειών.

Συμπεράσματα - Επίλογος

Όσο περνάει ο καιρός και το υφιστάμενο βιομηχανικό συγκρότημα παραμένει ανενεργό, θα συνεχίσει να υποβαθμίζεται και να καταστρέφεται, με αποτέλεσμα σε λίγα χρόνια να μην υπάρχει τίποτα να διασώσουμε. Ήδη η αδιαφορία της Εθνικής Τράπεζας για την συντήρηση της ιστορικής αυτής κλωστοϋφαντουργίας είναι εμφανής. Οι επεμβάσεις αποκατάστασης της και η υιοθέτηση μιας νέας χρήσης, μπορούν να ξαναδώσουν ζωή στο συγκρότημα..

Τα σενάρια αξιοποίησης για έναν τέτοιο χώρο είναι άφθονα, και τροποποιούνται ανά διαστήματα, ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Στην χώρα μας δεν έχουν πραγματοποιηθεί ακόμα πολλά εγχειρήματα επανάχρησης τέτοιας κλίμακας, διότι η βιομηχανική αρχαιολογία είναι ένας σχετικά νέος κλάδος, η Ευρώπη όμως έχει πολλά αξιόλογα παραδείγματα να επιδείξει.

Οποιοδήποτε σενάριο αξιοποίησης και αν ακολουθήσουμε θα πρέπει να επιλέγεται προσεκτικά και πάντα με γνώμονα το σεβασμό για τις αξίες που αντιπροσωπεύει ο κάθε βιομηχανικός χώρος. Μπορεί το σενάριο που επιλέξαμε στην παρούσα εργασία, να μην επιφέρει τα οικονομικά κέρδη που θα επέφερε η υιοθέτηση μιας καθαρά εμπορικής χρήσης, δημιουργεί όμως μια μορφή βιομηχανικού τουρισμού. Το γεγονός αυτό ενεργεί θετικά στην πραγματοποίηση του στόχου μας, διότι δημιουργεί τις κατάλληλες προϋποθέσεις για λήψη κρατικών χρηματοδοτήσεων, ενώ ταυτόχρονα παροτρύνει και τους ανεξάρτητους ιδιωτικούς φορείς να επενδύσουν χρηματικά κεφάλαια, προς την κατεύθυνση αυτή.

Πέρα από το οικονομικό θέμα, το ζητούμενο είναι η προσέλκυση επισκεπτών, ο εκπαιδευτικός και πολιτιστικός χαρακτήρας του χώρου, η ανάδειξη του βιομηχανικού χαρακτήρα του και η ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινού για θέματα βιομηχανικής κληρονομιάς. Έχουμε άλλωστε πολλά να μάθουμε από τη μελέτη του παρελθόντος.

Ταυτόχρονα, η ηθική ικανοποίηση που νιώθουμε, αφού με τον τρόπο αυτό συμβάλλουμε στην διάσωση ενός βιομηχανικού μνημείου, δεν περιγράφεται με λόγια. Γνωρίζουμε ότι το ζήτημα της διάσωσης και επανάχρησης της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας μας, δεν είναι κάτι που μπορεί να πραγματοποιηθεί από την μια στιγμή στην άλλη. Θα χρειαστούν χρόνια... Ακόμα και δεκαετίες... Αλλά κάθε μικρό βήμα που κάνουμε, μας φέρνει όλο και πιο κοντά στην πραγματοποίηση του στόχου μας.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

1. ΠράσινοΧ3 στον Πειραιά, Εφημερίδα «Το Βήμα», Παρασκευή 11/02/2011, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=383865&wordsinarticle=%ce%a1%ce%b5%cf%84%cf%83%ce%af%ce%bd%ce%b1>
2. http://www.piraeuspress.gr/index.php?view=article&catid=107%3A2009-03-04-21-45-32&id=3205%3A2009-10-13-08-30-38&option=com_content&Itemid=136
3. <http://www.mediashipping.gr/?q=node/5162>
4. <http://trelopeiraiotes.wordpress.com/2010/04/20/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%83-%CE%BA%CE%B9%CE%BD%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%83-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CF%89%CE%BD-%E2%80%9C%CE%B7-%CE%BB%CE%B5%CF%85%CE%BA%CE%B1%E2%80%9D/>

5. Γιάννης ΚΩΣΤΑΚΗΣ, Εφημερίδα ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ 10-3-2002, <http://www.asda.gr/elxoroi/sarpeiraias.htm>
6. Γαλανοπούλου Μαρία, *Πρόταση για τρία πάρκα για τον Πειραιά*, Εφημερίδα Αυγή 22-6-06, <http://www.asda.gr/elxoroi/sarpeiraias.htm>
7. Τάνια Γεωργιοπούλου, *Μικροί «εθνικοί κήποι» στις γειτονιές*, Εφημερίδα «Καθημερινή», Κυριακή 4 Οκτωβρίου 2009, σελ 29
8. *ΠράσινοΧ3 στον Πειραιά*, Εφημερίδα «Το Βήμα», Παρασκευή 11/02/2011, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=383865&wordsinarticle=%ce%a1%ce%b5%cf%84%cf%83%ce%af%ce%bd%ce%b1>
9. http://piraeuspress.gr/index.php?view=article&catid=126%3A2009-04-23-23-19-13&id=1178%3A-19-&option=com_content&Itemid=144

ΠΗΓΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Παλιός Βιομηχανικός εξοπλισμός

ΠΗΓΗ: <http://www.dpgr.gr/forum/index.php?topic=5357.0>

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αγριαντώνη Χριστίνα, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα*, Ιστορικό αρχείο Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1986
2. Αναστασόπουλος Α. Γεώργιος, *Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας 1840-1940*, Τόμος Β' (1885-1922) Αθήνα 1947 Ανδρεαδάκη Ελένη , *Βιοκλιματικός σχεδιασμός: περιβάλλον και βιωσιμότητα*, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 2006,
3. Δαφέρμος Αντώνης Β., *Παραδοσιακά επαγγέλματα που χάνονται*, Β' Έκδοση, Ρέθυμνο 2008
4. Δεμίρη Κωνσταντίνα, *Τα ελληνικά κλωστοϋφαντουργεία* , Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991
5. *Ήπιες επεμβάσεις και προστασία ιστορικών κατασκευών. Διατήρηση & βελτίωση της αρχικής δομής και τυπολογίας*. Πρακτικά 1^{ου} Εθνικού Συνεδρίου 23-25 Νοεμβρίου 2000, Θεσσαλονίκη, Υπ.Πο/4^η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων/Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας/Τμήμα κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 2001 σελ. 29
6. Καμπούρογλου Παντολέων, *Ιστορία του Πειραιώς από 1833-1882 έτους*, Αθήνα 1883
7. Κοκκίνη Α., Παππά Ι., «*Τα παλιά βιομηχανικά κτίρια στην Ελλάδα και στην Ιταλία: αρχές επανάχρησης και σύγκριση παραδειγμάτων: Πάτρα- Βόρεια Ιταλία*», Διάλεξη αρχιτεκτόνων μηχανικών ΕΜΠ, 2004
8. Κοτέα Γ. Μαριάνθη, *Η Βιομηχανική ζώνη του Πειραιά (1860-1900)*, Αθήνα 1997,
9. Λώζος Πάνος ,*Ο Πειραιάς του άλλοτε*, 1987
10. Μαλικούτη Σταματίνα, *Πειραιάς 1834-1912: Λειτουργική συγκρότηση και πολεοδομική εξέλιξη*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Πειραιώς, 2004
11. Μελισουργάκη – Αρφαρά Μ., *Αρχιτεκτονικά στοιχεία και συνθέσεις*, εκδόσεις «ΗΒΟΣ», Αθήνα, 1988
12. Μιχελή Λίζα , *Πειραιάς: Από το Πόρτο Λεόνε στη Μαγχεστρία της Ανατολής*, , Εκδόσεις Γαλάτεια, 1993,
13. Ν. Καλογήρου, Μ. Νομικός, Γ. Παλάσκας, Ν. Παπαμίχος, *Ο σχεδιασμός της επανάχρησης. Η μεθοδολογία των επεμβάσεων στα ιστορικά οικιστικά σύνολα της Μακεδονίας*, Έκδοση του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1990, σελ 7-12

14. Πανελλήνιος Σύλλογος Χημικών Μηχανικών Τμήμα Β. Ελλάδα, *Βιομηχανική Πολιτιστική κληρονομιά και εξέλιξη της τεχνολογίας σε βιομηχανικούς κλάδους της Βόρειας Ελλάδας*, Τεχνικό Μουσείο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000
15. Παπαστεφανάκη Λήδα, *Εργασία, Τεχνολογία και φύλο στην ελληνική Βιομηχανία: Η κλωστοϋφαντουργία του Πειραιά*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2009
16. Ρ. Μήτουλα, Λ. Παταργιάς, Α. Πουλούδης, *Η φυσιογνωμία των πόλεων αναδεικνύεται με την ένταξη των αρχαιολογικών μνημείων στο περιβάλλον τους. Η περίπτωση της Αθήνας*, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 17/2001, σ.σ. 215-217
17. Τσοκόπουλος Βασίλης, *Πειραιάς 1835-70: Εισαγωγή στην ιστορία του ελληνικού Μάντσεστερ*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1984
18. Χατζημανωλάκης Γιάννης, *Οι δήμαρχοι του Νεότερου Πειραιά*, Πειραιάς 1999

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Derek Latham, *Creative Re-use of Buildings*, Volume one, 2000
2. Jacques Pinard, *Η βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991, σελ. 13 & σελ. 95
3. Michael Stratton, *Industrial Buildings Conservation and Regeneration*, E & FN Spon, 2000
4. Slotta Rainer, *Εισαγωγή στη βιομηχανική αρχαιολογία*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1992, σελ 179- 187

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. <http://www.anaco.gr/gr/rob/garage/default.htm>
2. <http://www.autoparking.gr/>
3. http://www.el.wikipedia.org/wiki/Θεόδωρος_Ρετσίνας
4. http://195.167.92.247/epan/site/Beneficiaries/calls/t_docpage?doc=/docs/MainDocuments/Calls/Axonas_2/2_12_3_2005
5. <http://courses.arch.ntua.gr/fsr/111911/4subject.pdf>
6. <http://courses.arch.ntua.gr/fsr/111982/9report3.pdf>

7. <http://el.wikipedia.org>
8. <http://elefsinamagoula.com>
9. <http://en.wikipedia.org>
10. <http://kathleen-duffy.suite101.com/vienna-gasometers-converted-to-new-homes-shops-a168155>
11. http://library.tee.gr/digital/books_notee/book_59509/book_59509_karavasili.pdf
12. <http://photozou.jp/photo/show/138764/3889299>
13. http://piraeuspress.gr/index.php?view=article&catid=126%3A2009-04-23-23-19-13&id=1178%3A-19-&option=com_content&Itemid=144
14. http://portal.tee.gr/portal/page/portal/INTER_RELATIONS/organizations/int-organisations/ICOMOS.pdf
15. <http://trelopeiraiotes.wordpress.com>
16. <http://twistedstifter.com/2009/10/gasometers-of-vienna/>
17. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Mines_5.jpg
18. <http://www.arcspace.com/architects/nouvel/gasometer2/>
19. <http://www.asda.gr/elxoro/sarpeiraias.htm>
20. <http://www.demekav.gr/tsalapatas.html>
21. <http://www.diki.gr/museum/EL/city/chronos.asp?year=1925>
22. http://www.duncanjdsmith.com/uploads/phjpri/gasometer_db_article.pdf
23. <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=81363>
24. <http://www.ert-archives.gr/V3/public/pop-view.aspx?tid=75827&tsiz=0&act=mMainView>
25. <http://www.google.com/imgres?q=gasometer&hl=el&biw=1024&bih=673&gbv=2&bm=isch&tbnid=jXVy4Vgx8YVXIM:&imgrefurl=http://www.neatorama.com/tag/gasometer/&docid=iV5XJoJJZcg4-M&w=352&h=500&ei=GzJiTseKNqeg4gS7z-WyCg&zoom=1>
26. <http://www.icomos.org/docs/amsterdam.html>
27. <http://www.ine-notebooks.org/index.php/te/article/viewFile/179/233>
28. http://www.i-politismos.gr/tsalapatas_sx.html#awer
29. http://www.i-politismos.gr/tsalapatas_sx.html#awer
30. <http://www.ltp.ntua.gr/services/infrastructure>
31. http://www.ltp.ntua.gr/uploads/H3/NO/H3NO11Ge_6SAKeEWiQLQw/Fotiou.pdf
32. <http://www.mediashipping.gr/?q=node/5162>
33. <http://www.mnactec.cat/ticcih/organisation.htm>

34. <http://www.monumenta.org/article.php?IssueID=5&ArticleID=443&CategoryID=3&lang=gr>
35. http://www.ntua.gr/vitruvius/ress_doc/laurium.pdf
36. <http://www.piop.gr/>
37. <http://www.piop.gr/PiopMuseum.asp?ID=427&NT=18&Lang=1&MuseumID=425>
38. http://www.piraeuspress.gr/index.php?view=article&catid=107%3A2009-03-04-21-45-32&id=3205%3A2009-10-13-08-30-38&option=com_content&Itemid=136
39. http://www.streetsensation.co.uk/sights/tate_modern.htm
40. <http://www.tanea.gr/diakopes/?aid=4578092>
41. <http://www.tate.org.uk/modern/building/>
42. <http://www.tate.org.uk/modern/explore/>
43. <http://www.ticcih.gr>
44. http://www.tmth.edu.gr/egyklopaideia.php?egkTitle=textiles&kioskText=text_e1
45. http://www.tmth.edu.gr/egyklopaideia.php?egkTitle=textiles&kioskText=text_e4
46. <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=383865&wordsinarticle=%ce%a1%ce%b5%cf%84%cf%83%ce%af%ce%bd%ce%b1>
47. <http://www.unesco-hellas.gr/gr/default.htm>,
48. http://www.viokliron.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=30&Itemid=37
49. <http://www.wgpa.us/events/>
50. https://courses.arch.ntua.gr/fsr/131229/Biomhchaniki%20Arxaiologia_N_Belavilas.pdf
51. www.cilac.com
52. www.eae.org.gr/Texts/pub_an_11b.pdf
53. www.eie.gr/institutes/kne/ine.htm
54. www.et.gr
55. www.greekarchitects.gr/gr/επιλεγόμενα/η-επανάχρηση-της-φάμπρικας-και-η-βιώσιμη-χρήση-id911
56. www.ltp.ntua.gr
57. www.ltp.ntua.gr/uploads/UK/WQ/UKWQHRKt-QAzxqdgdfWsQ/istoriko-Panagopoulos.pdf
58. www.sechurba.eu/files/Sechurba-Guide-GR-web.pdf
59. www.sia-web.org
60. www.tate.org.uk/modern

61. www.unesco.org
62. <http://www.woehr.de>

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 9 (1975)
2. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 25 (1991)
3. Αρχιτεκτονικά Θέματα, Τεύχος 27 (1993)
4. Εφημερίδα «Καθημερινή», 4/10/2009
5. Εφημερίδα «Το Βήμα», 28/5/2000
6. Εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», 8/6/2009
7. *Η καθημερινή Επτά Ημέρες, Βιομηχανική Αρχαιολογία, 7/1/ 2001*
8. Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 18 (1986)
9. Περιοδικό «Αρχαιολογία και τέχνες», Τεύχος 89, (2003)
10. Περιοδικό «Αρχαιολογία», τεύχος 18 (1986),
11. Περιοδικό «Τεχνικά», τεύχος 258, (2009)
12. Περιοδικό Τεχνολογία, τεύχος 1 (1987)
13. Περιοδικό Τεχνολογία Τεύχος 5/6 (1992)
14. Περιοδικό Τεχνολογία, Τεύχος 9 (1999)

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ

1. Γενικά Αρχεία του Κράτους, με αριθμό πρωτοκόλου 26.11.10 και αυξοντα αριθμό εισαγωγής 1804. Κατηγορία «Μικρές συλλογές» με αριθμό Κ365
2. Ιστορικό αρχείο Εθνικής Τράπεζας με κωδικό αριθμού φακέλου Α1Σ34Υ11Φ285 με τίτλο σειράς «Βιομηχανική πίστη. Υπηρεσία μελέτης επιχειρήσεων και χρηματοδοσιών

ΠΙΝΑΚΕΣ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΩΝ

Πίνακας 1: Ιστορικό αρχείο Εθνικής Τράπεζας με κωδικό αριθμού φακέλου Α1Σ34Υ11Φ285 με τίτλο σειράς «Βιομηχανική πίστη. Υπηρεσία μελέτης επιχειρήσεων και χρηματοδοσιών

Πίνακας 2: Ιστορικό αρχείο Εθνικής Τράπεζας με κωδικό αριθμού φακέλου Α1Σ34Υ11Φ285 με τίτλο σειράς «Βιομηχανική πίστη. Υπηρεσία μελέτης επιχειρήσεων και χρηματοδοσιών

Πίνακας 3: Ιστορικό αρχείο Εθνικής Τράπεζας με κωδικό αριθμού φακέλου Α1Σ34Υ11Φ285 με τίτλο σειράς «Βιομηχανική πίστη. Υπηρεσία μελέτης επιχειρήσεων και χρηματοδοσιών

Πίνακας 4: Χριστίνα Αγγριαντώνη, Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα, Ιστορικό αρχείο Εμπορική Τράπεζα Ελλάδος, Αθήνα 1986, σελ. 388

Παράρτημα 1

Βασικά διεθνή κείμενα

Ο Χάρτης της Βενετίας

Ο Χάρτης της Βενετίας για την Αποκατάσταση και Συντήρηση Μνημείων και Μνημειακών Συνόλων (ή Χάρτα της Βενετίας) καταρτίστηκε κατά τη διάρκεια του δευτέρου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών των Ιστορικών Μνημείων, που πραγματοποιήθηκε στη Βενετία στις 25-31 Μαΐου 1964 και που διοργανώθηκε από το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS). Ο Χάρτης αναγνωρίζεται διεθνώς ως ένα διαχρονικό πλαίσιο κατευθυντήριων αρχών που διέπουν την θεωρία και κυρίως την πράξη της Αποκατάστασης και της Συντήρησης κάθε είδους Μνημείων.

Ορισμοί

Άρθρο 1. Η έννοια ενός ιστορικού μνημείου δεν καλύπτει μόνο το μεμονωμένο αρχιτεκτονικό έργο αλλά και την αστική ή την αγροτική τοποθεσία που μαρτυρεί ένα ιδιαίτερο πολιτισμό μια ενδεικτική εξέλιξη ή ένα ιστορικό γεγονός. Αυτό ισχύει όχι μόνο για τις μεγάλες δημιουργίες αλλά και για τα ταπεινά έργα που με τον καιρό απέκτησαν πολιτιστική σημασία.

Άρθρο 2. Η συντήρηση και η αποκατάσταση των μνημείων, αποτελεί έναν επιστημονικό κλάδο ο οποίος πρέπει να αποτείνεται στη συνεργασία όλων των επιστημών και όλων των τεχνών που μπορούν να συνεισφέρουν στη μελέτη και τη διάσωση της μνημειακής κληρονομιάς.

Στόχος

Άρθρο 3. Η συντήρηση και η αποκατάσταση των μνημείων αποσκοπούν να τα διασώσουν τόσο σαν έργα τέχνης όσο και σαν ιστορικές μαρτυρίες .

Συντήρηση

Άρθρο 4. Η συντήρηση των μνημείων έχει σαν πρωταρχική απαίτηση τη συνεχή και μόνιμη φροντίδα για την διατήρησή τους.

Άρθρο 5. Η συντήρηση των μνημείων ευνοείται πάντοτε από την καταλληλότητα τους να χρησιμοποιηθούν για κάποιο σκοπό ωφέλιμο στην κοινωνία. Μια τέτοια χρησιμοποίηση είναι βέβαια επιθυμητή, αλλά δεν πρέπει να αλλάζουν την διάρθρωση ή την διακόσμηση των κτιρίων. Οι διαρρυθμίσεις που επιβάλλει η αλλαγή της λειτουργίας τους (από νέες χρήσεις) πρέπει να αντιμετωπίζονται και ενδεχομένως να επιτρέπονται μέσα σ' αυτά τα όρια.

Άρθρο 6. Η συντήρηση ενός μνημείου συνεπάγεται την διατήρηση του άμεσου περιβάλλοντος του, στην κλίμακα του. Αν το παραδοσιακό πλαίσιο δεν έχει εξαφανισθεί, έχουμε καθήκον να το διατηρήσουμε αλλά και ταυτόχρονα να αποκλείσουμε κάθε άλλη προσθήκη, κάθε κατεδάφιση και κάθε αλλαγή που θα μπορούσε να αλλάξει τις σχέσεις των όγκων και των χρωμάτων.

Άρθρο 7. Το μνημείο είναι αναπόσπαστο από την ιστορική στιγμή που αντιπροσωπεύει και από τον χώρο που είναι τοποθετημένο. Επομένως η μετακίνηση του όλου ή τμήματος ενός μνημείου μπορεί να γίνει παραδεκτή μόνο αν επιβάλλεται από την ανάγκη διασώσεως του, ή δικαιολογείται από λόγους μεγάλης εθνικής ή διεθνούς σημασίας.

Άρθρο 8. Τα γλυπτικά, ζωγραφικά ή διακοσμητικά στοιχεία που είναι αναπόσπαστα δεμένα με το μνημείο, δεν μπορούν να διαχωριστούν παρά μόνο αν το μέτρο αυτό είναι η μοναδική διέξοδος για να εξασφαλιστεί η διάσωση τους.

Αποκατάσταση και Αναστύλωση

Άρθρο 9. Η διαδικασία της αποκαταστάσεως είναι μια επέμβαση υψηλής εξειδίκευσης που επιβάλλεται να γίνεται κατ' εξαίρεση. Έχει σαν στόχο να διατηρήσει και να αποκαλύψει τις ιστορικές και αισθητικές αξίες του μνημείου και βασίζεται στον σεβασμό προς την αρχική του υπόσταση και τα αυθεντικά του στοιχεία. Σταματάει στο σημείο που αρχίζουν να υπάρχουν υποθέσεις. Πέρα από αυτό το σημείο, οποιαδήποτε εργασία που ενδεχομένως θα θεωρηθεί απαραίτητη για τεχνικούς ή αισθητικούς λόγους, θα πρέπει να διαχωρίζεται από την αρχική αρχιτεκτονική σύνθεση και να φέρνει την σφραγίδα της εποχής μας. Σε όλες τις περιπτώσεις η αρχαιολογική μελέτη θα προηγείται της αποκατάστασης και θα την ακολουθεί.

Άρθρο 10. Όταν οι παραδοσιακές τεχνικές αποδεικνύονται ανεπαρκείς, η στερέωση ενός μνημείου μπορεί να εξασφαλιστεί με την προσφυγή σε όλες σε όλες τις σύγχρονες τεχνικές συντηρήσεως και κατασκευές, που η αποτελεσματικότητα θα έχει αποδειχθεί από τα επιστημονικά δεδομένα και τις οποίες θα εγγυάται η πείρα της εφαρμογής τους.

Άρθρο 11. Οι αξιόλογες προσθήκες όλων των εποχών στη σημερινή υπόσταση ενός μνημείου πρέπει να γίνουν σεβαστές, γιατί σκοπός της αποκαταστάσεως του δεν είναι η ενότητα του αρχικού του ρυθμού. Όταν ένα κτίριο φέρνει υπερκείμενες φάσεις διαφόρων εποχών, η επαναφορά στην αρχική του κατάσταση δεν δικαιολογείται παρά μόνο κατ' εξαίρεση. Αν, δηλαδή, τα στοιχεία που θα αφαιρεθούν έχουν πολύ μικρή σημασία και η σύνθεση που θα αποκαλυφθεί είναι μεγάλης ιστορικής, αρχαιολογικής ή αισθητικής αξίας κι ακόμη αν η κατάσταση της διατηρήσεως του μνημείου κριθεί αρκετά ικανοποιητική. Η κρίση σχετικά με την αξιολόγηση των μεταγενέστερων στοιχείων και η απόφαση για την απάλειψη τους, δεν θα πρέπει να εξαρτώνται μόνο από το άτομο που ανέλαβε την μελέτη του έργου.

Άρθρο 12. Τα στοιχεία που προορίζονται να αντικαταστήσουν τμήματα του μνημείου που έχουν καταστραφεί, πρέπει να ενσωματώνονται αρμονικά στο σύνολο, αλλά και να διακρίνονται από τα αυθεντικά μέρη, έτσι ώστε να μην πλαστογραφούνται τα καλλιτεχνικά και ιστορικά τεκμήρια του κτιρίου.

Άρθρο 13. Οι προσθήκες δεν μπορεί να γίνουν ανεκτές παρά μόνο αν σέβονται όλα τα ενδιαφέροντα μέρη του κτιρίου, το παραδοσιακό του πλαίσιο, την ισορροπία της συνθέσεως του και τις σχέσεις του με τον περιβάλλοντα χώρο.

Μνημειακά Σύνολα

Άρθρο 14. Τα μνημειακά σύνολα πρέπει να γίνουν αντικείμενο ειδικών φροντίδων για να σωθεί η ακεραιότητά τους και να εξασφαλισθεί η εξυγίανσή τους, η διαρρύθμισή και η αξιοποίησή τους. Οι εργασίες για την συντήρηση και την αποκατάστασή τους, πρέπει να εμπνέονται από τις αρχές που διατυπώνονται στα προηγούμενα άρθρα.

Ανασκαφές

Άρθρο 15. Οι ανασκαφές πρέπει να γίνονται σύμφωνα με τους επιστημονικούς κανόνες και καθώς ορίζουν οι "συστάσεις για τους διεθνείς όρους που πρέπει να εφαρμόζονται στις αρχαιολογικές ανασκαφές" τις οποίες υιοθέτησε η UNESCO το 1956. Επιβάλλεται να γίνεται διευθέτηση των ερειπίων και να λαμβάνονται τα αναγκαία μέτρα για την συντήρηση και την μόνιμη προστασία των αρχιτεκτονικών στοιχείων και των ευρημάτων. Εξάλλου, θα είναι ευπρόσδεκτη κάθε πρωτοβουλία που θα διευκολύνει την κατανόηση του μνημείου χωρίς να παραμορφώνει την σημασία του. Ωστόσο, κάθε εργασία ανακατασκευής θα πρέπει να αποκλείεται εκ των προτέρων. Μόνο η αναστήλωση μπορεί να αντιμετωπισθεί, δηλαδή η ανασύνθεση μελών που σώθηκαν αλλά έχουν μετακινηθεί. Οι συμπληρώσεις όμως θα είναι πάντα αναγνωρίσιμες και θα αντιπροσωπεύουν το ελάχιστο που απαιτείται για να εξασφαλιστούν οι συνθήκες συντηρήσεως του μνημείου και να αποκατασταθεί η μορφολογική του συνέχεια.

Τεκμηρίωση και δημοσιεύσεις

Άρθρο 16. Οι εργασίες συντηρήσεως, αποκαταστάσεως και ανασκαφής θα πρέπει να βασίζονται σε εξακριβωμένη τεκμηρίωση, δηλαδή σε αναλυτικές και κριτικές εκθέσεις, εικονογραφημένες με σχέδια και φωτογραφίες. Όλες οι φάσεις των εργασιών για την απάλειψη νεώτερων στοιχείων, την στερέωση, την ανασύνθεση και την ένταξη νέων (στοιχείων), καθώς και όλα τα τεχνικά και μορφολογικά στοιχεία που θα εξακριβώνονται κατά την διάρκεια των εργασιών, θα πρέπει να καταγράφονται λεπτομερειακά. Αυτή η τεκμηρίωση θα κατατίθεται στα αρχεία ενός δημοσίου ιδρύματος και θα είναι προσιτή στους ερευνητές. Προτείνεται η δημοσίευσή τους.

(Μετάφραση στα ελληνικά: Ε. Φερεντίνου, Πηγή: Αρχιτεκτονικά θέματα 9/1975)

Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ

Το Συνέδριο του Άμστερνταμ, το σημαντικότερο γεγονός της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς του έτους 1975, με αντιπροσώπους από όλα τα μέρη της Ευρώπης, χαιρετίζει ολόψυχα τον Χάρτη της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η Επιτροπή διαπιστώνει ότι η μοναδική αρχιτεκτονική της Ευρώπης είναι κοινή κληρονομιά όλων των λαών της και διακηρύσσει την πρόθεση των κρατών - μελών να συνεργαστούν μεταξύ τους και με άλλες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για την προστασία της.

Το Συνέδριο διακηρύσσει επίσης ότι η ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική κληρονομιά της Ευρώπης είναι αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς ολόκληρου του κόσμου και επισημαίνει με μεγάλη ικανοποίηση την ανάληψη αμοιβαίας δέσμευσης για την προώθηση της συνεργασίας και των ανταλλαγών στον πολιτιστικό τομέα , όπως διατυπώνεται στην τελική Πράξη του Συνεδρίου για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη που εγκρίθηκε στο Ελσίνκι τον Ιούλιο του τρέχοντος έτους.

Το Συνέδριο, στηριζόμενο στις παραπάνω διαπιστώσεις, τονίζει τις ακόλουθες αρχικές αρχές:

- a) Εκτός από την ανεκτίμητη πολιτιστική αξία της, η ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική κληρονομιά βοηθάει τους λαούς της Ευρώπης να συνειδητοποιήσουν την κοινή τους ιστορία και την κοινή τους μοίρα. Γι αυτό η διατήρησή της είναι θέμα ζωτικής σημασίας.
- b) Η αρχιτεκτονική κληρονομιά περιλαμβάνει όχι μόνο μεμονωμένα κτίρια εξαιρετικής ποιότητας και τον περιβάλλοντα χώρο τους, αλλά και ολόκληρες πόλεις ή χωριά ιστορικού ή πολιτιστικού ενδιαφέροντος.
- c) Δεδομένου ότι αυτοί οι θησαυροί είναι κοινή κληρονομιά όλων των λαών της Ευρώπης, όλα τα κράτη μαζί έχουν κοινή ευθύνη για την προστασία τους από τους αυξανόμενους κινδύνους που τους απειλούν - εγκατάλειψη και φθορά, κατεδαφίσεις, νέες κατασκευές ασυμβίβαστες με το περιβάλλον και υπερβολική κίνηση τροχοφόρων.

- d) Η αρχιτεκτονική διατήρηση δεν πρέπει να θεωρείται δευτερεύον ζήτημα, αλλά βασικός στόχος του σχεδιασμού των πόλεων και της υπαίθρου.
- e) Οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, που παίρνουν τις πιο σημαντικές αποφάσεις σχεδιασμού, είναι ιδιαίτερα υπεύθυνοι για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και πρέπει να αλληλοβοηθούνται με την ανταλλαγή ιδεών και πληροφοριών.
- f) Η αποκατάσταση παλαιών περιοχών πρέπει να αντιμετωπίζεται και να εκτελείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζει, όπου είναι δυνατόν, τη μικρότερη αλλαγή στην κοινωνική σύνθεση των κατοίκων. Όλα τα κοινωνικά στρώματα θα πρέπει να συμμετέχουν στα οφέλη από τις αναστηλώσεις που χρηματοδοτεί το δημόσιο.
- g) Τα απαιτούμενα νομοθετικά και διοικητικά μέτρα πρέπει να ενισχυθούν και να γίνουν αποτελεσματικότερα σε όλες τις χώρες.
- h) Για την αντιμετώπιση του κόστους της αναστήλωσης, προσαρμογής και διατήρησης κτιρίων και περιοχών αρχιτεκτονικού ή ιστορικού ενδιαφέροντος, πρέπει να χορηγείται επαρκής οικονομική βοήθεια στους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης και παράλληλα να εξασφαλίζονται οικονομικές ενισχύσεις και φορολογικές απαλλαγές για τους ιδιώτες - ιδιοκτήτες.
- ι) Η αρχιτεκτονική κληρονομιά θα διατηρηθεί μόνο αν εκτιμηθεί από το κοινωνικό σύνολο και ιδιαίτερα από τη νεώτερη γενιά. Γι αυτό τα μορφωτικά προγράμματα για όλες τις ηλικίες πρέπει να δίνουν περισσότερη έμφαση σ' αυτό το θέμα.
- j) Πρέπει να ενθαρρυνθούν οι ανεξάρτητοι οργανισμοί - διεθνείς, εθνικοί και τοπικοί - που βοηθούν στην αφύπνιση του ενδιαφέροντος του κοινωνικού συνόλου.
- k) Εφόσον τα καινούργια κτίρια της εποχής μας θα είναι η κληρονομιά του αύριο, πρέπει να καταβάλλεται κάθε προσπάθεια, ώστε η σύγχρονη αρχιτεκτονική να είναι υψηλής ποιότητας.

Έχοντας υπόψη τη διαπίστωση της Επιτροπής των Υπουργών στον Ευρωπαϊκό Χάρτη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, ότι αποτελεί καθήκον του Συμβουλίου της Ευρώπης να εξασφαλίσει την επιδίωξη της κοινής πολιτικής με πνεύμα αλληλεγγύης από τα κράτη - μέλη, είναι σημαντικό να εκδίδονται περιοδικές εκθέσεις για την πρόοδο της αρχιτεκτονικής διατήρησης σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες με τρόπο που να προωθείται η ανταλλαγή εμπειριών.

Το Συνέδριο κάνει έκκληση στις κυβερνήσεις, στα κοινοβούλια, στα πνευματικά και πολιτιστικά ιδρύματα, στους επαγγελματικούς συλλόγους, στους εμπορικούς,

βιομηχανικούς και ανεξάρτητους συλλόγους, και σε όλους τους πολίτες να υποστηρίξουν με θέρμη τους στόχους αυτής της Διακήρυξης και να κάνουν ότι μπορούν για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή της.

Μόνο με αυτό τον τρόπο μπορεί να διατηρηθεί η αναντικατάστατη αρχιτεκτονική κληρονομιά της Ευρώπης, για τη βελτίωση της ζωής των λαών της, τώρα και στο μέλλον.

Με αφορμή τις συζητήσεις που έγιναν, το Συνέδριο υποβάλλει παρακάτω τα συμπεράσματα και τις συστάσεις του.

Αν δεν εφαρμοστεί επείγοντως μια καινούργια πολιτική για την προστασία και την ολοκληρωμένη διατήρηση, η κοινωνία μας θα βρεθεί σύντομα υποχρεωμένη να παραιτηθεί από την κληρονομιά των κτιρίων και των περιοχών που αποτελούν το παραδοσιακό της περιβάλλον. Η προστασία είναι απαραίτητη σήμερα για τις ιστορικές πόλεις, τα παλαιά τμήματα των πόλεων, τις κωμοπόλεις και τα χωριά με παραδοσιακό χαρακτήρα, καθώς επίσης και για τα ιστορικά πάρκα και κήπους. Η διατήρηση αυτών των αρχιτεκτονικών συνόλων μπορεί να νοηθεί μόνο σε μια πλατιά προοπτική, που θα περιλαμβάνει όλα τα κτίρια πολιτιστικής αξίας, από τα μεγαλύτερα μέχρι τα πιο ταπεινά - χωρίς να ξεχνάμε τα σύγχρονα - μαζί με τον περιβάλλον χώρο τους. Αυτή η γενική προστασία θα συμπληρώσει την τμηματική προστασία των μεμονωμένων και απομονωμένων μνημείων και περιοχών.

Η σημασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και οι λόγοι για τη διατήρησή της έχουν γίνει τώρα περισσότερο εμφανείς. Είναι γνωστό πως η εξασφάλιση της ιστορικής συνέχειας του περιβάλλοντος είναι απαραίτητη, αν θέλουμε να διατηρήσουμε ή να δημιουργήσουμε χώρους που θα βοηθήσουν τα άτομα να γνωρίσουν τον εαυτό τους και να αισθάνονται ασφαλή παρά τις απότομες κοινωνικές αλλαγές. Ένας καινούργιος τύπος πολεοδομίας προσπαθεί να ξαναδημιουργήσει τους περικλειστούς χώρους, τις ανθρώπινες διαστάσεις, την αλληλοδιείσδυση των λειτουργιών και την κοινωνική και πολιτιστική ποικιλία που χαρακτήριζαν τον αστικό ιστό των παλαιών πόλεων. Αλλά έχει επίσης διαπιστωθεί ότι η διάσωση των αρχαίων κτιρίων βοηθάει στην εξοικονόμηση πόρων και την καταπολέμηση της σπατάλης, ζητήματα πολύ σημαντικά για τη σημερινή κοινωνία. Έχει αποδειχθεί ότι στα ιστορικά κτίρια μπορούν να προσδοθούν νέες λειτουργίες που να αντιστοιχούν στις ανάγκες της σύγχρονης ζωής. Ακόμη, η διατήρηση χρειάζεται καλλιτέχνες και ιδιαίτερα ειδικευμένους τεχνίτες, των οποίων οι δεξιότητες και οι γνώσεις πρέπει να

διατηρηθούν ζωντανές και να διαδοθούν. Τέλος, η ανάπλαση των υπαρχουσών κατοικιών βοηθάει στον έλεγχο της καταπάτησης αγροτικής γης και στην αποφυγή ή την αισθητή μείωση των μετακινήσεων του πληθυσμού - ένα πολύ σημαντικό πλεονέκτημα που προκύπτει από την πολιτική της διατήρησης.

Αν και, για όλους αυτούς τους λόγους, η διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς επιβάλλεται σήμερα περισσότερο από άλλοτε, χρειάζεται ωστόσο να τοποθετηθεί σε σταθερές και διαρκείς βάσεις. Πρέπει συνακόλουθα να γίνει αντικείμενο βασικής έρευνας και στοιχείο όλων των προγραμμάτων εκπαίδευσης και πολιτιστικής ανάπτυξης.

Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ : ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΟΥΣ ΣΤΟΧΟΥΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

Η διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς θα πρέπει να καταστεί αναπόσπαστο μέρος του αστικού και περιφερειακού σχεδιασμού, αντί να αντιμετωπίζεται σαν ένα δευτερεύον ζήτημα ή σαν κάτι που απαιτεί παρεμβάσεις εδώ κι εκεί, όπως τόσο συχνά συνέβαινε στο πρόσφατο παρελθόν. Γι αυτό είναι απαραίτητος ένας συνεχής διάλογος μεταξύ αυτών που ασχολούνται με τη διατήρηση και των υπεύθυνων για τον σχεδιασμό.

Οι πολεοδόμοι οφείλουν να παραδεχθούν ότι όλες οι περιοχές δεν είναι ίδιες και πρέπει συνεπώς να αντιμετωπίζονται σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Η διαπίστωση των απαιτήσεων των αισθητικών και πολιτιστικών αξιών της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς πρέπει να οδηγήσει στην υιοθέτηση συγκεκριμένων στόχων και κανόνων σχεδιασμού για τα παλαιά αρχιτεκτονικά σύνολα.

Δεν είναι αρκετό απλώς να εφαρμόζουμε, χωρίς να συντονίζουμε, τους κοινούς πολεοδομικούς κανονισμούς και τους ειδικούς κανόνες για την προστασία των ιστορικών κτιρίων.

Για να γίνει δυνατή η «ολοκληρωμένη διατήρηση», είναι απαραίτητος ένας λεπτομερής κατάλογος των κτιρίων, των αρχιτεκτονικών συνόλων και των περιοχών με οροθετημένες τις ζώνες προστασίας. Αυτός ο κατάλογος πρέπει να κυκλοφορήσει ευρύτατα, ιδιαίτερα στους φορείς της περιφερειακής και τοπικής αυτοδιοίκησης, και

στις δημόσιες αρχές που έχουν την ευθύνη του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, για να επιστήσει την προσοχή τους στα κτίρια και τις περιοχές που αξίζει να διατηρηθούν. Ένας τέτοιος κατάλογος θα αποτελέσει τη ρεαλιστική βάση για τη διατήρηση, σαν ένας ουσιαστικός ποιοτικός συντελεστής στη διαχείριση του χώρου.

Η πολιτική περιφερειακού σχεδιασμού πρέπει να περιλαμβάνει τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και να συντελεί σ' αυτή. Ιδιαίτερα, μπορεί να αναπτύξει νέες δραστηριότητες στις οικονομικά φθίνουσες περιοχές για να ελεγχθεί η μείωση του πληθυσμού και να σταματήσει η κατάρρευση των παλαιών κτιρίων. Επιπλέον, οι αποφάσεις για την ανάπτυξη περιφερειακών αστικών περιοχών μπορεί να λαμβάνονται με τέτοιο τρόπο, ώστε να ασκείται λιγότερη πίεση στις παλαιές γειτονίες, σ' αυτή την περίπτωση η πολιτική μεταφορών και απασχόλησης, μαζί με μια καλύτερη κατανομή των κεντρικών σημείων της αστικής δραστηριότητας, μπορεί να έχει σημαντική επίδραση στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η πλήρης ανάπτυξη μιας συνεχούς πολιτικής διατήρησης απαιτεί μια σημαντική αποκέντρωση, καθώς επίσης και σεβασμό για τις τοπικές κουλτούρες. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχουν υπεύθυνοι για τη διατήρηση σε όλα τα επίπεδα (κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό), όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις σχεδιασμού. Εντούτοις, η διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς δεν πρέπει να είναι μόνο θέμα των ειδικών. Είναι απαραίτητη η υποστήριξη της κοινής γνώμης. Ο πληθυσμός, με βάση την πλήρη και αντικειμενική πληροφόρηση, πρέπει να παίρνει ενεργό μέρος σε κάθε στάδιο των εργασιών, από την κατάρτιση καταλόγων ως την προετοιμασία αποφάσεων.

Τέλος, η διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς πρέπει να αποτελέσει στοιχείο μιας νέας μακροπρόθεσμης αντιμετώπισης, η οποία θα δώσει την πρέπουσα σημασία σε κριτήρια ποιότητας και σωστών αναλογιών και θα κάνει δυνατή, από τώρα και στο εξής, την απόρριψη επιλογών και στόχων που συχνά καθορίζονται από βραχυπρόθεσμες θεωρήσεις, από μια στενή τεχνολογική οπτική και γενικά από ξεπερασμένες αντιλήψεις.

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΠΡΟΫΠΟΘΕΤΕΙ ΤΗΝ ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης πρέπει να έχουν καθορισμένες και εκτεταμένες ευθύνες για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Για την εφαρμογή των αρχών της ολοκληρωμένης διατήρησης πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τη συνέχεια της υφιστάμενης κοινωνικής και φυσική πραγματικότητας στις αστικές και αγροτικές κοινότητες. Το μέλλον δεν μπορεί και δεν πρέπει να κτίζεται εις βάρος του παρελθόντος.

Για να εφαρμοστεί μια πολιτική που να σέβεται το ανθρωπογενές περιβάλλον με σύνεση, ευαισθησία και οικονομία, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης πρέπει :

- a) να χρησιμοποιούν ως βάση τη μελέτη της υφής των αστικών και αγροτικών περιοχών, και συγκεκριμένα τη δομή τους, τις σύνθετες λειτουργίες τους και τα αρχιτεκτονικά και ογκομετρικά χαρακτηριστικά των δομημένων και ελεύθερων χώρων,
- b) να προσδίδουν στα κτίρια χρήσεις, οι οποίες ενώ θα αντιστοιχούν σε ανάγκες της σύγχρονης ζωής, θα σέβονται τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους και θα εξασφαλίζουν τη διατήρησή τους, για να έχουν υπόψη τους ότι μακροπρόθεσμες μελέτες πάνω στην ανάπτυξη των κοινωφελών υπηρεσιών (μορφωτικών, διοικητικών, ιστορικών) οδηγούν στο συμπέρασμα πως το υπερβολικό μέγεθος βλάπτει την ποιότητα και την αποτελεσματικότητά τους
- c) να διαθέτουν ένα σημαντικό τμήμα του προϋπολογισμού τους σε μια τέτοια πολιτική. Με αυτή την έννοια, πρέπει να ζητούν από τις κυβερνήσεις τη δημιουργία ταμείων ειδικά για τέτοιους σκοπούς. Οι επιχορηγήσεις και τα δάνεια των φορέων της τοπικής αυτοδιοίκησης προς ιδιώτες και διάφορους συλλόγους πρέπει να έχουν στόχο την υποκίνηση του ενεργού ενδιαφέροντος τους και την ανάληψη δεσμευτικών οικονομικών υποχρεώσεων,
- d) να ορίζουν αντιπροσώπους για την αντιμετώπιση όλων των θεμάτων που αφορούν την αρχιτεκτονική κληρονομιά,
- e) να ιδρύουν ειδικές υπηρεσίες που θα φέρνουν σε άμεση επαφή τους πιθανούς χρήστες των κτιρίων με τους ιδιοκτήτες τους

f) να διευκολύνουν τη δημιουργία και την αποτελεσματική λειτουργία των οργανώσεων που προσφέρουν εθελοντικές υπηρεσίες για τη διατήρηση και την αποκατάσταση.

Οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης θα πρέπει να βελτιώσουν την τεχνική των διαβουλεύσεων τους ώστε να εξακριβώνουν τις γνώμες των ομάδων που ενδιαφέρονται για τα σχέδια διατήρησης και θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους αυτές τις γνώμες ήδη από τα πρώτα στάδια του σχεδιασμού. Στην προσπάθειά τους για την πληροφόρηση του κοινωνικού συνόλου, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης πρέπει να αποφασίζουν δημοσίως, χρησιμοποιώντας μια σαφή και διεθνώς αντιληπτή γλώσσα, ώστε οι κάτοικοι της περιοχής να μαθαίνουν, να συζητούν και να αξιολογούν τις αποφάσεις. Πρέπει να δημιουργηθούν τόποι συναντήσεων όπου αντιπρόσωποι του κοινωνικού συνόλου θα συζητούν μεταξύ τους.

Με αυτήν την έννοια, μέθοδοι όπως δημόσιες συνεδριάσεις, εκθέσεις, σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης, η χρήση των μαζικών μέσων ενημέρωσης και άλλες κατάλληλες μέθοδοι πρέπει να γίνουν κοινή πρακτική.

Η εκπαίδευση των νέων στα θέματα του περιβάλλοντος και το ενεργό ενδιαφέρον τους για τα έργα διατήρησης είναι μια από τις σπουδαιότερες κοινωνικές απαιτήσεις.

Προτάσεις ή εναλλακτικές λύσεις που προτείνονται από ομάδες ή άτομα πρέπει να θεωρούνται σημαντική συμβολή στον σχεδιασμό.

Οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης μπορούν να ωφεληθούν σημαντικά από την αντιπαράθεση των εμπειριών τους. Πρέπει επομένως να υπάρχει συνεχής ανταλλαγή πληροφοριών και ιδεών με κάθε τρόπο.

ΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΠΙΤΥΧΕΙ ΜΟΝΟ ΑΝ ΛΗΦΘΟΥΝ ΥΠΟΨΗ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Η πολιτική της διατήρησης σημαίνει επίσης την ένταξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στην κοινωνική ζωή.

Η αξιολόγηση για τη διατήρηση των κτιρίων δεν πρέπει να γίνεται με βάση μόνο την πολιτιστική αξία τους αλλά και την αξία χρήσης τους. Τα κοινωνικά

προβλήματα της ολοκληρωμένης διατήρησης μπορούν να τεθούν σωστά μόνο με την ταυτόχρονη αναφορά και στις δύο αυτές κλίμακες αξιών.

Η αποκατάσταση ενός αρχιτεκτονικού συνόλου, που αποτελεί μέρος της κληρονομιάς, δεν είναι απαραίτητα δαπανηρότερη από την κατασκευή ενός καινούργιου συγκροτήματος σε μια υπάρχουσα υποδομή ή ακόμη και από τη δημιουργία ενός νέου συγκροτήματος σε μια υπανάπτυκτη περιοχή. Γι αυτό, όταν γίνεται η σύγκριση του κόστους των τριών αυτών λύσεων, που οι κοινωνικές τους συνέπειες είναι τελείως διαφορετικές, είναι σημαντικό να μην παραβλέπεται το κοινωνικό κόστος. Αυτά αφορούν όχι μόνο τους ιδιοκτήτες και τους ενοικιαστές, αλλά και τους τεχνίτες, τους εμπόρους και τους τοπικούς κατασκευαστές οικοδομών που διατηρούν την περιοχή ζωντανή.

Για να αποφευχθεί η ανεξέλεγκτη λειτουργία των νόμων της αγοράς σε περιοχές αναστήλωσης και αποκατάστασης που έχει σαν αποτέλεσμα την αδυναμία των κατοίκων να πληρώνουν τα υψηλά ενοίκια που τους επιβάλλονται, οι φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης πρέπει να επεμβαίνουν για να μειώνουν την επίδραση των οικονομικών παραγόντων, όπως κάνουν πάντα στις περιπτώσεις κατοικιών χαμηλού κόστους. Οι οικονομικές παρεμβάσεις πρέπει να έχουν σκοπό την αποκατάσταση μιας ισορροπίας μεταξύ επιδοτήσεων για συντήρηση στους ιδιοκτήτες, σε συνδυασμό με τον καθορισμό των ανωτάτων ορίων ενοικίων, και στεγαστικών επιδομάτων στους μισθωτές για τη μερική ή ολική κάλυψη της διαφοράς μεταξύ των παλαιών και των νέων ενοικίων.

Για να μπορέσει ο πληθυσμός να πάρει ενεργό μέρος στην κατάρτιση προγραμμάτων, πρέπει να του δοθούν τα απαραίτητα στοιχεία για να κατανοήσει την κατάσταση, αφενός με την επεξήγηση της ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας των κτιρίων που πρέπει να διατηρηθούν, και αφετέρου με επαρκή πληροφόρηση για τη μόνιμη και προσωρινή μεταστέγαση.

Η συμμετοχή αυτή είναι πολύ σημαντική γιατί δεν υπάρχει θέμα αναστήλωσης μερικών προνομιακών κτιρίων μόνο αλλά αποκατάστασης ολόκληρων περιοχών.

Ο πρακτικός αυτός τρόπος αφύπνισης του ενδιαφέροντος του πληθυσμού για τις πολιτιστικές αξίες θα έχει σημαντικά κοινωνικά οφέλη.

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΑΠΑΙΤΕΙ ΤΗΝ ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ

Επειδή η έννοια της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς έχει βαθμιαία επεκταθεί από το μεμονωμένο ιστορικό κτίριο στα αστικά και αγροτικά αρχιτεκτονικά σύνολα. Και σε χτισμένες μαρτυρίες πρόσφατων περιόδων, η πλήρης αναμόρφωση της νομοθεσίας, σε συνδυασμό με μια αύξηση των διοικητικών μέσων, αποτελεί προϋπόθεση κάθε αποτελεσματικής δράσης.

Η αναμόρφωση αυτή πρέπει να διέπεται από την ανάγκη συντονισμού της νομοθεσίας για την περιφερειακή ανάπτυξη με τη νομοθεσία για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η τελευταία πρέπει να δώσει έναν καινούργιο ορισμό της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και των σκοπών της ολοκληρωμένης διατήρησης.

Επίσης πρέπει να λάβει ειδικές διατάξεις για ειδικές διαδικασίες που αφορούν

- a) Την επισήμανση και την οριοθέτηση των αρχιτεκτονικών συνόλων
- b) Τη χαρτογράφηση των περιμετρικών ζωνών προστασίας και τον καθορισμό των περιορισμών χρήσης που θα επιβληθούν σ' αυτές για λόγους δημόσιας ωφέλειας.
- c) Την προετοιμασία σχεδίων ολοκληρωμένης διατήρησης και την ένταξη των προβλεπόμενων μέτρων στα προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης.
- d) Την έγκριση των μελετών και την εξουσιοδότηση για την προώθηση των εργασιών.

Η εφαρμογή των οικοδομικών κανονισμών πρέπει να είναι κατά το δυνατό χαλαρή όταν πρόκειται να αντιμετωπιστούν οι ανάγκες της ολοκληρωμένης διατήρησης.

Για να αυξηθεί το λειτουργικό δυναμικό των υπηρεσιών, είναι απαραίτητο να αναθεωρηθεί η δομή της διοίκησης, ώστε να εξασφαλιστεί ότι τα υπεύθυνα για την πολιτιστική κληρονομιά τμήματα θα είναι οργανωμένα κατάλληλα σε όλα τα επίπεδα και ότι θα έχουν στη διάθεσή τους επαρκές ειδικευμένο προσωπικό, καθώς και τα απαραίτητα επιστημονικά, τεχνικά και οικονομικά μέσα.

Τα τμήματα αυτά πρέπει να βοηθούν τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, να συνεργάζονται με τα γραφεία περιφερειακής ανάπτυξης και να βρίσκονται σε συνεχή επαφή με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς.

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΑΠΑΙΤΕΙ ΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΜΕΣΑ

Είναι δύσκολο να οριστεί μια πολιτική χρηματοδότησης που να εφαρμόζεται σε όλες τις χώρες ή να αξιολογηθούν οι συνέπειες των διαφορετικών μέτρων που εντάσσονται στη διαδικασία σχεδιασμού, λόγω των αμοιβαίων επιπτώσεών τους.

Επιπλέον, η διαδικασία αυτή καθεαυτή ρυθμίζεται από εξωτερικούς παράγοντες που προκύπτουν από τη σημερινή δομή της κοινωνίας.

Εναπόκειται επομένως στο κάθε κράτος να επινοήσει τις δικές του μεθόδους και τα δικά του όργανα χρηματοδότησης.

Μπορούμε, ωστόσο, να πούμε με βεβαιότητα ότι δεν υπάρχει σχεδόν καμία χώρα στην Ευρώπη που να διαθέτει επαρκή χρηματικά μέσα για τη διατήρηση.

Είναι επίσης προφανές ότι καμία ευρωπαϊκή χώρα δεν έχει ακόμη επινοήσει τον ιδανικό διοικητικό μηχανισμό για την αντιμετώπιση των οικονομικών αναγκών μιας πολιτικής ολοκληρωμένης διατήρησης. Για την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων της ολοκληρωμένης διατήρησης είναι σημαντικό - και αυτός είναι ένας αποφασιστικός παράγοντας - να θεσπιστεί νομοθεσία σύμφωνα με την οποία τα νέα κτίρια θα υπόκεινται σε ορισμένους περιορισμούς, όσον αφορά τον όγκο και τις διαστάσεις τους (ύψος, συντελεστής εκμετάλλευσης κ.λ.π.) για να βρίσκονται σε αρμονία με το περιβάλλον τους.

Οι πολεοδομικοί κανονισμοί πρέπει να αποθαρρύνουν την αύξηση της πυκνότητας και να προωθούν την αποκατάσταση περισσότερο από την ανοικοδόμηση.

Πρέπει να επινοηθούν μέθοδοι για να εκτιμηθεί το επιπλέον κόστος που δημιουργείται από τις ανάγκες των προγραμμάτων διατήρησης. Όπου είναι δυνατόν, πρέπει να εξασφαλίζεται επαρκής χρηματοδότηση στους ιδιοκτήτες που είναι υποχρεωμένοι να εκτελέσουν το έργο της αναστήλωσης, ώστε να αντιμετωπίζουν το επιπλέον κόστος - ούτε περισσότερη, ούτε λιγότερη.

Αν τα κριτήρια του επιπλέον κόστους γίνονταν αποδεκτά, θα έπρεπε βέβαια να ληφθεί πρόνοια, ώστε το όφελος να μην ελαττώνεται με τη φορολογία.

Η ίδια αρχή πρέπει να εφαρμοστεί για την αποκατάσταση ερειπωμένων συνόλων ιστορικού ή αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος. Αυτό θα βοηθούσε στην αποκατάσταση της κοινωνικής ισορροπίας.

Οι οικονομικές διευκολύνσεις και οι φορολογικές παραχωρήσεις που ισχύουν για νέα κτίρια, πρέπει να παρέχονται, στην ίδια αναλογία, για τη διατήρηση και συντήρηση των παλαιών κτιρίων, αφού αφαιρεθεί, βέβαια, κάθε αποζημίωση που ίσως έχει δοθεί για το επιπλέον κόστος.

Οι αρχές πρέπει να ιδρύσουν Ανανεώσιμα Κονδύλια (Revolving Funds) ή να ενθαρρύνουν την ίδρυσή τους, παρέχοντας στους φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς τα αναγκαία κεφάλαια. Αυτό μπορεί να εφαρμοστεί ιδιαίτερα σε περιοχές όπου τέτοια προγράμματα μπορούν μακροπρόθεσμα ή βραχυπρόθεσμα να γίνουν αυτοχρηματοδοτούμενα, λόγω της συνεχούς αύξησης της αξίας που προέρχεται από τη μεγάλη ζήτηση για τόσο ελκυστικές ιδιοκτησίες. Αποτελεί ζωτική, ωστόσο, ανάγκη να ενθαρρύνονται όλες οι ιδιωτικές πηγές χρηματοδότησης, ιδιαίτερα οι βιομηχανικές. Πολυάριθμες ιδιωτικές πρωτοβουλίες έχουν δείξει τον συνεχή ρόλο που μπορούν να παίξουν σε συνεργασία με τις αρχές, είτε σε εθνικό είτε σε τοπικό επίπεδο.

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΑΠΑΙΤΕΙ ΤΗΝ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΜΕΘΟΔΩΝ, ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Η μεθοδολογία και η τεχνική της αναστήλωσης και αποκατάστασης των ιστορικών συνόλων πρέπει να διερευνηθούν και να εξελιχθούν.

Η εξειδίκευση τεχνική που έχει αναπτυχθεί για την αναστήλωση σημαντικών ιστορικών συνόλων πρέπει στα εξής να εφαρμοστεί στο ευρύ φάσμα κτιρίων και συνόλων μικρότερης καλλιτεχνικής αξίας.

Πρέπει να ληφθούν μέτρα για να εξασφαλιστεί η ύπαρξη παραδοσιακών οικοδομικών υλικών και να συνεχιστεί η χρησιμοποίηση παραδοσιακών τρόπων και μεθόδων κατασκευής.

Η διαρκής συντήρηση της αρχιτεκτονικής θα απομακρύνει, τελικά, την ανάγκη δαπανηρών εργασιών για την αποκατάσταση της.

Κάθε έργο αποκατάστασης πρέπει να μελετάται διεξοδικά προτού εκτελεστεί. Πρέπει να συγκεντρώνονται πλήρη στοιχεία για τα υλικά και την τεχνική και να

γίνεται ανάλυση των δαπανών. Αυτά τα στοιχεία πρέπει να συγκεντρώνονται και να στεγάζονται σε κατάλληλα κέντρα.

Νέα υλικά και μέθοδοι κατασκευής μπορούν να χρησιμοποιηθούν μόνο αφού εγκριθούν από ανεξάρτητους επιστημονικούς φορείς.

Πρέπει να γίνουν έρευνες για την κατάρτιση ενός καταλόγου των μεθόδων και της τεχνικής που χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση, και για αυτό τον σκοπό πρέπει να δημιουργηθούν επιστημονικά ιδρύματα, τα οποία θα συνεργάζονται μεταξύ τους. Ο κατάλογος αυτός πρέπει να κυκλοφορήσει αμέσως και να διανεμηθεί σε όσους ασχολούνται με το θέμα της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, ώστε να παρακινήσει στην αναμόρφωση των μεθόδων που χρησιμοποιούνται για αναστήλωση και αποκατάσταση.

Υπάρχει θεμελιώδης ανάγκη βελτιωμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τη δημιουργία ειδικευμένου προσωπικού. Τα προγράμματα αυτά πρέπει να είναι ευέλικτα, πολύπλευρα και να περιλαμβάνουν μαθήματα στους τόπους των έργων για την απόκτηση πρακτικής εμπειρίας.

Η ανταλλαγή, σε διεθνές επίπεδο, γνώσεων, πείρας και εκπαιδευμένων αποτελεί βασικό στοιχείο για την εκπαίδευση του προσωπικού που θα ασχοληθεί με την διατήρηση.

Αυτό θα βοηθήσει στη δημιουργία της ευρύτερης ομάδας ειδικευμένων πολεοδόμων, αρχιτεκτόνων, τεχνικών και τεχνιτών, που απαιτείται για την προετοιμασία των προγραμμάτων διατήρησης και στη διάσωση και ανάπτυξη της παραδοσιακής τεχνικής που χρησιμοποιείται στις εργασίες αναστηλώσεων, η οποία κινδυνεύει να χαθεί.

Οι ευκαιρίες για εκπαίδευση, οι συνθήκες εργασίας, ο μισθός, η εξασφάλιση απασχόλησης και η κοινωνική προβολή πρέπει να είναι σε επίπεδα αρκετά ελκυστικά, ώστε να παρακινήσουν νέους ανθρώπους να ακολουθήσουν και να παραμείνουν σε κλάδους που έχουν σχέση με αναστηλώσεις και αποκαταστάσεις.

Επιπλέον, οι υπεύθυνοι φορείς για τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε όλα τα επίπεδα πρέπει να προσπαθήσουν να προωθήσουν το ενδιαφέρον των νέων ανθρώπων σε θέματα διατήρησης.

(Πηγή: <http://www.icomos.org/docs/amsterdam.html>)

Σύμβαση για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης, Γρανάδα 1985

Τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης που υπογράφουν την παρούσα Σύμβαση :

Θεωρώντας ότι ο σκοπός του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι να επιτύχει μια στενότερη σύνδεση ανάμεσα στα μέλη του, με κύριο στόχο να διαφυλάξει και να προωθήσει τα ιδεώδη και τις αρχές που αποτελούν την κοινή τους κληρονομιά,

Αναγνωρίζοντας ότι η αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί μια αναντικατάστατη έκφραση του πλούτου και της ποικιλίας της πολιτιστικής κληρονομιάς της Ευρώπης, μια ανεκτίμητη μαρτυρία του παρελθόντος μας και ένα κοινό αγαθό για όλους τους Ευρωπαίους,

Έχοντας υπόψη της Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Σύμβαση, που υπογράφηκε στο Παρίσι στις 19 Δεκεμβρίου 1954 και ιδιαίτερα τα πρώτο της άρθρο.

Έχοντας υπόψη τον Ευρωπαϊκό Καταστατικό Χάρτη της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς που υιοθετήθηκε από τη Σύνοδο των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης στις 26 Σεπτεμβρίου 1975 και την Απόφαση (76) 28, που πάρθηκε στις 14 Απριλίου 1976 και η οποία αφορά στην προσαρμογή των εθνικών νομοθεσιών και κανονισμών στις απαιτήσεις της διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Έχοντας υπόψη τη Σύσταση 880 (1979) της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης που αφορά στη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Λαμβάνοντας υπόψη τη Σύσταση με αριθμό R (80) 16 της Επιτροπής των Υπουργών των κρατών - μελών, η οποία αφορά στην εξειδίκευση αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, πολιτικών μηχανικών και αρχιτεκτόνων τοπίων, όπως και τη Σύσταση με αριθμό R(81) 13 της Επιτροπής των Υπουργών της 1^{ης} Ιουλίου 1981, η οποία αφορά στις ενέργειες, που θα πρέπει να γίνουν προκειμένου να ευνοηθούν ορισμένα επαγγέλματα του κλάδου της παραδοσιακής χειροτεχνίας που απειλούνται με εξαφάνιση.

Υπενθυμίζοντας τη σημασία που έχει η μετάδοση ενός συνόλου πολιτιστικών αναφορών στις μελλοντικές γενιές, η βελτίωση του τρόπου ζωής στην πόλη και στην ύπαιθρο και κατά συνέπεια η οικονομική, κοινωνική, και πολιτιστική ανάπτυξη των διαφόρων κρατών και περιοχών.

Επιβεβαιώνοντας τη σημασία μιας συμφωνίας για τις βασικές κατευθύνσεις μιας κοινής πολιτικής, η οποία θα εξασφαλίσει την προστασία και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Συμφώνησαν τα εξής :

Ορισμός της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Άρθρο 1

Στην παρούσα Σύμβαση σαν «αρχιτεκτονική κληρονομιά» θεωρείται ότι περιλαμβάνει τα ακόλουθα ακίνητα αγαθά :

1. Τα μνημεία : κάθε κατασκευή ιδιαίτερα σημαντική λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού της ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανόμενων των εγκαταστάσεων ή διακοσμητικών στοιχείων που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους.
2. Τα αρχιτεκτονικά σύνολα : ομοιογενή σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών σημαντικά λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού τους ενδιαφέροντος, συναφή μεταξύ τους, ώστε να σχηματίζουν ενότητες, που να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά.
3. Οι τόποι : σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης, εν μέρει κτισμένα, τα οποία αποτελούν εκτάσεις τόσο χαρακτηριστικές και ομοιογενείς, ώστε να μπορούν να οριοθετήσουν τοπογραφικά και τα οποία είναι σημαντικά λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού και τεχνικού τους ενδιαφέροντος.

Αναγνώριση των προστατευόμενων ακινήτων

Άρθρο 2

Για τον ακριβή προσδιορισμό των μνημείων αρχιτεκτονικών συνόλων και τόπων, που πρόκειται να προστατευθούν, κάθε Συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να προχωρήσει στην καταγραφή τους και, σε περίπτωση απειλής των σχετικών αγαθών, να ετοιμάσει, το συντομότερο, την κατάλληλη γι αυτά τεκμηρίωση.

Νομικές διαδικασίες προστασίας

Άρθρο 3

Κάθε Συμβαλλόμενος υποχρεώνεται :

1. Να καθιερώσει ένα νομικό καθεστώς προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.
2. Να εξασφαλίσει, μέσα σ' αυτό το νομικό πλαίσιο και ανάλογα με ιδιαίτερα για κάθε κράτος ή περιφέρεια μέτρα, την προστασία των μνημείων, των αρχιτεκτονικών συνόλων και των τόπων.

Άρθρο 4

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται :

1. Να θέσει σε εφαρμογή, με βάση τη νομική προστασία των σχετικών ακινήτων, κατάλληλες διαδικασίες ελέγχου και αδειών.
2. Να φροντίσει, ώστε τα προστατευόμενα ακίνητα να μην αλλοιωθούν, ερειπωθούν ή κατεδαφιστούν. Γι αυτό το σκοπό, κάθε Συμβαλλόμενος υποχρεώνεται, εάν δεν το έχει ήδη κάνει, να εισαγάγει στη νομοθεσία του διατάξεις που να προβλέπουν
  - a) Την υποβολή προς τις αρμόδιες Αρχές των σχεδίων κατεδάφισης ή μετατροπής μνημείων που ήδη προστατεύονται, ή μνημείων για τα οποία έχει κινηθεί η διαδικασία προστασίας, όπως και κάθε σχεδίου που θίγει το περιβάλλον τους,
  - b) Την υποβολή στις αρμόδιες Αρχές των μελετών που θίγουν το σύνολο ή τμήμα ενός αρχιτεκτονικού συνόλου ή ενός τόπου και οι οποίες αφορούν εργασίες :
    - Κατεδάφισης κτιρίων,
    - Ανέγερσης νέων κτιρίων,
    - Σημαντικών μετατροπών, οι οποίες θα αλλοίωναν το χαρακτήρα του αρχιτεκτονικού συνόλου ή του τόπου.
  - c) Τη δυνατότητα που παρέχεται στις Δημόσιες Υπηρεσίες να ζητούν από τον ιδιοκτήτη ενός προστατευόμενου ακινήτου να πραγματοποιεί εργασίες ή να τον υποκαθιστούν σε περίπτωση παράλειψης εκ μέρους του,
  - d) Τη δυνατότητα απαλλοτρίωσης ενός προστατευόμενου ακινήτου.

Άρθρο 5

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να αποκλείσει τη μετακίνηση του συνόλου ή τμήματος ενός προστατευόμενου μνημείου, εκτός από την περίπτωση κατά την οποία η υλική προστασία του μνημείου θα το απαιτούσε επιτακτικά. Στην περίπτωση αυτή, η αρμόδια Υπηρεσία θα πρέπει να πάρει τις απαραίτητες προφυλάξεις για την αποσυναρμολόγηση, τη μεταφορά και την επανασυναρμολόγησή του σε κατάλληλο χώρο.

Συμπληρωματικά μέτρα

Άρθρο 6

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται :

1. Να προβλέψει, σε σχέση με τις εθνικές, περιφερειακές και τοπικές αρμοδιότητες και στα πλαίσια των διαθέσιμων πιστώσεων, μια οικονομική υποστήριξη των Δημόσιων Υπηρεσιών για τις εργασίες συντήρησης και αναστήλωσης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, που βρίσκεται στην περιοχή του.
2. Να καταφύγει, εν ανάγκη, σε φορολογικά μέτρα ευνοϊκά για τη διατήρηση αυτής της κληρονομιάς.
3. Να ενθαρρύνει την ιδιωτική πρωτοβουλία για τη συντήρηση και αναστήλωση αυτής της κληρονομιάς.

Άρθρο 7

Στο χώρο ο οποίος περιβάλλει τα μνημεία, στο εσωτερικό των αρχιτεκτονικών συνόλων και των τόπων, κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να λάβει μέτρα που θα αποσκοπούν στη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος.

Άρθρο 8

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται, προκειμένου να περιορίσει τις συνθήκες φυσικής φθοράς της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς :

1. Να υποστηρίξει την επιστημονική έρευνα με σκοπό να προσδιορίσει και να αναλύσει τα βλαβερά αποτελέσματα της μόλυνσης και να καθορίσει τα μέτρα που θα μειώσουν ή θα απαλείψουν αυτές τις αιτίες.
2. Να λάβει υπόψη τα ειδικά προβλήματα της διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στα πλαίσια της πολιτικής κατά της μόλυνσης.

Κυρώσεις

Άρθρο 9

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται, μέσα στο πλαίσιο των δικών του εξουσιών, να εξασφαλίσει τη λήψη κατάλληλων και επαρκών μέτρων από τις αρμόδιες αρχές, ώστε να αντιμετωπιστούν οι παραβάσεις της νομοθεσίας περί προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Αυτά τα μέτρα μπορούν να επιβάλλουν, κατά περίπτωση, στους υπαίτιους την υποχρέωση κατεδάφισης ενός καινούργιου κτιρίου κτισμένου παράνομα ή την αποκατάσταση της αρχικής κατάστασης του προστατευόμενου ακινήτου.

Πολιτική προστασίας

Άρθρο 10

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να υιοθετήσει πολιτική ολοκληρωμένης προστασίας, η οποία :

1. Θα τοποθετεί την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μεταξύ των ουσιαστικών στόχων του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και εξασφαλίζει ότι η επιταγή αυτή θα ληφθεί υπόψη στα διάφορα στάδια της εκπόνησης ρυθμιστικών σχεδίων και στις διαδικασίες έγκρισης εργασιών.
2. Θα προωθεί προγράμματα αναστήλωσης και συντήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς
3. Θα καθιστά τη συντήρηση, την αναβίωση και την ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, σημαντικότερο στοιχείο της πολιτιστικής περιβαλλοντολογικής και χωροταξικής πολιτικής.
4. Θα ευνοεί, όταν υπάρχει δυνατότητα, και στα πλαίσια των διαδικασιών του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, τη συντήρηση και τη χρησιμοποίηση των κτιρίων εκείνων των οποίων η σπουδαιότητα δεν δικαιολογεί την προστασία, που παρέχεται από το Άρθρο 3, παράγραφος 1, της παρούσας Σύμβασης, αλλά τα οποία αποτελούν αξιόλογο συμπληρωματικό μέρος για το αστικό ή το αγροτικό περιβάλλον ή για την ποιότητα ζωής,

5. Θα ενθαρρύνει την εφαρμογή και ανάπτυξη των παραδοσιακών τεχνικών και υλικών, απαραίτητες για το μέλλον της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Άρθρο 11

Με σεβασμό του αρχιτεκτονικού και ιστορικού χαρακτήρα της πολιτιστικής κληρονομιάς, κάθε Συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να ενθαρρύνει :

- τη χρήση των προστατευόμενων ακινήτων λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες της σύγχρονης ζωής,
- την προσαρμογή, όταν είναι δυνατό, παλιών κτιρίων για νέες χρήσεις.

Άρθρο 12

Αναγνωρίζοντας τη σημασία διευκόλυνσης της επίσκεψης των προστατευόμενων ακινήτων από το κοινό, κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να φροντίσει, ώστε οι συνέπειες αυτού του ανοίγματος στο κοινό, κυρίως οι διαρρυθμίσεις που εξασφαλίζουν την προσέλευση, να μην προσβάλλουν τον αρχιτεκτονικό και ιστορικό χαρακτήρα αυτών των αγαθών και το περιβάλλον τους.

Άρθρο 13

Προκειμένου να διευκολυνθεί η εφαρμογή της παραπάνω πολιτικής, κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να αναπτύξει, μέσα στα πλαίσια της δικής του πολιτικής και διοικητικής οργάνωσης, την αποτελεσματική συνεργασία, στα διάφορα επίπεδα, των Υπηρεσιών εκείνων, που είναι αρμόδιες για τη συντήρηση, τις πολιτιστικές δραστηριότητες, το περιβάλλον και τη χωροταξία.

Συμμέτοχη και οργανώσεις

Άρθρο 14

Προκειμένου να βοηθηθεί το έργο των δημόσιων αρχών σχετικά με την αναγνώριση, προστασία, αναστήλωση, συντήρηση, διαχείριση και αναβίωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται :

1. να καθιερώσει, στα διάφορα στάδια των διαδικασιών λήψης αποφάσεων, μηχανισμούς πληροφόρησης, συμβουλής και συνεργασίας ανάμεσα στο Κράτος, την Τοπική Αυτοδιοίκηση, τα πολιτιστικά ιδρύματα και σωματεία για το κοινό,

2. να ενθαρρύνει την ανάπτυξη του θεσμού της χορηγίας και τη δημιουργία μη κερδοσκοπικών εταιρειών, που δρουν στον εν λόγω τομέα.

Πληροφόρηση και εκπαίδευση

Άρθρο 15

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται :

1. Να ενημερώσει την κοινή γνώμη για την αξία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ως στοιχείου πολιτιστικής ταυτότητας, αλλά και ως πηγής έμπνευσης και δημιουργικότητας για τις σύγχρονες και μελλοντικές γενιές,
2. Να προωθήσει, γι αυτό το σκοπό, πολιτική πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης, με τη βοήθεια κυρίως των σύγχρονων μέσων επικοινωνίας και διαφήμισης, σκοπεύοντας ιδιαίτερα :
  - a) Στην αφύπνιση ή στην αύξηση της ευαισθησίας του κοινού, από τη σχολική ηλικία, στα θέματα προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, στην ποιότητα δομημένου περιβάλλοντος και της αρχιτεκτονικής έκφρασης,
  - b) Στο να καταστήσει εμφανή την ενότητα της πολιτιστικής κληρονομιάς και τους δεσμούς που υπάρχουν ανάμεσα στην αρχιτεκτονική, τις τέχνες, τις λαϊκές παραδόσεις και τους τρόπους ζωής, είτε αυτά είναι σε επίπεδο ευρωπαϊκό, εθνικό ή περιφερειακό.

Άρθρο 16

Κάθε συμβαλλόμενος υποχρεώνεται να προωθήσει τη δημιουργία διαφόρων επαγγελματικών κλάδων και τεχνιτών που θα επεμβαίνουν στη συντήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Συντονισμός των ευρωπαϊκών κρατών για την πολιτική της συντήρησης

Άρθρο 17

Οι συμβαλλόμενοι υποχρεώνονται να ανταλλάσσουν πληροφορίες σχετικά με την πολιτική, που εφαρμόζουν, και η οποία θα αφορά :

1. Στις μεθόδους που υιοθετούνται για την καταγραφή, προστασία και συντήρηση των ακινήτων, λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική εξέλιξη και την προοδευτική αύξηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς,

2. Στα μέσα με τα οποία η επιτακτική ανάγκη προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μπορεί, όσο το δυνατόν καλύτερα, να εναρμονιστεί με τις σύγχρονες ανάγκες της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ζωής.
3. Στις δυνατότητες που προσφέρονται από τη νέα τεχνολογία, που αφορούν συγχρόνως, στην αναγνώριση και καταγραφή, στην αντιμετώπιση της φθοράς των υλικών, την επιστημονική έρευνα, στις εργασίες αναστήλωσης και τους τρόπους διαχείρισης και αναβίωσης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς
4. Στα μέσα προαγωγής της αρχιτεκτονικής δημιουργίας, η οποία επιβεβαιώνει τη συμβολή της εποχής μας στην πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης.

Άρθρο 18

Οι συμβαλλόμενοι υποχρεώνονται να παρέχουν, κάθε φορά που είναι αναγκαίο, αμοιβαία τεχνική βοήθεια, μεταφραζόμενη σε ανταλλαγή εμπειριών και εμπειρογνομόνων στον τομέα της διατήρησης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Άρθρο 19

Οι συμβαλλόμενοι υποχρεώνονται, μέσα στα πλαίσια των σχετικών εθνικών νομοθεσιών ή των διεθνών συμφωνιών τις οποίες έχουν συνάψει, να ενθαρρύνουν τις ευρωπαϊκές ανταλλαγές ειδικών σε θέματα προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, συμπεριλαμβανομένου και του τομέα της μετεκπαίδευσης.

Άρθρο 20

Για τους σκοπούς της παρούσας Σύμβασης, μια Επιτροπή Εμπειρογνομόνων, που συστήθηκε από την Επιτροπή των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, δυνάμει του Άρθρου 17 του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, έχει επιφορτιστεί με την παρακολούθηση της πορείας της Σύμβασης και ειδικότερα :

1. Να υποβάλλει κατά διαστήματα στη Σύνοδο των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, αναφορά, πάνω στην κατάσταση της πολιτικής προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς από τα κράτη που συμμετέχουν στη Σύμβαση, πάνω στην εφαρμογή των αρχών που περιέχονται σ' αυτήν και πάνω στις δικές της δραστηριότητες,
2. Να προτείνει στη Σύνοδο των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, μέτρα για την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης, όπως μέτρα τα οποία θεωρούνται ότι εμπεριέχουν διακρατικές δραστηριότητες, αναθεώρηση ή

βελτίωση της Σύμβασης και ενημέρωση του κοινού για τους στόχους της Σύμβασης

3. Να υποβάλλει υποδείξεις στη Σύνοδο των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με την πρόσκληση κρατών μη μελών του συμβουλίου της Ευρώπης να προσχωρήσουν σ' αυτή τη Σύμβαση.

Άρθρο 21

Οι διατάξεις της παρούσας Σύμβασης δεν επηρεάζουν την εφαρμογή ειδικών διατάξεων, περισσότερο ευνοϊκών για την προστασία των αυτοκινήτων, όπως αυτά περιγράφονται στο Άρθρο 1, και οι οποίες περιέχονται στη :

- Σύμβαση που αφορά για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής Κληρονομιάς της 16^{ης} Νοεμβρίου 1972.
- Ευρωπαϊκή σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς της 6^{ης} Μαΐου 1969.

Τελικές διατάξεις

Άρθρο 22

1. Η παρούσα Σύμβαση είναι ανοικτή για υπογραφή από τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης.
Θα υποβληθεί σε επικύρωση, αποδοχή ή έγκριση. Οι πράξεις επικύρωσης, αποδοχής ή έγκρισης θα κατατεθούν στη Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου της Ευρώπης.
2. Η παρούσα Σύμβαση θα τεθεί σε ισχύ την πρώτη μέρα του μήνα που ακολουθεί τη λήξη μιας τρίμηνης περιόδου από την ημερομηνία κατά την οποία τρία κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης θα έχουν εκφράσει την συγκατάθεσή τους να συμβληθούν, σύμφωνα με τις διατάξεις της προηγούμενης παραγράφου.
3. Θα τεθεί σε ισχύ, για κάθε Κράτος μέλος που θα εξέφραζε μεταγενέστερα τη συγκατάθεσή του να συμβληθεί, την πρώτη μέρα του μήνα που ακολουθεί τη λήξη μιας τρίμηνης περιόδου από την ημερομηνία κατάθεσης των πράξεων επικύρωσης, αποδοχής ή έγκρισης.

Άρθρο 23

1. Αφού η παρούσα σύμβαση θα τεθεί σε ισχύ, η Σύνοδος των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης θα μπορεί να προσκαλέσει κάθε κράτος μη μέλος του Συμβουλίου, όπως και την Ευρωπαϊκή Οικονομική κοινότητα να προσχωρήσει στην παρούσα σύμβαση με απόφαση, που θα ληφθεί από την πλειοψηφία, που προβλέπει το άρθρο 20^α του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, με την ομόφωνη ψήφο των αντιπροσώπων των συμβεβλημένων κρατών, οι οποίοι δικαιούνται να παρίστανται στη Σύνοδο.
2. Για κάθε κράτος που θα προσχωρήσει ή για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα σε περίπτωση προσχώρησης, η σύμβαση θα τεθεί σε ισχύ την πρώτη μέρα του μήνα που ακολουθεί τη λήξη μιας τρίμηνης περιόδου από την ημερομηνία κατάθεσης της πράξης προσχώρησης στην Γενική Γραμματειακού Συμβουλίου της Ευρώπης.

Άρθρο 24

1. Κάθε κράτος μπορεί, τη στιγμή της υπογραφής ή τη στιγμή της κατάθεσης της πράξης επικύρωσης, αποδοχής, έγκρισης ή προσχώρησης να υποδείξει την περιοχή ή τις περιοχές στις οποίες θα εφαρμοστεί η παρούσα σύμβαση.
2. Κάθε κράτος μπορεί, οποιαδήποτε άλλη στιγμή στη συνέχεια, με μια δήλωση που θα απευθύνεται στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης, να επεκτείνει την εφαρμογή της παρούσας σύμβασης σε οποιαδήποτε άλλη περιοχή, υποδείξει στη δήλωση. Η Σύμβαση θα τεθεί σε ισχύ, ως προς αυτή την περιοχή, την πρώτη μέρα του μήνα που ακολουθεί την λήξη μιας τρίμηνης περιόδου από την ημερομηνία αποδοχής της δήλωσης από τον Γενικό Γραμματέα.
3. Κάθε δήλωση που θα γίνει με βάση τις δύο προηγούμενες παραγράφους θα μπορεί να αποσυρθεί, όσον αφορά τις περιοχές που υποδεικνύονται σ' αυτή τη δήλωση, με κοινοποίηση απευθυνόμενη στο Γενικό Γραμματέα.

Η ανάκληση θα αρχίσει να ισχύει την πρώτη μέρα του μήνα που ακολουθεί τη λήξη μιας εξάμηνης περιόδου από την ημερομηνία παραλαβής της κοινοποίησης από το Γενικό Γραμματέα.

Άρθρο 25

1. Κάθε Κράτος μπορεί, κατά τη στιγμή της υπογραφής ή τη στιγμή κατάθεσης της πράξης επικύρωσης, αποδοχής, έγκρισης ή προσχώρησης, να δηλώσει ότι επιφυλάσσεται του δικαιώματος να μη συμμορφωθεί με το σύνολο ή μέρος των διατάξεων του Άρθρου 4, παρ. γ και δ. Καμία άλλη επιφύλαξη δεν δίνεται δεκτή.
2. Κάθε συμβαλλόμενο Κράτος, που έχει διατυπώσει μια επιφύλαξη βάσει της προηγούμενης παραγράφου, μπορεί να την αποσύρει στο σύνολο της ή εν μέρει απευθύνοντας κοινοποίηση στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η ανάκληση θ' αρχίσει να ισχύει την ημέρα παραλαβής της κοινοποίησης από το Γενικό Γραμματέα.
3. Το συμβαλλόμενο μέλος, που έχει διατυπώσει την επιφύλαξη, βάσει της διάταξης της 1^{ης} παραγράφου αυτού του άρθρου, δεν μπορεί να επικαλεστεί την εφαρμογή αυτής της διάταξης από ένα άλλο Μέλος, εν τούτοις μπορεί, εάν η επιφύλαξη είναι μερική ή υπό όρους, να απαιτήσει της εφαρμογή αυτής της διάταξης, στο μέτρο, που αυτό το ίδιο την έχει αποδεχτεί.

Άρθρο 26

1. Κάθε συμβαλλόμενος μπορεί, οποιαδήποτε στιγμή, να καταγγείλει την παρούσα Σύμβαση με κοινοποίηση στο Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης.
2. Η καταγγελία θ' αρχίσει να ισχύει την πρώτη μέρα του μήνα που ακολουθεί τη λήξη μιας περιόδου έξι μηνών από την ημερομηνία παραλαβής της κοινοποίησης από το Γενικό Γραμματέα.\

Άρθρο 27

Ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης θα κοινοποιήσει στα Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης, σε όλα τα Κράτη που έχουν προσχωρήσει στην παρούσα Σύμβαση και στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, εάν έχει προσχωρήσει :

- a) Όλες τις υπογραφές,
- b) Την κατάθεση όλων των πράξεων επικύρωσης, αποδοχής, έγκρισης ή προσχώρησης
- c) Όλες τις ημερομηνίες κατά τις οποίες τέθηκε σε ισχύ, η παρούσα Σύμβαση, σύμφωνα με τα άρθρα της 22,23 και 24,
- d) Κάθε άλλη πράξη, κοινοποίηση ή πληροφορία σχετική με την παρούσα Σύμβαση.

Έχοντας αποδεχτεί τα παραπάνω οι υπογράφωντες, πλήρως εξουσιοδοτημένοι για αυτό το σκοπό, υπέγραψαν την παρούσα Σύμβαση, η οποία έγινε στη Γρανάδα, στις 3 Οκτωβρίου 1985, στα γαλλικά και στα αγγλικά. Και τα δυο κείμενα είναι εξίσου αυθεντικά και περιλαμβάνονται σε ένα μόνο αντίγραφο που θα κατατεθεί στο Αρχείο του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ο Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης θα κοινοποιήσει επικυρωμένο ακριβές αντίγραφο σε κάθε κράτος μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως και σε όλα τα κράτη ή την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, που έχουν κληθεί να προσχωρήσουν στην παρούσα Σύμβαση.

(Πηγή: ΦΕΚ Α' 61 , 13 Απριλίου 1992, www.et.gr)

Διεθνής χάρτα για την προστασία των ιστορικών πόλεων

Προοίμιο και ορισμοί

Όλες οι πόλεις του κόσμου είτε αναπτύχθηκαν σταδιακά μέσα στο χρόνο, είτε δημιουργήθηκαν ύστερα από κάποιο σχεδιασμό αποτελούν υλική έκφραση της ποικιλίας των κοινωνιών, που σχηματίζονται για ιστορικούς λόγους και για αυτό αποτελούν γεγονότα ιστορικά.

Η Χάρτα αυτή αφορά ακριβέστερα στις πόλεις μεγάλες ή μικρές, στα ιστορικά κέντρα ή στις συνοικίες και στο περιβάλλον τους φυσικό ή δομημένο. Πέρα από την ιδιότητα τους ως ιστορικού ντοκουμέντου, εκφράζουν τις ίδιες τις αξίες των παραδοσιακών αστικών πολιτισμών. Πολλές από τις περιοχές αυτές απειλούνται από υποβάθμιση, αποδιάρθρωση ακόμα και καταστροφή, εξαιτίας της αστικής ανάπτυξης που ακολουθεί την εκβιομηχάνιση στις κοινωνίες όλου του κόσμου. Μπροστά σ' αυτήν τη συχνά δραματική κατάσταση που προκαλεί μη αναστρέψιμες απώλειες πολιτιστικές, κοινωνικές και ακόμα οικονομικές, το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS) θεώρησε ότι είναι ανάγκη να συντάξει μία «Διεθνή Χάρτα για την προστασία των ιστορικών πόλεων».

Το νέο αυτό κείμενο συμπληρώνει την «Διεθνή Χάρτα για την Συντήρηση και την Αποκατάσταση των Μνημείων και των Τοποθεσιών» (Βενετία, 1964), καθορίζοντας τις αρχές και τους στόχους, τις μεθόδους και τα μέσα της κατάλληλης δράσης για την διαφύλαξη των ποιοτικών χαρακτηριστικών των ιστορικών πόλεων, προσπαθεί επίσης να βοηθήσει την εναρμόνιση τη ατομικής με την κοινωνική ζωή και να διασώσει το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών, που όσο ταπεινά και αν είναι, αποτελούν τις μνήμες της ανθρωπότητας.

Όπως στο κείμενο αρχών της UNESCO «Σύσταση σχετικά με τη διαφύλαξη των ιστορικών ή παραδοσιακών συνόλων και του ρόλου τους στη σύγχρονη ζωή» (Βαρσοβία - Ναϊρόμπι, 1976) καθώς και σε διάφορους άλλους διεθνείς φορείς με την «προστασία των ιστορικών πόλεων» νοούνται εδώ τα αναγκαία μέτρα για την προστασία, τη διατήρηση και την αποκατάστασή τους, όπως επίσης για την ανάπτυξη και την αρμονική προσαρμογή τους στη σύγχρονη ζωή.

Αρχές και στόχοι

1. Η διαφύλαξη των πόλεων και των ιστορικών συνοικιών, για να είναι αποτελεσματική, οφείλει να αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα μιας πολιτικής συνυφασμένης με την οικονομική και την κοινωνική ανάπτυξη. Πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπ' όψη στα χωροταξικά και πολεοδομικά σχέδια όλων των επιπέδων.
  - a) Οι αξίες που πρέπει να διαφυλαχθούν είναι ο ιστορικός χαρακτήρας της πόλης και το σύνολο των υλικών και πνευματικών στοιχείων που εκφράζουν αυτόν τον χαρακτήρα. Ειδικότερα :
  - b) Η αστική μορφή, που καθορίζεται από τα οικοδομικά τετράγωνα και τους δρόμους

Οι σχέσεις μεταξύ των κτιρίων και των υπαίθριων και πράσινων χώρων,

- a) Το σχήμα και η όψη των κτισμάτων (εξωτερική και εσωτερική), όπως καθορίζονται από τη δομή, τον όγκο, το ρυθμό, την κλίμακα, τα υλικά, τα χρώματα και τη διακόσμησή τους,
- b) Οι σχέσεις της πόλης με το φυσικό και το δημιουργημένο από τον άνθρωπο περιβάλλον της,
- c) Οι διάφορες λειτουργίες της πόλης που αποκτήθηκαν με το πέρασμα του χρόνου.

Κάθε προσβολή των αξιών αυτών θα έθετε σε κίνδυνο την αυθεντικότητα της ιστορικής πόλης.

Η συμμετοχή και ενεργοποίηση των κατοίκων όλης της πόλης είναι απαραίτητες για την επιτυχία του προγράμματος προστασίας. Πρέπει λοιπόν, με κάθε τρόπο να επιδιώκονται και να ενθαρρύνονται με την ευαισθητοποίηση όλων των ηλικιών. Δεν πρέπει ποτέ να λησμονηθεί ότι η προστασία των ιστορικών πόλεων και συνοικιών αφορά πρωτίστως τους ίδιους τους κατοίκους τους.

Οι σωστικές επεμβάσεις σε μια συνοικία ή σε μια ιστορική πόλη πρέπει να γίνουν με σύνεση, μέθοδο και πειθαρχία. Πρέπει να αποφεύγεται κάθε δογματισμός, εφόσον κάθε ιδιαίτερη περίπτωση μπορεί να εμφανίσει ειδικά προβλήματα.

Μέθοδοι και όργανα

Ο σχεδιασμός της προστασίας των ιστορικών πόλεων και των συνοικιών πρέπει να προηγείται των διεπιστημονικών μελετών. Το σχέδιο προστασίας πρέπει να περιλαμβάνει μια ανάλυση των δεδομένων, ιδίως των αρχαιολογικών, των ιστορικών, των αρχιτεκτονικών, των τεχνικών, των κοινωνιολογικών και των οικονομικών και πρέπει να καθορίζει τις κύριες κατευθύνσεις και την ουσία των μορφών δράσης που πρέπει να ληφθούν σε νομικό και διοικητικό επίπεδο αλλά και για τη χρηματοδότηση. Το σχέδιο προστασίας πρέπει να επιδιώκει τον καθορισμό μιας αρμονικής σχέσης των ιστορικών συνοικιών με την πόλη στο σύνολο της. Το σχέδιο προστασίας πρέπει να καθορίζει τα κτίρια ή τις ομάδες κτιρίων ιδιαίτερης προστασίας, ποια είναι υπό ορισμένες συνθήκες διατηρητέα και ποια σε εξαιρετικές περιπτώσεις θα μπορούσαν να κατεδαφιστούν. Η κατάσταση των χώρων πριν από οποιαδήποτε επέμβαση πρέπει να τεκμηριώνεται απόλυτα. Το σχέδιο θα πρέπει να έχει την συναίνεση των κατοίκων.

Μέχρι την υιοθέτηση ενός σχεδίου προστασίας, οι αναγκαίες ενέργειες για την προστασία, πρέπει να πραγματοποιούνται σε συμφωνία με τις αρχές και τις μεθόδους αυτής της Χάρτας και της Χάρτας της Βενετίας.

Η συνεχής συντήρηση του δομημένου χώρου είναι απολύτως αναγκαία για την αποτελεσματική διατήρηση μιας ιστορικής πόλης ή συνοικίας.

Οι νέες λειτουργίες και τα δίκτυα υποδομής που απαιτούνται από τη σύγχρονη ζωή, πρέπει να προσαρμόζονται στις ιδιαιτερότητες των ιστορικών πόλεων.

Ένας από τους βασικούς στόχους της προστασίας πρέπει να είναι η βελτίωση των συνθηκών κατοίκησης.

Σε περίπτωση που θα ήταν αναγκαίο να πραγματοποιηθούν μετατροπές ακινήτων ή να κατασκευαστούν νέα, κάθε προσθήκη θα πρέπει να σέβεται την υφιστάμενη οργάνωση του χώρου, ιδιαίτερα τον αστικό ιστό και την κλίμακά του, όπως το επιβάλλουν η ποιότητα και η αξία του συνόλου των υφιστάμενων κατασκευών. Η

εισαγωγή στοιχείων σύγχρονου χαρακτήρα, με την φροντίδα να μην βλάψουν την αρμονία του συνόλου, μπορεί να συμβάλλει στον εμπλουτισμό του.

Η γνώση της ιστορίας μιας ιστορικής πόλης, ή μιας αστικής περιοχής θα πρέπει να διευρύνονται με τις αρχαιολογικές έρευνες και την κατάλληλη παρουσίαση των ευρημάτων τους, που δεν θα πρέπει να βλάπτει την γενική οργάνωση του αστικού ιστού.

Η κυκλοφορία των οχημάτων μέσα σε μία ιστορική πόλη ή συνοικία πρέπει να είναι αυστηρά ρυθμισμένη, οι περιοχές στάθμευσης πρέπει να διαμορφώνονται έτσι ώστε να μην καταστρέφουν την όψη τους, ή την όψη του περιβάλλοντος τους.

Τα μεγάλα οδικά δίκτυα, που προβλέπονται μέσα στα χωροταξικά πλαίσια δεν πρέπει να εισδύουν στις ιστορικές πόλεις, αλλά απλώς να διευκολύνουν την κίνηση κατά την προσέγγιση των πόλεων αυτών και να επιτρέπουν μια εύκολη προσπέλαση σ' αυτές.

Οι ιστορικές πόλεις πρέπει να προστατεύονται από τις φυσικές καταστροφές και οχλήσεις, όπως είναι η ρύπανση και οι κραδασμοί, ώστε και να διαφυλάσσεται η πολιτιστική κληρονομιά, αλλά και να εξασφαλίζεται η ασφάλεια και η άνεση των κατοίκων τους. Τα μέσα που τίθενται σε εφαρμογή με σκοπό να προλάβουν ή να αποκαταστήσουν τις συνέπειες όλων των θεομηνιών πρέπει να προσαρμόζονται στον ειδικό χαρακτήρα των προστατευόμενων αγαθών.

Ήδη από την σχολική ηλικία πρέπει να εφαρμόζεται, προκειμένου να εξασφαλίζεται η συμμετοχή και η δραστηριότητα των κατοίκων, ένα πρόγραμμα γενικής πληροφόρησης. Η δράση των οργανώσεων προστασίας πρέπει να υποστηρίζεται και πρέπει να λαμβάνονται μέτρα χρηματοδότησης τέτοιας φύσης, ώστε να διευκολύνεται η συντήρηση και η αποκατάσταση.

Η προστασία απαιτεί να οργανωθεί μια ειδική κατάρτιση (εκπαίδευση), που να απευθύνεται σε όλα τα επαγγέλματα που έχουν σχέση με την συντήρηση.

(πηγή : Ν. Καλογήρου, Μ. Νομικός, Γ. Παλάσκας, Ν. Παπαμίχος, σ.111)

Η Χάρτα του Nizhny Tagil για τη βιομηχανική κληρονομιά

Ιούλιος, 2003, Ρωσία

Το TICCIH είναι η παγκόσμια οργάνωση που αντιπροσωπεύει τη βιομηχανική κληρονομιά και είναι ειδικός σύμβουλος του ICOMOS σε θέματα βιομηχανικής κληρονομιάς. Αυτή η χάρτα δημιουργήθηκε από το TICCIH και θα παρουσιαστεί στο ICOMOS για επικύρωση και για την τελική έγκριση της UNESCO.

Προοίμιο

Οι πρώτες περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας ορίζονται από τις αρχαιολογικές μαρτυρίες για τις θεμελιώδεις αλλαγές των τρόπων με τους οποίους οι άνθρωποι κατασκεύαζαν αντικείμενα και η σημασία της διατήρησης και της μελέτης των μαρτυριών για αυτές τις αλλαγές είναι οικουμενικά αποδεκτή.

Από τον Μεσαίωνα, οι καινοτομίες της Ευρώπης στη χρήση της ενέργειας και στο εμπόριο και τις συναλλαγές οδήγησαν σε μια αλλαγή, προς το τέλος του 18ου αιώνα, τόσο ριζική όσο και εκείνη μεταξύ της Νεολιθικής και της Χάλκινης Εποχής, με εξελίξεις στις κοινωνικές, τεχνικές και οικονομικές συνθήκες της μεταποίησης, αρκετά γρήγορες και ρηξικέλευθες ώστε να αποκληθεί επανάσταση. Η Βιομηχανική Επανάσταση ήταν η απαρχή ενός ιστορικού φαινομένου που επηρέασε ένα τεράστιο τμήμα του ανθρώπινου πληθυσμού καθώς και όλες τις άλλες μορφές ζωής του πλανήτη μας και συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Τα υλικά κατάλοιπα αυτών των ριζικών αλλαγών έχουν παγκόσμια ανθρώπινη αξία και η σπουδαιότητα της μελέτης και της διατήρησης αυτών των καταλοίπων πρέπει να αναγνωρισθεί.

Κατά συνέπεια, οι εκπρόσωποι, που συναντήθηκαν για τη Διάσκεψη 2003 του TICCIH στη Ρωσία, επιθυμούν να βεβαιώσουν ότι τα κτίρια και οι κατασκευές που δημιουργήθηκαν για βιομηχανικές δραστηριότητες, οι διαδικασίες και τα εργαλεία

που χρησιμοποιήθηκαν μέσα στις κατασκευές αυτές και οι πόλεις και τα τοπία στα οποία βρίσκονται, μαζί με όλες τις άλλες υλικές και άυλες εκδηλώσεις τους, έχουν θεμελιώδη σημασία. Πρέπει να μελετηθούν, η ιστορία τους να διδάσκεται, το νόημα και η σημασία τους πρέπει να προάγεται και να καθίσταται σαφής σε όλους και πρέπει να εντοπιστούν τα πιο σημαντικά και χαρακτηριστικά παραδείγματα, να προστατευτούν και να διατηρηθούν σύμφωνα με το πνεύμα της Χάρτας της Βενετίας, προς χρήση και όφελος του σήμερα και του αύριο.

1. Ο ορισμός της βιομηχανικής κληρονομιάς

Η βιομηχανική κληρονομιά είναι τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού που έχουν ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία. Αυτά τα κατάλοιπα αποτελούνται από κτίρια και μηχανήματα, εργαστήρια, μύλους και εργοστάσια, μεταλλεία, χώρους μεταποίησης και διύλισης, χώρους φύλαξης και αποθήκευσης, τόπους όπου παράγεται, μεταφέρεται και χρησιμοποιείται ενέργεια, μεταφορές με όλη την υποδομή τους, καθώς και χώρους που χρησιμοποιούνταν για κοινωνικές δραστηριότητες σχετικές με τη βιομηχανία, όπως η στέγαση, η θρησκευτική λατρεία και η εκπαίδευση.

Η βιομηχανική αρχαιολογία είναι μια διεπιστημονική μέθοδος μελέτης όλων των μαρτυριών, υλικών και άυλων, των τεκμηρίων, των τεχνουργημάτων, της στρωματογραφίας και των κατασκευών, των ανθρώπινων οικισμών και των φυσικών και αστικών τοπίων που δημιουργήθηκαν για ή από τη βιομηχανική διεργασία. Χρησιμοποιεί αυτές τις μεθόδους έρευνας που είναι οι πιο κατάλληλες για να διευρύνουν την κατανόηση του βιομηχανικού παρελθόντος και παρόντος.

Η ιστορική περίοδος που συγκεντρώνει το κύριο ενδιαφέρον εκτείνεται από την αρχή της Βιομηχανικής Επανάστασης, στο δεύτερο ήμισυ του 18ου αιώνα, έως σήμερα, ενώ συγχρόνως, εξετάζονται οι πρώτες προ-βιομηχανικές και πρωτο-βιομηχανικές ρίζες της. Επιπλέον, αντλεί από τη μελέτη της εργασίας και των τεχνικών εργασίας που εμπεριέχονται στην ιστορία της τεχνολογίας.

2. Οι αξίες της βιομηχανικής κληρονομιάς

α. Η βιομηχανική κληρονομιά είναι τα τεκμήρια δραστηριοτήτων που είχαν και συνεχίζουν να έχουν σοβαρές ιστορικές συνέπειες. Τα κίνητρα προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς βασίζονται στην οικουμενική αξία αυτών των τεκμηρίων και όχι στην ιδιαιτερότητα μεμονωμένων χώρων.

β. Η βιομηχανική κληρονομιά έχει κοινωνική αξία ως τμήμα των καταλοίπων της καθημερινής ζωής συνηθισμένων ανδρών και γυναικών και, με αυτή την ιδιότητα, προσδίδει μια σημαντική αίσθηση ταυτότητας. Έχει τεχνολογική και επιστημονική αξία στην ιστορία της μεταποίησης, της μηχανικής, των κατασκευών και μπορεί να έχει και σημαντική αισθητική αξία για την ποιότητα της αρχιτεκτονικής, της μελέτης και του σχεδιασμού.

γ. Αυτές οι αξίες είναι εγγενείς στον ίδιο το χώρο, στον ιστό του, στα συστατικά του, τα μηχανήματα και το πλαίσιο, στο βιομηχανικό τοπίο, στα γραπτά τεκμήρια και επίσης στα άυλα ίχνη της βιομηχανίας που περιέχονται στις ανθρώπινες αναμνήσεις και στα ήθη.

δ. Η σπανιότητα, ως προς την επιβίωση συγκεκριμένων διαδικασιών, την τυπολογία των χώρων και τοπίων, προσθέτει ιδιαίτερη αξία και πρέπει να αξιολογείται προσεκτικά. Τα πρώιμα ή πρωτοποριακά παραδείγματα έχουν ιδιαίτερη αξία.

3. Η σημασία του εντοπισμού, της καταγραφής και της μελέτης

α. Κάθε περιοχή πρέπει να εντοπιστεί, να καταγραφεί και να προστατευτούν τα βιομηχανικά κατάλοιπα που θέλει να διατηρήσει για τις επόμενες γενιές.

β. Μελέτες περιοχών με διαφορετικές βιομηχανικές τυπολογίες πρέπει να εντοπίζουν την έκταση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Χρησιμοποιώντας αυτές τις πληροφορίες, πρέπει να δημιουργηθούν μητρώα όλων των χώρων που έχουν εντοπιστεί. Πρέπει να οργανώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι εύκολη η έρευνα σε αυτά και το κοινό να έχει ελεύθερη πρόσβαση. Η ηλεκτρονική μορφή τους και η άμεση πρόσβαση μέσω ηλεκτρονικών δικτύων είναι αξιόλογοι στόχοι.

γ. Η καταγραφή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της μελέτης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Πρέπει να γίνεται μια πλήρης καταγραφή των φυσικών χαρακτηριστικών και της κατάστασης του χώρου και να καταχωρείται σε δημόσιο αρχείο πριν γίνουν οποιεσδήποτε παρεμβάσεις. Μπορούμε να κερδίσουμε πολλές πληροφορίες αν η καταγραφή γίνει πριν σταματήσει να λειτουργεί ένας χώρος ή μια διαδικασία. Τα αρχεία πρέπει να περιέχουν περιγραφές, σχέδια, φωτογραφίες και βιντεοσκοπήσεις κινούμενων αντικειμένων, με αναφορές σε υποστηρικτική τεκμηρίωση. Οι αναμνήσεις των ανθρώπων είναι μοναδική και αναντικατάστατη πηγή που πρέπει επίσης να καταγράφονται, όταν είναι διαθέσιμες.

δ. Η αρχαιολογική διερεύνηση των ιστορικών βιομηχανικών χώρων είναι μια θεμελιώδης τεχνική της μελέτης τους. Πρέπει να διεξάγεται με τα ίδια υψηλά κριτήρια που ισχύουν για χώρους άλλων ιστορικών και πολιτισμικών περιόδων.

ε. Χρειάζονται προγράμματα ιστορικής έρευνας για να υποστηρίξουν την πολιτική της προστασίας της βιομηχανικής κληρονομιάς. Λόγω της αλληλεξάρτησης των πολλών βιομηχανικών δραστηριοτήτων, οι διεθνείς μελέτες μπορούν να βοηθήσουν στον εντοπισμό χώρων και τύπων χώρων με παγκόσμια σημασία.

στ. Τα κριτήρια για την αξιολόγηση των βιομηχανικών κτιρίων πρέπει να ορίζονται και να δημοσιεύονται ώστε το ευρύ κοινό να αποδεχτεί τη χρήση ορθολογικών και σταθερών κανόνων. Με βάση την κατάλληλη έρευνα, οι κανόνες αυτοί θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για να εντοπιστούν τα πιο σημαντικά επιζώντα τοπία, οικισμοί, χώροι, τυπολογίες, κτίρια, κατασκευές, μηχανήματα και διαδικασίες.

ζ. Οι τόποι και οι κατασκευές που έχουν κριθεί σημαντικές πρέπει να προστατεύονται με νομικά μέτρα, αρκετά ισχυρά ώστε να εξασφαλίζουν τη διατήρηση της σπουδαιότητάς τους. Ο Κατάλογος της Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO πρέπει να αναγνωρίσει δεόντως τον τρομερό αντίκτυπο που είχε η εκβιομηχάνιση στον ανθρώπινο πολιτισμό.

η. Η αξία των σημαντικών τόπων πρέπει να οριστεί και να εδραιωθούν κατευθυντήριες γραμμές για μελλοντικές επεμβάσεις. Πρέπει να εφαρμοστούν οποιαδήποτε νομικά, διοικητικά και οικονομικά μέτρα είναι απαραίτητα για να διατηρηθεί η αξία τους.

θ. Πρέπει να εντοπιστούν οι χώροι που βρίσκονται σε κίνδυνο, έτσι ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για να περιοριστεί ο κίνδυνος και να διευκολυνθούν τα κατάλληλα σχέδια για την επισκευή και την επανάχρηση τους.

ι. Η διεθνής συνεργασία είναι μια ιδιαίτερα κατάλληλη προσέγγιση στη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς μέσω συντονισμένων πρωτοβουλιών και καταμερισμού των πόρων. Πρέπει να αναπτυχθούν συμβατά κριτήρια για να συγκροτηθούν παγκόσμια μητρώα και βάσεις δεδομένων.

4. Νομική προστασία

α. Η βιομηχανική κληρονομιά πρέπει να θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της εν γένει πολιτισμικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η νομική της προστασία πρέπει να λαμβάνει υπόψη την ειδική φύση της βιομηχανικής κληρονομιάς. Πρέπει να είναι σε θέση να προστατεύει εργοστάσια και μηχανήματα, υπόγεια και υπέργεια έργα ή κατασκευές, σύνολα και συγκροτήματα κτιρίων και βιομηχανικά τοπία. Περιοχές βιομηχανικών λυμάτων πρέπει να εξεταστούν για την ενδεχόμενη αρχαιολογική καθώς και οικολογική τους αξία.

β. Στις πολιτικές για την οικονομική ανάπτυξη και στον περιφερειακό και εθνικό προγραμματισμό πρέπει να περιλαμβάνονται προγράμματα για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς.

γ. Οι πιο σημαντικοί χώροι πρέπει να προστατεύονται πλήρως και να μην επιτρέπονται παρεμβάσεις που υπονομεύουν την ιστορική τους ακεραιότητα ή την αυθεντικότητα του ιστού τους. Η ήπια και φιλική προσαρμογή και επανάχρηση μπορεί να είναι ένας κατάλληλος και οικονομικός τρόπος εξασφάλισης της επιβίωσης των βιομηχανικών κτισμάτων και πρέπει να ενθαρρύνεται με κατάλληλους νομικούς

ελέγχους, τεχνικές συμβουλές, φορολογικά κίνητρα και επιχορηγήσεις.

δ. Οι βιομηχανικές κοινότητες που απειλούνται από γοργές δομικές αλλαγές πρέπει να υποστηρίζονται από την κυβέρνηση και την τοπική αυτοδιοίκηση. Οι πιθανές απειλές που αντιπροσωπεύουν τέτοιου είδους αλλαγές για τη βιομηχανική κληρονομιά, πρέπει να προβλέπονται και να προετοιμάζονται σχέδια ώστε να αποφεύγονται τα έκτακτα μέτρα.

ε. Πρέπει να καθιερωθούν διαδικασίες που να προβλέπουν άμεση ανταπόκριση όταν κλείνουν σημαντικές βιομηχανικές εγκαταστάσεις, ώστε να αποφεύγεται η απομάκρυνση ή η καταστροφή σημαντικών στοιχείων τους. Οι αρμόδιες αρχές πρέπει να έχουν θεσμική εξουσία για να παρεμβαίνουν, όταν είναι απαραίτητο να προστατευτούν σημαντικοί ιστορικοί τόποι που απειλούνται.

στ. Η κυβέρνηση πρέπει να έχει συμβουλευτικά σώματα ειδικών που μπορούν να δώσουν ανεξάρτητες συμβουλές σε θέματα που σχετίζονται με την προστασία και τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς και η γνώμη τους πρέπει να αναζητείται σε όλες τις σημαντικές περιπτώσεις.

ζ. Πρέπει να καταβληθεί κάθε προσπάθεια για να εξασφαλιστεί η συμβουλή και η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στην προστασία και την διατήρηση της τοπικής βιομηχανικής κληρονομιάς τους.

η. Οι σύλλογοι και οι ενώσεις εθελοντών έχουν να παίξουν σημαντικό ρόλο στον εντοπισμό των χώρων, στην προαγωγή της δημόσιας συμμετοχής στη διατήρηση, στη διάδοση πληροφοριών και στην έρευνα, δεδομένου ότι είναι οι απαραίτητοι ρόλοι στη σκηνή της βιομηχανικής κληρονομιάς.

5. Συντήρηση και διατήρηση

α. Η συντήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς εξαρτάται από τη διατήρηση της λειτουργικής ακεραιότητας και γι αυτό οι παρεμβάσεις σε ένα βιομηχανικό χώρο πρέπει να στοχεύουν στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη τήρηση αυτού του στόχου. Η

αξία και η αυθεντικότητα ενός βιομηχανικού χώρου μπορεί να μειωθεί σημαντικά αν τα μηχανήματα ή τα εξαρτήματά τους απομακρυνθούν ή αν καταστραφούν βοηθητικά μηχανήματα τα οποία αποτελούν μέρος του γενικού χώρου.

β. Η διατήρηση των βιομηχανικών χώρων απαιτεί ενδελεχή γνώση του σκοπού ή των σκοπών για τον οποίο ή τους οποίους δημιουργήθηκαν και των διαφόρων βιομηχανικών διαδικασιών που μπορεί να διεξάγονταν εκεί. Αυτές μπορεί, με τον καιρό, να έχουν αλλάξει, αλλά όλες οι προηγούμενες χρήσεις πρέπει να εξετάζονται και να αξιολογούνται.

γ. Πρέπει πάντοτε να δίνεται προτεραιότητα στην επί τόπου (in situ) διατήρηση. Η διάλυση και η μεταφορά ενός κτιρίου ή μιας κατασκευής είναι παραδεκτά μόνον εφόσον η καταστροφή του χώρου απαιτείται από επιτακτικές οικονομικές ή κοινωνικές ανάγκες.

δ. Η προσαρμογή ενός βιομηχανικού χώρου σε νέα χρήση, προκειμένου να εξασφαλιστεί η διατήρησή του, είναι παραδεκτή εκτός από τις περιπτώσεις χώρων με ειδική ιστορική σπουδαιότητα. Οι νέες χρήσεις πρέπει να σέβονται τα αξιόλογα αντικείμενα και να διατηρούν τα αρχικά πρότυπα κυκλοφορίας και δραστηριότητας, και πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο συμβατές με την αρχική ή την κύρια χρήση. Συνιστάται να υπάρχει μια περιοχή όπου θα ερμηνεύεται η προηγούμενη χρήση.

ε. Η συνέχιση της προσαρμογής και χρήσης των βιομηχανικών κτιρίων αποφεύγει την άσκοπη απώλεια ενέργειας και συμβάλλει στην αειφόρο ανάπτυξη. Η βιομηχανική κληρονομιά μπορεί να παίζει σημαντικό ρόλο στην οικονομική αναζωογόνηση περιοχών που φθίνουν ή μαραζώνουν. Η συνέχεια την οποία εξασφαλίζει η επανάχρηση μπορεί να παρέχει ψυχολογική σταθερότητα στις κοινότητες που αντιμετωπίζουν την αιφνίδια εξαφάνιση μακρόχρονων πηγών απασχόλησης.

στ. Οι παρεμβάσεις πρέπει να είναι αναστρέψιμες και να έχουν ελάχιστες επιπτώσεις. Οποιοσδήποτε αναπόφευκτες αλλαγές πρέπει να τεκμηριώνονται και τα σημαντικά στοιχεία που απομακρύνονται πρέπει να καταγράφονται και να αποθηκεύονται με ασφάλεια. Πολλές βιομηχανικές διαδικασίες προσδίδουν μια "πατίνα" που είναι αναπόσπαστο τμήμα της ακεραιότητας και του ενδιαφέροντος του τόπου.

ζ. Η ανακατασκευή ή η επιστροφή σε μια προηγούμενη κατάσταση που συμβαίνει να είναι γνωστή πρέπει να θεωρείται μια παρέμβαση που γίνεται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και η οποία είναι κατάλληλη μόνον εφόσον ωφελεί την ακεραιότητα ολόκληρου του χώρου ή σε περίπτωση βίαιης καταστροφής ενός πολύ σημαντικού ιστορικού τόπου.

η. Οι ανθρώπινες δεξιότητες που ενέχονται σε πολλές παλιές ή απηρχαιωμένες βιομηχανικές διαδικασίες είναι ένας σημαντικότερος πόρος του οποίου η απώλεια μπορεί να είναι αναντικατάστατη. Πρέπει να καταγραφούν προσεκτικά και να μεταδοθούν στις επόμενες γενιές.

θ. Η διατήρηση των τεκμηρίων, των αρχείων των επιχειρήσεων, των κατασκευαστικών σχεδίων καθώς και δειγμάτων των βιομηχανικών προϊόντων πρέπει να ενθαρρύνονται.

6. Εκπαίδευση και κατάρτιση

α. Η επαγγελματική κατάρτιση σε μεθοδολογικές, θεωρητικές και ιστορικές πτυχές της βιομηχανικής κληρονομιάς πρέπει να διδάσκεται σε τεχνικά και πανεπιστημιακά ιδρύματα.

β. Ειδικό εκπαιδευτικό υλικό σχετικό με το βιομηχανικό παρελθόν και την κληρονομιά του πρέπει να παράγεται από και για τους σπουδαστές στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.

7. Παρουσίαση και ερμηνεία

α. Το δημόσιο ενδιαφέρον και η στοργή για τη βιομηχανική κληρονομιά και η εκτίμηση της αξίας της είναι ο ασφαλέστερος τρόπος διατήρησής της . Οι δημόσιες αρχές πρέπει να εξηγούν ενεργά τον νόημα και την αξία των βιομηχανικών χώρων μέσω δημοσιεύσεων, εκθέσεων, της τηλεόρασης, του Διαδικτύου και άλλων μέσων επικοινωνίας, παρέχοντας μόνιμη πρόσβαση στους σημαντικούς χώρους και προάγοντας τον τουρισμό σε βιομηχανικές περιοχές.

β. Ειδικά βιομηχανικά και τεχνικά μουσεία και διατηρητέοι βιομηχανικοί χώροι είναι σημαντικά μέσα προστασίας και ερμηνείας της βιομηχανικής κληρονομιάς.

γ. Οι περιφερειακοί και οι διεθνείς δρόμοι της βιομηχανικής κληρονομιάς μπορούν να φωτίσουν τη συνεχόμενη μεταφορά της βιομηχανικής τεχνολογίας, και τις μεγάλης κλίμακας μετακινήσεις των ανθρώπων που μπορεί να προκαλέσει.

Eusebi Casanelles Eugene Logunov

Πρόεδρος του TICCIH XII Διεθνής Συνδιάσκεψη του TICCIH

Η Χάρτα μεταφράστηκε στα Ελληνικά με την πρωτοβουλία του ΔΣ του Ελληνικού TICCIH και την επιμέλεια της Χριστίνας Αγριαντώνη και του Νίκου Μπελαβίλα.

(Πηγή: Ελ. Τμήμα TICCHI, <http://www.ticcih.gr>)

Παράρτημα 2

Κλωστοϋφαντουργία Ρεσίνα

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΝΩΝΥΜΗΣ ΚΛΩΣΤΟΥΦΑΝΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ «ΑΦΟΙ ΡΕΤΣΙΝΑ», 1938

<u>ΜΗΧΑΝΟΥΡΓΕΙΟ</u>	6 τόννοι 4 δρέκανοι 2 κλάνες 1 πρέζα 1 γραναζοκόπτης 1 σιδηροπρίονο 1 σμιλοτροχός 1 ψαλίδι με ζουμπά 9 μέγγενες 2 καμίνια 1 φυσηρό 1 φούρνος χυτηρίου
<u>ΠΥΡΟΣΒΕΣΤΙΚΕΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ</u>	2 μηχανές σεμιντίζελ (1 των 45 και 1 των 18 ίππων) 2 αντλίες τρικύλινδρες
<u>ΜΗΧΑΝΟΣΤΑΣΙΟ</u>	1 Ντίζελ SULZER 500 ίππων 5κύλινδρος με αεραντλία 1 Ντίζελ SULZER 330 ίππων 3κύλινδρος χωρίς αεραντλία 2 γερανοί Ηλεκτροπίνακας και γεννήτριες Ανταλλακτικά
<u>ΧΗΜΕΙΟ</u>	Μηχάνημα προσδιορισμού υγρασίας βάμβακος Μηχάνημα προσδιορισμού αντοχής νήματος
<u>ΞΥΛΟΥΡΓΕΙΟ</u>	1 πριονοκορδέλα
<u>ΚΛΩΣΤΗΡΙΟ</u>	35 χάρτζια 18 σύρτες 6 χονδρά καλάμια 4 μέτρια καλάμια παλαιά 8 φιλά καλάμια παλαιά 1 μπομπινιέρα νέα 22 κλώστρες 12 ανέμες 1 πρέσσα νήματος 1 OPENER 2 σκούτσερ 2 μηχανήματα καθαρισμού φυτιλιών
<u>ΝΕΟ ΚΛΩΣΤΗΡΙΟ</u>	4 καλάμια φιλά με μοτέρ νέα 10 κλώστρες 5 σωλήνες υγρανηρίου 1 μπομπινιέρα 11 ανέμες 1 μηχανήματα καψαλίσματος

	υφασμάτων
<u>ΣΤΕΓΝΩΤΗΡΙΟ</u>	4 κλίβανοι χωρητικότητας 2160 κυβ. νήματος
<u>ΒΑΦΕΙΟ</u>	2 βραστήρες νημάτων των 10 τόνων έκαστος 7 σκάφες βαφής ξύλινες 12 σκάφες βαφής ξύλινες 3 σκάφες λευκάνσεως μπετόν 7 σκάφες λευκάνσεως υφασμάτων 1 σκάφη βαφής υφασμάτων 1 μηχανήμα βαφής χρωμάτων NAPHTOL 1 μηχανήμα μερσεριζαρίσματος 16 μηχανήματα βαφής υφασμάτων (Ντζίγκερ) νέα 3 κεντρόφυγες στιππήρες 3 δεξαμενές ύδατος 1 δεξαμενή σιδηρά 25 τόνων 1 λέβητας βρασμού υφασμάτων 1 ½ τόνων 1 λέβητας βρασμού υφασμάτων 5 ½ τόνων Ζυγιστήριο χρωμάτων 2 πλάστιγγες κλπ
<u>ΥΦΑΝΤΗΡΙΟ</u>	255 ιστοί μονοί 41 ιστοί διπλοί 8 μασουρίστρες 7 διάστρες 1 διπλώτρια 2 ανέμες 7 μπομπινιέρες νέες 9 δίκλωνα νέα 4 κολλαρίστρες παλαιές ελβετικές 1 κολλαρίστρα μεγάλη νέα γερμανική 1 κολλαρίστρα – στεγνώτρια νέα 1 κολλαρίστρα παλαιά 2 σιδηρώτριες νέες διπλές 1 σιδηρώτρια μονή 3 ξυράφια 1 χνουδίστρα 1 αγκάθι (μηχανήμα που σκάζει την κόλλα των υφασμάτων) 3 μετρητές- διπλωτές
<u>ΝΕΟ ΥΦΑΝΤΗΡΙΟ ΥΠΟ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΜΕ ΥΓΡΑΝΤΗΡΙΟ</u>	1 ιστός διπλός 12 ιστοί μονοί 11 ιστοί διπλοί νέοι Ελβετίας 35 ιστοί μονοί νέοι Ελβετίας 2 ζακάρ 2 μηχανήματα για πετσέτες φαγητού 4 μασουρίστρες μικρές με μοτέρ

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: ΓΕΝΙΚΟΣ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΗΣ 31ΗΣ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1934

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ

ΑΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝ

ΑΞΙΑ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΩΝ

Γήπεδα- Κτίρια	3.227.265,95	
Μηχανήματα	2.000.000 -	5.227.265,95
Εγκατασταθέντα Μηχανήματα και κτίρια του 1934		3.916.544,80
		<hr/>
	9.143.810,75	
Μείον αποσβέσεις κατά το 1934	5.143.810,75	4.000.000

ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΙΜΟ

ΑΠΟΘΗΚΕΣ ΠΡΟΙΟΝΤΩΝ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΩΝ

Κατεργασμένα προϊόντα στις αποθήκες στις 31/12/34	35.838.580,86	
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ Α' ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ		
Πρώτες ύλες, υλικά και ανταλλακτικά στις αποθήκες	14.970.343,25	
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ Γ' ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ		
Πρώτες ύλες, υλικά και ανταλλακτικά στις αποθήκες	2.672.706,80	
ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ Ε' ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ		
Πρώτες ύλες, υλικά και ανταλλακτικά στις αποθήκες	13.113.695,20	66.595.325,10

ΔΙΑΘΕΣΙΜΟ

ΤΑΜΕΙΟ

Μετρητά στο ταμείο	4.253.997,40	
ΧΡΕΩΓΡΑΦΑ		
1535 ομόλογα Β' Αναγκαστικού Δανείου του 1926 προς 41.05	62.867,50	
ΧΡΕΩΣΤΕΣ		
Διάφοροι χρεώστες	3.943.019,30	
ΤΡΕΧΟΝΤΕΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΔΡΑΧΜΩΝ		
Διάφοροι χρεωστικοί λογαριασμοί	3.507.968,40	
ΠΕΛΑΤΕΣ ΕΝΑΝΤΙ ΦΟΡΤΩΤΙΚΩΝ		
Διάφοροι χρεώστες έναντι φορτωτικών εγγράφων	9.205	
ΓΡΑΜΜΑΤΙΑ ΕΙΣΠΡΑΚΤΕΑ		
Γραμμάτια στο χαρτοφυλάκιο	75.183,35	
ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ		
Προκαταβολές αγορών από το εξωτερικό	373.220	12.225.460,96

82.820.786,05

ΠΑΘΗΤΙΚΟ

ΜΗ ΑΠΑΙΤΗΤΟ ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

ΜΕΤΟΧΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Διαιρεμένο σε 70.000 μετοχές προς 100	7.000.000	
ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΟ ΤΑΚΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	3.242.901,40	10.242.901,40

ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΑ

ΕΚΤΑΚΤΟ ΑΠΟΘΕΜΑΤΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	5.350.000		
ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΦΘΑΡΜΕΝΩΝ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ	4.000.000		
ΚΕΡΔΗ- ΖΗΜΙΕΣ			
Υπόλοιπο αφημένο εις Νέο	603.220,20	9.953.220,20	20.196.121,60

ΑΠΑΙΤΗΤΟ

ΠΙΣΤΩΤΕΣ			
Προκαταβολές από την πώληση εμπορευμάτων	4.611.275		
ΤΡΕΧΟΝΤΕΣ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ ΔΡΑΧΜΩΝ	39.335.714,90		
ΓΡΑΜΜΑΤΙΑ ΠΛΗΡΩΤΕΑ	13.128.322,40		
ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ			
Διάφοροι προσωρινοί πιστωτικοί λογαριασμοί	2.190.089,20		
ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΣ ΒΑΜΒΑΚΙΟΥ	302.336		
ΠΡΟΜΗΘΕΥΤΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ	842.427,25		
ΦΟΡΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΥ			
Οφειλόμενοι φόροι χρήσεως 1934	464.500		
ΜΕΡΙΣΜΑΤΑ ΔΙΑΝΕΜΗΤΕΑ			
Μερίσματα διανεμητέα χρήσεως 1934	1.750.000	62.624.664,45	

82.820.786,06

ΚΕΡΔΗ ΚΑΙ ΖΗΜΙΕΣ

ΧΡΕΩΣΗ

ΕΞΟΔΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΣ

ΕΞΟΔΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ

Για αμοιβές εμπίσθου προσωπικού, Κεντρικής Διεύθυνσης, οδοπορικά κλπ.	4.258.570,30		
Για ημερομίσθια Προσωπικού Εργοστασίων	18.450.983,15		
Για αποζημιώσεις Εργατικών Ατυχημάτων	86.810		
Για φιλανθρωπικούς σκοπούς	206.844,90		
Ναύλοι, ασφάλιστρα, διαφημίσεις, γραφική ύλη και διάφορα γενικά έξοδα	1.432.282,50	24.434.490,85	
ΦΟΡΟΙ ΔΗΜΟΣΙΟΥ			
Για φόρο Κύκλου εργασιών επί των πωλήσεων των προϊόντων	1.767.609,70		
Για φόρο από τις αμοιβές μισθωτών υπηρεσιών, επιτηδεύματος, χαρτοσήμου κλπ	335.053,40		
Δασμοί εισαγωγής πρώτων υλών και ανταλλακτικών και κύκλου εργασίας επί των εισαγωγών	3.861.522,20	5.964.185,30	
ΤΟΚΟΙ		4.654.864,85	
ΠΡΟΜΗΘΕΙΕΣ		1.161.945,60	36.215.486,60

ΑΠΟΣΒΕΣΕΙΣ

Επί μηχανημάτων και κτιρίων κατά το 1934 ως εξής:

ΓΗΠΕΔΑ ΚΑΙ ΚΤΙΡΙΑ	1.339.636,95	
Α' ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ	3.282.047	
Γ' ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ	343.803,70	
Ε' ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ	118.323,10	5.143.810,75

Επί φόρων Δημοσίου παρελθούσας χρήσεως	73.406	
Επί επισφαλών απαιτήσεων	17.013,30	5.234.230,05
ΚΡΑΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΒΛΕΨΗ ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΦΘΑΡΜΕΝΩΝ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ		4.000.000
ΤΑ ΠΡΟΣ ΔΙΑΝΟΜΗ ΚΑΘΑΡΑ ΚΕΡΔΗ 1934		3.689.169,20

49.138.885,85

ΠΙΣΤΩΣΗ

Υπόλοιπο παρελθούσας χρήσεως		19.454
ΑΠΟ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ		35.501
ΑΠΟ ΠΩΛΗΣΕΩΣ ΠΡΟΪΟΝΤΩΝ		49.083.930,85

49.138.885,85

ΔΙΑΘΕΣΗ ΚΑΘΑΡΩΝ ΚΕΡΔΩΝ ΕΚ ΔΡΑΧΜΩΝ 3.689.169.20

Κράτηση για ενίσχυση τακτικού αποθεματικού		737.874
Μέρισμα τακτικό επί 70.000 μετοχών προς 4%	280.000	
Μέρισμα πρόσθετο επί 70.000 μετοχών προς 21%	1.470.000	1.750.000

Ποσοστά Διοικητικού συμβουλίου επί δρχ 2.671.395,20 προς 5%		133.575
Φόροι Δημοσίου επί μερίσματος και ποσοστών Δ.Σ.		464.500
Υπόλοιπο αφημένο εις Νέο		608.220,20

3.689.169,20

Τα προς διανομή καθαρά κέρδη 1934

3.689.169,20

**ΠΙΝΑΚΑΣ 3:ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
1/4/1941-30/6/1941**

ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΚΛΩΣΤΟΥΦΑΝΤΟΥΡΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ «ΑΔΕΛΦΟΙ ΡΕΤΣΙΝΑ»

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΑΠΟ 1^{ης}
ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1941- 30 ΙΟΥΝΙΟΥ 1941

(Συμφώνως Δ/γη Σ/της Διοικήσεως υπ' αριθ.
211007/30.7.41)

Κατά τας αρχάς του υπό κρίσιν τριμήνου (Απρίλιος-Ιούνιος 1941) η Αν. Κλωστοϋφαντουργική Εταιρεία «Αδελφοί Ρετσίνα» ευρέθη με σημαντικά (εν συγκρίσει προς τα τηρούμενα παρ' αυτής κατά το παρελθόν) αποθέματα τόσο κατεργασμένων προϊόντων της (υφάσματα- νήματα), όσον και πρώτων υλών (κυρίως χρωμάτων). Η τότε αξία των μεν υφασμάτων και νημάτων ανήρχετο εις Δρχ. 90 εκατομμύρια περίπου, των δε χρωμάτων εις Δρχ. 15.000.000 περίπου.

Κατά το διαρρέυσαν τρίμηνον η Εταιρεία απέφυγε να διαθέσει εμπόρευμα. Μικράς μόνον ποσότητας επώλησε προς τους αντιπροσώπους της. Ετέρα επίσης ποσότης ηγοράσθη υποχρεωτικώς παρὰ των Γερμανικών Αρχών Κατοχής.

Τα εκ της διαθέσεως των εμπορευμάτων της βάσει των αυξηθεισών εν τω μεταξύ τιμών, εισπραχθέντα ποσά, υπολογιζόμενα εις Δρχ. 40.000.000 περίπου διετεθήσαν δια την μερικήν εξόφλησιν των προς το ημέτερον Υποκατάστημα οφειλών της (Δρχ. 30.165.259,50) ως η κάτωθι ανάλυσις) ως και δια της πληρωμή μισθών, έξοδα συντηρήσεως και κινήσεως εργοστασίων κλπ.

Επιταχθείσης κατά τον μήνα Μάιον, παρὰ των Γερμανικών Αρχών ολοκλήρου της εις χείρας της Κ.Υ.Δ.Ε.Σ. ποσότητος βάμβακος, η εταιρεία «Αδελφοί Ρετσίνα» όπως και αι λοιπαί κλωστοϋφαντουργικαί εταιρείαι εστερήθησαν της πρώτης ύλης δια τας περαιτέρω εργασίας των.

Εν τούτοις η λειτουργία των εργοστασίων της δεν εσταμάτησε, μόνον αι εργασίμαί περιορίσθησαν (εις τρεις καθ' εβδομάδα).

Και το μεν Υφαντουργείον ηδυνήθη να εργασθή περιορισμένως πάντως χάρις εις τα αποθέματα νημάτων παραγωγής της ως και εις άλλα τινά νήματα Αγγλικής προελεύσεως, τα οποία εχρησιμοποιήθησαν προς κατασκευήν γαζών.

Το δε νηματοουργείον ελάχιστα ειργάσθη καθ' ην προς εκτέλεσιν ενίων μικρών φιλικών παραγγελιών τρίτων καθώς και προς νηματοποίησιν αγορασθείσης μικράς ποσότητος βάμβακος, εκ του εκ της θαλάσσης ανασυρόμενου τοιούτου.

Το τέλος του υπολόγου τριμήνου εύρε την Εταιρείαν με ικανόν STOCK εμπορευμάτων, η αξία των οποίων βάσει των αυξηθεισών νέων τιμών δέον να υπολογίζονται εις Δρχ.120.000.000 και άνω.

Αι κατά της Εταιρείας απαιτήσεις του Υποκ/ματος μας ανήρχοντο τη 31 Μαρτίου εις τα κάτωθι ποσά:

Ανοικτοί λογαριασμοί επ' ενέχυρω εμπ/των
Ενέχυρα εις χείρας θεματοφυλάκων
υπολ.δρ.30.111.690
Ενέχυρα εις γενικάς αποθήκας
υπολ.δρ.34.224.120,20

Δρ.64.335.810,20
Ανοικτοί λογαριασμοί προσωπικής ασφάλειας υπολ. δρ.
23.553.214
Προεξοφλήσεις υπολ.δρ. 4.400.000
Καθυστερήσεις προεξοφλήσεων
υπολ.δρ.14.718.789,20
Σ ύ ν ο λ ο ν Δρ. 107.007.813,40

Ομοίως : Εγγυητικάί επιστολαί δρ.38.690.281
Και πιστώσεις ανοιγείσαι εν τω εξωτερικώ αίτινες δεν
γνωρίζομεν αν εξετελέσθησαν 2.246.17/7
Έναντι των ως άνω οφειλών κατά το τρίμηνον 1/4/41-
3/6/41) εισεπράχθησαν εν συνόλω δρχ. 30.165.259,50 εις το
ποσόν περιλαμβάνονται και οι καθυστερούμενοι τόκοι δύο
εξαμηνιών (Β' εξαμηνίας 1940 και Α' εξαμηνίας 1941) ήτοι
εσημειώθη ρευστοποίησις κατά 28 %
Ούτω αι κατά την 30/6/41 οφειλαί της προς ημάς
ανήρχοντο εις Δρχ 76.842.553,50 αναλυόμεναι ως κάτωθι :

Ανοικτοί λογαριασμοί επ' ενέχυρω εμπ/των
Ενέχυρα εις χείρας θεματοφυλάκων
υπολ.δρ.30.107.625
Ενέχυρα εις γενικάς αποθήκας
υπολ.δρ.12.690.646

Δρ.42.798.271
Ανοικτοί λογαριασμοί προσωπικής ασφάλειας υπολ. δρ.
24.689.364
Προεξοφλήσεις υπολ.δρ. 2.720.000
Καθυστερήσεις προεξοφλήσεων
υπολ.δρ.6.634.918,90
Σ ύ ν ο λ ο ν ως άνω Δρ. 76.842.553,90

Ομοίως : Εγγυητικάί επιστολαί δρ.23.575.050
Και πιστώσεις ανοιγείσαι εν τω εξωτερικώ αίτινες δεν
γνωρίζομεν αν εξετελέσθησαν 2.246.17/7

Σημειωτέον ότι και κατά το λήξαντα μήνα Ιούλιον
κατέβαλεν ημίν ετέρας δρχ17.000.000 περίπου περί ων
θέλωμεν αναφέρει εις το επόμενον σημείωμα μας.

Όπως έχουν ήδη τα πράγματα δύναται τις να ειπή ότι η
εξέλιξις της οικονομικής καταστάσεως της εταιρείας
προβλέπεται λίαν ικανοποιητική, βαίνουσα προς πλήρη
εξυγίανσιν λαμβανομένου υπ' όψιν ότι η διάθεσις των
σημερινών αποθεμάτων της βάσει των νεοαυξηθεισών τιμών
επιτρέπει εις αυτήν όχι μόνον να εξοφλήση άπασας τας
υποχρεώσεις της αλλά και να τη απομείνη σημαντικόν ποσόν
εις μετρητά

Εν Πειραιεί τη 5^η Αυγούστου 1941
Γ.Ι.Γεράρης

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΔΑΝΕΙΟΔΟΤΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΤΕ ΤΟ 1875-1876

ΕΠΩΝΥΜΙΑ(ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ ,ΕΙΔΟΣ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΥ)	ΥΨΟΣ ΠΙΣΤΩΣΗΣ ΣΕ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΠΑΛΑΙΕΣ ΔΡΧ.		ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
	ΠΕΝΤΑΕΤΗ ΔΑΝΕΙΑ	ΔΑΝΕΙΑ ΑΝΟΙΧΤΟΥ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΥ	
1. Ι.ΜΠΑΡΜΠΑΡΕΣΣΟΣ (1872/73, ονοπνευματοποιείο)	-	24,8	Με ενέχυρο. Ο λογαριασμός άνοιξε το 1872
2. Λ. ΡΑΛΜΗΣ (1844, μεταξουργείο)	-	120,0	Ενυπόθηκο. Άνοιξε το 1874
3. Ε. ΖΙΛΛΕΡ (1872, υαλουργείο)	15,0	-	Ενυπόθηκο. Δόθηκε το 1875
4. ΤΡΙΠΟΣ & ΠΑΝΑΣ (1875, κφαντουργείο)	60,0	-	Ενυπόθηκο. Δόθηκε το 1875
5. ΑΔΕΛΦΟΙ ΡΕΡΡΙΝ (1874, μηχανουργείο)	20,0	-	Ενυπόθηκο. Δόθηκε το 1876. Το εργοστάσιο πουλήθηκε σε πλειστηριασμό το 1878
6. Π. ΚΑΠΡΑΝΟΣ (1860, αλευρόμυλος)	-	65,0	Ενυπόθηκο
7. Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ (1860, μηχανουργείο)	50,0	200,0	Ενυπόθηκο
8. Ι. ΔΗΜΟΚΑΣ (1862, αλευρόμυλος)	220,0	50,0	Ενυπόθηκο
9. Ι. ΣΚΛΑΒΟΥΝΟΣ (1863, ζυμαρικά)	50,0	-	Ενυπόθηκο
10. ΤΖΩΝ ΜΑΚ ΔΟΥΑΛ (1871, μηχανουργείο)	-	100,0	Ενυπόθηκο
11. ΑΔΕΛΦΟΙ ΡΕΤΣΙΝΑ (1872, νηματουργείο)	-	160,0	Ενυπόθηκο
12. Γ. ΒΑΡΟΥΞΑΚΗΣ (1873, νηματουργείο)	72,0	48,0	Ενυπόθηκο
13. Κ. ΛΥΓΙΝΟΣ (1873, νηματουργείο)	-	56,0	Ενυπόθηκο

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗΣ
ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΤΤΙΚΗΣ

Αθήνα, 16 Μαΐου 2011

Αριθ. Πρωτ. 2500

Ταχ. Δ/ση : Λυσίου και Κλεψύδρας 1
Ταχ. Κωδ. : 10555
Πληροφορίες : Λ. Αγγελοπούλου
Τηλέφωνο : 210.32.53.059
FAX : 210.32.32.547
Email : enma@culture.gr
eaggelopoulos@culture.gr

ΘΕΜΑ: Εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά

Σε συνέχεια του ηλεκτρονικού σας μηνύματος με θέμα το χαρακτηρισμό ή μη του εργοστασίου Ρετσίνα στην οδό Ρετσίνα 44, στη Λεύκα Πειραιά, σας πληροφορούμε ότι μέχρι σήμερα το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού δεν είχε χαρακτηρίσει το παραπάνω ακίνητο ως μνημείο.

Η Υπηρεσία μας με το αριθ. Πρωτ. 1074/17-02-2010 έγγραφό της διαβίβασε το θέμα για χαρακτηρισμό ή μη στη Δ/ση Νεώτερης και Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, η οποία θα παραπέμψει το φάκελο της υπόθεσης που αναφέρεται στο θέμα, στο Κεντρικό Συμβούλιο Νεοτέρων για γνωμοδότηση, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 3028/2002 «Για την Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς».

Ο Προϊστάμενος της Εφορείας

Ορέστης Βαβατσιούλας
Δρ Αρχιτέκτων Μηχανικός
Με βαθμό Α

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΝΟΜΗ

1. Φ.Ε.
2. Λ. Αγγελοπούλου

Παράρτημα 3

Αυτοματοποιημένος, υπόγειος χώρος στάθμευσης

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Ένας αυτοματοποιημένος χώρος στάθμευσης είναι στην ουσία ένα σύνολο από ηλεκτροκινούμενα, μηχανικά υποβοηθούμενα συστήματα που συνεργάζονται μεταξύ τους για την μεταφορά και την τοποθέτηση του οχήματος σε μια θέση στάθμευσης, χωρίς την παραμικρή εμπλοκή του ανθρώπινου παράγοντα. Ολόκληρο το σύστημα ελέγχεται από ηλεκτρονικό υπολογιστή.¹ Μπορεί να είναι είτε σε υπόγειους είτε σε υπέργειους χώρους, αλλά και συνδυασμός των δύο, προσφέροντας ασφαλές παρκάρισμα με πολλά πλεονεκτήματα για τους χρήστες.

Το σύστημα που επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε στο έργο μας, ονομάζεται Multiparker 740 και σχεδιάστηκε από την Γερμανική Εταιρεία Wöhr. Το σύστημα αυτό επιτυγχάνει την εξοικονόμηση του χώρου στάθμευσης, τοποθετώντας τα αυτοκίνητα το ένα δίπλα στο άλλο σε 1-8 ορόφους, με ένα σύστημα αποθήκευσης και επαναφοράς (Storage and retrieval Unit – SRU). Η είσοδος του αυτοκινήτου στην μονάδα, γίνεται μέσω μιας ή περισσότερων περιοχών μεταφοράς, που κινούνται κατακόρυφα. Στην περίπτωση μας σχεδιάσαμε ένα σύστημα 4 επιπέδων, δυναμικότητας 188 θέσεων, με τρεις περιοχές μεταφοράς, στο νότιο τμήμα του εργοστασίου Ρετσίνα.

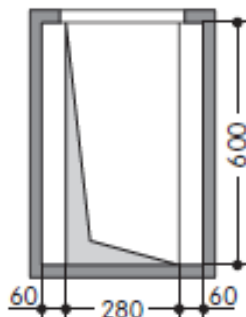
Multiparker 740, εσωτερική άποψη του συστήματος

¹ <http://www.anaco.gr/gr/rob/garage/default.htm>

Μερικά από τα πλεονεκτήματα του συστήματος αυτού είναι τα εξής:

- Μεγάλη ευελιξία κινήσεων, καθώς τα SRU μπορούν να κινηθούν συγχρόνως ευθύγραμμα και κατακόρυφα κι υπάρχει η δυνατότητα περιστροφής των αυτοκινήτων στον ίδιο χρόνο.
- Δυνατότητα τοποθέτησης φορείων σε κάθε όροφο, που κινούνται παράλληλα, ανεξάρτητα από τους κατακόρυφους ελκυστήρες, ελαχιστοποιώντας τον χρόνο μεταφοράς, αλλά και πολύ γρήγοροι χρόνοι εξυπηρέτησης λόγω του συστήματος ανταλλαγής παλετών.
- Δυνατότητα εξυπηρέτησης οχημάτων διαφορετικού ύψους και βάρους μέχρι και 2.5 τόνους.
- Εύκολη λειτουργία με πολλές επιλογές αυτόματου ελέγχου. (π.χ. μαγνητικές κάρτες)
- Ελαφριά κατασκευή, με μειωμένο κόστος καθώς απουσιάζουν οι πολλαπλές λωρίδες κίνησης και οι κεκλιμένες ράμπες. Επιπροσθέτως μειώνεται το σημαντικό κόστος φωτισμού και αερισμού.
- Προστασία από κλοπή ή βανδαλισμό του οχήματος²
- Οικολογική λύση αφού ελαχιστοποιούνται οι εξωτερικοί ρύποι αλλά και ο θόρυβος.

ΤΕΧΝΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

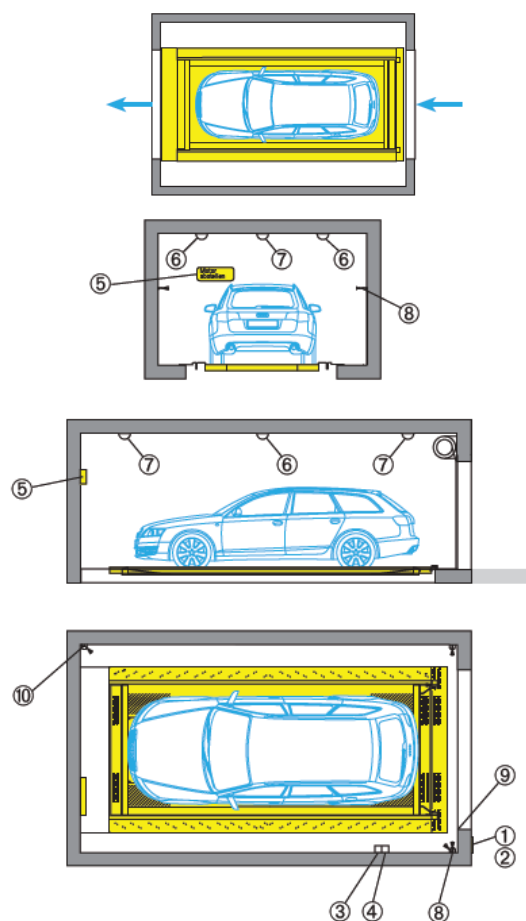

Ελάχιστες διαστάσεις (cm) της περιοχής μεταφοράς
(χωρίς σύστημα περιστροφής)

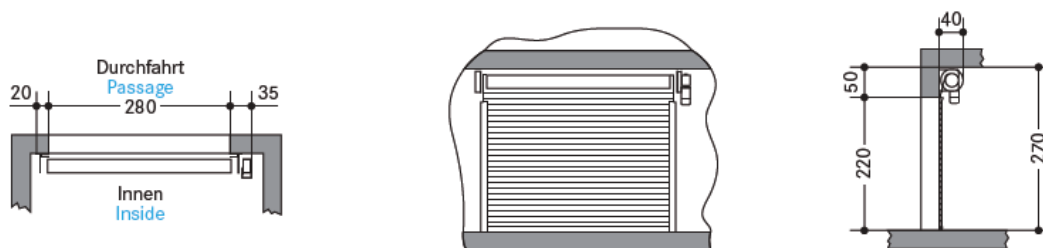
² <http://www.woehr.de/en/produkte/multiparker/740.php>
<http://www.autoparking.gr/>

Περιοχή μεταφοράς

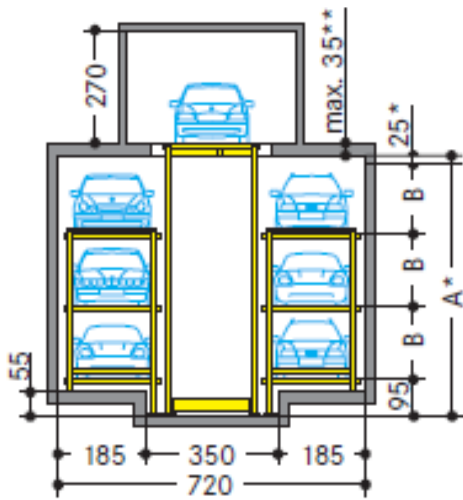
1. Πάνελ χειρισμού, με ενσωματωμένο τσιπ
2. Δέκτης τηλεχειριστηρίου (προαιρετικά)
3. Κουμπί εκτάκτου ανάγκης
4. Κουμπί που ανοίγει την πύλη
5. Οθόνη μηνυμάτων
6. Έλεγχος πλάτους οχήματος
7. Έλεγχος μήκους οχήματος
8. Έλεγχος ύψους οχήματος
9. Έλεγχος πύλης
10. Έλεγχος παρουσίας αυτοκινήτου

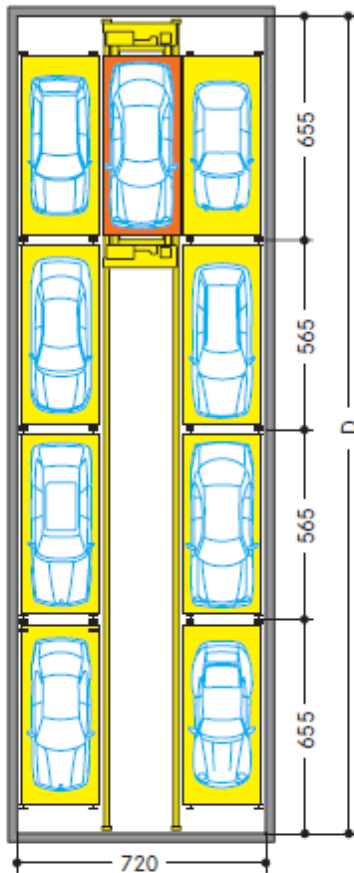
Χαρακτηριστικά και ελάχιστες διαστάσεις πόρτας εισόδου – εξόδου

Ελάχιστες διαστάσεις(cm) που απαιτούνται για την εγκατάσταση του συστήματος, χωρίς τοίχους ή κολώνες ανάμεσα στις θέσεις στάθμευσης

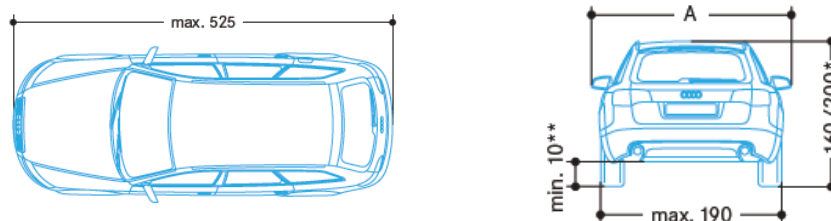

Parking spaces per level	2 and more parking levels grid width 565 cm 18'6"	
	Länge D	Length D
6	1875	61' 6"
8	2440	80' 1"
10	3005	98' 7"
12	3570	117' 2"
14	4135	135' 8"
16	4700	154' 2"
18	5265	172' 9"
20	5830	191' 3"

Ο αριθμός των θέσεων στάθμευσης εξαρτάται από τον αριθμό και την διάταξη των περιοχών μεταφοράς

Διαστάσεις σε cm/ft
 1 ft=12 in = 30,48 cm
 1 cm = 0,0328 ft = 0,3937 in

Μέγιστες επιτρεπόμενες διαστάσεις των οχημάτων

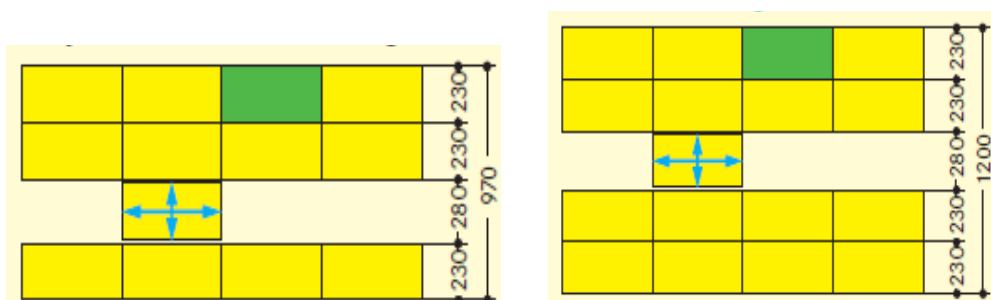

Μέγιστο επιτρεπόμενο βάρος: 2.5 τόνοι
Μέγιστο βάρος ανά τροχό: 625 κιλά.

Pallet width	Dimension A
215	205
220	210
230	220

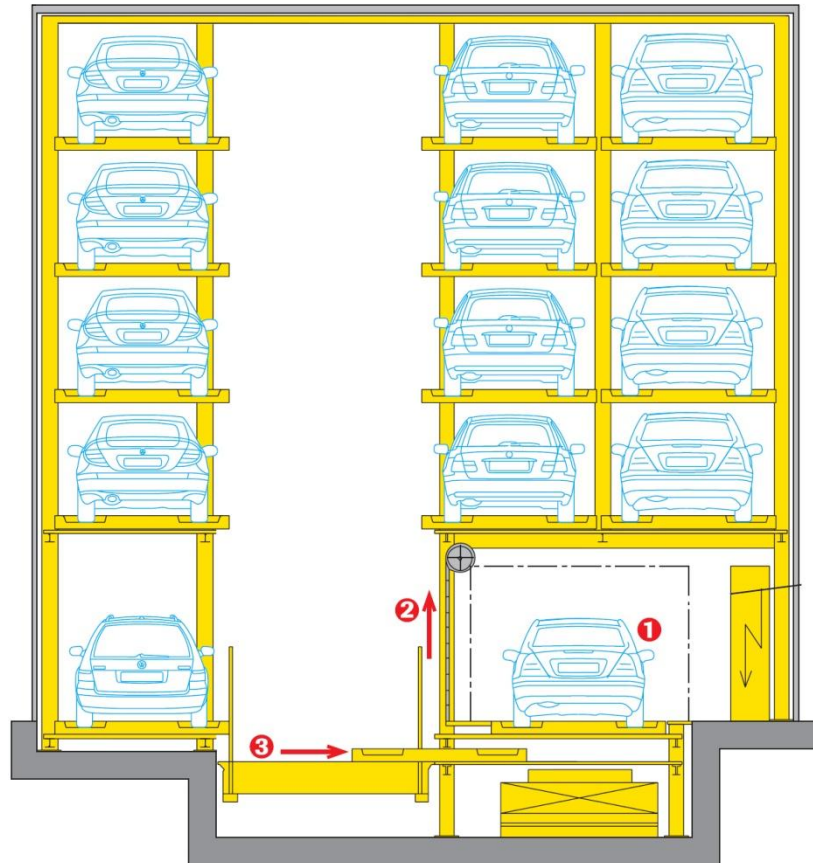
Διάσταση A, ανάλογα με το πλάτος της πλατφόρμας

Διάταξη πλατφόρμων στάθμευσης

Η διάταξη των πλατφόρμων σε σειρές και η παραλλαγή των αξόνων, επιτρέπει την βέλτιστη αξιοποίηση του διαθέσιμου χώρου, ενώ παράλληλα ελαχιστοποιεί τις δαπάνες του πολιτικού μηχανικού για την υλοποίηση του έργου. Στο σύστημα διατηρείται ένα κενό διάστημα (πράσινο) το οποίο διευκολύνει την αναδιάταξη των αυτοκινήτων, όταν χρειάζεται να μετακινηθεί ένα αυτοκίνητο από την δεύτερη σειρά. Παρακάτω περιγράφεται η διαδικασία η οποία ακολουθείται.

Σύστημα αποθήκευσης και επαναφοράς
(παράλληλα με τον ανελκυστήρα)

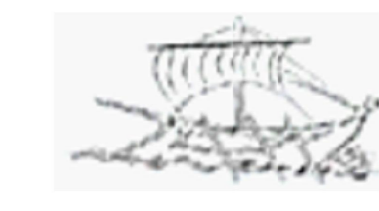
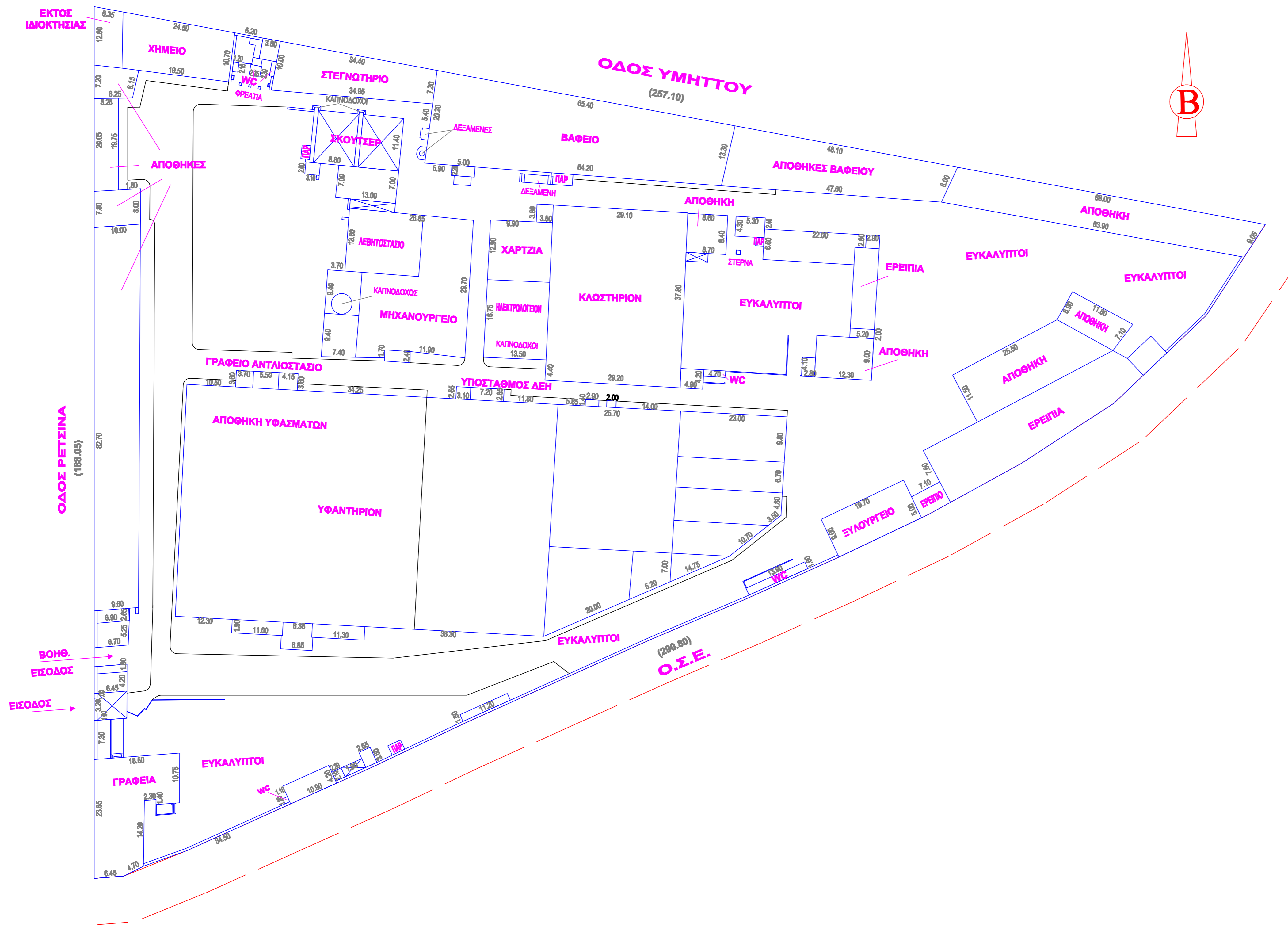

1. Το όχημα που εμποδίζει, μεταφέρεται στην περιοχή αποθήκευσης και επαναφοράς, ενώ το όχημα που επιθυμούμε μεταφέρεται στην περιοχή μεταφοράς, ώστε να το παραλάβει ο ιδιοκτήτης του.
2. Ο ανελκυστήρας επιστρέφει στην περιοχή επαναφοράς, και η πόρτα ανοίγει
3. Συγχρόνως, μια κενή πλατφόρμα μετακινείται από τον ανελκυστήρα στον χώρο αποθήκευσης τους, κάτω από την περιοχή επαναφοράς
4. Ο ανελκυστήρας μετακινείται και παίρνει την πλατφόρμα με το σταθμευμένο όχημα για να το επιστρέψει στην θέση του.
5. Η πόρτα κλείνει και η άδεια πλατφόρμα ανεβαίνει από την περιοχή αποθήκευσης τους, στην περιοχή επαναφοράς.

Πηγή Πληροφοριών και εικόνων:

<http://www.woehr.de/en/produkte/multiparker/740.php>

- *Data sheet (pdf)*
- *Technical notes (pdf)*
- *Transfer lateral (pdf)*

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

*Πρακτικές επαναρησιμοποιήσης της βιομηχανικής κληρονομιάς.
Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετζίνα στον Πειραιά*

ΕΡΓΟ: ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ

ΘΕΣΗ: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ

ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ

ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ (1981)

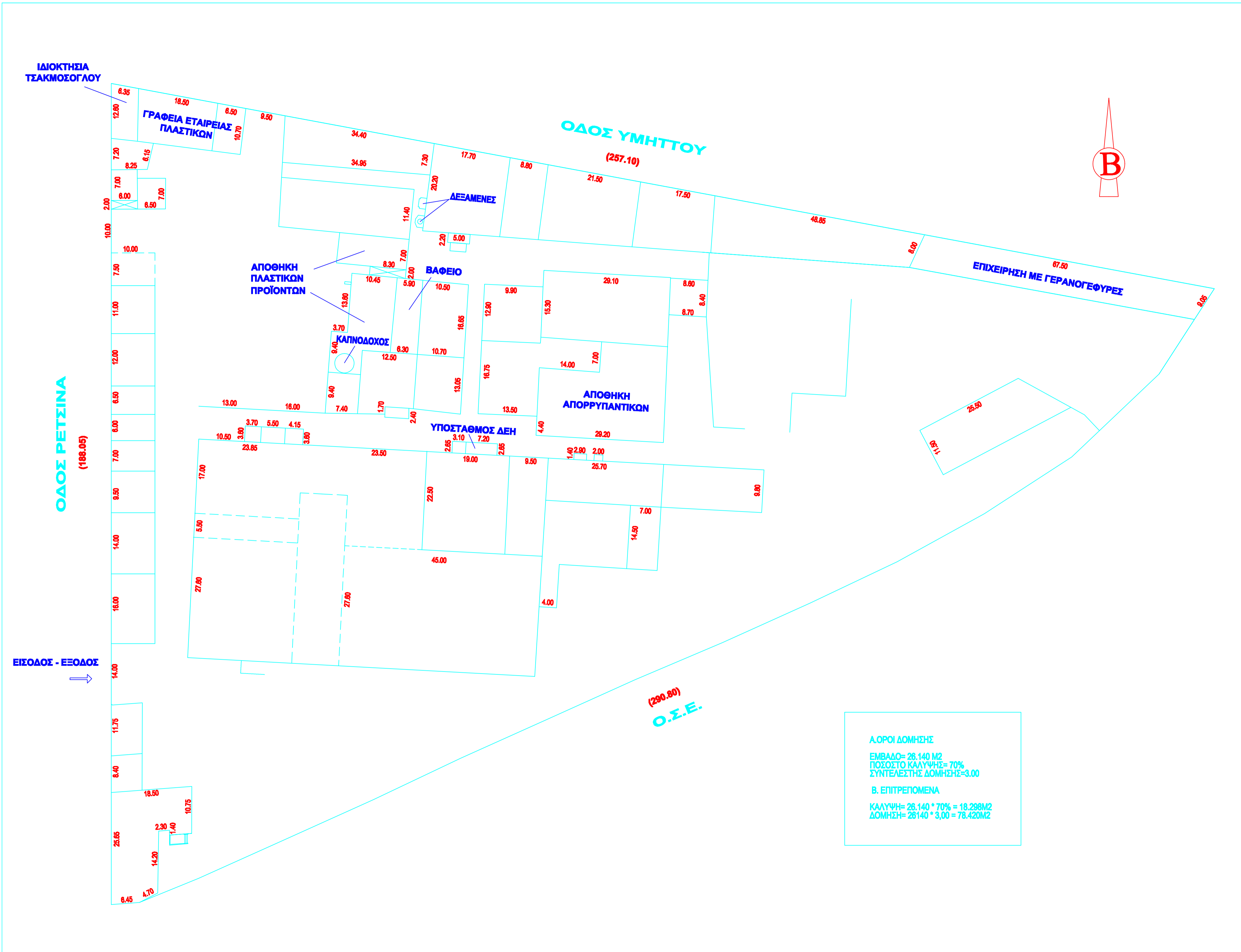
Σ. 1

ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:

1:500

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

Α.ΟΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ
 ΕΜΒΑΔΟ= 26.140 Μ2
 ΠΟΣΟΣΤΟ ΚΑΛΥΨΗΣ= 70%
 ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΔΟΜΗΣΗΣ=3,00

Β. ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΑ
 ΚΑΛΥΨΗ= 26.140 * 70% = 18.298Μ2
 ΔΟΜΗΣΗ= 26140 * 3,00 = 78.420Μ2

 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναχρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	Σ. 2
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:500
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

ΕΚΤΟΣ ΔΙΑΚΤΗΡΙΑΣ

ΕΜΒΛΑΟΜΕΤΡΗΣΕΙΣ

ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΙ ΧΩΡΟΙ	2971,90Μ2
① Μόνιμων εκθέσεων	2364,00Μ2
③ Προβλεπών εκθέσεων	607,90Μ2
ΧΩΡΟΙ ΑΙΔΡΑΣΗΣ	180,85Μ2
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	747,20Μ2
① Βιομηχανικής Αρχαιολογίας	452,60Μ2
④ Αρχαίου Ρετινά	294,60Μ2
ΘΕΡΙΝΟΣ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ	2280,00Μ2
ΑΙΘΟΥΣΕΣ ΠΡΟΒΟΛΩΝ- ΣΕΜΙΝΑΡΙΩΝ	653,15Μ2
③ Αίθουσα Σεμιναρίων	525,10Μ2
④ Αίθουσα προβολών για παιδιά	128,05Μ2
ΧΩΡΟΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ ΠΑΙΔΙΩΝ	1050,00Μ2
ΠΑΙΔΙΚΗ ΧΑΡΑ	912,00Μ2
ΧΩΡΟΙ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΣΤΙΑΣΗΣ	373,95Μ2
① Καφετέρια	228,30Μ2
④ Εστιατόριο	145,65Μ2
ΓΡΑΦΕΙΑ	762,85Μ2
① Διοίκησης του συγκροτήματος	249,90Μ2
② Καταγραφής και συντήρησης εκθεμάτων	419,30Μ2
③ Διοίκησης της βιβλιοθήκης	24,45Μ2
④ Διοίκησης του parking	69,20Μ2
ΧΩΡΟΣ ΠΡΩΤΙΝΗ ΒΟΗΘΕΙΩΝ	49,00Μ2
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΑ ΜΟΥΣΕΙΟΥ	195,00Μ2
ΘΥΡΩΡΕΙΑ	215,80Μ2
ΑΠΟΘΗΚΕΥΤΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ	624,10Μ2
③ Αποθήκες	612,80Μ2
④ Τραπεζάκια	11,30Μ2
ΧΩΡΟΙ ΥΠΕΙΝΗΣ	373,00Μ2
ΚΟΥΖΙΝΑ	39,00Μ2
ΥΠΟΓΕΙΟΣ ΧΩΡΟΣ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ	1262,00Μ2

Α. ΟΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ
ΕΜΒΛΑΟ= 26.140 Μ2
ΠΟΣΟΣΤΟ ΚΑΛΥΨΗΣ= 70%
ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΔΟΜΗΣΗΣ=3,00

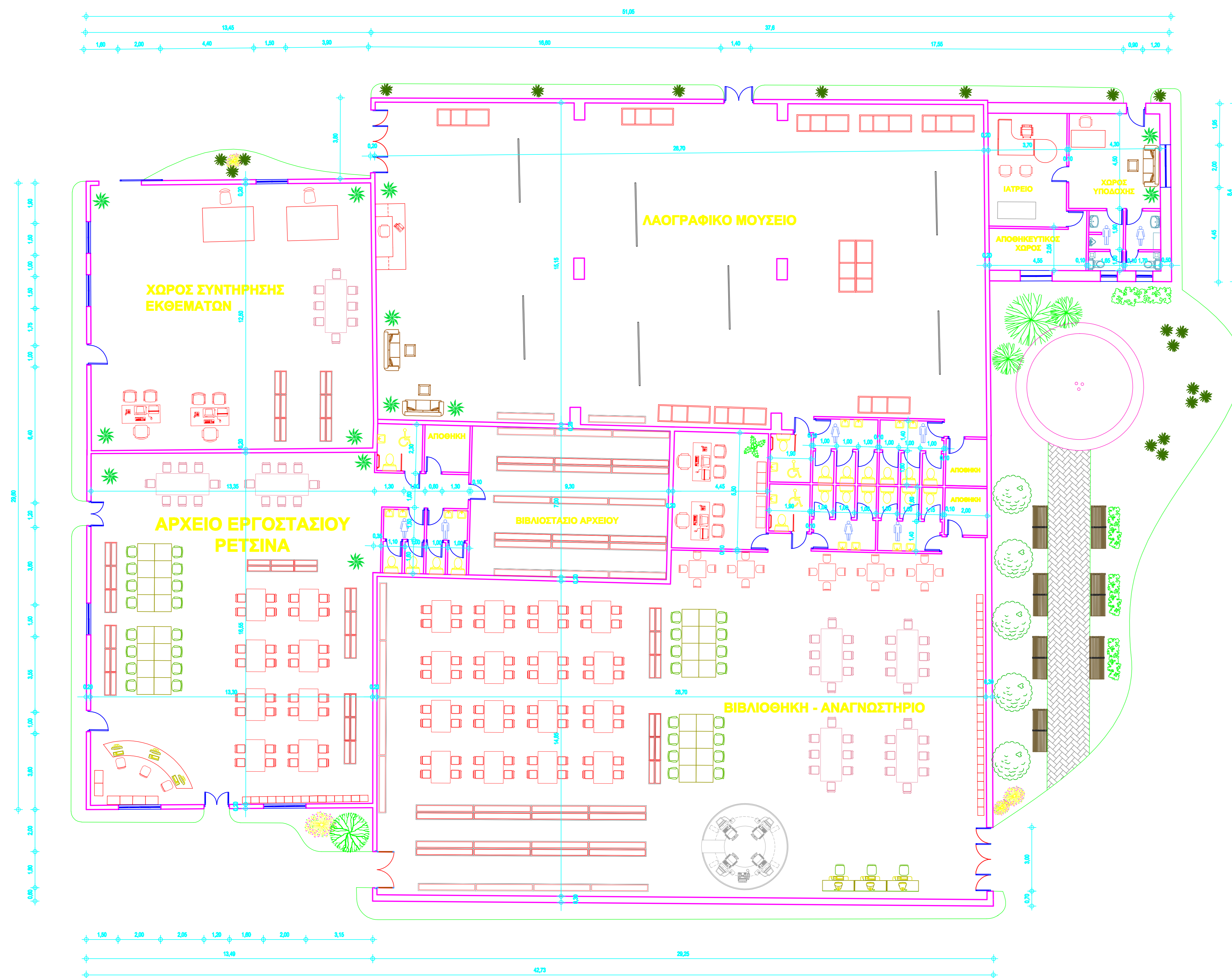
Β. ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΑ
ΚΑΛΥΨΗ= 26.140 * 70% = 18.298Μ2
ΔΟΜΗΣΗ= 26140 * 3,00 = 78.420Μ2

Γ. ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΥΜΕΝΑ
ΚΑΛΥΨΗ= 11.428,20 < 18.298m2
ΔΟΜΗΣΗ= 11.428,20

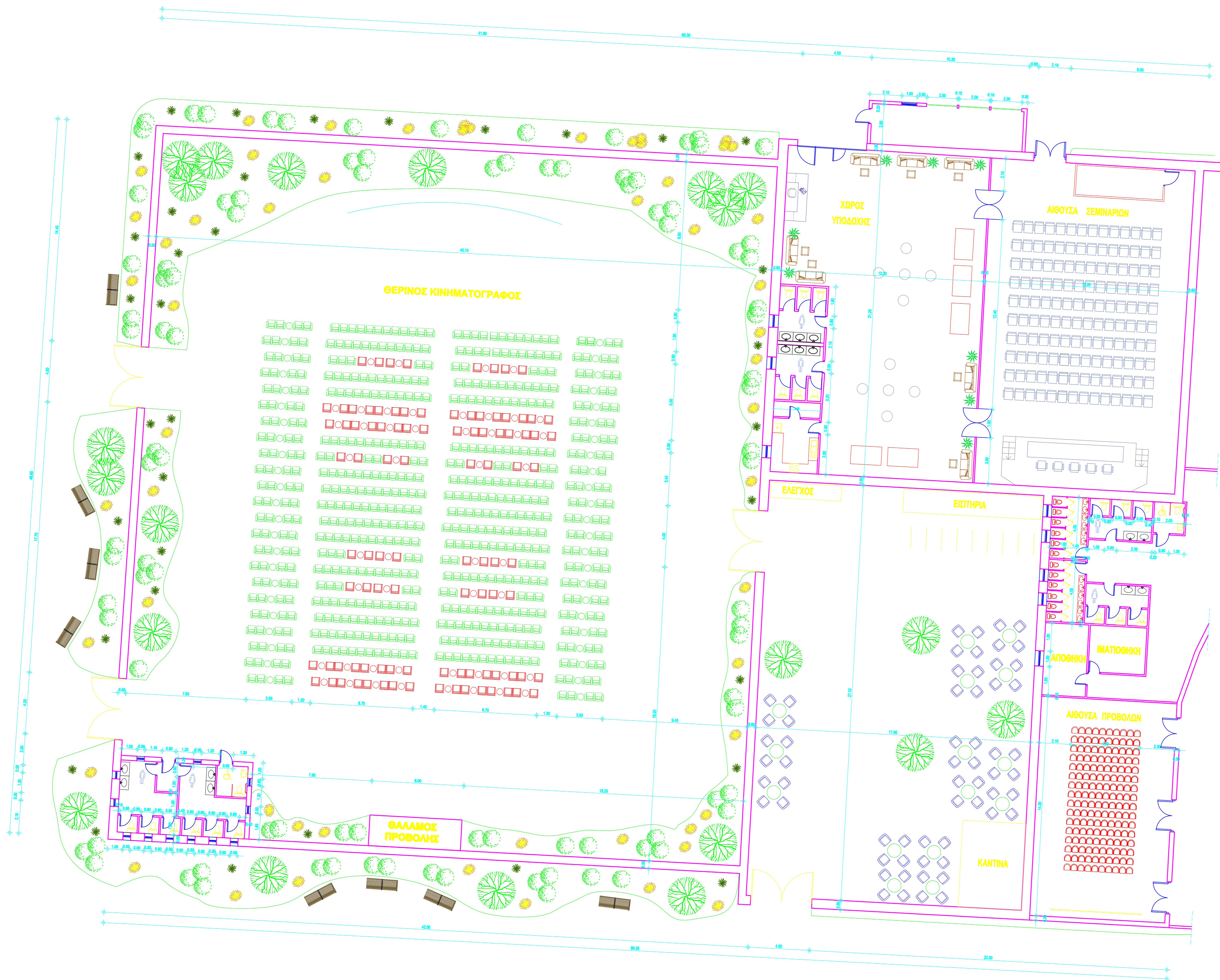
 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναχρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς.</i> <i>Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετινά στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΠΛΑΝΟ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ	
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:500
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011
Σ. 3	

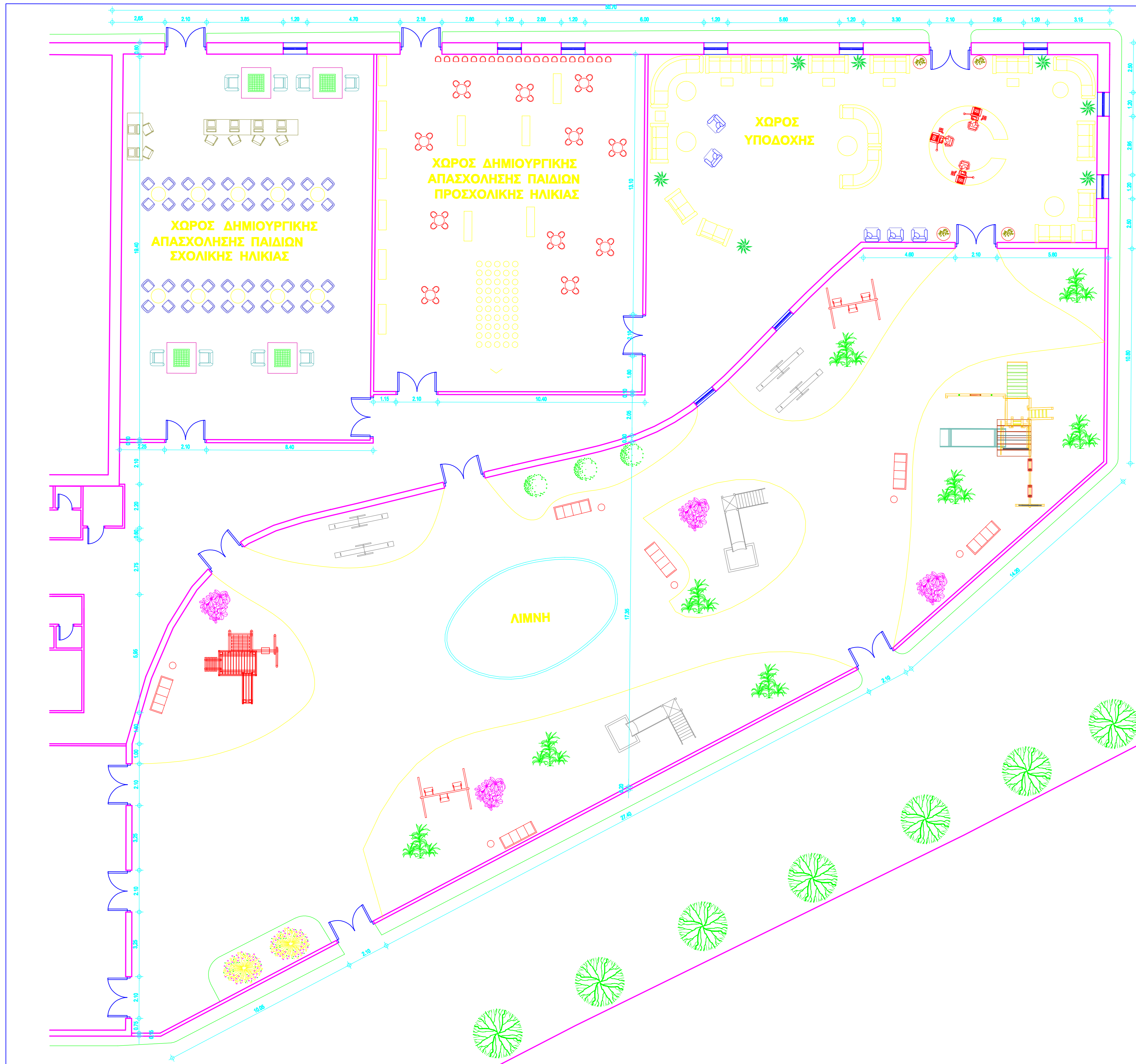

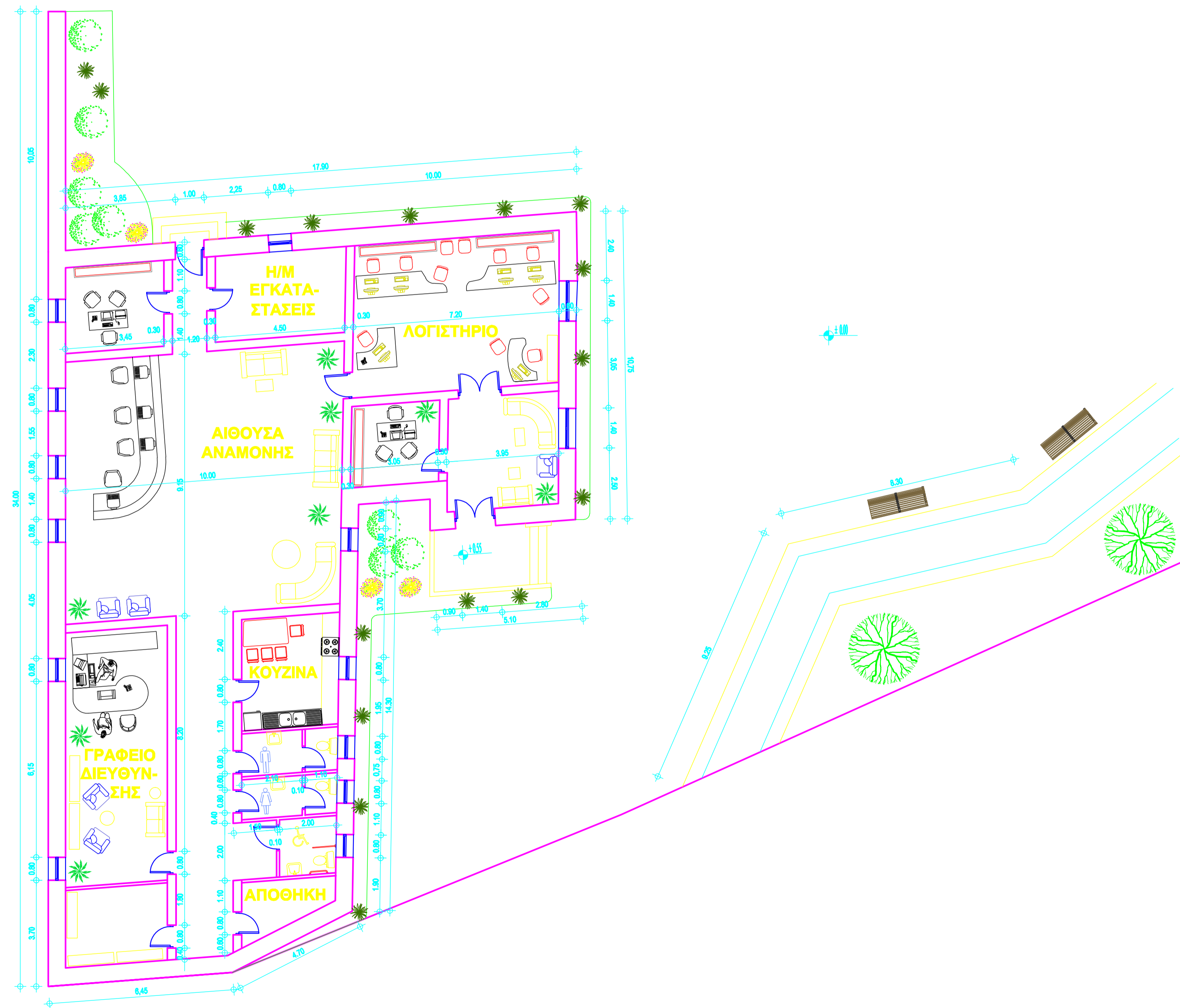
 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναχρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΚΤΙΡΙΟ Β	
T.2	
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:100
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

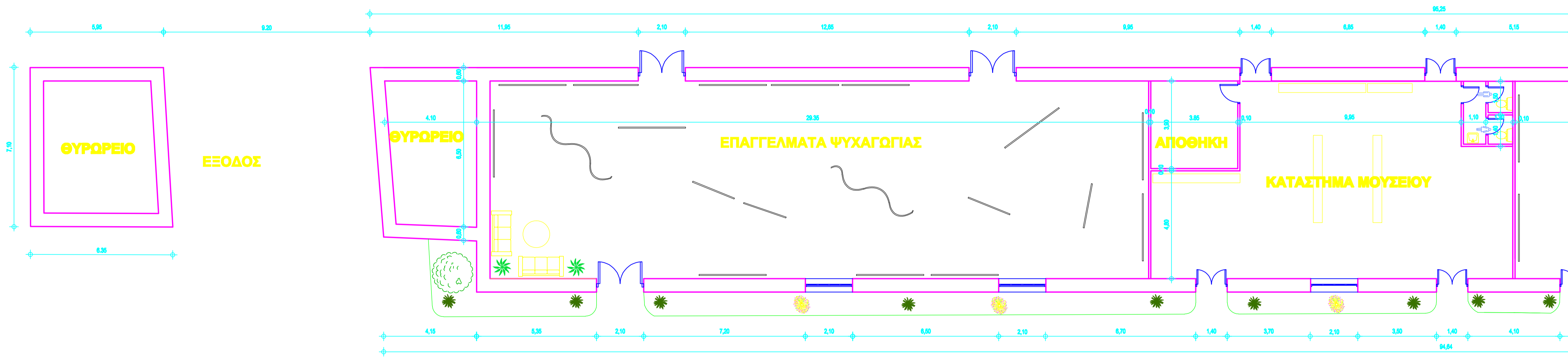
 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτική εναναγρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς - Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΑΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΚΤΙΡΙΟ Γ (α)	
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:100
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011
T.3	

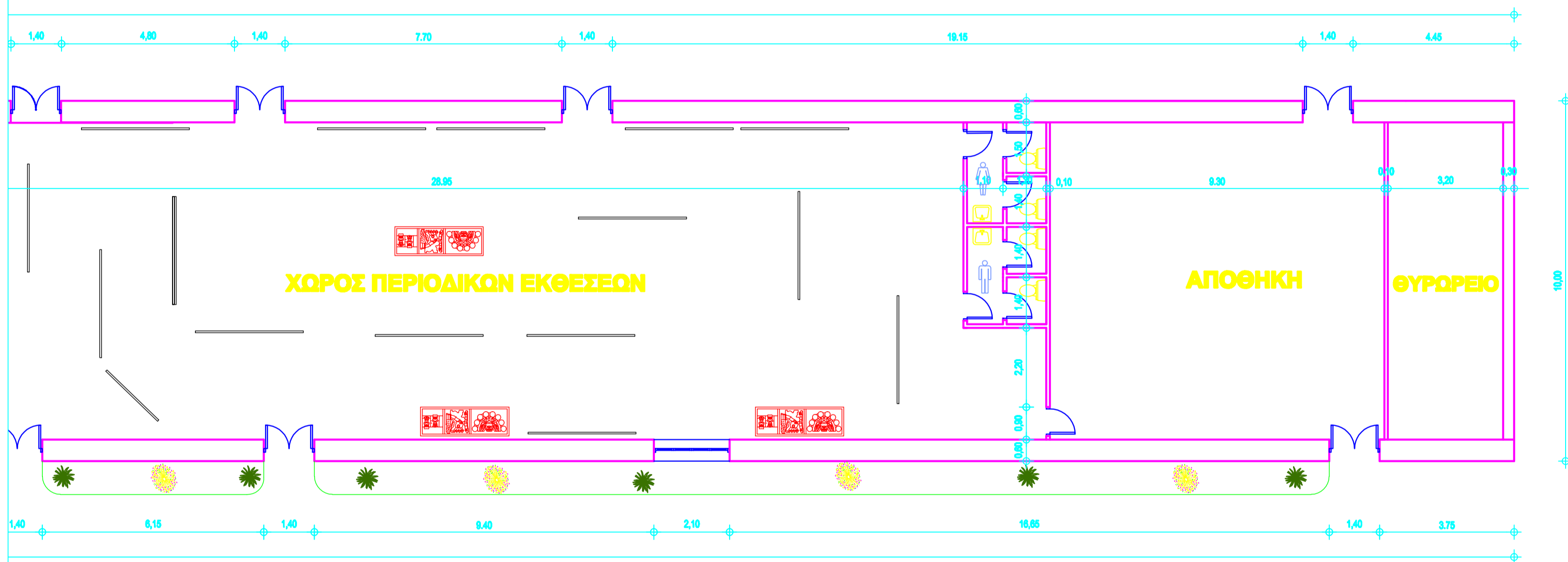

 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναρησιμοποιήσης της βιομηχανικής κληρονομιάς - Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΑΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΚΤΙΡΙΟ Γ (β)	Τ.4
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:100
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναγερσιμότητας της βιομηχανικής κληρονομιάς.</i> <i>Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΚΤΙΡΙΟ Δ (α)	
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:100
Τ.5	
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

*Πρακτικές επαναχρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς.
Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά*

ΕΡΓΟ: ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ

ΘΕΣΗ: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ

ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ

ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ

ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ

ΚΤΙΡΙΟ Δ (β)

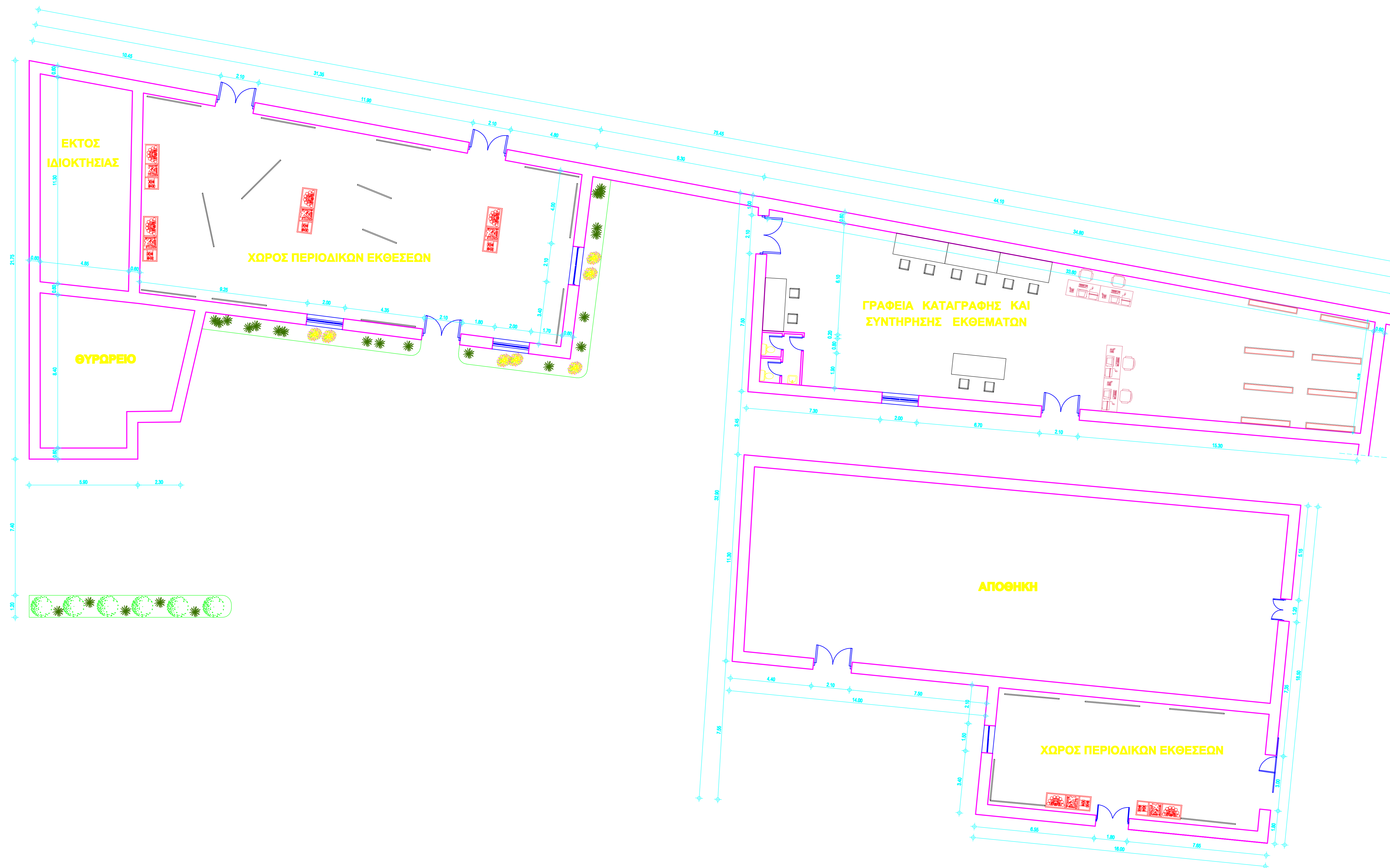
T.6

ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:

1:100

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

*Πρακτικές επαναγρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς.
Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά*

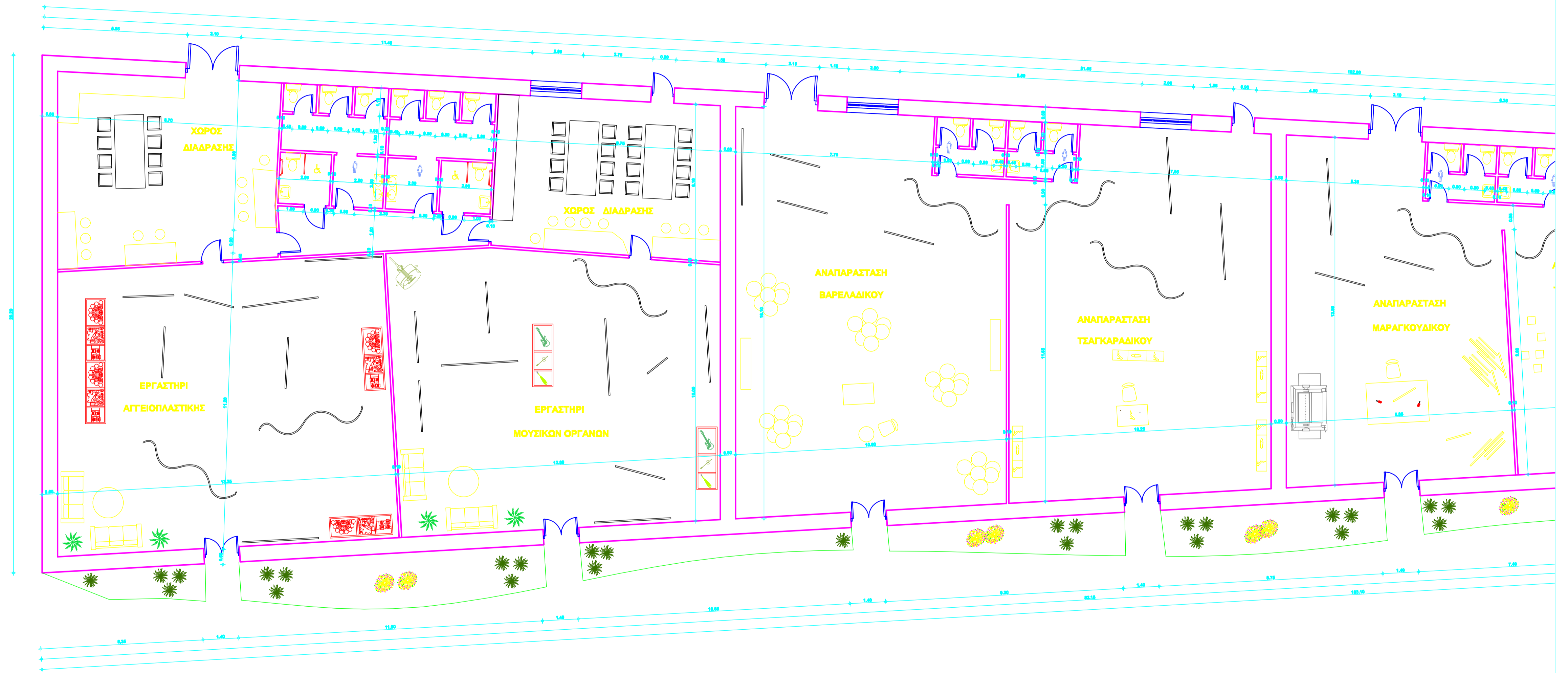
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ

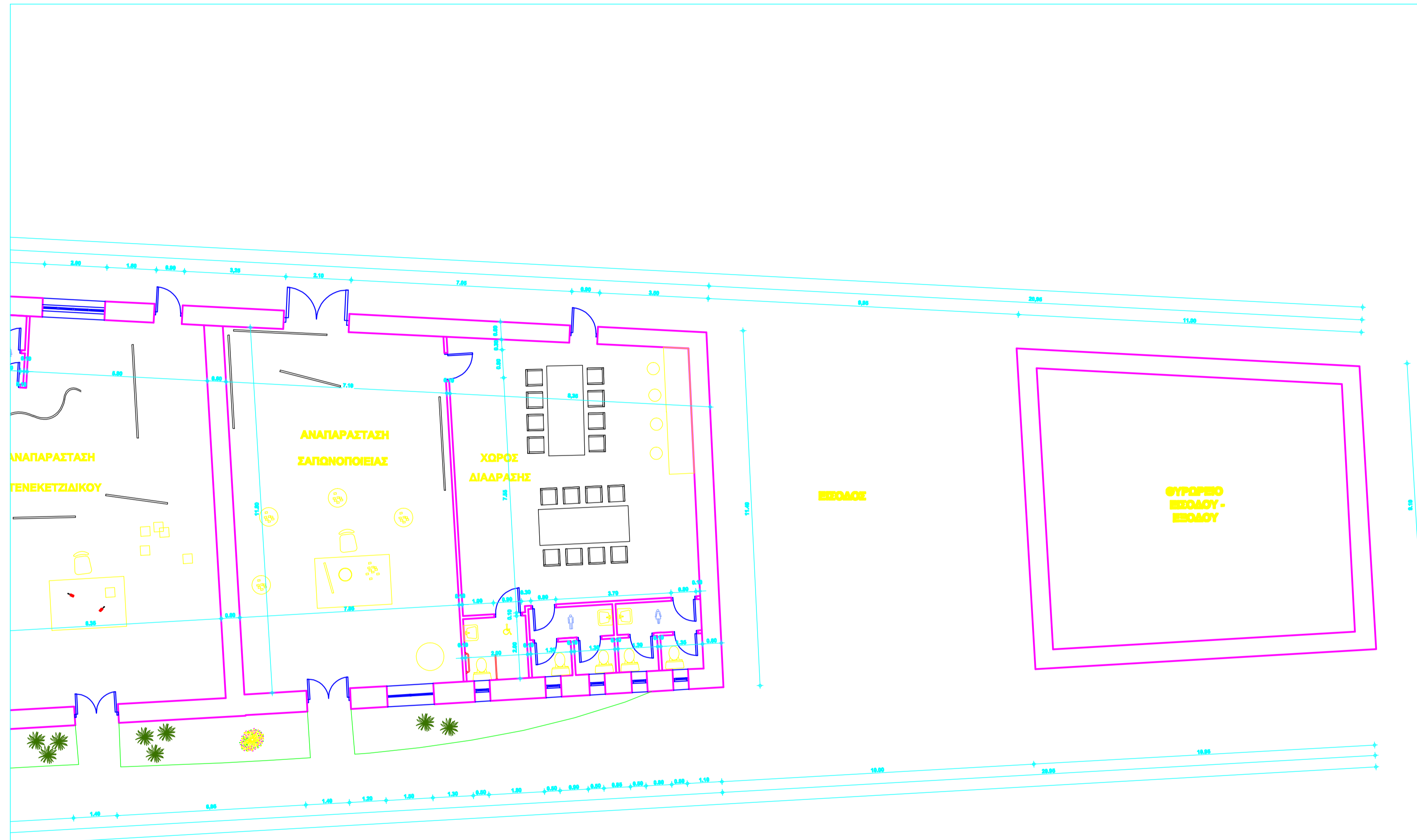
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΑΗ ΕΙΡΗΝΗ
--------------	----------------

ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΚΤΙΡΙΟ Δ (γ)	T.7
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:100

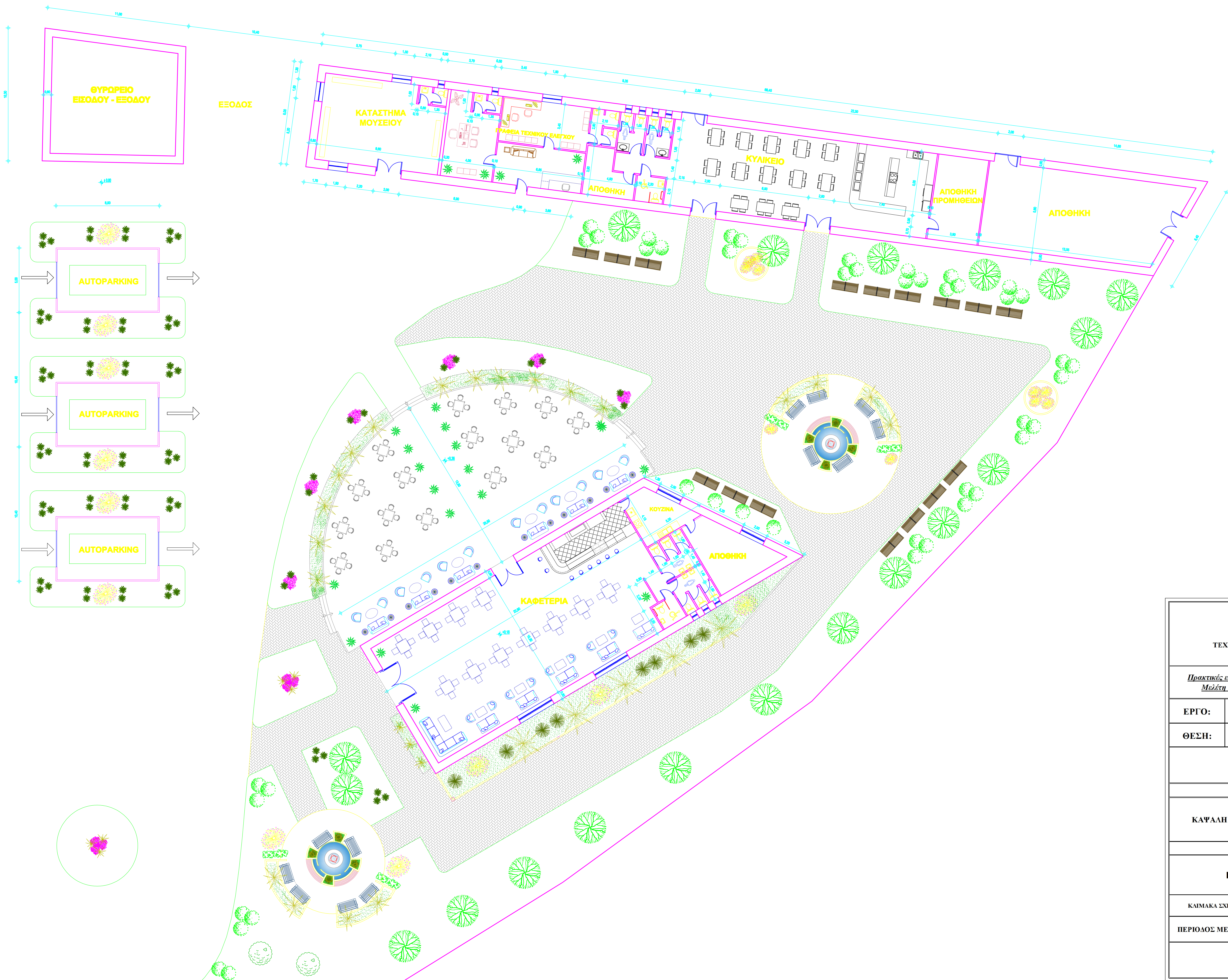
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011
--------------------	------------------

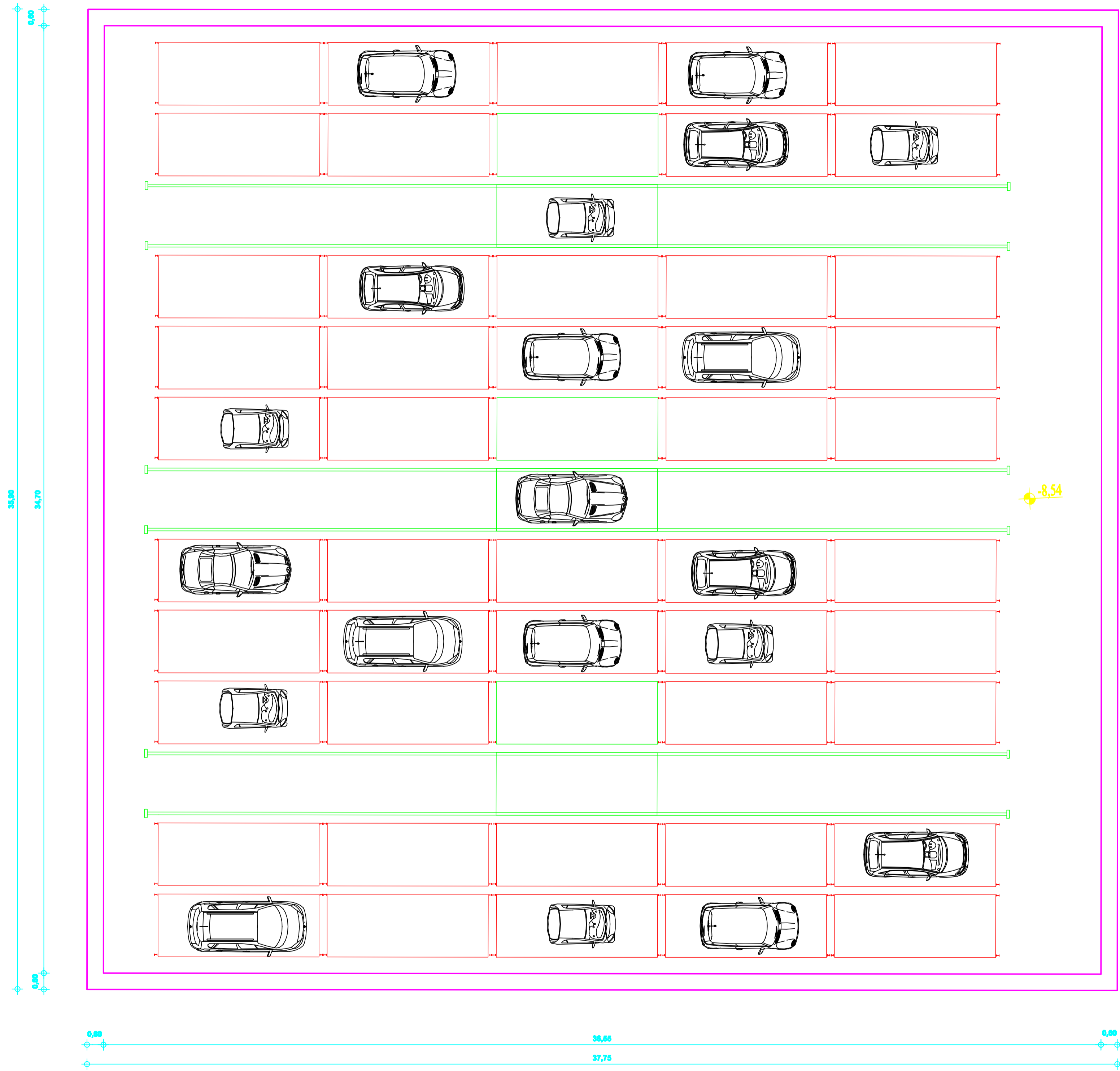

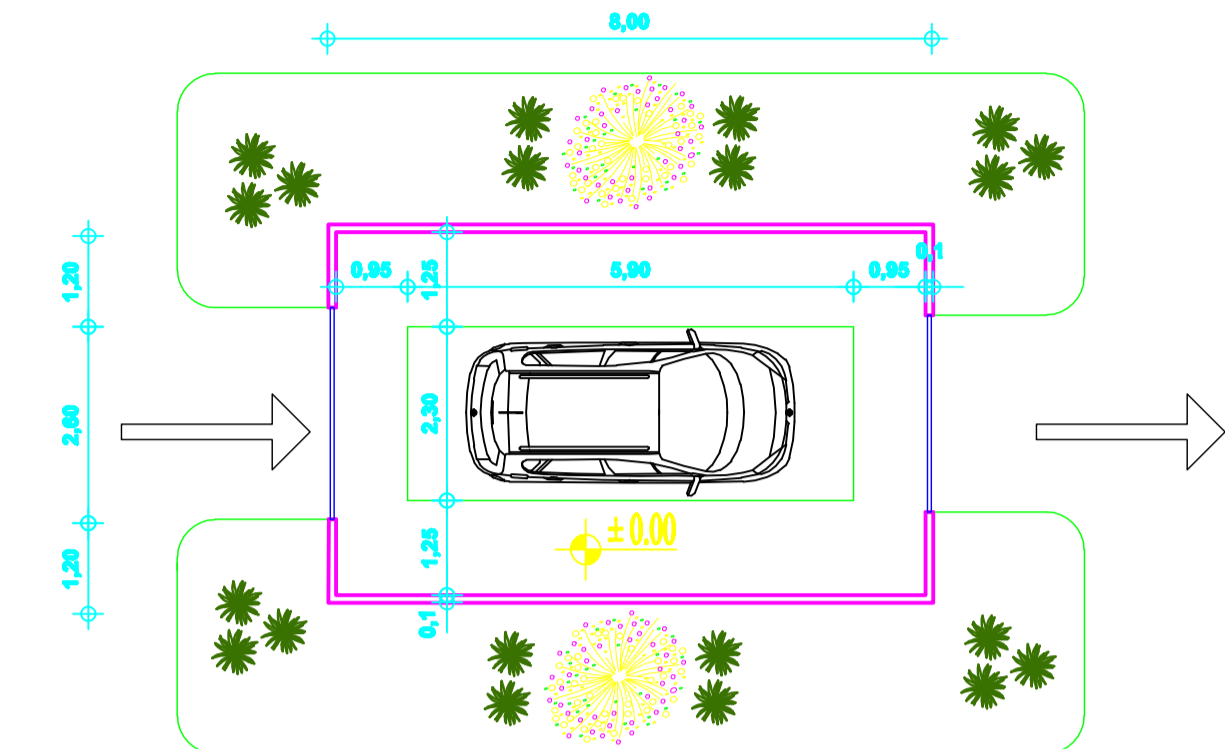
 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναγρησαμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΛΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΚΤΙΡΙΟ Ε (α)	
ΚΑΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:50
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011
T.8	

 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναχρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΑΗ ΕΙΡΗΝΗ
ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ
ΚΤΙΡΙΟ Ε (Β) & Ζ	
ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:	1:100
ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011
T.9	

**ΤΥΠΙΚΗ ΚΑΤΟΨΗ ΧΩΡΟΥ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ
ΕΠΙΠΕΔΑ Α, Β, Γ, & Δ**

ΚΑΤΟΨΗ ΧΩΡΟΥ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΣΤΟ ΙΣΟΓΕΙΟ

 ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ	
<i>Πρακτικές επαναχρησιμοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη περίπτωσης: το εργοστάσιο Ρετσίνα στον Πειραιά</i>	
ΕΡΓΟ:	ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟ ΡΕΤΣΙΝΑ
ΘΕΣΗ:	ΠΕΙΡΑΙΑΣ
ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ	
ΚΑΨΑΛΗ ΠΕΤΡΑ	ΜΑΤΣΙΔΗ ΕΙΡΗΝΗ
<small>ΘΕΜΑ ΣΧΕΔΙΟΥ</small>	<small>ΑΡ. ΣΧΕΔΙΟΥ</small>
ΤΥΠΙΚΗ ΚΑΤΟΨΗ ΧΩΡΟΥ ΣΤΑΘΜΕΥΣΗΣ	
<small>ΚΑΙΜΑΚΑ ΣΧΕΔΙΟΥ:</small>	1:100
<small>ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ :</small>	ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2011
Τ. 10	